

**Міністерство освіти і науки України
Національний еколого-натуралістичний
центр учнівської молоді**

Володимир ВЕРБИЦЬКИЙ

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Методичний посібник

**Київ
«Інтерсервіс»
2025**

УДК 379.821.015.31 (072)

ББК 28.00

Схвалено до друку педагогічною радою Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді (протокол №5 від 18.12.2024 р.).

Вербицький В.В.

Виховний потенціал закладів позашкільної освіти: методичний посібник / Володимир Вербицький. Київ: НЕНЦ, 2025. 376 с.

УДК 379.821.015.31 (072)

© НЕНЦ, 2025

Зміст

Передмова	6
Вступ	7
РОЗДІЛ 1. Інноваційний розвиток позашкільної освіти	
в сучасних умовах	8
1.1. Інноваційний розвиток позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»	8
1.2. Ціннісні основи змісту позашкільної освіти в умовах воєнного стану	19
1.3. Інклюзивне навчання в Україні: ключові новації в умовах війни	26
1.4. Соціально-психологічна підтримка дітей в умовах війни: роль закладів позашкільної освіти	30
1.5. Інклюзивність і безбар'єрність у позашкільній освіті.....	39
1.6. Форми і методи формування ціннісних орієнтацій вихованців закладів позашкільної освіти у гуртках гуманітарного напрямку	46
1.7. Формування гнучких навичок (SOFT SKILLS) у вихованців закладів позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»	55
1.8. Розвиток творчих здібностей гуртківців засобами екологічного виховання	76
1.9. Використання методу проєктів в екологічному вихованні учнів.....	81
1.10. Арт-педагогічні технології формування гнучких навичок вихованців закладів позашкільної освіти: досвід НЕНЦ.....	91
РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ.....	97
2.1. Структурно-функціональна модель системи національно-патріотичного виховання в Комунальному закладі позашкільної освіти «Обласний еколого-натуралістичний центр» Житомирської обласної ради.....	97

2.2. Методична модель національно-патріотичного виховання дітей та молоді в закладі позашкільної освіти обласного підпорядкування (Комунальний заклад Сумської обласної ради — обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю)	118
2.3. Експериментально-дослідницька діяльність здобувачів позашкільної освіти як засіб національно-патріотичного виховання в умовах сьогодення	169
2.4. Формування поняття «Національно-патріотичне виховання» при проведенні занять гуртків природничого циклу у позашкільлі	175
2.5. Виховання національної ідентичності учнів в образах об'єктів природи на заняттях гуртків природничого напрямку	180
2.6. Виховання національної ідентичності вихованців закладу позашкільної освіти засобами фотомистецтва та природничої відеозйомки.....	184
2.7. Виховання національної ідентичності учнів на заняттях гуртків природничого напрямку та декоративно-ужиткового мистецтва через досвід та надбання українського народу	193
2.8. Проєкти в природознавчому гуртку «Вивчення народних лікарських рослин: шлях до української самосвідомості»	206
2.9. Гуртки природничого напрямку — основа формування національної ідентичності вихованців.....	215
2.10. Національно-патріотичне виховання в гуртках природничого циклу (досвід роботи Комунального закладу Львівської обласної ради «Львівський обласний центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді»).....	218
2.11. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді як пріоритетний напрямок виховного процесу гуртка «Знавці історії» Центру освітніх інновацій Івано-Франківської міської ради	225

РОЗДІЛ 3. Виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії в умовах закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку (на прикладі відділу еколого-натуралістичного напрямку комунального закладу «Центр-національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради)	238
3.1. Науково-теоретичні засади виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії у закладах позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку.....	240
3.2. Зміст процесу виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії в умовах закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку.....	241
3.3. Засоби виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії та умови їх застосування в умовах закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку.....	247
3.4. Форми та методи виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії в умовах закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку	260
3.5. Проєкти і заходи з набуття компетентностей з громадянського виховання для педагогічного колективу	271
3.6. Результати впровадження громадянського виховання в закладі позашкільної освіти.....	280
3.7. Рекомендації щодо впровадження педагогічного досвіду громадянського виховання у закладі позашкільної освіти	283
3.8. Висновки	284
РОЗДІЛ 4. Методичні рекомендації основ безпеки життя вихованців закладів позашкільної освіти в умовах надзвичайних ситуацій.....	287

Передмова

Діти повинні жити у світі краси, гри,
казки, музики, малюнка, фантазії, творчості.

Василь Олександрович Сухомлинський

Освіта є важливим інструментом, що надає людям знання, навички та інформацію, а також допомагає усвідомити свої права та обов'язки перед родиною, суспільством і нацією. Вона розширює світогляд і відкриває нові можливості для боротьби з несправедливістю, насильством, корупцією та іншими негативними явищами в житті суспільства.

Освіта забезпечує нас знаннями про навколишній світ, що сприяє формуванню прогресивних поглядів на життя. Це є ключовим аспектом еволюції нації. Без освіти неможливо досліджувати нові ідеї, що означає, що людина не зможе сприяти розвитку світу. Адже без ідей немає творчості, а без творчості неможливий розвиток нації.

З кожним днем значення освіти, науки та навчання для нас зростає і набуває нових, глибших відтінків. Ці поняття можна пов'язувати з книгами, школою, саморозвитком, працею та іншими аспектами.

Можна стверджувати, що ідеальних вчителів не існує, або ж що їх можна знайти в будь-якому навчальному закладі; що справжня мудрість міститься на сторінках виховного роману, або що найкращим вчителем є саме життя; що важливо бути обізнаним у багатьох сферах, чи краще зосередитися на одній і вдосконалюватися в ній.

Вступ

Позашкільна освіта є складовою системи безперервної освіти України, визначеної Конституцією України, Законом України «Про освіту», Законом України «Про позашкільну освіту».

Позашкільні навчальні заклади виконують важливі соціальні функції, зокрема: формування морально-культурної особистості та свідомого громадянина; підтримка вихованців в період соціальної адаптації, їх самореалізації та професійного самовизначення; створення умов для інтелектуального, фізичного і культурного розвитку особистості; забезпечення змістовного дозвілля дітей і молоді.

Позашкільля сприяє розкриттю талантів та розвитку здібностей, закладає моральні та інтелектуальні основи подальших професійних звершень!

РОЗДІЛ 1. Інноваційний розвиток позашкільної освіти в сучасних умовах

1.1. Інноваційний розвиток позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»

Становлення незалежної Української держави, її поступальний економічний розвиток, зміцнення засад громадянського суспільства потребують адекватної цим амбітним і благородним цілям, високоефективної системи освіти. Як і у всьому сучасному світі, значення освіти як найважливішого чинника формування нової якості економіки і суспільного життя підвищується разом із зростанням впливу людського капіталу.

Якість життя і освітній потенціал українського суспільства багато в чому визначається рівнем освіти і культури населення, його світоглядною орієнтацією і духовним розвитком, можливістю систематично отримувати і використовувати необхідну інформацію. Ці чинники впливають на ступінь включеності українського суспільства в національні і світові загальнолюдські процеси прогресивного розвитку. Освіта, що відповідає сучасним потребам суспільства і ринку праці, виступає могутнім адаптивним потенціалом у швидкоплинному трансформуючому суспільстві до сучасних соціоекономічних реалій, що стає найважливішою умовою успішного і стійкого суспільного розвитку.

В умовах глобалізації світової економіки, постіндустріального, інформаційного етапу розвитку цивілізації, упровадження інформаційних технологій у всіх країнах Європи здійснюються різні за змістом реформи національних систем освіти. Освіта і наука сьогодні стають пріоритетними чинниками розвитку соціально-економічного, духовного та політичного життя будь-якої країни. У цих умовах особливого значення набуває проблема інновацій у сфері знань.

Якісна освіта нині є однією з обов'язкових умов успішного існування будь-якої країни. Світове співтовариство визнало, що освіта, добробут і здоров'я людини — головні чинники рівня її життя, а якість освіти є пріоритетом

у розвитку громадянського суспільства. Нові цивілізаційні виклики в багатьох країнах привели до справжнього освітнього буму, до хвилі глибоких реформ чи модернізації систем освіти. І Україна не є винятком.

Освіта, як і будь-який процес або результат діяльності людини, має визначену якість. Якість освіти — це комплекс характеристик освітнього процесу, що визначають послідовне та практично ефективне формування компетентності й професійної свідомості. Тут можна виділити три групи характеристик: якість потенціалу досягнення мети освіти, якість процесу формування професіоналізму та якість результату освіти.

Для України потреба в інноваційній спрямованості освітньої діяльності спричинена певними обставинами.

По-перше, входження України в гуманітарний контекст світової цивілізації, розбудова суверенної держави викликали необхідність докорінної зміни системи освіти, методології і технології організації освітнього процесу в освітніх закладах різного типу: ліцєях, гімназіях, авторських школах, коледжах, приватних, недільних, духовних школах тощо.

По-друге, виконання соціального замовлення сучасного етапу розбудови нашої держави — особистості, здатної засвоювати і творчо розвивати культуру, потребує постійного пошуку нових організаційних форм, індивідуального підходу до особистості, нових технологій навчання і виховання. У цій ситуації суттєво зростає роль і авторитет педагогічного знання, яке може стати теоретичною базою для нових пошуків, інновацій.

По-третє, змінився характер ставлення педагогів до факту засвоєння і застосування педагогічних нововведень. Якщо раніше інноваційна діяльність обмежувалася використанням рекомендованих зверху нововведень, то сьогодні вона набуває дослідницько-пошукового характеру: педагог обирає нові програми, підручники, використовує нові прийоми і способи педагогічної діяльності.

По-четверте, створилася реальна ситуація конкурентноздатності закладів освіти, спричинена входженням їх у ринкові відносини, створенням нових типів освітніх закладів, зокрема й недержавних.

Про інновації говорять багато, але саме поняття є багатозначним, і тому дебати про чітке значення продовжуються. Серед учених, які вели дослідження в даному напрямку, слід відзначити праці І.Д. Беха, Л.І. Даниленка, І.М. Дичківської, М.В. Кларіна, О.М. Пехоти, О.В. Попової.

Розрізняється поняття «новація» та «інновація». Інновація є результатом породження, формування і втілення нових ідей, а новація є результатом (продуктом) творчого пошуку особи або колективу, що відкриває принципово нове в науці і практиці [6].

Освітні інновації стосуються системи освіти, її структур, освітніх процесів, що в ній відбуваються, тому спрямовані на реалізацію цілей і завдань освітнього рівня — поліпшення якості освіти, освітніх послуг. Педагогічні інновації є одним із аспектів освітніх інновацій. Вони охоплюють сферу педагогічного процесу й спрямовані на розв'язання відповідних задач [3].

Залежно від специфіки та місця використання розрізняють кілька видів інновацій:

Технологічні інновації. Щодо сфери освіти такого роду інновації стосуються різних технічних засобів і устаткування, використаного в навчанні.

Методичні інновації — це інновації в галузі методики навчання і виховання, викладання і навчання, організації освітнього процесу.

Організаційні інновації. Вони стосуються освоєння нових форм і методів організації праці, а також інновацій, які передбачають зміни співвідношення сфер впливу (як по вертикалі, так і по горизонталі) структурних підрозділів, соціальних груп чи окремих осіб.

Управлінські інновації. Вони зачіпають структуру, методи управління організаціями, орієнтовані на заміну елементів системи управління з метою прискорення, полегшення або поліпшення вирішення поставлених завдань.

Економічні інновації. Економічні інновації охоплюють позитивні зміни у фінансовій, платіжній, бухгалтерській галузях, а також у плануванні, мотивації та оплаті праці й оцінці результатів діяльності в освіті.

Соціальні інновації. Вони виявляються у формі активізації людського фактора шляхом розробки та впровадження системи вдосконалення кадрової політики.

Юридичні інновації. Це нові й змінені закони та нормативно-правові документи, що визначають і регулюють усі види діяльності освітніх установ.

Отже, інновація освіти — цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікацій мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу освіти до нових вимог.

Стратегія якості нині є основою освітньої політики багатьох країн світу. Україна не є винятком у цьому процесі. У Національній доктрині розвитку освіти якість освіти визначена національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави.

Складність ситуації полягає в поліваріантності розуміння якості освіти. Як зазначає академік О. Ляшенко, «якість освіти — це багатовимірне методологічне поняття, яке рівнобічно віддзеркалює суспільне життя, соціальні, економічні, політичні, педагогічні, демографічні та інші життєво значущі для розвитку людини сторони життя» [4].

Н. Островецька розглядає якість освіти як сукупну комплексну систему, цілісну характеристику, яка включає в себе, окрім якості навченості, ще й цілу низку параметрів, завдяки врахуванню яких оцінка результатів навчання може бути як підвищена, так і зведена до нуля, або навіть стати негативною [5].

С. Бібі, автор загальноприйнятого в США визначення поняття оцінювання освіти, вважає, що це «систематичне збирання й тлумачення фактів, за яким йде наступний етап — судження про їхню цінність і відповідне планування подальших дій» [2].

Загалом доцільно вирізняти внутрішні й зовнішні чинники якості освіти. До внутрішніх характеристик якості освіти відносимо якість: освітнього середовища («технологічність» управління освітнім процесом, ефективність науково-методичної роботи, ресурсне забезпечення освітнього процесу, кадровий потенціал закладу тощо); результатів освітнього процесу (рівень навчальних досягнень, розвиток мислення, ступінь соціальної адаптації, культури й вихованості тощо).

Зовнішні показники якості освіти характеризують її як соціальну інституцію, яка відбиває ефективність функціонування освітньої системи, її вплив на людину та суспільні процеси, задоволення потреб особистості й держави загалом.

Отже, ми розуміємо якість освіти як багатовимірну модель соціальних норм і вимог до особистості, освітнього середовища, у якому відбувається її розвиток, та системи освіти, яка реалізує їх на певних етапах освіти людини.

В умовах соціальних, політичних та економічних реформ, демократизації суспільства й гуманізації освіти значно підвищився попит дітей та їхніх батьків на додаткові освітні послуги, які заклади загальної середньої освіти не в змозі надати. Розв'язання цієї важливої проблеми полягає в необхідності створення освітньо-виховного середовища, відкритого для будь-якої дитини. Саме така ідея є основою освітньої діяльності закладів позашкільної освіти, які сьогодні залишились чи не єдиними інститутами виховання зростаючої особистості за межами школи. Тому вони й покликані сприяти соціальній адаптації особистості до реалій життя.

Вагомими принципами позашкільного педагогічного процесу є його індивідуалізація, добровільність, пріоритет виховання, співтворчість, єдність розвитку і саморозвитку, емоційна привабливість міжособистісних взаємин. У позашкільному педагогічному процесі дитина не просто відтворює те, що засвоює. Завдяки своїй унікальності й неповторності вона розвиває, удосконалює, доповнює знання дитини. У цьому й полягає закон творчої поведінки, що заперечує функціональний підхід до дитини, особливість методів позашкільного освітнього процесу, які будуються на всілякому заохоченні максимального творчого самовиявлення дитини, багатстві вражень, створенні спеціально передбачених і організаційних оптимальних стосунків, які є джерелом продуктивної творчої діяльності і дитячої спільності.

Потрібно акцентувати на тому, що освітній процес у закладах позашкільної освіти за своєю сутністю, на відміну від освітнього процесу закладів загальної середньої освіти, відрізняється набагато складнішою структурою, значним розмаїттям форм організації та методів реалізації.

Система позашкільної освіти виконує вкрай важливі завдання, спрямовані на: забезпечення потреб дітей до пізнання і творчості; набуття, поглиблення й розширення компетентностей дітей і юнацтва, задоволення та розвиток їхніх інтересів і здібностей у вільний час; формування світогляду та активної життєвої позиції. Замінити ланку позашкільної освіти не може ніщо: це система безперервного виховання; її «продукт» — творча особистість, яка повинна продовжити соціальну адаптацію в сучасних умовах.

Обґрунтування освітнього процесу закладів позашкільної освіти та його виховний потенціал розкривається в працях О. Биковської, В. Вербицького, Г. Пустовіта, О. Семенова, Т. Сущенко, Л. Тихенко та інших.

У наукових дослідженнях визначено, що необхідно активізувати реальний перехід від різноманітної за змістом і якістю позашкільної освітньої діяльності до інноваційної, науково обґрунтованої й логічно вибудованої на сучасних психолого-педагогічних теоріях, концепціях і підходах освіти та виховання підростаючого покоління, з урахуванням положень, закладених в концепції «Нова українська школа». Відтак, зміст і технології, що реалізуються у закладах позашкільної освіти, мають бути спрямовані на виховання учня як особистості, патріота, інноватора.

Забезпечення інноваційного розвитку національної системи освіти здійснюється сьогодні у контексті оновлення загальноєвропейських і світових гуманістичних освітніх парадигм і пов'язана з визнанням значущості знань як рушійної сили суспільного прогресу та добробуту. Ці зміни стосуються створення нових освітньо-виховних моделей, перегляду змісту навчально-дидактичних матеріалів, форм і методів навчання і виховання молодого покоління. Набуття молоддю знань, інтелектуальних умінь і практичних навичок, їх трансформація у досвід пізнання навколишнього світу, пошук свого власного місця в ньому стає можливим за умови обґрунтування і розробки сучасних методологічних основ освіти і виховання учнів. Розв'язання цієї проблеми особливо актуалізується в контексті визначення теоретичних засад розвитку освіти і виховання учнів у вільний від навчання в загальноосвітній школі та інших закладах освіти час, зокрема у закладах позашкільної освіти.

Система позашкільної освіти України нині перебуває на важливому етапі розвитку, переходу до більш якісного стану. Відповідно вимагає удосконалення зміст позашкільної освіти, його регламентація та обґрунтування на сучасних наукових засадах. Водночас, актуалізується питання розробки сучасних виховних технологій, спрямованих на формування особистості вихованця, адекватних специфіці цієї ланки освіти. Відтак увагу закладів позашкільної освіти необхідно зосередити на навчальному змісті і методиках, які б сприяли формуванню способів самопізнання та самореалізації особистості у різних видах творчої діяльності та найголовнішому з них — творіння особистістю самої себе.

Визначено, що науково-методичне забезпечення позашкільної освіти є системою організаційних заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного педагогічного працівника, розвиток творчого потенціалу педагогічних колективів закладів позашкільної освіти, досягнення позитивних результатів освітнього процесу в процесі його наукового обґрунтування та відповідного програмного і методичного забезпечення.

Заклади позашкільної освіти, враховуючи специфіку побудови їх освітнього процесу — варіативність і різнорівневність, добровільність і багатокладність, необмежені можливості у часі, практичну спрямованість — мають забезпечити формування цілісної картини світу, створити сприятливі умови для задоволення її власних інтересів і потреб у самопізнанні та самореалізації, у формуванні особистісних якостей й високого рівня вихованості.

Позашкільна освіта за своїм характером є складною системою, що належить до систем соціального типу, еволюція і спрямованість якої визначається соціально-економічними чинниками, ієрархією ціннісних орієнтацій особистості, життя суспільства. При цьому взаємозв'язок системи позашкільної освіти із соціальним середовищем має відкритий характер і проявляється у змінах як середовища, так і системи загалом.

Система позашкільної освіти включає такі основні взаємозв'язані елементи, як мету і завдання, зміст освіти, форми, методи і засоби її здійснення. Основним системоутворюючим фактором системи позашкільної освіти

є освітня діяльність у вільний час. Подальший розвиток позашкільної освіти як соціального інституту (соціокультурного феномену), який розвивається і функціонує, зберігаючи свою сутність при зміні змісту та структури, а також підвищення її якості можуть успішно здійснюватися за умови застосування ефективного науково-методичного забезпечення освітнього процесу.

Аналіз теоретичних узагальнень та актуального стану діяльності закладів позашкільної освіти виявив суперечності між: — сучасними вимогами суспільства щодо розвитку особистості учня та незадовільним станом реалізації цього завдання закладами позашкільної освіти; — прагненнями педагогів закладів позашкільної освіти забезпечувати розвиток вихованців та недостатнім концептуально-теоретичним обґрунтуванням цього процесу; — визнанням формування особистості пріоритетною освітньою ідеєю сучасних закладів позашкільної освіти та недостатньою готовністю педагогів до її реалізації; — потребою закладів позашкільної освіти у методичному супроводі процесу формування особистості вихованця та відсутністю належного науково-методичного забезпечення; — необхідністю формування цілісної особистості дитини з опорою на полісуб'єктність (вихованці — педагоги — батьки) та практикою фрагментарного формування педагогами закладів позашкільної освіти окремих умінь.

Модернізація сучасної позашкільної освіти передбачає розробку та впровадження інноваційних педагогічних технологій. Рівень реалізації технологічного підходу є одним із найважливіших критеріїв, за якими визначається конкурентоспроможність та престиж закладу освіти, оскільки педагогічні технології забезпечують системність, цілеспрямованість, ефективність, результативність його діяльності.

Науковою основою освітньої діяльності сучасних закладів позашкільної освіти є: праці з теорії розвиваючого навчання І. Беха, В. Вербицького, А. Корнієнко, О. Литовченко, Г. Пустовіта. В їхніх працях однозначно стверджується необхідність кардинального оновлення змісту навчання і виховання, розроблення й практичного впровадження новітніх освітніх технологій, спрямованих на реалізацію основних вимог Концепції нової української

школи: переорієнтацію на компетентнісний підхід, нові інформаційні технології, неперервність самоосвіти, формування навичок співпраці, а також утвердження в системі позашкільної освіти суспільного визнання нових стандартів освіти та незалежної оцінки результатів навчання.

Під інноваційною виховною технологією розумітимемо систему теоретично обґрунтованих (на основі глибоких знань про психологію вихованця) й підтверджених практикою способів, прийомів, процедур розгортання гуманістично спрямованого змісту та організаційно доцільних умов виховної діяльності, які забезпечують підвищення рівня духовно-моральної вихованості особистості як суб'єкта відповідних цінностей.

Важливою умовою перебудови змісту позашкільної освіти й виховання, ефективним способом його удосконалення є підвищення рівня управління педагогічним процесом, вміння керівників у своїй діяльності спиратися на громадську думку колективу, заохочувати стимулювати творчість, ініціативу кожного педагога, вміти знаходити нове, прогресивне, що виникає в навчальному виховному процесі.

Процес управління закладом позашкільної освіти забезпечує виконання координаційно-інформаційної, аналітико-узагальнюючої функцій. Провідною є функція підвищення професійної майстерності педагога, його кваліфікації, прагнення до самоосвіти та самовдосконалення.

Система управління позашкільним освітнім процесом — це взаємозв'язок, взаємозалежність та взаємопідпорядкування основних його понять та їх реалізація в єдності (мета, зміст позашкільної освіти, організація, відбір оптимальних форм, методів та засобів виховного впливу, аналіз наслідків діяльності).

Система управління впровадженням інноваційних технологій в освітній процес закладу позашкільної освіти має 4 етапи.

Перший етап цієї системи — чітке визначення мети і завдань як для всього учнівсько-педагогічного колективу, так і для освітньо-виховних структур закладу позашкільної освіти, які виходять із нормативних документів про освіту і виховання. До кожного члена педагогічного колективу вони доводяться своєчасно, оперативно.

Другий етап — діагностика і всебічний психолого-педагогічний аналіз діяльності учнівсько-педагогічного колективу за минулий навчальний рік у розрізі постановлених мети та завдань.

Він є основною діяльністю керівника закладу позашкільної освіти, його заступників, навчальної частини і сприяє удосконаленню освітнього процесу. Психолого-педагогічний аналіз передбачає глибокий та детальний контроль за педагогічним процесом, з використанням всіх його форм і методів.

При цьому особлива увага звертається на основні педагогічні умови підвищення ефективності освітнього процесу: рівень його організації і здійснення, робота методичної служби, впровадження інноваційних технологій та інноваційного педагогічного досвіду, результативність освітнього процесу.

Дані аналізу узагальнюються в наказах, методичних листах, обов'язково порівнюються з підсумками попередніх років. На основі діагностики, аналізу коригується структурно-логічна модель освітнього процесу закладу позашкільної освіти.

Третій етап — планування роботи закладу позашкільної освіти. Виходячи із поставлених мети і завдань, детального аналізу даних діагностики, висновків і спостережень складається перспективний план на рік та календарний план на місяць.

Четвертий етап — керівництво та контроль за позашкільним освітнім процесом, спрямований передусім на забезпечення належного рівня навчальних досягнень вихованців, рівня їх вихованості. Це вимагає від керівника, його заступників, керівників відділів, педагогів компетентності, володіння вміннями і навичками творчої діяльності, володіння культурою педагогічного спілкування, вміння оцінювати свою діяльність, гнучкості і оперативності в реагуванні на вимогу часу. Крім цього, вимагає створення умов для наукової організації праці, виявлення та розвиток здібностей і талантів особистості; створення умов для розвитку професійної компетентності кожного педагога на загальнокультурному рівні, з метою повнішого розкриття їх громадянських та людських якостей на основі режиму найбільшого сприяння всім членам колективу з урахуванням специфіки навчального закладу;

забезпечення інтеграції з науковим центрами та вузами; орієнтація всіх управлінських функцій на кінцевий результат, здійснення цільового підходу в управлінні.

Такий підхід вимагає створення інноваційної системи управління навчально-виховним процесом. Розглянемо суть управління позашкільним педагогічним процесом, де стимулюючим фактором є індивідуальний стиль керівництва та управлінський процес в цілому — поєднання елементів творчої, виробничої комерційної та наукової роботи в схемі.

Зміст діяльності закладу позашкільної освіти передбачає створення умов для інноваційної діяльності педагогів. Щоб вплив був ефективним, здійснюється система організаційних заходів: загальні інструктивно-методичні наради; інструктивно-організаційні наради; загальні педради колективу; педради структурних підрозділів; педагогічна конференція за підсумками роботи.

З метою ґрунтовного аналізу недоліків, виявлення причин та визначення шляхів їх подолання, створення належних умов подальшого розвитку освітнього процесу відпрацьовується циклічність співбесід з кожним педагогічним працівником, передбачається певна система відбору інформації про стан діяльності закладу позашкільної освіти з тим, щоб опрацьовувати та проаналізувати виконання поставлених цілей та завдань, управлінських рішень.

Зокрема необхідно проаналізувати: інформацію про те, як здійснюється освітній процес; стан науково-методичної роботи; випадки негативної реакції дітей на систему виховних впливів; духовно-моральний клімат стосунків у колективі; стан матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу.

Література

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І.Д. Бех. — К. : Академвидав, 2012. — 256 с.
2. Beeby C. The meaning of evaluation. In *Current Issues in Education*, № 4: Evaluation (pp.68–78). Wellington: Department of Education, 1977
3. Гура О.І. Педагогіка вищої школи : вступ до спеціальності : навч. посіб. / Олександр Іванович Гура. — К.: Центр навч. літ-ри, 2005. — 224 с.

4. Ляшенко О. Стратегія якості як основа освітньої політики країн світу/ Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи/ За заг. ред. О.І.Локшиної. — К.: «К.І.С». — 2004.

5. Островерхова Н. Оцінка якості освіти// Освіта і управління. — 2005. — Т. 8, №1. — С.109—113.

6. Пустовіт Г.П. Соціалізація підлітків у процесі гурткової роботи у позашкільному навчальному закладі // Соціальна педагогіка: теорія і практика. — 2005. — №3. — С. 36—44.

1.2. Ціннісні основи змісту позашкільної освіти в умовах воєнного стану

Ціннісні основи української освіти набувають особливої значущості у воєнний час та період повоєнного відновлення країни.

У складні та вирішальні періоди розвитку України значна увага приділяється сфері освіти, яка не лише надає знання, формує компетентності, але також сприяє ціннісному становленню, чинить вплив на світогляд дітей та молоді.

Становлення незалежної України створило можливості для розвитку позашкільної освіти як невід'ємного складника української системи освіти. Заклади позашкільної освіти створюють умови для інтелектуального, духовного і фізичного розвитку учнів, соціального захисту та організації змістовного дозвілля; забезпечують потреби особистості у творчій самореалізації, підготовку до активної професійної та громадської діяльності.

У часи воєнної загрози незалежності України та період відновлення держави підвищується роль позашкільної освіти, яка має значний потенціал формування національної свідомості дітей та молоді, утвердження українських національних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України.

Позашкільна освіта України ґрунтується на принципах доступності; добровільності; науковості; правового і соціального захисту учнів тощо. Значна увага приділяється сьогодні розвитку інклюзивного освітнього середовища, забезпеченню права на позашкільну освіту дітей з особливими освітніми потребами.

Характеристикою позашкільної освіти є мобільність та варіативність, відтак вона швидко реагує на соціальні запити, враховує міжнародні і національні освітні тенденції, упроваджує прогресивні практики.

Сучасний розвиток позашкільної освіти відбувається у контексті прогресивних міжнародних та національних реформ у галузі освіти, ґрунтується на пріоритетних напрямках, визначених концепцією «Нова українська школа» як то педагогіка партнерства, формування ключових компетентностей учнів, орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, безбар'єрність, сучасне освітнє середовище, наскрізний процес виховання, який формує цінності [2].

Серед цінностей позашкільної освіти найважливішими є національні українські цінності, національна ідентичність, які об'єднують сьогодні українців у боротьбі за власне майбутнє.

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді було одним із завдань позашкільної освіти протягом всього становлення цієї ланки у незалежній Україні, втім, нового значення набуло у період Революції Гідності, окупації Криму, вторгнення РФ в Україну і початку війни у 2014 році. Широкомасштабне вторгнення РФ 24 лютого 2022 року створило умови для національної консолідації, водночас зумовило загострення і ще більшу актуалізацію становлення української національної ідентичності, потребу єднання українців навколо спільних цінностей.

Особливої ваги набуває принцип національної спрямованості у освітньому середовищі закладів позашкільної освіти, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливого ставлення до його культури; ...здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави [1].

Слід особливо наголосити на значимості розвитку україномовного середовища у закладах позашкільної освіти, що сприятиме формуванню національної ідентичності, усвідомленню приналежності до української нації. «Виходячи з об'єктивного стану, в якому натеper перебуває Україна у зв'язку з військовою агресією з боку російської федерації й використанням нею

«мовного питання» як одного з інструментів своєї геополітичної експансії, ... загроза українській мові рівносильно є загрозою національній безпеці України» [6].

Важливим напрямом виховної діяльності у час військового стану є військово-патріотичне виховання. Зміст позашкільної освіти у такому контексті вкрай актуальний. Приклад: Київський Палац дітей та юнацтва; гурток «Оператор безпілотних літальних апаратів». Зміст навчання містить практичну частину: базові вправи на симуляторі; польоти на відкритій місцевості та основні вправи з керуванням; автоматичні режими та функції, створення маршрутів та місій.

Утвердження України як повноправного члена європейської спільноти, реалізація прогресивних загальноєвропейських цінностей — особливо важливий напрям діяльності закладів позашкільної освіти у контексті реалізації українських прагнень щодо незворотності євроінтеграційного вибору, надання Україні 2 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до ЄС.

Позашкільна освіта України має власні традиції та досвід, водночас, розвивається в контексті загальноєвропейських тенденцій, сприймає кращі зарубіжні практики, прогресивні цінності європейських країн, які наразі здійснюють безпрецедентну і вкрай цінну підтримку країни у боротьбі з рф. Значним чинником у такому контексті є міжнародне співробітництво закладів позашкільної освіти з установами та організаціями неформальної освіти дітей та молоді європейських країн, членство у Європейській асоціації установ неформальної освіти дітей і молоді (European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth, EAICY).

Неформальна освіта для європейців є частиною концепції безперервної освіти (long life education), що дозволяє молодим людям і дорослим набувати і підтримувати на належному рівні вміння та компетенції, необхідні для адаптації в постійно змінному середовищі. Водночас, неформальна освіта дітей та молоді в європейських країнах, що є частиною неформальної освіти, має багато «точок перетину» з позашкільною освітою України, а також свої особливості.

Українська асоціація позашкільної освіти є членом Європейської асоціації установ неформальної освіти дітей і молоді (European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth, EAICY), яка представляє національні організації, що активно беруть участь у неформальній освіті для дітей та молоді. Створена в 1991 році, EAICY сьогодні EAICY збирає майже 40 національних асоціацій, установ та окремих членів з майже 20 країн, зокрема Західної, Центральної та Східної Європи. З 1996 р. EAICY має консультативний статус при Раді Європи, регулярно бере участь у різних конференціях, організованих Радою Європи [8].

EAICY — це некомерційна організація, заснована на принципах демократії та гуманітаризму, свободи та рівності. Її статут, серед іншого, ґрунтується на ідеї та цінності, зареєстровані в текстах ООН, ЮНЕСКО, Декларації про права дитини (1959), Конвенції про права дитини (1989) тощо. EAICY прагне забезпечити просування ідеалів та принципів, які захищає Рада Європи, зокрема, демократичний, соціальний та культурний розвиток, боротьба з расизмом, ксенофобією та насильством, участь дітей та молоді у суспільному житті, захист спадщини та навколишнього середовища. EAICY прагне брати активну участь у побудові європейської ідентичності в її культурному різноманітті. Ціннісні основи позашкільної освіти України мають багато спільного з ключовими цінностями неформальної освіти інших європейських країн.

Наразі євроінтеграційна тематика є частиною змісту багатьох творчих об'єднань різних напрямів позашкільної освіти. Особливо слід звернуту увагу на діяльність євроклубів у складі закладів позашкільної освіти України.

Наприклад, у Кропивницькому діє відомий в Україні Євроклуб (вік вихованців — 12–21 рік). Основна мета євроклубу — активне пропагування ідеї європейської й світової єдності, активної громадянської позиції в місцевому середовищі. Досягненнями колективу є організація й проведення регіонального проєкту «Європа без кордонів», «Демократична школа», «Почни творить добро», «Толерантність як обличчя сучасного світу», етапу Міжнародного конкурсу «Безпечна Україна. Безпечна Європа. Безпечний світ», організація

роботи Ради євроклубів м. Кропивницького й області, робота з європейської та євроатлантичної тематики з колективами міста, області, країни та зарубіжжя, участь у семінарах, тренінгах, міжнародних зустрічах.

Також доцільно акцентувати на наступних тенденціях та ціннісних основах розвитку позашкільної освіти.

Інклюзивність і безбар'єрність. У міжнародній спільноті та українському суспільстві відбуваються прогресивні зміни, пов'язані зі створенням рівних можливостей для освіти, соціалізації, професійного самовизначення людей із особливими освітніми потребами (ООП), створення інклюзивного суспільства, яке базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини. В умовах воєнного часу питання безбар'єрності набули ще більшої актуальності. Відповідні зміни відображено у сучасному національному законодавстві щодо освіти. Законом України «Про освіту» (2017) [4] визначено поняття «інклюзивне освітнє середовище», «індивідуальна освітня траєкторія» тощо. Відповідні зміни внесено до Закону України «Про позашкільну освіту» (2000) [5].

Водночас, у контексті національних нормативних підходів актуалізуються поняття: освітня безбар'єрність, гендерна рівність, універсальний дизайн, рівні можливості та вільний доступ до освіти. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (2021) визначає ключові напрями: фізична безбар'єрність, інформаційна безбар'єрність, цифрова безбар'єрність, суспільна та громадянська безбар'єрність та інші; зокрема, у межах освітньої безбар'єрності актуалізовано: неформальна освіта, визнання її результатів; інклюзивне освітнє середовище, оцінка потреб, створення системи раннього втручання тощо.

Об'єктивною тенденцією розвитку освіти сьогодні є діджиталізація, реалізація дистанційного, онлайн-навчання. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі, дистанційне навчання є загальною міжнародною тенденцією, а для України — необхідністю, пов'язаною із дотриманням вимог безпеки освітнього процесу в умовах воєнного стану. Усі освітні заклади, зокрема, установи неформальної освіти дітей та молоді

європейських країн використовують в освітньому процесі ІКТ для забезпечення формату онлайн-навчання. Приклади організації роботи онлайн можливо побачити на сайті Європейської асоціації установ неформальної освіти дітей та молоді [8]. В Україні актуальність дистанційної освіти посилилася в умовах повномасштабної війни. Українська позашкільна освіта набула значного досвіду організації освітнього процесу дистанційно в умовах воєнного стану і це не лише навчальні заняття, але і значна кількість заходів (трансляція концертів художніх колективів в ефірі телеканалів та у Facebook, онлайн-аукціони творчих робіт, флешмоби і челенджі тощо). Наразі, у тих населених пунктах, де можливо забезпечити відносну безпеку освітнього процесу, здійснюється дистанційне, очне та змішане навчання.

Актуальною тенденцією розвитку позашкільної освіти у національному і міжнародному контексті є реалізація змісту, що формує компетентності для освіти впродовж життя. Серед основних компонентів формули Нової української школи (2016) – новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві. Відтак, зміст позашкільної освіти України спрямовано на формування ключових компетентностей учнів (спілкування державною (і рідною, у разі відмінності) мовами; соціальна та громадянська компетентності та інші); позашкільна освіта створює можливості для здобуття досвіду із застосування отриманих знань на практиці, сприяє формуванню допрофесійних/професійних умінь учнів.

Нагальною тенденцією в освіті є екологічна свідомість і сталий розвиток. Усвідомлення необхідності екологічно свідомих дій та реалізація концепції сталого розвитку є сьогодні міжнародною тенденцією. Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Відтак, сприймає і реалізує 17 Цілей сталого розвитку, що затверджені Підсумковим документом Саміту ООН зі сталого розвитку (2015) – «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [9]. В умовах російсько-української війни для української освіти посилюється актуальність проблеми усвідомлення учнями шляхів подолання екологічних наслідків війни.

У складні і вирішальні періоди розвитку України більшої значущості набуває позашкільна освіта, яка має значний потенціал щодо становлення української національної ідентичності дітей та молоді на основі національних цінностей, знань про історію і культуру України, практичної соціально орієнтованої діяльності тощо.

Наразі можливо визначити найбільш важливі вектори освітньої діяльності закладів позашкільної освіти в умовах воєнного часу та після воєнного відновлення країни, які наскрізно стосуються різних напрямів та освітніх програм: створення середовища українських національних цінностей, відновлення історичної пам'яті та підтримка сучасних борців за незалежність України; утвердження спільних європейських цінностей в умовах євроінтеграції України; готовність до післявоєнного відновлення країни та інші.

Література

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ МОН України від 06.06.2022 № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n7>

2. Нова Українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи : Рішення колегії МОН України від 27.10.2016. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>

3. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: колективна монографія / Вербицький В.В. та ін.; за ред. О.В. Литовченко. Київ: Педагогічна думка, 2012. 192 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/4758>

4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

5. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

6. Рішення Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» за № 1-р/2021 від 14 липня 2021 року

7. Lytovchenko O. Out-of school & non-formal education: Ukrainian and European dimensions. Education: Modern Discourses.2020. № 3.p. 50–55. <https://doi.org/10.37472/2617–3107–2020–3-05> URL: http://emdnaes.org.ua/index.php/Educ_Mod_discourse/issue/view/6

8. European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth. URL: <http://www.eaicy.eu/>

9. Goals to Transform Our World. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>

1.3. Інклюзивне навчання в Україні: ключові новації в умовах війни

Збройна агресія росії зумовила призупинення освітнього процесу у закладах освіти. У надскладних умовах МОН України прийнято рішення про відновлення освітнього процесу з 14 березня 2022 року там, де це є можливим (Наказ про організацію освітнього процесу від 06.03.2022 № 1/3371–22), акцентовано на деяких позиціях, зокрема:

пріоритетом є забезпечення максимально можливої безпеки для кожної дитини, кожного працівника системи освіти;

рекомендуємо організовувати роботу закладів освіти у залежності від конкретної ситуації: тимчасове призупинення освітнього процесу, організація освітнього процесу за дистанційною або змішаною формами навчання (за погодженням з військово-цивільною адміністрацією);

— звертаємо увагу на необхідність психологічної підтримки дітей;

— особливу увагу просимо звернути на дітей з особливими освітніми потребами тощо.

Остання теза — підтвердження того, що держава, українське суспільство, ключові соціальні інститути, як то освіта — сприймають ідеї інклюзії та безбар'єрності, широко їх упроваджують.

Розвиток інклюзивного освітнього середовища як одне із завдань позашкільної освіти набуває в умовах воєнного часу особливого значення.

Наразі значна кількість осіб з особливими освітніми потребами була тимчасового переміщена до інших регіонів України. Зважаючи на це

виникли нові умови щодо організації освітнього процесу для учнів інклюзивних груп.

Водночас, в умовах війни збільшується частка дітей, що можуть мати тимчасові соціоадаптаційні, соціокультурні труднощі (можуть полягати в наявності бар'єрів на шляху до формування навичок пристосування до умов соціального середовища; інтеграції в соціальні групи, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища тощо) [11].

Нормативні зміни щодо інклюзивної освіти в умовах війни

В умовах воєнного стану, зважаючи на виклики і актуальні освітні завдання, затверджено зміни до організації освітнього процесу для осіб, які навчаються в інклюзивних групах і класах.

Зміни до порядків, передбачені Постановою Кабінету міністрів України від 26 квітня 2022 р. № 483 [28] знімають деякі обмеження на період дії воєнного стану, а саме:

- гранична кількість дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах або групах не застосовується, заклад не може відмовити в організації інклюзивного навчання та створенні інклюзивної групи;

- психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги чи допомога можуть надаватися фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів і педагогічними працівниками закладу (за умови дотримання безпеки учасників освітнього процесу);

- допускається застосування змішаної форми здобуття освіти в інклюзивних класах ЗЗСО;

- до закладу освіти можуть подаватися копії документа, що посвідчують особу, а також висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи (за наявності);

- засідання Команд психолого-педагогічного супроводу в закладах освіти можуть проходити в режимі онлайн або у змішаному очно-дистанційному форматі;

- у закладі освіти можуть формуватися тимчасові інклюзивні міжкласні групи.

Постановою Кабінету міністрів України від 29 квітня 2022 р. №493 [29] регламентовано Зміни до Положення про інклюзивно-ресурсні центри щодо розширення кола завдань на період дії воєнного стану передбачають нові завдання ІРЦ, зокрема щодо супроводу внутрішньо переміщених осіб з ООП.

Зокрема:

«У період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) додатковими завданнями інклюзивно-ресурсного центру є:

проведення комплексної оцінки, зокрема повторної, та здійснення системного кваліфікованого супроводу осіб з особливими освітніми потребами, які вимушені змінити своє місце проживання (перебування) та:

- зараховані в інклюзивні класи (групи) закладів освіти і не отримують додаткових психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг за місцем навчання;

- здобувають освіту з використанням технологій дистанційного навчання, але не отримують корекційно-розвиткових або психолого-педагогічних послуг за місцем навчання внаслідок особливостей психофізичного розвитку;

- надання інформації батькам (іншим законним представникам) особи з особливими освітніми потребами, які переїхали на тимчасове місце проживання в межах України, про заклади освіти, в яких можна продовжити здобуття освіти та можливість отримання психологічної, соціальної та іншої допомоги».

Документ також передбачає створення умов для психологічної підтримки дітей, які переживають психологічну травму.

Передбачено зміни у Додатках до Положення:

- «1) у додатку 4 у графі «Загальна характеристика вірогідності прояву» у позиції «Соціоадаптаційні/(особистісні, середовищні труднощі) соціокультурні (зокрема, взаємодія з представниками осередків окремих культур, отримання інформації засобами жестової мови тощо)» після слів «форм соціальної взаємодії» доповнити словами «проявах наслідків психологічної травми»;

- 3) пункт 7 додатка 6 викласти в такій редакції:

7. Потребує продовження тривалості здобуття освіти на _____
рівні освіти на один навчальний рік:

ТАК

НІ» [29].

У 2024 році схвалено Національну стратегію розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року. Документом визначено стратегічні цілі, завдання та показники їх досягнення. Зокрема:

Стратегічна ціль 1. Отримання кожною особою гарантованих державою освітніх послуг, спрямованих на розкриття її потенціалу, максимальний розвиток і соціалізацію, з урахуванням її індивідуальних можливостей та потреб.

Стратегічна ціль 2. Отримання кожною особою якісних освітніх послуг відповідно до індивідуальних потреб у комфортному, безпечному, безбар'єрному, дружньому до кожного учасника освітнього процесу інклюзивному освітньому середовищі.

Стратегічна ціль 3. Прийняття українським суспільством багатоманітності людини та врахування потреб усіх учасників освітнього процесу.

Методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» [14]. З огляду на існуючу загрозу психічному здоров'ю учасників освітнього процесу внаслідок збройної агресії російської федерації, команда МОН України створила методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» для педагогічних працівників, психологів і соціальних педагогів закладів освіти.

Методичні рекомендації містять такі розділи:

- перша психологічна допомога: загальна характеристика об'єкту, етапів і психологічних заходів;
- порушення психічних процесів і ознаки, надання першої психологічної допомоги;
- протоколи надання першої психологічної допомоги під час переживання негативних психічних реакцій і станів;
- алгоритм телефонного консультування;
- корисні матеріали щодо надання першої психологічної допомоги;

- інформація про психологічну допомогу в умовах війни обласних центрів психологічної служби;
- техніки емоційної регуляції.

В умовах війни значна увага — до організації необхідної підтримки для осіб з особливими освітніми потребами, що стосується не лише освіти, але життєдіяльності загалом. Зокрема, створено новий спеціальний розділ «Довідника безбар'єрності» — «У воєнний час» [3], що містить підрозділи: «Діти і батьки з дітьми», «Люди з інвалідністю», «Люди старшого віку».

Варто окремо звернути увагу на корисні ресурси соціального, соціально-педагогічного, соціально-психологічного змісту, актуальні в умовах воєнного стану, зокрема:

Підтримка батьків та дітей під час війни. Поради із підтримання психічного і фізичного здоров'я, безпеки, харчування, освіти та розвитку. (ЮНІСЕФ) тощо.

1.4. Соціально-психологічна підтримка дітей в умовах війни: роль закладів позашкільної освіти

В умовах воєнного стану позашкільна освіта України реагує на виклики, першочергового значення набуває створення безпечного освітнього простору, забезпечення доступу до якісних освітніх послуг для всіх дітей, незалежно від місця проживання, тимчасового перебування, освітніх труднощів.

Водночас, воєнні дії зумовили актуальність психосоціальної підтримки дітей, постраждалих від війни. За даними UNICEF (грудень 2022) [36] від початку ескалації війни 24 лютого 2022 року в Україні було вбито або поранено 1148 дітей, близько 5,9 мільйона людей стали внутрішньо переміщеними особами. Навчання близько 5,7 мільйона дітей було перервано, а 1,5 мільйона дітей стикнулися з проблемами психічного здоров'я.

Війна зумовила збільшення частки дітей, які мають соціоадаптаційні, соціокультурні труднощі у здобутті освіти [27], зумовлені психологічними потрясіннями, необхідністю залишити постійне місце проживання, травматичним досвідом та іншими чинниками. Ці чинники можуть зумовити труднощі

у взаємодії з соціальним оточенням, негативно впливати на формування навичок пристосування до умов соціального середовища тощо.

Позашкільна освіта — найбільш мобільна освітня ланка, відтак вона швидко реагує на соціальні запити, національні виклики, вдосконалюється у відповідності до загальноєвропейських тенденцій.

Особливості та потенціал позашкільної освіти зумовлює значне соціальне замовлення на освітні послуги. За даними державної статистики, станом на 1 січня 2022 року в системі освіти працювало 1263 заклади позашкільної освіти, які відвідували понад 1млн 014 тис. дітей. У результаті воєнних дій на території України зруйновано і пошкоджено значну кількість закладів позашкільної освіти. Найбільше постраждали заклади в Донецькій, Харківській, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Київській, Сумській та Чернігівській областях [10].

У воєнний час та період повоєнного відновлення країни на позашкільну освіту покладаються не лише освітньо-виховні функції. Значною стає її роль як інституту соціально-педагогічної, психосоціальної підтримки, забезпечення реалізації прав дітей на якісну позашкільну освіту не залежно від місця їхнього проживання й тимчасового перебування у воєнний час, освітніх труднощів.

В умовах воєнного часу педагоги закладів позашкільної освіти продовжують проводити не лише освітню, але також просвітницьку, громадську діяльність, надають соціально-психологічну підтримку та організовують цікаве дозвілля для дітей, які вимушено покинули свої домівки.

Освітній процес у закладах позашкільної освіти, до якого завдяки офлайн та онлайн-формату долучаються також учні, які вимушено покинули свої домівки, надає актуальних знань, умінь, сприяє творчому самовираженню, а також згуртовує, психологічно підтримує учасників. Заходи, що проводяться ЗПО в умовах війни — особливо на часі. Прикладів дуже багато, наведемо лише деякі.

Наприклад, Міжнародний фестиваль «Прес-весна на Дніпрових схилах» за організації Київського Палацу дітей та юнацтва, за сприяння Департаменту

освіти і науки виконавчого органу КМДА та Національної спілки журналістів України, що традиційно об'єднує майбутніх журналістів України та інших країн. В умовах війни організатори фестивалю актуалізували у педагогічному середовищі важливі питання медіаграмотності, критичного сприйняття інформації, боротьби з дезінформацією в умовах кібервійни тощо.

У воєнний час проводяться навчальні заняття, майстер-класи, фестивалі, ігрові програми, літературні читання, творчі конкурси, спортивні змагання тощо. Зміст позашкільної освіти дуже швидко реагує на виклики, відтак прикладом актуального змісту, який поєднує передові технології і вимоги щодо підвищення обороноздатності країни, є Авіаційно-космічний центр у складі Київського Палацу дітей та юнацтва, що зацікавлює молодь авіацією та космонавтикою, їх історією й новітніми досягненнями; ознайомлює з авіаційними професіями. Діти оволодівають уміннями та навичками роботи пілота на тренажерах літаків [5].

Реалізується значна кількість проєктів (онлайн— і офлайн-формату). Прикладів таких проєктів, акцій, челенджів значна кількість. Зокрема, серед проєктів, які об'єднали позашкілля України у лютому-березні 2022 року, — Мистецький марафон «Віriamo у Перемогу! Діти України — рідній країні!», у межах якого у FB публікувалися фото/відео творчих робіт, досягнень учнів закладів позашкільної освіти України (малюнки, поробки, технічні моделі, відеозаписи пісень і таночків тощо) та інші. Переважна кількість проєктів і флешмобів — на тему цінності України, єднання українців, віри в Перемогу, підтримки наших захисників (проєкти «Генетичний код нації», «Молитва без слів», «Вишиванка єднає!», «Вишиваю Перемогу», «Земле наша — Україно!», «Ми з України», «З Україною в серці»; обласний національно-патріотичний проєкт «Кровна родина» (Суми); Всеукраїнські мистецькі марафони до Дня народження Т. Шевченка та «Віriamo у Перемогу!», флешмоб «Єднаймося заради миру!» (Кропивницький); акції «Напиши солдату листа», «Подарунок бійцю» та багато інших), а також відновлення нашої країни після війни (обласний конкурс соціально-освітніх проєктів «Діти розбудовують громаду» (Суми) та багато інших).

Національно спрямовані проекти є вкрай актуальними в умовах війни, адже об'єднують учасників навколо справжніх цінностей, актуалізують потребу у національній ідентифікації [9].

Розвиток україномовного середовища, що сприятиме формуванню національної ідентичності, — є одним із важливих векторів у такому контексті. Наприклад, актуальний і сучасний проєкт — онлайн-марафон «Солов'їна» для легкого переходу на українську мову за організації Національного еколого-натуралістичного центру МОН України (на платформі Telegram) [16] та інші.

Із самого початку широкомасштабного вторгнення колективи закладів позашкільної освіти започаткували і втілили в життя освітні, методичні, просвітницькі проєкти, а також акції, заходи тощо, спрямовані на соціально-психологічну підтримку дітей та дорослих в умовах війни.

«Україна — наш дім» — таку символічну назву має онлайн-хаб дистанційної позашкільної освіти, створений Сумським обласним центром позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю, покликаний вирішувати освітні виклики сьогодення. З-поміж пріоритетів діяльності хабу визначено підтримку ментального здоров'я вихованців, створення психологічно сприятливого онлайн-простору в області засобами позашкільної освіти.

Волонтерський хаб у Рівненському міському Палаці дітей та молоді, функціонує з першого дня війни. Сюди щодня приходять рівняни та переселенці і гуртом плетуть маскувальні сітки, кікімори та інші маскувальні елементи, які вкрай потрібні нашим воїнам для захисту України.

На соціально-психологічну підтримку та організацію дозвілля дітей внутрішньо переміщених осіб спрямовано значну кількість проєктів (акція «Підтримай дитину», зустріч-подорож «Долонька до долоньки», Арт-десант та інші). У Рівненському міському Палаці дітей та молоді створено Арт-десант Центр Дозвілля ПДМ у складі педагогів різноманітних підрозділів: Школа образотворчого мистецтва, театр-студія «Маленький принц», клуб авторської пісні «Музика мрій», клуб східного танцю «Орхідея», ансамбль естрадної пісні «Вітамін», молодіжний ансамбль сучасної пісні «Меридіан». Адже Рівне

стало прихистком для тисяч маленьких переселенців. На початку широко-масштабної війни до Рівного приїхали діти з Лисичанська, Северодонецька, Харкова, Києва, Запоріжжя, Дніпра, Чернігова, Миколаєва тощо. Педагоги Палацу організовують для них ігри, розвиваючі руханки, міні концерти, майстер-класи аби відволікти їх від сумних і гнітючих спогадів [32].

Канікулярний час — час плідної роботи закладів позашкільної освіти. Літні табори, дозвілєві програми, просвітницькі заходи, конкурси, змагання — важлива діяльність закладів позашкільної освіти, спрямована на соціально-психологічну підтримку дітей війни. Наприклад, у межах літнього проєкту «ЛІТО-конструктор» Рівненського міського Палацу дітей та молоді маленькі рівняни та діти, які приїхали до міста, рятуючись від війни, відвідали багато цікавих локацій, взяли участь у пізнавальних заходах, отримали позитивні емоції [32].

Кожен заклад позашкільної освіти ретельно продумує ті заходи, які покликані створити простір творчості, надати психологічну підтримку дітям в умовах війни, створити можливості долучитися до спільних справ для наближення нашої Перемоги. Це не обов'язково масштабні проєкти. Наприклад, серед інших численних заходів, Центр науково-технічної творчості молоді «СФЕРА» (м. Київ) влітку 2022 року запрошував усіх бажаючих, дітей та батьків долучитися до майстер-класів «Діти України прагнуть миру». У межах заходу учасники змогли: спробувати себе в ролі художників на майстер-класі «Намалюй мрію»; опанувати небо на майстер-класі «Виготовлення літаючих моделей»; навчитися робити подарунки своїми руками; взяти участь в інтелектуальних іграх та конкурсах. У програмі заходу відбувся благодійний ярмарок творчих робіт. Зібрані кошти витратили на підтримку дітей, які потребують особливої уваги та піклування в умовах війни.

Малою академією наук України уже традиційно реалізується проєкт «Літні наукові школи». У воєнний час педагоги працюють онлайн і офлайн там, де це можливо. Влітку 2022 року на Франківщині, Буковині, Львівщині, Закарпатті стартували зміни літніх наукових шкіл. Плануючи навчання, педагоги наукових лабораторій НЦ МАНУ орієнтувалися не лише на необхідність

надання дітям нових знань, а й урахували потребу приділити увагу надзвичайній складовій навчання — психологічній, щоб допомогти дітям упоратись із переживаннями [6].

Зимові свята для дітей під час страшної війни — можливість соціально-психологічної підтримки, створення атмосфери емоційного піднесення. Попри складні обставини в нашій країні заклади позашкільної освіти проводять цікаві дозвіллієві програми, заходи, продовжують дарувати дітям свято Різдва та Нового Року. Такі заходи відволікають дітей від тривожних подій, створюють простір психологічної підтримки.

Отже, виклики, які постали перед Україною, зумовили болісні втрати, водночас, створили основи для національної консолідації, ще більшого усвідомлення європейського прагнення України, загострення потреби у національному самовизначенні та єднання українців навколо спільних цінностей. Ці вектори є основою сучасної діяльності закладів позашкільної освіти.

Як реакція на виклики воєнного часу, у позашкільній освіті значним є акцент на соціально-психологічну, психосоціальну підтримку учасників освітнього процесу, створення простору навчання, спілкування, творчості.

Література

1. Бойко А.Е., Вербицький В.В., Корнієнко А.В., Литовченко, О.В., Мачуський, В.В. Позашкільна освіта: додаткові можливості для розвитку особистості дитини Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), О.М.Топузов (заст. голови)] ; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>

2. Вербицький В.В. Шляхи реалізації ключової реформи Нова українська школа у позашкільлі. Особистість у просторі виховних інновацій. Івано-Франківськ, 2019. С. 59—63.

3. Довідник безбар'єрності. У воєнний час. URL:<https://bf.in.ua/u-voiennyj-chas>

4. Кіровоградський обласний центр дитячої та юнацької творчості.
URL: <http://ocdut.kr.ua/>

5. Київський Палац дітей та юнацтва. URL: <https://palace.kyiv.ua/>

6. Літні школи МАН України. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid0cz6jEg5v1uyp24Q7hLAQiBLcuAJiQq5ehMXBrBEEBmew3cdKxRJ8ukU7L8tcDr1Pl&id=100041932360412

7. Литовченко О.В. Соціальне становлення учнів 8–11 класів у комплексних закладах позашкільної освіти. Монографія. Київ, 2020.

8. Литовченко О. Передумови створення інклюзивного освітнього середовища у закладах позашкільної освіти. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Київ: Інститут проблем виховання НАПН України. Вип. 25. Кн. 1. 2021. С. 211–224. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-1-211-224>

9. Литовченко О. Заклади позашкільної освіти України в умовах війни: освітня, просвітницька, громадська діяльність. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Вип. 26. Кн. 1. 2022. С. 213–225. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-213-225>

10. Литовченко О.В. Особливості діяльності закладів позашкільної освіти України в умовах війни. Виховання дітей та учнівської молоді в контексті сучасних соціокультурних викликів : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ-Біла Церква, 2 червня 2022 р.) / за ред. Л.В. Канішевської, К.В. Плівачук. Біла Церква : КНЗ КОР «КОІПОПК», 2022. с. 54–57. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730894>

11. Литовченко О.В. Інклюзивне навчання в Україні: ключові новації. Професійний розвиток педагога: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Рівне, 28 квітня 2022 року. Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2022. С. 58–59. <https://drive.google.com/file/d/1fgFQyUuEFdhKmt32IchQe3WJcA4Y6iSa/view>

12. Методичні рекомендації для інклюзивно–ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі. Київ, 2021.

13. Методичні рекомендації для закладів загальної середньої освіти щодо визначення освітніх труднощів і рівня підтримки в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. Київ, 2021.

14. Методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-persha-psihologichna-dopomoga-algoritm-dij>

15. Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я. URL: <https://moz.gov.ua/mkf>

16. Національний еколого-натуралістичний центр МОН України. URL: <https://nenc.gov.ua/>

17. Нова Українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи : Рішення колегії МОН України від 27.10.2016. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>

18. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: колективна монографія / Вербицький В.В. та ін.; за ред. О.В. Литовченко. Київ: Педагогічна думка, 2012. 192 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/4758>

19. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів : навч.-метод. посіб. / за ред. М.А. Порошенко та ін. Київ, 2018.

20. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

21. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

22. Про організацію освітньої діяльності в закладах позашкільної освіти у 2022/2023 навчальному році. Лист МОН України № 1/8507–22 від 27 липня 2022 року.

23. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. Постанова Кабінету міністрів України від від 15 вересня 2021 р. № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957–2021-%D0%BF#Text>

24. Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-%D0%BF>

25. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>

26. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. URL: [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80)

27. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами. Постанова Кабінету міністрів України від 21 липня 2021 р. №765. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#Text>

28. Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. № 530 і від 15 вересня 2021 р. № 957. Постанова Кабінету міністрів України від 26 квітня 2022 р. № 483. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-poryadkiv-zatverdzhenih-postanovami-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-10-kvitnya-2019-r-530-i-vid-15-veresnya-2021-r-957-483>

29. Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр. Постанова Кабінету міністрів України від 29 квітня 2022 р. N 493. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP220493?from=legislation>

30. Про схвалення Концепції створення та розвитку системи раннього втручання. Постанова Кабінету міністрів України від 26 травня 2021 р. № 517-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/517-2021-%D1%80#Text>

31. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання: підручник. Київ: Педагогічна думка, 2012.

32. Рівненський міський Палац дітей та молоді. URL: <https://new.pdm.org.ua/>

33. Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році. Лист МОН України 02.08.2022 № 1/8794-22. URL: <https://>

mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62e/a2a/960/62ea2a960bc53893879406.pdf

34. Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) URL: https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage

35. Unisef. Раннє втручання. Міждисциплінарна допомога сім'ям з дітьми раннього віку URL: <https://www.unicef.org/ukraine/child-protection/early-intervention>

36. Unisef. Humanitarian Situation Report No. 24. <https://www.unicef.org/ukraine/documents/humanitarian-situation-report-december-2022>

37. Раннє втручання. URL: <https://nus.org.ua/view/shho-take-rannye-vtruchannya-i-navishho-vono-potribne/>

38. Стандартні правила з забезпечення рівних можливостей для людей з обмеженнями життєдіяльності. Затверджено на 48 сесії Генеральної асамблеї ООН 20 грудня 1993 р (резолюція 48/96). Нью Йорк, Департамент громадської інформації ООН, 1994.

39. Unisef. Підтримка батьків та дітей під час війни. Поради із підтримання психічного і фізичного здоров'я, безпеки, харчування, освіти та розвитку. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/parents-children-support-during-military-actions>

1.5. Інклюзивність і безбар'єрність у позашкільній освіті

Освітнє реформування та модернізація в нашій країні віддзеркалюють досягнення держави, яка стала на шлях соціально-економічних перетворень та зумовлюють впровадження освітніх інновацій у відповідності до сучасної світоглядної моделі соціального устрою. В основу цієї моделі покладено концепцію цілісного підходу, яка відкриває шлях до реалізації прав і можливостей для кожної людини і, перш за все, передбачає рівний доступ дітей з особливими потребами до здобуття якісної освіти. В Україні законодавчо визнано право дітей з особливими освітніми потребами на навчання у закладах загальної середньої та позашкільної освіти за місцем проживання. Заклади освіти, в свою чергу, повинні забезпечити спектр необхідних послуг

відповідно до різних освітніх потреб таких дітей, зокрема адаптувати навчальні плани та програми, методи і форми навчання, використовувати ресурси спеціальної освіти, партнерство з громадою тощо. Система освіти, що передбачає надання освітніх послуг в умовах закладу позашкільної освіти базується на принципі забезпечення основоположного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання набула назву інклюзивної освіти. Впровадження інклюзивної освіти в нашій країні обумовлює потребу у підготовці педагогів до роботи в інклюзивному навчальному середовищі [1].

На сьогоднішній день стрімко зростає народжуваність дітей з особливими потребами, які спричинені різними чинниками: генетичні захворювання, органічні ураження та види мутацій. Інклюзивна освіта — це освітня програма, що допомагає уникнути дискримінації та сегрегації дітей з особливостями. Таким чином, програма надає можливість адаптуватись до зовнішніх умов, бути частиною соціального та культурного простору та брати участь у освітньому процесі. В Україні інклюзивна освіта починає набирати обертів, адже кількість закладів, реабілітаційних центрів і програм збільшується, проте ще є не достатньою. Задля збільшення ефективності надання якісної допомоги потрібне не лише прийняття і усвідомлення проблеми суспільством, а й створення належних умов, необхідна підготовка більшої кількості освічених фахівців і розробка методик корекційної роботи.

В умовах війни освіта зростаючого покоління набуває особливого значення, оскільки забезпечує отримання молоддю нових знань, формування особистісних цінностей, впливає на створення сучасного світогляду, а також підтримує, відволікає дітей та дорослих від травматичних подій і гнітючих спогадів. Позашкільна освіта, що є невід'ємним складником системи освіти України, у цьому сенсі має значні переваги, зважаючи на її специфіку, як то мобільність, варіативність, соціально-педагогічну спрямованість, добровільність, доступність та можливості її здійснення у різноманітних формах (гурток, студія, клуб або інше творче об'єднання); орієнтація на інклюзивність та безбар'єрність [2].

У контексті національних нормативних підходів актуалізуються поняття: освітня безбар'єрність, гендерна рівність, універсальний дизайн, рівні можливості та вільний доступ до освіти.

Сьогодні, завдяки ініціативі першої леді України Олени Зеленської, прийняття Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні об'єднало представників органів влади, експертного середовища та громадянського суспільства. Цей стратегічний документ визначив нові стандарти доступності та інклюзії, імплементуючи їх у державну політику.

Стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року визначає такі ключові напрями: фізична безбар'єрність, інформаційна безбар'єрність, цифрова безбар'єрність, суспільна та громадянська безбар'єрність та ін. Зокрема, у межах освітньої безбар'єрності актуалізовано: неформальну освіту, визнання її результатів; інклюзивне освітнє середовище, оцінку потреб, створення системи раннього втручання тощо.

Впровадження інклюзивної освіти відбувається в Україні стрімкими темпами та стосується всіх галузей освіти. Закон України «Про освіту» (2017) визначає інклюзивне навчання як систему освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, урахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Інклюзивне навчання — це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання та виховання не тільки в закладах загальної середньої освіти, а й в закладах позашкільної освіти на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [3].

З метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами заклади позашкільної освіти адаптують навчальні програми та плани, методи і форми навчання, використання існуючих ресурсів, партнерство з громадою, до індивідуальних потреб вихованців.

Запровадження інклюзії у сфері освіти передбачає розроблення й застосування широкого спектра навчальних стратегій для більш гнучкого реагування на розмаїття потреб учнів. Основою концепції інклюзивної освіти є принципи, що всі діти, незважаючи на різне культурне й соціальне походження та різні рівні освітніх можливостей, повинні мати однаковий доступ до навчання в усіх типах закладів освіти.

Отже, ідеологія інклюзивної освіти спрямована на надання кожній дитині можливостей для результативного навчання. Вона є підходом, який допомагає адаптувати програму та освітнє середовище до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями.

Цінності інклюзивної освіти:

- Це визнання того, що всі діти можуть навчатися.
- Це робота зі всіма дітьми, незалежно від їх віку, національності, мови, походження, особливостей розвитку.
- Це вдосконалення освітніх структур, систем і методик для забезпечення потреб всіх дітей.
- Це частина великої стратегії по створенню інклюзивного суспільства.
- Це динамічний процес, який знаходиться постійно в розвитку.

Принципи інклюзивної освіти:

- Цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень.
 - Кожна людина здатна відчувати і думати.
 - Кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутою.
- Адаптація системи до потреб дитини, а не навпаки.

Справжня освіта може здійснюватися тільки в контексті реальних стосунків.

- Всі люди потребують підтримки і дружби ровесників.
- Задоволення індивідуальних освітніх потреб кожної дитини.
- Визнання спроможності до навчання кожної дитини та необхідність створення суспільством відповідних для цього умов.
- Залучення батьків до навчального процесу дітей як рівноправних партнерів та перших вчителів своїх дітей.

- Командний підхід у навчанні та вихованні дітей, що передбачає залучення педагогів, батьків та спеціалістів.
 - Складність завдань повинна відповідати здібностям дитини.
 - Рівний доступ до навчання у закладах загальної середньої і позашкільної освіти та отримання якісних знань кожною дитиною.
 - Подолання потенційних бар'єрів в навчанні.
 - Педагоги Тернопільського обласного центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді вже тридцять років працюють з учнями з особливими освітніми потребами. На базі закладу діяли гуртки «Юні друзі природи» для дітей хворих на ДЦП.
 - Розроблений та впроваджується проєкт «Екологічна освіта та виховання дітей з особливими освітніми потребами» (2020–2025 роки). Мета проєкту:
 - Забезпечити конституційні права і державні гарантії дітям з особливими освітніми потребами;
 - Створення умов для безперешкодного доступу до позашкільної освіти;
 - Здійснення комплексної реабілітації дітей з особливими потребами засобами еколого-натуралістичної творчості.
- Цінність проєкту полягає у задоволенні базових потреб людини, а саме — розвитку власної творчості та реалізації себе у суспільстві, а особливо для дітей з ООП. Адже еколого-натуралістична діяльність краще стимулює учня спілкуватися з природою, творчо мислити, розширює міжособистісні стосунки.
- На даний час Центр співпрацює з Тернопільською спеціалізованою школою Тернопільської обласної ради, де навчаються діти з вадами слуху. Тут проводяться гуртки «Екологічний дизайн» та «Дивосвіт навколо нас» (керівник гуртків Галина Гевко).
- Під час занять керівник гуртків реалізовує мету і завдання: ознайомлює дітей з видами екологічного дизайну, формує бережливе та гуманне ставлення до об'єктів живої природи, сприяє оволодінню навичками створення виробів з природного матеріалу, набутті елементарних правил поведінки у природі,

розвиває пізнавальний інтерес до озеленення домашнього інтер'єру, вчить використовувати натуральні компоненти у миловарінні, при фарбуванні писанок і декупажу, розвиває художній смак, творчу уяву, фантазію, виробляє у дітей індивідуальний стиль роботи, сприяє самореалізації дітей в соціумі засобами мистецтва.

Педагог вже багато років працює з учнями з особливими освітніми потребами, на основі власного досвіду розробила програму «Дивосвіт навколо нас» та адаптувала програму «Флористика і фітодизайн інтер'єру» для дітей з ООП.

Навчальна програма з позашкільної освіти «Дивосвіт навколо нас» орієнтована на учнів молодшого шкільного віку закладів загальної освіти та позашкільної освіти, дітей з особливими освітніми потребами. Навчальна програма передбачає один рік навчання – початковий рівень – 4 години на тиждень (144 години на рік). Зміст навчальної програми реалізується за допомогою таких методів навчання: візуальних, аудіальних, методів евристичного навчання, методів проєктів, та організаційних форм: проведення екскурсій, конкурсів, акцій, вікторин, екологічних ігор, майстер-класів і багато інших. Формами контролю за результативністю навчання є участь вихованців у виставках, конкурсах, акціях, захисті екологічного проєкту.

На заняттях гуртків екологічного профілю в дітей поліпшується когнітивний, моторний, мовний, соціальний та емоційний розвиток. Важливу роль в освітньому процесі відіграють ровесники, які слугують моделлю для наслідування. Оволодіння новими вміннями та навичками відбувається функціонально, навчання проводиться з орієнтацією на сильні якості, здібності та інтереси дітей. У вихованців є можливості для налагодження дружніх стосунків з однолітками й участі у громадському житті.

З метою залучення учнівської молоді, їх батьків до спільних екологічних та соціальних проєктів, створення комфортного освітнього середовища та організації освітнього процесу з позашкільної еколого-біологічної освіти, забезпечення психологічної, соціальної та емоційної підтримки протягом навчального року на базі Тернопільського обласного центру еколого-натуралістичної

творчості учнівської молоді працювали творчі майстерні «Дружній простір вихідного дня». Під час роботи творчих майстерень їх відвідувачами були здобувачі освіти КНП «Тернопільський обласний центр реабілітації та розвитку дитини» ТОР. При спілкуванні з тваринами кутка живої природи в таких дітей покращується емоційний стан, розвивається почуття відповідальності за домашніх улюбленців. Під час проведення майстер-класів з природнім матеріалом розвивається дрібна моторика рук, творче мислення, здатність контролювати свою поведінку.

Ознайомившись з основними поняттями та теоретичними засадами інклюзивної освіти, важко не відокремити основний пріоритет концепції інклюзивної освіти, а саме індивідуальність людини та те, що кожна особа має право на навчання і освіту, зокрема ті, хто має певні особливі обмеження або відмінності, що кардинально різняться від більшості людей. Основними принципами інклюзивної освіти є те, що діти мають навчатись у одному колективі, заклади повинні приймати запит стосовно різноманітних потреб учнів та забезпечувати якісний освітній процес аби задовольнити їх потреби.

Що є перевагою інклюзивного навчання в закладі позашкільної освіти для дітей з особливими освітніми потребами?

— Завдяки цілеспрямованому спілкуванню з однолітками поліпшується когнітивний, моторний, мовний, соціальний та емоційний розвиток дітей.

— Ровесники відіграють роль моделей для дітей з особливими освітніми потребами.

— Оволодіння новими вміннями та навичками відбувається функціонально.

— Навчання проводиться з орієнтацією на сильні якості, здібності та інтереси дітей.

— У дітей є можливості для налагодження дружніх стосунків зі здоровими ровесниками й участі у громадському житті.

— Що є перевагою для інших дітей?

— Діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей.

- Діти вчаться налагоджувати й підтримувати дружні стосунки з людьми, які відрізняються від них.
- Діти вчаться співробітництву.
- Діти вчаться поводитися нестандартно, бути винахідливими, а також співчувати іншим. [4]

1.6. Форми і методи формування ціннісних орієнтацій вихованців закладів позашкільної освіти у гуртках гуманітарного напрямку

Формування патріотичних цінностей у вихованців в гуртках гуманітарного напрямку закладів позашкільної освіти здійснювалося за навчальною програмою «Країнознавство: Україна (англійською мовою)». Навчальна програма розрахована на 1 рік навчання для вихованців 11–17 років. Програма розрахована на основний рівень навчання — 144 години, по 2 години 2 рази на тиждень. Метою програми є виховання патріотичних цінностей і активної громадянської позиції, формування емоційно-ціннісного ставлення особистості до Батьківщини як рівноправного партнера інших країн.

Завданнями програми «Країнознавство: Україна (англійською мовою)» визначено наступні:

- вивчення особливостей українського довкілля, етносу, мови, культури, нації— та державотворення, української ментальності, історичного розвитку та історичної долі українського народу;
- розвивати цілісні уявлення про місце України у світі, її культурної спадщини у скарбниці світової цивілізації;
- розвиток уміння презентувати свою країну у світі, культуру і побут свого народу, святкові обряди і культурні цінності, національні особливості та реалії життя в спілкуванні із зарубіжними ровесниками та гостями;
- формування активної громадянської позиції.

Представлена авторська програма органічно поєднує природознавчий аспект знань про Україну із суспільствознавчим та культурологічним і включає такі блоки:

1. Географія України.
2. Ми — Українці.
3. Економіка України.
4. Політична система.
5. Віхи української історії.
6. Культура та мистецтво України.
7. Україна — туристична країна. Визначні міста та пам'ятки України.
8. Українська діаспора.

На теоретичних заняттях програмою, окрім викладу основного змісту теоретичного матеріалу, передбачається вивчення основних та додаткових лексичних одиниць за тематичними напрямками англійською мовою, відпрацьовується їх правильне фонетичне відтворення, подаються опорні граматичні конструкції їх застосування. На практичних заняттях опорні лексико-семантичні одиниці актуалізуються через аудіювання (слухання та розуміння текстів), візуалізацію (робота з дидактичними картками, відеоматеріалами, практичне виготовлення виробів в різних техніках) та застосовуються в практичних творчих завданнях та комунікативних ситуаціях (презентації, проєкти, комунікативні ігри, квести, драматизації).

Використання рольових ігор, ігор-драматизації, інсценування є одним з ефективних засобів розвитку пізнавального інтересу вихованців до вивчення іноземної мови. Детально продумана і методично грамотно організована гра є таким прийомом навчання, який дозволяє комплексно вирішувати завдання як практичного, так і виховного, розвивального та освітнього характеру. У зв'язку з цим гри на уроках іноземної мови повинні бути невід'ємною частиною методичної організації уроку, особливо на початковому ступені навчання.

Гра-драматизація активізує мислення, змушує творчо підійти до вирішення проблеми і знайти більш швидкий і точний спосіб вирішення завдання. Вона вимагає напруги емоційних і розумових сил. В процесі гри-драматизації проявляються повно і часом несподівано здібності людини. Її мета на уроках англійської мови полягає:

- формування певних навичок;
- розвиток мовленнєвих умінь;
- набуття досвіду спілкування;
- розвиток необхідних здібностей і психічних функцій (запам'ятовування мовного матеріалу);
- пізнання власної мови.

Під час театральних постановок вихованці отримують унікальну можливість вільного висловлювання своїх, думок і почуттів в процесі спілкування та самовиразитись через демонстрацію мовних знань.

Отже, гра-драматизація на гурткових заняттях у закладах позашкільної освіти є ефективним засобом підвищення мотивації до оволодіння іншомовним спілкуванням. Саме драматизація допомагає дітям «зануритися у мову», подолати мовний бар'єр. Гра-драматизація дозволяє педагогу найбільш повно здійснювати особистісно орієнтований підхід, оскільки робить процес вивчення англійської мови захоплюючим та цікавим, створює ситуації успіху, пов'язує досвід дитини з вивчення мови з його життєвим досвідом.

Метод проєктів формує у вихованців комунікативні навички, культуру спілкування, уміння коротко і доступно формулювати думки, терпимо відноситися до думки партнерів по спілкуванню, розвивати уміння добувати інформацію з різних джерел, обробляти її за допомогою сучасних комп'ютерних технологій, створює мовне середовище, сприяючи виникненню природної потреби в спілкуванні на іноземній мові.

Проєктна форма роботи є однією з актуальних технологій, що дозволяють вихованцеві застосувати накопичення знань з предмету. Вихованці розширюють свій кругозір, кордони володіння мовою, отримуючи досвід від практичного його використання, вчать слухати іншомовну мовлення і чути, розуміти один одного при захисті проєктів. Крім того, робота над проєктами розвиває уяву, фантазію, творче мислення, самостійність і інші особистісні якості. Проєкти можуть підрозділятися на монопроєкти, парні та колективні, усні та письмові, Інтернет-проєкти, але найбільш продуктивними виступають

змішані проєкти, в яких є проявляються навички дослідницької, творчої та практико-орієнтованої роботи.

Квест — інтерактивний метод, де учасникам пропонуються рухатися від «станції» до «станції» і, зупиняючись, отримувати чи демонструвати свої знання, набувати чи демонструвати певні навички. Інтерактивні вправи, виконання яких передбачає участь у квесті, стимулюють інтерес учнів, забезпечують активне долучення всіх учасників, згуртовують колектив учнів.

Впровадження інформаційних технологій у вчення значно різноманітнить процес сприйняття і відробітку інформації. Завдяки комп'ютеру, Інтернету і мультимедійним засобам вихованцям надається унікальна можливість опанування великого об'єму інформації з її подальшим аналізом і сортуванням. Значно розширюється і мотиваційна основа навчальної діяльності. В умовах використання мультимедіа вихованці отримують інформацію з газет, телебачення, самі беруть інтерв'ю і проводять телемости, веб-квести, роблять відеоролики, презентації.

Тренінгові вправи для формування ціннісних орієнтацій вихованців закладів позашкільної освіти у гуртках гуманітарного напрямку

Важливим шляхом впровадження вищезазначеної програми може бути система вправ комунікативних тренінгів, спрямованих на вироблення певного вміння чи навички. Тренінгові технології дозволяють реалізовувати потреби вихованців в активній діяльності і спілкуванні. Основними чинниками, які підвищують ефективність тренінгових технологій, є груповий характер занять, питома частка ігор, варіативність процедур та їх повторюваність, постійне надання можливостей зробити вибір поведінки, позитивний емоційний фон занять, постійна рефлексія процесу роботи, діагностика стану дітей.

Зазначимо, що проведення тренінгових занять у гуртках гуманітарного напрямку закладів позашкільної освіти значно компенсують недоліки комунікативної практики у школі, сприяють кращому пізнанню вихованців один одного, спонукаючи їх звертатись до свого внутрішнього світу, використовувати потенційні можливості та адекватно їх оцінювати.

Тренінгові технології передбачають використання різних моделей навчальної гри: 1) імітаційні ігри, що передбачають імітування подій, конкретної діяльності людей або організацій; 2) операційні ігри, які допомагають відпрацьовувати виконання конкретних специфічних операцій (наприклад проведення дискусії, бесіди); 3) метод розігрування ролей, який забезпечує відпрацювання тактики поведінки, дій, виконання функцій конкретної особи; 4) метод інсценування, коли розігруються будь-які ситуації та поведінка людини за певних обставин, на основі мобілізації власного досвіду, знань, умінь вжитися в образ певної особи та об'єктивно оцінити правильність обраної поведінки.

«Познайом мене зі своїми друзями». Вихованці стають у коло. Кожен повинен відрекомендувати сусіда праворуч і ліворуч: «His/Her name is...». (Його/Її ім'я...). „He/She is from Ukraine...». (Він/Вона з України). «He/She is Ukrainian». (Він/Вона українець/українка)

«Bingo!» Гра «Лексичне лото»

Мета: повторення лексики з будь-якої теми.

Педагог готує список слів з якої-небудь лексичної групи (назви тварин, рослин, одягу, власні назви тощо). Кожний учень креслить на аркуші па-перу квадрат, який ділить на 9 маленьких квадратів, у кожному з яких вихованці пишуть по одному слову із заданої групи. На виконання цього завдання учням дається 3—5 хвилин, після чого педагог голосно читає слова зі свого списку, викреслюючи прочитані. Вихованці викреслюють слова, які є у їхніх квадратах. У кого виходить три закреслені слова по вертикалі, горизонталі або діагоналі, той говорить: «Bingo!». Цьому вихованцеві надається перше місце. А педагог продовжує читати слова зі списку, щоб визначити друге і третє місце.

«Біла ворона». Педагог показує дітям 5 карток, на яких зображені знайомі предмети. 4 предмети з п'яти мають належати до однієї категорії, а один — до іншої. Наприклад: a river, a forest, a mountain, a field, a carrot. Вихованці визначають зайвий предмет, та пояснюють чому.

«Snowball» — одна з найпоширеніших видів лексичної гри, її перевага в тому, що ця гра може використовуватися під час вивчення будь-якої теми.

Гра покликана активізувати словниковий запас вихованців за вивченою темою, добре тренує пам'ять і сприяє розвитку уваги. Педагог говорить: «I like travelling» і просить першого вихованця повторити сказане учителем слово і додати своє: «I like travelling and reading». Гра триває доки кожен її учасник не відтворить встановлений ланцюжок слів.

«**A detective**». Гра для розвитку уважності, спостережливості і активізації активного словникового запасу. На дошці намальоване поле у вигляді з сітки клітин, в кожній з яких написана буква алфавіту. Серед літер зашифровані слова з певної теми. Завдання вихованців — самостійно відшукати серед літер ці слова, спираючись на список внизу сторінки.

«**Up and down**». Різновид лексичної гри, яку також можна використувати у вигляді фізкультхвилинки. Ця гра забезпечує концентрацію уваги на вивчених словах і дозволяє дітям трохи порухатись. Педагог роздає по 3—4 картки зі словами. Педагог показує малюнок — учень, у якого є відповідне слово, повинен встати, назвати і показати слово. Бажано малюнки показувати швидко, щоб підвищити активність і уважність вихованців.

«**Memory game**» — гра призначена розвивати пам'ять у дітей. Педагог розвішує на дошці 10 карток за вивченою темою, усі хором називають слова. Коли Педагог просить усіх заплющити очі, він прибирає одну з карток. Вихованці мають здогадатися, яка картка пропущена і назвати весь ряд з 10 слів. Гра триває доти, доки на дошці не залишиться жодного малюнку, а вихованці назвуть їх всі по пам'яті.

Гра «Хрестики — нулики»

Мета: активізація лексики з певної теми.

Педагог ділить клас на дві команди — «хрестики» і «нулики». На дошці зображено квадрат, який поділено на 9 менших квадратиків. В кожному квадраті написана назва теми-категорії, наприклад: animals, seasons, food, weather, clothes і т.д. Кожна команда вибирає собі категорію, а педагог читає запитання до цієї категорії. Якщо гравці відповідають на запитання, то педагог замість категорії ставить значок команди, що дала відповідь: хрестик або

нулик. Перемагає команда, що має три хрестика чи нулика підряд. Запитання можуть бути такі:

Animals: It lives in the forest; it's brown and fat and has a short tail. (A bear)

Food: What vegetables do you need to cook vegetable salad?

Weather: What can we see in the sky at day when there are no clouds? (The sun)

Гра «Їстівне – неїстівне».

Мета: активізація лексики з різних тем.

Гра проводиться з м'ячем. Педагог або учень кидає м'яча іншому вихованцеві, називаючи певне слово. Якщо слово означає їстівний предмет, вихованець ловить м'яча, якщо ж неїстівний – відкидає його.

Гра «Скажи наступне слово».

Мета: засвоєння та повторення назв днів тижнів, місяців, дат, числівників.

Педагог називає день тижня, місяць, дату або числівник. Вихованці по черзі швидко називають наступний день, місяць, дату або числівник. За кожне правильне слово учень дістає бал.

Цю гру можна проводити на командну чи особисту першість.

«Перевір себе». Вихованцям пропонують тему (animals, clothes, weather, character and appearance), на яку упродовж 1,5–2 хв вони повинні написати якомога більше слів. Вихованці по черзі зачитують слова. Якщо слово повторюється, то його викреслюють. Перемагає той, у кого залишиться більше слів

«Вінегрет». На дошці написані слова, літери в яких перемішані. Вихованці повинні розпізнати слова та записати їх у зошити. Перемагає той, хто правильно запише всі слова. Для спрощення завдання педагог указує тему, до якої можна віднести слова.

«Вгадай задуманий предмет» Вихованець виходить із класу. Вихованці задумують предмет. Вихованець входить до класу і запитує: „Is it a flag?» (Це флаг?). Клас хором відповідає: „Yes (no). It's (not) a flag» (так або ні). Вихованцю дозволяють поставити не більше трьох запитань. Якщо після третього запитання він не вгадав предмет, вихованці називають його хором.

«Світлофор». Педагог каже, що він називатиме предмети, які вихованці звичайно кладуть у портфель, коли йдуть до школи. Якщо це відповідає дійсності, вихованці показують зелений колір „світлофора», якщо ні, то червоний. Гра проводиться англійською мовою в швидкому темпі.

Метою ігор виявлення толерантності є об'єднання учасників групи для спільного вирішення поставлених завдань, розвиток вміння висловлювати симпатію і повагу один до одного. Такі ігри надзвичайно важливі, адже від того на скільки згуртована група залежить якість виконання завдань та рівень досягнення поставлених цілей всього тренінгу.

1. Зв'язування групи. Група стоїть у колоні по одному, в лівій руці у кожного протягнутий уздовж групи тонкий канат. Учасникам дається завдання щільно скрутитися за годинниковою стрілкою в «рулет», після чого ведучий обв'язує групу кінцем, який залишився на рівні пояса. В такому стані групу просять переміщатися по приміщенню за траєкторією, що задається ведучим.

Іноді дається додаткове завдання: в процесі переміщення кожен з учасників говорить три характерні риси про себе як громадянина України, а після завершення вправи інші учасники згадують ці факти. Ведучому слід уважно стежити за траєкторією руху групи, щоб уникнути зіткнення учасників з нерухомими предметами. Час виконання: 2–3 хвилини.

2. Повторення рухів. Учасники стають в коло, ведучий виходить за двері. З решти учасників вибирається один «законодавець моди», який буде придумувати і виконувати будь-які нескладні фізичні вправи, а всі решта — повторювати за ним. Кожні 10–15 секунд він змінює рухи, інші, помітивши це, теж починають копіювати нові рухи. Коли «законодавець моди» обраний і почалося виконання вправи, ведучого звать назад в приміщення, його завдання — шляхом спостереження встановити, за ким саме учасники повторюють рухи.

3. Атоми і молекули. Ведучий: «Уявіть, ви — самотні атоми. Починається хаотичний броунівський рух, при цьому можливі легкі зіткнення один з одним. Будьте обережні. За моєю командою ви повинні з'єднатися в молекули, число атомів в якій я назву». Через деякий час після початку ведучий говорить

цифру, наприклад, «п'ять». Учасники складають групи по п'ять осіб. Потім, інша кількість атомів в молекулах і т.д., але не більше 4–5 разів. В кінці можна назвати молекулу, в якій атомів рівно стільки, скільки учасників в групі.

4. Скелелаз. Група вибудовується в одну щільну шеренгу, яка зображує «скелю» з нерівностями і «корчами» — виступаючими вперед руками і ногами. Кожен учасник послідовно проходить уздовж цієї «скелі». Гра проходить найцікавіше, якщо «скеля» розташовується на краю невеликого узвишшя (наприклад, на двох-трьох складених впритул гімнастичних лавках). В такому випадку, ведучому слід передбачити страховку учасників. Гру можна проводити і на рівній поверхні, тоді лінія, по якій стоїть шеренга, символізує обрив, і наступати за неї не можна.

5. Друкарська машинка. Учасникам загадується слово або фраза. Букви, що становлять текст, розподіляються між членами групи. Потім фраза повинна бути сказана якомога швидше, причому кожен називає свою букву, а в проміжках між словами всі плескають у долоні.

6. Відзеркалювання. Інструкція: Виконайте чотири нескладних завдання, точніше, зімітуйте їх виконання. Завдання такі: вишиваємо рушник; збираємося в подорож до Карпат; виготовляємо писанку; танцюємо український народний танок.

Особливість цих завдань в тому, що кожне з них учасники будуть виконувати попарно, причому партнери встануть один проти одного, і один з них стане на час дзеркалом, тобто буде копіювати всі рухи свого партнера. Потім партнери поміняються ролями.

7. Подібність і відмінність. Ведучий: «Люди спілкуються, хоча вони схожі або відмінні один від одного. Давайте знайдемо відмінності і схожість один з одним. Кожен з вас повинен вимовити фазу, звертаючись до сусіда справа: «Ми з тобою схожі, тим що ... (називається будь — яка ознака «схожості»), але на відміну від тебе я ... (називається будь — якої ознака «відмінності»). Наприклад: «Ми з тобою схожі, тим що любимо українську сучасну музику. На відміну від тебе я люблю пісні Слави Вакарчука, а ти захоплюєшся творчістю Джамали».

1.7. Формування гнучких навичок (SOFT SKILLS) у вихованців закладів позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»

В умовах повномасштабної війни проти України діяльність закладів освіти, зокрема позашкільної, спрямовується не лише на надання освітніх послуг, але здебільшого на забезпечення психолого-педагогічного та соціального супроводу дітей та учнівської молоді, а також їх родин в кризових умовах [1; 6]. Крім того, отримання Україною статусу країни кандидата до вступу в Європейський Союз [5; 27] актуалізує необхідність приведення у відповідність сфери освіти до стандартів і рекомендацій ЄС, зокрема й позашкільної освіти.

Тому, виникає необхідність оновлення змістового наповнення позашкільної освіти, освітніх технологій формування у дітей та молоді гнучких навичок, необхідних для сучасного громадянина цивілізованого світу, актуальних для повоєнного відновлення країни та європейських освітніх стандартів.

Основу дослідження складають такі нормативні документи, як Закон України «Про освіту», Закон України «Про позашкільну освіту», Програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, концепція «Нова українська школа», програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей», в яких знайшли відображення проблеми національного виховання у сучасному суспільстві та в системі позашкільної освіти. Основні ідеї формування та значення гнучких навичок у забезпеченні успіху дітей та молоді в майбутньому закладені і в міжнародних документах – USAID Education Policy «Social and Emotional Learning and Soft Skills» [8], звіт UNESCO «Skills for a connected world» [30], звіт UNICEF «The Global Framework on Transferable Skills» [33], декларація «Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4 «Education 2030» [15].

Варто зазначити, що зміни, які відбуваються в сучасній українській системі освіти актуалізували основні вектори реформування і в системі позашкільної освіти у зв'язку із впровадженням в освітню практику концепції «Нова українська школа» [4; 7], головна мета якої давати учням не тільки

знання, а й вміння застосовувати їх у житті, виховувати загальнолюдські цінності та формувати гнучкі навички, які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя.

Поняття «SOFT SKILLS»

В останні роки у всьому світі зростає увага на важливості формування soft skills або гнучких навичок як з боку педагогічної теорії і практики, так і з боку роботодавців. Це зумовлено тим, що наявність сформованих гнучких навичок відіграють вирішальну роль у працевлаштуванні та кар'єрному зростанні особистості.

Стан готовності до сучасної ефективної професійної діяльності випускника закладу позашкільної освіти визначається не тільки наявністю певної системи знань, умінь і навичок (hard skills). Запит сучасного розвитку життя вимагає від особистості вільно адаптуватися в умовах сьогодення, швидко та якісно реагувати на зміни та потреби суспільства. У цьому контексті, саме ефективне застосування соціально психологічних умінь та навичок (soft skills) у збалансованому поєднанні з професійними знаннями є одним з головних показників майбутнього самовизначення, здатного об'єктивно оцінювати умови діяльності, активно шукати і знаходити креативний підхід до вирішення завдань на робочому місці [13].

Вирішенню цих суспільних запитів сьогодення сприяє специфіка організації освітнього процесу позашкільної освіти. У сфері дозвілля природно реалізуються особистісні інтереси і потреби підростаючої особистості, розвивається активність, творча ініціатива, здійснюється пошук нових ціннісних орієнтирів шляхом вільного вибору видів діяльності [14; 26].

Сутність поняття «soft skills» по-різному визначається дослідниками в науковій літературі. За останні кілька десятиліть термін цей термін був перенесений з економіки та бізнесу у сфери освіти, психології та педагогіки.

Поняття «soft skills» визначається як сукупність особистісних якостей, рис, властивостей, звичок і установок, які можна використовувати у багатьох різних видах діяльності, що включають творчість та інновації, критичне мислення, уміння вирішувати проблеми, приймати рішення, навчання вчитися,

навички комунікації та співпраці, особистісна та соціальну відповідальність (включаючи культурну обізнаність та компетентність) та ін. [12].

За даними ЮНЕСКО, гнучкі навички включають емпатію, лідерство, почуття відповідальності, доброчесність, самоповагу, самоконтроль, мотивацію, гнучкість, комунікабельність, управління часом і прийняття рішень. Термін «soft skills» також використовується на противагу «hard skills», які визначаються як більш технічні, дуже специфічні за своєю природою та є властивими для конкретної професії, і, загалом, яким можна навчити легше, ніж гнучким навичкам [31] .

В «Інчхонській декларації» окреслено необхідність забезпечити інклюзивну та справедливу якісну освіту, сприяти можливостям навчання протягом усього життя для досягнення цілей сталого розвитку. Згідно з цими цілями, усі діти повинні досягти цілого ряду відповідних результатів навчання, визначених і виміряних відповідно до встановлених навчальних програм і офіційних стандартів, включаючи предметні знання та когнітивні й некогнітивні навички, які дозволяють учням розвивати свій повний потенціал [15].

Зазначається, що навколо терміну «некогнітивні навички» точаться дискусії, а також використовуються інші терміни, зокрема «наскрізні навички» («transversal skills»), «навички, які можна передавати» («transferable skills»), «навички 21 століття» («21st century skills»), «гнучкі навички» («soft skills»). Загалом у цьому документі використовуються такі поширені поняття, як некогнітивні навички (non-cognitive skills) або гнучкі навички («soft skills»), які включають:

- критичне та інноваційне мислення;
- навички міжособистісного спілкування;
- особистісні навички;
- громадянські навички;
- медіа та інформаційна грамотність [15].

Як наслідок, існує нагальна потреба в тому, щоб здобувачі освіти впродовж усього життя розвивали свої гнучкі навички, необхідні їм для роботи в технологічному світі. Тому заклади позашкільної освіти повинні

забезпечувати таку освітню програму для учнів, яка допоможе їм набути відповідних гнучкі навички

Згідно з аналізом останніх досліджень, зміст позашкільної освіти має бути релевантним і фокусуватися на формуванні навичок цінностей та ставлень, необхідні громадянам, щоб вести продуктивне життя, приймати обґрунтовані рішення та брати на себе активну роль на місцевому та глобальному рівнях у протистоянні та вирішенні глобальних проблем [16].

Зазначимо, що у міжнародних документах з питань освіти термін «soft skills» зазвичай використовується в контексті як формальної, так і неформальної освіти дітей і молоді на всіх рівнях системи освіти [34].

У 2018 році у звіті ЮНЕСКО «Навички для пов'язаного світу» («Skills for a Connected World») були описані типи навичок, необхідних у та для пов'язаної економіки та суспільства, з акцентом на «гнучкі» навички, стратегії та способи формування цих навичок та вимірювання [30].

В дослідженнях М. Бінклі, О. Ерстада, Дж. Германа, С. Райзена, М. Ріплі, М. Міллер-Річчі [11] проблема формування навичок ХХІ ст. «некогнітивні» або «soft skills» стають дедалі більшою сферою уваги в міжнародному освітньому дискурсі, де все більше країн по всьому світу. Вчені визначають «soft skills» як здібності та якості, які можна опанувати, щоб покращити способи мислення, роботи та життя у світі. Згідно з цими висновками, гнучкі навички включають: креативність та інноваційність, критичне мислення, вирішення проблем, прийняття рішень, уміння вчитися, метапізнання, комунікація, співпраця (командна робота), медіа-грамотність, громадянські навички, особиста та соціальна відповідальність (включаючи культурну обізнаність та компетентність).

Освітня політика USAID трактує «soft skills» як «широкий набір навичок, поведінки та особистих якостей, які дозволяють людям ефективно орієнтуватися в навколишньому середовищі, добре спілкуватися з іншими, добре працювати та досягати своїх цілей» [8].

З іншого боку, «soft skills» іноді використовуються як синонім соціальних та емоційних навичок. Однак, залежно від програми, вони можуть

стосуватися ширшого діапазону навичок, поведінки чи якостей. Натомість поняття «соціально-емоційні навички» охоплюють набір когнітивних, соціальних та емоційних компетентностей, які дозволяють дітям та молоді за допомогою цілеспрямованих послідовних інструкцій розуміти свої емоції та керувати ними, установлювати і досягати позитивних цілей, відчувати і виявляти емпатію до інших, підтримувати конструктивні відносини, приймати відповідальні рішення» [34].

У наведеній нижче таблиці показано різницю між гнучкими навичками та соціально-емоційними навичками (Таблиця 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика гнучких та соціально-емоційних навичок

Soft Skills	Соціально-емоційні навички
Навички мислення вищого рівня: вирішення проблем, критичне мислення, прийняття рішень	Самосвідомість: впевненість у собі, самоефективність, визначення емоцій
Самоконтроль: спрямування та зосередження уваги, управління емоціями, регулювання поведінки	Самоконтроль: самодисципліна, управління стресом
Соціальні навички: повага до інших, використання поведінки, що відповідає контексту, вирішення конфліктів	Соціальні навички: емпатія, повага до інших, сприйняття перспективи
Навички спілкування: усне, письмове та невербальне спілкування	Навички спілкування: комунікабельність, робота в команді
Позитивна Я-концепція: впевненість у собі, самоефективність, самосвідомість і переконання, самоповага, благополуччя та гордість	Відповідальне прийняття рішень: виявлення проблем, аналіз ситуацій

Проблемі розуміння сутності поняття «soft skills» присвячені попередні дослідження М. Арата [10], П. Клауса [23], К. Прасанта [28], Н. Сіета [29],

Л. Курекова, М. Беблани, Ч. Хайта [25]. Більшість визначень м'яких навичок базується на функціональності *soft skills*, а не на їх описі.

У працях П. Клауса виділяють два види навичок — тверді навички та гнучкі навички. Гнучкими навичками вважаються навички, які люди використовують у певних видах професій. Ці навички є реальними навичками, які учні опановують в школі та закладах позашкільної освіти і надалі використовують в роботі. На противагу їм, гнучкі навички — це навички, які особистість формує протягом особистісного розвитку та використовує як у професії, так і в житті [16].

За твердженням М. Гладуела [20], особистість з більш високим рівнем сформованості гнучких навичок вирішують свої життєві проблеми ефективніше, в порівнянні з людьми, які мають нижчий рівень розвитку *soft skills*.

Вчений К. Прасанта стверджує, що гнучкі навички зазвичай важко спостерігати, кількісно оцінити та виміряти. Це пов'язано з тим, що гнучкі навички розглядаються як набір навичок, який включає те, як люди ставляться один до одного шляхом спілкування, слухання, участі в діалозі, надання зворотного зв'язку, співпраці як члена команди, вирішення проблем, участі в зустрічах і вирішення конфлікт. Проте, як зазначає вчений, система освіти не підготувала сучасних випускників до такого середовища роботи. Зокрема, школи зосереджуються майже виключно на твердих навичках і ігнорують розвиток гнучких навичок. Студенти, як правило, зацікавлені в тому, щоб оволодіти різними математичними навичками, науковими навичками та технічними навичками, безпосередньо пов'язаними з конкретними дисциплінами. І саме акцент на формуванні гнучких навичок має важливе значення для їхнього успіху, оскільки сучасний глобальний ринок швидко розвивається і вимагає гнучкості та адаптивності до нових реалій [28].

Зміна парадигми в 21-му столітті, за словами Н. Сіта, останнім часом підвищила важливість *soft skills* усьому світі, оскільки вони вважаються обов'язковими для продуктивності життєдіяльності в усіх сферах життя, особливо для професійного. Однак цілеспрямоване навчання цим навичками у вищих навчальних закладах насправді не відбувається [29].

Вивчаючи питання розвитку гнучких навичок, Л. Курекова, М. Беблєва, К. Хайта пропонують таксономію формування некогнітивних навичок (часто їх називають «soft skills» і можуть поєднувати особистісні риси та ціннісні орієнтації), яка складається з таких компонентів як сумлінність, емоційна стабільність, автономія та екстраверсія тощо [25].

За висновками М. Арата [10] ефективним способом набуття гнучких навичок є контекстне навчання (contextual learning). Гнучкі навички формуються краще під час позанавчальної діяльності в освітніх закладах, у спорті, волонтерській та проєктній роботі, мистецьких та дизайнерських проєктах, у туристичних подорожах, під час навчання гри на музичних інструментах тощо. Отже, заклади позашкільної освіти є дієвими освітніми установами для формування учнями soft skills на основі своїх здібностей та інтересів.

В міжнародних документах ЄС підкреслюється, що здобувачі освіти повинні мати можливість використовувати весь спектр своїх гнучких навичок для кар'єри чи подальшого навчання. Наголошується, що учні ефективніше розвивають свої навички за межами формальної системи освіти — через неформальну освіту, цифрові ресурси чи волонтерство [19, с. 15].

За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development) визначено гнучкі навички, які будуть найбільш затребувані у 2030 році, і тому молодь повинна розвивати їх зараз. Акцентується увага, що ті учні, які будуть найкраще підготовлені до майбутнього, стануть агентами змін. Вони зможуть позитивно впливати на своє оточення, впливати на майбутнє, розуміти наміри, дії та почуття інших, а також передбачати короткострокові та віддалені наслідки того, що вони роблять. Через те, що людям потрібно буде застосовувати свої знання в невідомих обставинах, що змінюються, їм знадобиться широкий спектр навичок, зокрема: когнітивні та метакогнітивні навички (наприклад, критичне мислення, творче мислення, навчання навчанню та саморегуляція); соціальні та емоційні навички (наприклад, емпатія, самоєфективність і співпраця); практичні навички (наприклад, використання нових пристроїв інформаційних та комунікаційних технологій) [22, с. 7].

Отримані результати засвідчили недостатню увагу до формування soft skills під час підготовки навчальних програм; недостатнє залучення роботодавців до цього процесу; спостереження за складністю та оцінка soft skills; розрив між компетентностями, які випускники набули під час навчання, та очікуваннями та попитом на ринку праці. Проте міжнародна наукова спільнота солідарна з тим, що освітні програми в будь-якому випадку необхідно переорієнтувати на формування soft skills.

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, soft skills («софтскілз», англ. soft skills — «м'які навички» або «гнучкі навички») — це комплекс неспеціалізованих, важливих для кар'єри надпрофесійних навичок, які відповідають за успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність. В психології їх відносять до соціальних навичок: вміння переконувати, знаходити підхід до людей, бути лідером, міжособистісне спілкування, ведення переговорних процесів, робота в команді, особистісний розвиток, управління часом, ерудованість, креативність тощо.

Особливістю soft skills є їх неспеціалізований характер: це означає, що незалежно від професії людини гнучкі навички залишаються одними й тими ж. І педагогічним працівникам, і програмістам потрібні приблизно однакові soft skills, якщо цих спеціалістів цікавить професійний успіх.

Soft skills у цьому сенсі протиставляються професійним знанням та вмінням hard skills («хардскілз», англ. hard skills — «тверді навички»), які є специфічними для кожної професії. Hard skills необхідні для того, щоби бути затребуваними на ринку праці. Оскільки глобальна економіка зазнає змін, то і професійні навички потребують удосконалення чи перекваліфікації. Недостатньо просто здобути професію раз і на все життя, а необхідно отримувати додаткові навички. Це збільшить конкурентоспроможність фахівця на ринку праці, а також дасть можливість бути гнучкими у виборі професії, роду діяльності чи функціональної ролі.

Розвиток soft skills посилює професійні навички. Наприклад, можна бути професіоналом у роботі з базами даних, але не вміти презентувати свої рішення колегам чи клієнтам.

Існує важлива відмінність між soft skills та hard skills. З одного боку, hard skills (або тверді навички) можна легко виміряти (оцінити) та помітити. Зазвичай, вони здобуваються у процесі навчання та практичної роботи, можуть стосуватись конкретної сфери діяльності. Наприклад, до таких навичок відноситься рівень володіння іноземною мовою чи вміння користуватися комп'ютерними програмами.

Отже, для hard skills характерно:

перелік знань, умінь, які можна об'єктивно оцінити та перевірити;

наявність документів про освіту;

сертифікати про рівні складності тих чи інших знань.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика hard skills та soft skills

Hard skills (тверді навички)	Soft skills (гнучкі навички)
легко вимірюються та оцінюються	важче виміряти та оцінити
здобуваються зазвичай у процесі навчання та практичної роботи	важче набути та розвинути (необхідна взаємодія з іншими людьми)
стосуються конкретної сфери чи виду діяльності	універсальні та значно полегшують застосування твердих навичок на практиці

Натомість, soft skills набагато важче виміряти, їх важче набути та розвинути (необхідна цілеспрямована виховна робота), вони часто є універсальними та значно полегшують застосування твердих навичок на практиці. Таким чином, розвиток hard skills допомагає освоїти конкретну професію, а формування soft skills — стати гнучким, добре соціалізованим і дипломатичним фахівцем.

Структура SOFT SKILLS

Згідно міжнародного звіту «Майбутнє робочих місць» (The Future of Jobs Report), зважаючи на COVID-19, повною мірою запроваджується автоматизація робочих місць. Саме тому в майбутньому найбільше цінуватимуться особи, які вміють критично мислити, комплексно розв'язувати проблеми, здатні на творче самовираження. За даними Світового економічного форуму (The World Economic Forum), якій відбувся 21 жовтня 2020 р. гнучкі навички, які були затребуваними серед роботодавців у 2015, втратили свою актуальність [32].

Таблиця 3

Порівняльна таблиця динаміки пріоритетності soft skills

	2015	2020	2025
1			
Комплексне розв'язання проблем			
Комплексне розв'язання проблем			
Аналітичне мислення та інноваційність			
2			
Координація дій з іншими			
Критичне мислення			
Активне навчання та стратегії навчання			
3			
Управління людьми			
Креативність			
Розв'язання складних проблем			
4			
Критичне мислення			
Управління людьми			
Критичне мислення та аналіз			
5			
Взаємодія, ведення перемовин			
Координація дій з іншими			
Креативність, оригінальність та ініціативність			
6			
Контроль якості			
Емоційний інтелект			
Лідерство та соціальний вплив			

7			
Сервіс-орієнтування			
Складання судження і ухвалення рішень			
Використання технологій, моніторинг та контроль			
8			
Складання суджень і ухвалення рішень			
Сервіс-орієнтування			
Створення технологій та програмування			
9			
Активне слухання			
Взаємодія, ведення перемовин			
Витривалість, стресостійкість та гнучкість			
10			
Креативність			
Когнітивна гнучкість			
Логічна аргументація, розв'язання проблем та формування ідей			

Перше місце посіло аналітичне мислення та інноваційність, друге – активне навчання і стратегії навчання, навичка розв'язання складних чи комплексних проблем займає третє місце. Традиційно важливими залишаються критичне мислення і аналіз, креативність, оригінальність та ініціатива. Крім того, до списку додалися навички, пов'язані із поширенням технологій, як-то: використання технологій моніторинг та контроль, а також створення технологій та програмування. У десятку також потрапили навички самоконтролю: надзвичайно важливими будуть стійкість, опірність стресам та гнучкість, а також уміння взаємодіяти з іншими – лідерство та соціальний вплив. Також до списку найбільш затребуваних soft skills додалися навички взаємодії з іншими – лідерство та соціальний вплив.

З вищезазначеного випливає, що найбільша кількість навичок у найближчій перспективі зосереджена на вмінні вирішувати проблеми різного характеру.

Що входить до комплексу гнучких навичок? На це питання немає однозначної відповіді. Як науковці, так і практики, які мають справу з аналізом soft skills, формують різні переліки навичок, якостей, вмінь, які впливають на професійну компетентність фахівця.

Країни-члени Європейського Союзу прийняли цілий ряд документів, які дозволяють ввести уніфіковану класифікацію «soft skills» для Єдиного європейського економічного простору. Європейські ініціативи з розвитку навичок включали «Rethinking Education» – консультування країн-членів ЄС щодо інвестування в розвиток навичок для отримання оптимальних соціально-економічних результатів; у 2018 році були прийняті 11 директив, які передбачають впровадження нових методів навчання і викладання для розвитку у студентів університетів ЄС «soft skills», особливо пов'язаних з цифровою і технологічною діяльністю. Для функціонування нової політики і її інститутів в 2017 році була розроблена офіційно прийнята класифікація і пояснення до неї, що отримала назву «Європейські навички, компетенції, кваліфікації і види занять» (ESCO), що включає в себе гнучкі навички, затребуваних ринком праці. Це навички, пов'язані з комунікацією, креативністю та управлінням; вони визначають ефективність мислення [10].

У контексті нашого дослідження документ «Глобальне партнерство з освіти» («The Global Partnership for Education») [21] наголошує на формуванні таких основних структурних компонентів гнучких навичок учнів, як-то:

а) знання глобальних проблем і універсальних цінностей, таких як справедливість, рівність, гідність і повага;

б) когнітивні навички мислити критично, системно та творчо, включаючи застосування багатоперспективного підходу, який визнає різні виміри, перспективи та кути розгляду проблем;

в) некогнітивні навички, включаючи соціальні навички, такі як емпатія та вирішення конфліктів, а також комунікативні навички та здібності до спілкування та взаємодії з людьми різного походження, походження, культури та поглядів;

г) поведінкові здібності діяти спільно та відповідально, а також прагнути до загального блага.

Найчастіше до переліку гнучких навичок включають такі групи комунікаційних навичок, навички самокерування та навички ефективного мислення.

I. Комунікаційні навички.

Центральне місце в структурі soft skills все ж таки віддається саме комунікаційним навичкам та вмінням. До базових важливих для кар'єри навичок спілкування, які відповідають за успішну участь в робочому процесі, високу продуктивність, відносять:

- уміння слухати;
- уміння аргументувати та переконувати;
- ведення переговорів;
- проведення презентацій;
- уміння презентувати себе;
- публічні виступи;
- уміння продуктивно працювати в команді;
- робота з конфліктами;
- навички ефективного письмового спілкування тощо.

Так звана «комунікабельність», про яку найчастіше згадують в цьому контексті, насправді не обмежується умінням «домовлятися» і «знаходити спільну мову». Сюди також включені: вміння спілкуватися залежно від статусів і ролями співрозмовника; використання і зчитування «мови тіла», вміння зчитувати контекст, ситуацію і бути адекватним їй; вміння грамотно починати і завершувати спілкування, підводити підсумки розмови і резюмувати; вміти знаходити «точки дотику» з співрозмовником, встановлювати усні угоди і домовленості і багато іншого.

Саме комунікаційні навички допомагають розвивати відносини з людьми, підтримувати розмову, ефективно та адаптивно поводитися в критичних ситуаціях в спілкуванні з оточуючими.

II. Навички самокерування (self-менеджмент).

Самоменеджмент — це послідовне і цілеспрямоване використання ефективних методів роботи в повсякденній практиці, з оптимальним використанням своїх ресурсів для досягнення своїх цілей. Важливою частиною гнучких навичок, які впливають на професійну компетентність спеціаліста, є навички самокерування та саморегуляції. Навички цієї групи допомагають

ефективно контролювати свій стан, час, процеси. Найчастіше до них включають:

- управління емоціями;
- управління стресом;
- управління власним розвитком;
- планування і цілепокладання;
- тайм-менеджмент;
- рефлексія, усвідомлення власних психічних процесів;
- використання зворотного зв'язку.

III. Навички ефективного мислення.

Ця група навичок включає до себе ті вміння, що спрямовані на управління розумовими процесами, які допомагають зробити життя і роботу більш системними. Будь-якому спеціалісту потрібно бути готовим до змін та вміти приймати рішення у нестандартних умовах, мислити гнучко та креативно. Аналіз складних об'єктів, облік взаємовпливу різних факторів, використання знань про особливості складних систем — все це також важливе для на все більшої кількості посад.

До цієї групи навичок включають:

- системне мислення;
- креативне мислення;
- структурне мислення;
- логічне мислення;
- пошук і аналіз інформації;
- вироблення і прийняття рішень.

У контексті дослідження важливо було зрозуміти реальний стан позашкільної освіти та її пріоритети у воєнний час. Тому було використано анкету «Опитування щодо організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти в умовах воєнного стану». Серед головних завдань позашкільної освіти в умовах воєнного стану на другій позиції 77,7% респондентів визначили «формування гнучких навичок (критичне мислення, вміння конструктивно керувати емоціями, вміння оцінювати ризики та приймати

рішення тощо). Отже, формування гнучких навичок (soft skills) у вихованців закладів позашкільної освіти залишається актуальним і пріоритетним в сучасних умовах.

Для всіх компетентностей Нової української школи [4] окреслено спільні наскрізні уміння або так звані soft skills:

- критичне та системне мислення;
- здатність логічно обґрунтовувати позицію;
- творчість та ініціативність;
- уміння конструктивно керувати емоціями;
- уміння оцінювати ризики, приймати рішення;
- уміння вирішувати проблеми;
- уміння висловлювати власну думку усно й письмово;
- здатність співпрацювати з іншими.

Тому формування гнучких навичок у вихованців закладів позашкільної освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» було спрямовано на впровадження в освітній процес діяльності закладів позашкільної освіти педагогічних технологій на основі поєднання компетентнісного, особистісно орієнтованого та аксіологічного підходів [2].

Технології формування гнучких навичок вихованців у закладах позашкільної освіти

Те, що ми описуємо ці важливі для кар'єри характеристики через категорію навичок, свідчить про дуже значну перевагу soft skills: на відміну від особистісних рис або здібностей, гнучкі навички можна опановувати та формувати. Яким чином це можна зробити?

На сучасному етапі існують два підходи до формування soft skills. Відповідно до першого підходу soft skills слід навчати безпосередньо, уводячи окремі курси в рамках варіативного компонента навчального плану. За другим підходом, soft skills будуть ефективно формуватися під час вивчення дисциплін у поєднанні зі спеціально створеними виховними методиками.

Для формування soft skills вихованців, педагогам закладів позашкільної освіти рекомендується провести діагностику сучасного стану сформованості

м'яких навичок учнів у своєму гуртку, розставити плюси і мінуси в чек-листі (або відмітити рівні сформованості – високий, середній, достатній, низький).

Таку перевірку доцільно проводити через якийсь час, щоб відстежити прогрес. Після цього, на основі проведеної діагностики керівнику гуртка доцільно у своїй навчальній програмі продумати та окреслити, які теми будуть ефективними для формування тих чи інших soft skills. Тобто вчити учнів керувати своїми емоціями, розвивати та підвищувати особисту ефективність при виконанні завдань та досягненні цілей (техніки тайм-менеджменту і т.д.), застосовувати комунікаційні прийоми (розвиваючи навички презентації), зрозуміти важливість управління стресом у повсякденному та професійному житті та ін.

Для формування гнучкими навичками можна користуватися наступними методами:

1. Самонавчання – самостійне вивчення інформації про моделі успішної поведінки. Сюди можна віднести і читання літератури, і самостійне вивчення різних матеріалів (статті, блоги тощо), прослуховування вебінарів.

Корисно читати літературу з обраної теми, виписуючи найважливіші ідеї, особливо ті, які мають відношення до мети розвитку і специфіку роботи. Суттєво може допомогти письмовий аналіз власного життєвого і професійного досвіду, що релевантний до мети, виділення тенденцій і окремих корисних ходів. Застосування нових підходів, методів, ідей, про які ви дізналися, в неробочих ситуаціях для тренування є також гарним способом розвинути потрібні навички.

2. Пошук зворотного зв'язку – отримання зворотного зв'язку від колег, керівників і експертів про успішність своєї поведінки в аспекті конкретного досвіду.

Зворотним зв'язком в цьому контексті називається реакція людини на ваші дії. Важливо запитувати зворотний зв'язок у людей, які якісно виконують ту чи іншу роботу або дійсно мають навичку, яка потрібна.

3. Навчання на досвіді інших – виділення моделей успішної поведінки в роботі людини, що володіє високим рівнем розвитку даної компетенції

та робота з наставником. Засвоєнню потрібної навички сприяє як можна частіша взаємодія і спільна робота з більш компетентними колегами і партнерами, що володіють тими якостями і навичками, які ви прагнете в собі розвинути. Важливо виявляти, фіксувати та пробувати на власному досвіді практичні тонкощі і прийоми їх роботи.

4. Спеціальні вправи та тренінги — заходи, які допомагають в засвоєнні базових знань та вмінь, що розвиватимуться і в подальшому, або у впорядкуванні вже наявних знань та вмінь.

Не треба розраховувати, що на тренінгу можна виробити навичку. Тут можна дізнатися щось, упорядкувати або попрактикуватися в чомусь і отримати вміння. Навик з'явиться тільки тоді, коли те, про що говорилося на тренінгу, буде застосовуватися на практиці. Також важливо займати активну позицію: завдання тренера — допомогти в ході освоєння навички, поправити те, що не відразу вдається, але не сформувати за вас навик.

5. Розвиток в процесі роботи — пошук і освоєння більш ефективних моделей поведінки при вирішенні завдань, що входять до професійних функцій.

При використанні цього методу важливо брати участь в проєктах, які за визначенням складніше, ніж ті завдання, для вирішення яких вже достатньо компетентності. Також не треба боятися несподіваних, нетипових ситуацій: саме вони стають джерелом найціннішого розвивального досвіду. Але не потрібно застосовувати цей метод розвитку в проєктах, які мають високу значимість, коли ціна помилки занадто висока.

Методика формувального експерименту враховувала принципи «педагогіки партнерства» закладеної в концепції Нової української школи, а саме: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог — взаємодія — взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей)

Форми роботи були як групові так і індивідуальні, де перевага надається роботі в команді, що дозволяє розвивати ціннісні соціальні навички, формує

адекватну самооцінку і веде до зміцнення особистісної ідентичності. Завдяки взаємній підтримці, групова робота дозволила вихованцям спостерігати результати своїх дій і їх вплив на оточуючих; дозволила засвоювати нові ролі, розвиває навички прийняття рішень, комунікативні навички, здатність до адаптації тощо.

Впровадження у освітній процес закладів позашкільної освіти технологій націлені на формування у вихованців гнучких навичок, які необхідні для особистісного розвитку, активної ролі в суспільстві та соціальної участі протягом всього життя;

- тренінгові технології,
- технології критичного мислення,
- технології креативного мислення,
- арт-педагогічні технології.

Використання інтерактивних, творчих та проєктних завдань дало реальну можливість співпрацювати з педагогом, разом створюючи і використовуючи навчальні матеріали та теми для обговорення, брати на себе відповідальність за форму засвоєння, а головне, за кінцевий результат.

Список використаних джерел

1. Державна служба якості освіти України. Позашкільна освіта в умовах воєнного стану: безпечне освітнє середовище як складова внутрішньої системи забезпечення якості освіти <https://sqe.gov.ua/pozashkilna-osvita-v-umovakh-voienного/>

2. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти: методичний посібник / [А.Е. Бойко, В.В. Вербицький, А.В. Корнієнко, О.В. Литовченко; за ред. В.В. Мачуського]. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 223 с. ULR: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723075>

3. Муравйова І.О., Мар'янюк Я.Г., Осадча А.О. Soft skills у сучасних реаліях української освіти. Інноваційна педагогіка. 2021. Вип. 32. Т.1. С. 108–112. <https://doi.org/10.32843/2663–6085/2021/32–1.23>

4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Book-ENG.pdf>

5. Опитувальник ЄС та відповіді на нього для набуття Україною статусу кандидата в ЄС : Євроінтеграційний портал. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/istorii-uspikhu/opytuvalnyk-yes-ta-vidpovid-na-nogo-dlya-nabuttya-ukrayinoyu-statusu-kandydata-v>

6. Про забезпечення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти під час дії воєнного стану. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Jb4h3mXOQWoQU8fCdqvRTn0rSZjOGxYP/view>

7. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» 14 грудня 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>

8. Agency for International Development. Social and emotional learning and soft skills: USAID policy brief. USA. 2019.

9. Andrienko T., Genin V., Kozubska I. Developing intercultural business competence via team learning in post-pandemic era. *Advanced Education*. 2021. No. 8(18), P. 53–69. URL: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.214627>.

10. Arat M. Acquiring soft skills at University. *Journal of educational and instructional studies in the world (WJEIS)*. 2014. Vol. 4. Issue: 3. P. 46–51.

11. Binkley M., Erstad O., Herman J., Raizen S., Ripley M., Miller-Ricci M. *Defining Twenty-First Century Skills. Assessment and Teaching of 21st Century Skills* / ed. by P. Griffin, B. McGaw, E. Care P. London: Springer. 2012. P. 17–66.

12. Boiko A.E. Innovative development of non-formal education in Ukraine: Definition of soft skills. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2021. Vol. 25, No. 1. P. 22–33. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-1-22-33>.

13. Boiko A.E. The results of study of modernization of out-of-school education in Ukraine. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2020. 24(2). URL: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2020-24-1-71-81>.

14. Bykovska, O.V. Ukrainian after-school education system: State and topical tendencies in the development. *International Council on Technologies*

of Environmental Protection (ICTEP). 2019. C. 53–58. doi:10.1109/ICTEP48662.2019.8968961

15. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all. 2016. URL: http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/education-2030-incheon-framework-for-action-implementation-of-sdg4-2016-en_2.pdf.

16. EFA Global Monitoring Report 2012 – Youth and Skills: Putting education to work. UNESCO. 2012. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002180/218003e.pdf>.

17. European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth. URL: <http://www.eaicy.eu/>

18. European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, ESCO handbook: European skills, competences, qualifications and occupations, Publications Office, 2017, URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/934956>

19. European Commission. (2016). A new skills agenda for Europe: Working together to strengthen human capital, employability and competitiveness. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52016DC0381>

20. Gladwell M. Outliers: the story of success. New York : Back Bay Books. 2011.

21. Global Partnership for education. 21st Century Skills: What potential role for the Global Partnership for Education? A Landscape Review. 2020. URL: <https://www.globalpartnership.org/sites/default/files/document/file/2020-01-GPE-21-century-skills-report.pdf>.

22. Guidelines for improving European HEIs student's employability: embedding the most demanded soft skills in the curricula. URL: <http://skills4employability.eu/>

23. Klaus P. The hard truth about soft skills: Workplace Lessons Smart People Wish They'd Learned Sooner. New York : Harper Collins Publishers, 2007. 190 p.

24. Kovalchuk, V., Androsenko, A., Boiko, A., Tomash, V., & Derevyanchuk, O. (2022). Development of pedagogical skills of future teachers of labor education

and technology by means of digital technologies. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(9), 551–560. DOI: 10.22937/IJCSNS.2022.22.9.71

25. Kurekov L., Beblavy M., Haita C. Qualifications or Soft Skills? Studying Job Advertisements for Demand for Low-Skilled Staff in Slovakia. *NEUJOBS Working Paper No. D.4.3.3.* 2012. 36 p. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2402729>.

26. Lytovchenko O. Out-of-school & non-formal education: Ukrainian and European dimensions. *Education: Modern Discourses*. 2020. No. 3. P. 50–55. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2020-3-05>

27. Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. European Commission. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. 16 June 2022. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/opinion-ukraines-application-membership-european-union_en

28. Prasanta K.P. Soft Skills: Education beyond Academics. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*. 2014. Vol. 19, Issue, 5. P. 1–3. URL: <https://doi.org/10.9790/0837-19560103>.

29. Seetha N. Are Soft Skills Important in the Workplace? A Preliminary Investigation in Malaysia. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 2014. Vol. 4. No. 4. P. 44–56 URL: <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBS/v4-i4/751>.

30. Skills for a connected world: Concept note. Mobile learning week. Paris. UNESCO. 2018. URL: <https://en.unesco.org/sites/default/files/unesco-mlw2018-concept-note-en.pdf>.

31. Soft skills. Glossary of Curriculum Terminology. UNESCO International Bureau of Education. URL: <http://www.ibe.unesco.org/en/glossary-curriculum-terminology/s/soft-skills>

32. The Future of Jobs. Report. The World Economic Forum. 2020. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf

33. The Global Framework on Transferable Skills. UNICEF. 2019. URL: <https://www.unicef.org/media/64751/file/Global-framework-on-transferable-skills-2019.pdf>.

34. USAID Education Policy. 2018. Washington, DC. URL: https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1865/2018_Education_Policy_FINAL_WEB.pdf.

35. Whiting K. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them. 2020. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/>

1.8. Розвиток творчих здібностей гуртківців засобами екологічного виховання

В умовах реформування освіти України основним завданням освітнього процесу є формування компетентностей, що сприяють успішній самореалізації особистості в житті, навчанні та праці. Однією з ключових компетентностей визначено «Екологічна грамотність і здорове життя», що передбачає формування в учнівської молоді уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя. В результаті такої організації освітнього процесу діти мають стати свідомими, відповідальними суб'єктами освіти, спроможними спланувати та реалізувати проєкт власного життєвого шляху, спираючись на екологічні цінності та усвідомлення своєї місії у період екологічної кризи.

Екологічна освіта та виховання сьогодні повинно охоплювати всі віки, воно повинно стати пріоритетним.

Великі можливості для реалізації завдань екологічної освіти та виховання підростаючого покоління мають саме заклади позашкільної освіти, позашкільна та позакласна робота з її різноманітністю методів, прийомів, форм і видів [5].

Роль гуртків у розвитку творчих здібностей

Гурткова робота — це логічне продовження навчання, що дозволяє учням розвивати свої таланти та інтереси поза межами шкільної програми. Вона надає більше свободи для творчості та самореалізації, допомагаючи

підліткам готуватися до дорослого життя і захищаючи їх від негативного впливу.

Головна мета гуртків — всебічний розвиток особистості дитини.

Творчі здібності особистості — це синтез її властивостей і рис характеру, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і які обумовлюють рівень результативності цієї діяльності. Творчі здібності самі по собі не гарантують творчих здобутків. Для їх досягнення необхідний «двигун», який запустив би в роботу механізм мислення, тобто необхідні бажання і воля, потрібна «мотиваційна основа» [3].

Творчі здібності дітей є важливим аспектом їхнього всебічного розвитку. Екологічне виховання, яке спрямоване на формування у дітей розуміння важливості охорони навколишнього середовища та активної участі у його збереженні, є ефективним засобом розвитку цих здібностей. Участь у екологічних гуртках сприяє не лише збагаченню знань про природу, але й стимулює творче мислення, уяву та креативність дітей.

Гуртки є важливим елементом позашкільної освіти, який забезпечує дітям можливість поглиблювати знання в цікавих для них напрямках, розвивати навички та реалізовувати творчий потенціал.

В екологічних гуртках діти можуть:

Досліджувати природу: Вивчаючи рослини, тварин, екосистеми, діти розвивають дослідницькі навички та вчаться ставити перед собою питання, шукати відповіді, робити висновки.

Займатися творчістю: Екологічна тематика є надзвичайно багатою для творчих занять. Малювання, ліплення, створення екологічних плакатів та композицій дозволяють дітям виразити своє бачення світу природи.

Організовувати заходи: Підготовка та проведення екологічних акцій, виставок, конкурсів розвиває організаційні здібності та вміння працювати в команді.

Розробляти проекти: Участь у проєктній діяльності сприяє розвитку аналітичного мислення, планування, креативного підходу до вирішення екологічних проблем.

Значення екологічного виховання

Екологічне виховання — це не лише передача знань про природу, а й розвиток особистості, її творчих здібностей та емоційного інтелекту. Поєднання екологічних знань та творчого підходу сприяє формуванню свідомого ставлення до довкілля та розвитку таких важливих якостей, як:

— **Креативність**: Здатність мислити нестандартно, генерувати нові ідеї та знаходити незвичайні рішення.

— **Уява**: Здатність створювати образи, моделі та ідеї, які виходять за межі сприйняття реального світу.

— **Фантазія**: Здатність до вільного, не обмеженого досвідом мислення.

— **Оригінальність**: Здатність створювати щось нове та унікальне.

Екологічне виховання є комплексом заходів, спрямованих на формування у дітей екологічної свідомості, етичного ставлення до природи, навичок раціонального використання природних ресурсів.

Мета екологічного виховання — формування поглядів і способу життя знаходиться в гармонії з природою і поступовий вихід із ситуації екологічної кризи. При цьому навчання має фіксувати досягнутий рівень і мати пошуковий характер.

Основні поняття екологічного виховання:

- життя кожної живої істоти цінне й унікальне;
- основа відносин з природою — взаєморозуміння й допомога, а не її підпорядкування та знищення;
- усвідомлення вже неприпустимого антропогенного впливу на природу;
- усвідомлення необхідності змін в споживчому укладі життя людини;
- готовність до зміни системи цінностей і поведінки, що існує [4].

Структура екологічного виховання в ЗПО

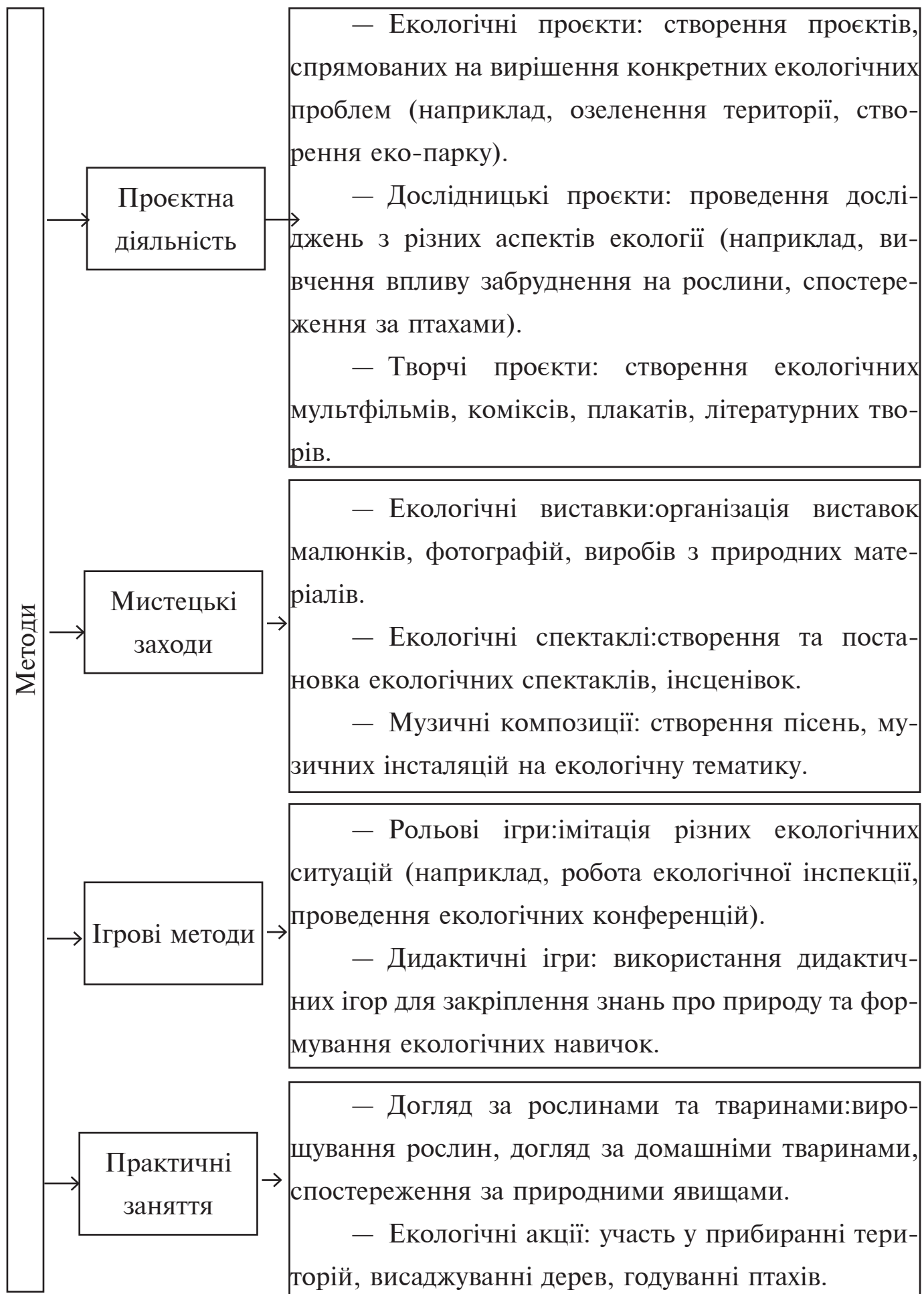
Екологічне виховання здійснюється на всіх етапах навчання в закладі позашкільної освіти (ЗПО), на кожному з них ставиться певна мета, завдання, добирається відповідна методика з урахуванням вікових особливостей вихованців.

На першому етапі (діти дошкільного та молодшого шкільного віку) формуються перші уявлення про навколишній світ, про живу й неживу природу, про ставлення до неї, що виявляється в конкретній поведінці на емоційному рівні. Педагоги проводять роботу з формування екологічної культури своїх вихованців, залучаючи їх до догляду за квітами, проводячи бесіди «Буду я природі другом», «Природа потребує твого захисту», «Чому плачуть дерева?». З метою турботливого ставлення до природи педагоги проводять години спілкування «Природа — наш дім», «Збережемо красу природи», конкурсне читання «Природа в казках, прислів'ях, приказках», «Дивний і загадковий світ природи», «На квіти осені чарівні подивись», усний журнал «Люби, знай, бережи», «Посади калину коло хати», «Птахи — наші друзі». Ефективним способом виховання ціннісного ставлення до природи є творчість вихованців на екологічну тематику: стіннівки, вірші, фотографії, малюнки. Діти залюбки малюють природу, тому активно приймають участь в конкурсах малюнків.

Другий і третій етапи (діти середнього та старшого шкільного віку) передбачають накопичення знань про природні об'єкти, закономірності розвитку та функціонування біологічних систем, аналіз і прогнозування нескладних екологічних ситуацій, закріплення нормативних правил поведінки в довкіллі. Поглиблюються і розширюються знання про явища і закони природи, розкриваються причини екологічної кризи і обґрунтовуються шляхи збереження природних комплексів. Педагоги залучають своїх вихованців до різних форм роботи по формуванню екологічної культури: дослідницькі проекти, літературні композиції, екологічні турніри, дискусії, ділові ігри, захисти проєктів, трибуна відкритих думок [5].

Методи розвитку творчих здібностей засобами екологічного виховання

Методи — це прийоми й засоби, за допомогою яких здійснюється розвиток творчих здібностей [2].

Важливі аспекти при організації роботи гуртка:

Створення творчої атмосфери: Заохочення дітей до висловлення своїх ідей, підтримка їхніх ініціатив.

Індивідуальний підхід: Врахування інтересів та здібностей кожного дитини.

Використання різноманітних матеріалів та інструментів: Це дозволяє розвивати різні види творчості.

Співпраця з іншими гуртками: Спільні проєкти з гуртками образотворчого мистецтва, музики, літератури дозволяють створювати більш масштабні та цікаві роботи.

Висновок

Розвиток творчих здібностей гуртківців засобами екологічного виховання є важливою складовою гармонійного розвитку особистості. Екологічні гуртки сприяють формуванню у дітей не лише екологічної свідомості, але й розвитку креативного мислення, дослідницьких та організаційних навичок. Важливо підтримувати та розвивати такі ініціативи, залучаючи до них якомога більше дітей, щоб виховати покоління, здатне берегти та примножувати природні багатства нашої планети.

1.9. Використання методу проєктів в екологічному вихованні учнів

Практичний досвід КЗ «Березівський міський центр дитячої та юнацької творчості» Одеської області

Сьогодні проблема екологічної освіти та виховання підростаючого покоління є найбільш актуальною. Екологічне виховання — це систематична педагогічна діяльність, яка спрямована на розвиток екологічної культури особистості.

Екологічне виховання є важливою складовою загального розвитку та формування громадянської свідомості вихованців, воно допомагає їм розуміти важливість збереження природи, раціонального використання природних ресурсів, сприяє формуванню в учнів почуття відповідальності за майбутнє планети та потребу в діях для її збереження.

Існує багато різних методів екологічного виховання. До них відносяться практичні заняття в природі, експерименти та дослідницька робота, проєктна діяльність, театралізовані вистави, вікторини та екологічні ігри тощо.

Особлива увага в здійсненні екологічного виховання гуртківців належить проєктному методу навчання.

Основними завданнями проєктної діяльності в системі екологічної освіти є накопичення у дітей та підлітків екологічних знань, виховання в них любові до природи, прагнення берегти і примножувати її багатства та формування вмінь і навичок природоохоронної діяльності.

Сьогодні проєктна діяльність є перспективною складовою освітнього процесу, так як створює умови для творчої самореалізації, для розвитку інтелектуальних та творчих здібностей вихованців, формує у них життєві компетенції, підвищує мотивацію для отримання знань. Метод проєктів сприяє формуванню екологічних знань вихованців, розвитку критичного мислення, допомагає їм орієнтуватися в інформаційному просторі та проявляти екологічну компетенцію в питаннях охорони природи.

Педагогічні працівники нашого позашкільного закладу в своїй практиці широко використовують метод проєктів. Робота над проєктом включає в себе такі етапи:

- пошуковий (визначення теми, планування роботи та пошук інформації);
- аналітичний (аналіз зібраної інформації та побудова алгоритму дій);
- практичний (виконання спланованої роботи);
- контрольний (аналіз отриманих результатів);
- презентаційний (підготовка презентації за результатами роботи та захист проєкту).

При реалізації екологічних проєктів керівники гуртків натуралістичного відділу КЗ «Березівський міський центр дитячої та юнацької творчості» (Центр) використовують такі форми роботи: консультації вихованців з керівником проєкту, групове обговорення; самостійна, лабораторна чи практична, робота гуртківців. Закінчується робота над проєктом творчим звітом та презентацією.

В Центрі були реалізовані такі проєкти «Зелені старожили нашого міста», «Аптека на підвіконні», «Краса навколо нас», «Орнітофауна міського парку», «Зробимо рідну природу кращою», «Лікарські рослини околиць міста Березівки», «Видовий склад рослинного та тваринного світу урочища Березівка».

Так, вихованцями гуртка «Юні друзі природи» було реалізовано проєкт «Зелені старожили нашого міста». Керівник гуртка разом з вихованцями склали план роботи над проєктом, визначили строки реалізації етапів проєкту, розподілили обов'язки між учасниками проєкту. Вихованці вивчили джерела інформації, провели ряд екскурсій по місту, під час яких виявили дерева-довгожителі — дуб, ясен, шовковицю, тополя та вербу. Склали карту-схему району досліджень, на якій вказали місця зростання досліджуваних дерев. Гуртківці виконали дослідницьку роботу, під час якої визначили висоту, обхват стовбура та за допомогою формули дізналися приблизний вік цих дерев. Під час реалізації проєкту було здійснено опитування старожилів міста. Гуртківці дізналися багато цікавих фактів, пов'язаних зі старими деревами нашого міста.

На підставі отриманих даних юні дослідники склали таблиці, провели статистичну обробку результатів проєкту, оформили науково-дослідницьку роботу, підготували презентацію.

З підготовленою презентацією учасники проєкту виступили перед учнями шкіл громади та провели роз'яснювальну роботу щодо необхідності збереження живих пам'яток природи. Підготували та провели усний журнал «Зелені старожили нашого міста», вікторину «Дерева — легені планети», кінолекторій «Бережи свою планету», конкурс малюнків «Зелений друг». Представили результати проєкту на обласний конкурс дослідницько-експериментальних робіт з природознавства «Юний дослідник».

Керівник гуртка протягом роботи над проєктом виступав у ролі консультанта та корегував хід виконання проєкту.

Вихованці гуртків «Юні натуралісти» та «Юні охоронці природи» Центру виконали проєктну роботу «Зробимо рідну природу кращою».

Завдання проєкту:

- формування у вихованців національної свідомості, активної громадянської позиції, розвиток соціальної активності через участь у природоохоронних акціях;
- виховання громадянина України, поваги до Конституції України, почуття власної гідності;
- розширення та поглиблення знань з біології, охорони природи, екології;
- виховання гуманного відношення до природи, формування екологічної культури та етики;
- набуття навичок і досвіду вирішення екологічних проблем;
- розвиток творчих здібностей, емоційного внутрішнього світу дитини;
- формування свідомого відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, здорового способу життя;
- поєднання художньо-естетичного та еколого-природничого видів творчої діяльності школярів;
- розвиток потреби у спілкуванні і прагненні пізнавати таємниці природи;
- активізація діяльності спрямованої на покращення стану природи.

Мета проєкту:

- формування екологічної свідомості і культури учнівської молоді, залучення їх до безпосередньої практичної природоохоронної діяльності;
- навчити визначати екологічні проблеми району, в якому живуть учні, та знаходити шляхи їх вирішення;
- поглибити та узагальнити знання учнів з проблемних питань за допомогою міжпредметних зв'язків: біологія; економіка; основи здоров'я; географія; народознавство; українська мова та література; сільськогосподарська праця;
- розвивати дослідницькі та практичні уміння учнів, навички роботи з додатковою літературою, інтернет-ресурсами;
- формувати культуру поведінки в навколишньому середовищі, інтелектуальний і пошуковий досвід, цілісну систему життєвих компетенцій;

— виховувати екологічний світогляд, почуття причетності до вирішення проблем свого міста, дбайливе, свідоме ставлення до природи, розуміння того, що людина є її частиною.

Термін реалізації проєкту: протягом навчального року.

При реалізації даного проєкту були задіяні вихованці дошкільних закладів міста, здобувачі освіти закладів загальної середньої освіти Березівської міської територіальної громади та вихованці КЗ «Березівський міський центр дитячої та юнацької творчості».

З вихованцями дитячих садків міста були проведені екскурсії в куточок живої природи натуралістичного відділу Центру дитячої та юнацької творчості. Вихованці гуртка «Юні натуралісти» підготували для малечі вистави екологічного лялькового театру «Перші весняні квіти», «Бережи природу».

Вихованці гуртка «Юні охоронці природи» провели з дошкільнятами екскурсії в природу на теми «Рослини моєї вулиці», «Квіти — усмішки природи», провели спостереження в природі за сезонними змінами, за птахами нашого краю.

Під час реалізації проєкту його учасники взяли участь в акціях «День юного натураліста», «Посади дерево», «Першоцвіти Одещини», «Годівничка», приєдналися до Всесвітнього дня прибирання «World Cleanup Day».

Вихованці Центру, учасники проєкту висадили 56 саджанців гібіскуса, заклали 2 альпійські гірки на території міського парку, виготовили та розвішали 14 шпаківень та 38 годівничок, які взимку постійно заповнювали кормом. Гуртківці визначили видовий склад ранньоквітучих рослин нашої місцевості. Створили банк обмінного фонду насіння квітів відкритого ґрунту: чорнобривців, майорів, жоржини. Провели ярмарок-продаж кімнатних рослин та насіння квітково-декоративних рослин. На ці кошти був придбаний посадковий матеріал цибулинних культур з метою створення патріотичної клумби: тюльпан Тарда, гадюча цибулька вірменська, хіонодокса Люцилії.

Учасники проєкту підготували вистави екологічного лялькового театру «Лісова райдуга», «Перші весняні квіти», «На лісовій галявині», з якими виступили перед учнями початкових класів громади. А для учнів середнього

шкільного віку провели засідання кінолекторію на тему «Неси добро у світ природи».

Також вихованці гуртків «Юні натуралісти» та «Юні охоронці природи» звернулися до шкільних екологічних парламентів з пропозицією провести роботу по благоустрою шкільних садиб, озелененню внутрішніх приміщень.

Під час реалізації проєкту «Зробимо рідну природу кращою» здобувачі освіти закладів загальної та середньої освіти Березівської міської територіальної громади висадили 262 дерева, 310 кущів, квітів на площі 1250 кв.м, виготовили 232 годівнички та 44 шпаківні, які розвішали в міському парку, на територіях шкіл та присадибних ділянок.

В закладах освіти були проведені такі заходи:

- виховні інформаційно-просвітницькі години «Ми — частина природи», «Екологічні проблеми людства», «Ти на Землі — Людина», «Здоров'я природи — здоров'я людини»;
- бесіди «Бережіть першоцвіти», «Ми — частина природи» тощо;
- масові заходи «Збережемо природу Землі разом»;
- провели науково-дослідницьку роботу на тему: «Ріст та розвиток сіянців сосни кримської в Березівському лісовому господарстві».

В результаті реалізації проєкту було залучено 1600 дітей Березівської громади до участі в різноманітних природоохоронних акціях, конкурсах та операціях, масових заходах.

Під час проведення екологічних суботників, участі в практичній природоохоронній роботі (посадка дерев, кущів), підготовці та проведенні презентацій, науково-дослідницьких робіт, просвітницької роботи (масових заходів, театралізованих вистав, виставок, засідань кінолекторіїв, фітобарів) учасники проєкту набули досвід вирішення екологічних проблем, відчували відповідальність за рідну природу.

На період реалізації проєкту було забезпечено неперервність і поступовість ефективного взаємозв'язку: дитячий садок — заклад загальної середньої освіти — позашкільний заклад.

Таким чином, як показала практика реалізації проєктної діяльності

в нашому закладі — метод проєктів є важливим інструментом для ефективного екологічного виховання учнів, оскільки він допомагає навчити гуртківців планувати свою роботу, самостійно збирати і накопичувати матеріал, застосовувати його на практиці, аналізувати та зіставляти отримані факти, співпрацювати в групі, бачити труднощі у вирішенні екологічних проблем, знаходити шляхи їх подолання, аргументувати свою думку, представляти результати проєктів аудиторії.

***Практичний досвід Комунального закладу
позашкільної освіти «ПАДІЮН»
Закарпатської обласної ради***

У сучасних умовах розвитку суспільства питання екологічного виховання учнів набуває особливого значення. Стрімкий розвиток промисловості, урбанізація, а також зміна клімату впливають на стан навколишнього середовища, що вимагає від суспільства усвідомлення екологічних проблем та пошуку шляхів їх вирішення. Саме тому необхідно звертати увагу на формування у підростаючого покоління екологічної свідомості та відповідального ставлення до природи.

Метод проєктів є одним з найефективніших інструментів у навчальному процесі, оскільки дає можливість вихованцям самостійно досліджувати та вирішувати конкретні проблеми. В екологічному вихованні цей метод дозволяє активно залучати дітей до процесу пізнання навколишнього середовища та знаходження шляхів його захисту.

Метод проєктів полягає в тому, що учні самостійно або у групах обирають проблему, яку вони хочуть досліджувати, формулюють мету, завдання, обирають методи дослідження та засоби їх реалізації, а також презентують результати своєї роботи. Проєктна діяльність дозволяє учням не тільки поглибити свої знання у певній галузі, але й розвинути навички критичного мислення, співпраці, організації часу та креативності.

Особливістю методу проєктів в екологічному вихованні є те, що учні можуть працювати над реальними екологічними проблемами, з якими вони стикаються у повсякденному житті. Наприклад, вивчення забруднення

місцевих водойм, дослідження стану зелених зон міста або розробка планів зі зменшення використання пластикових виробів у школі.

Етапи реалізації проєктів в екологічному вихованні

1. Вибір теми проєкту. Теми мають бути актуальними, цікавими та зрозумілими учням. Наприклад, теми можуть включати дослідження змін клімату, вплив пластикових відходів на природу, захист рідкісних видів тварин тощо.

2. Формулювання проблеми та мети. Після вибору теми учні спільно з учителем визначають основну проблему, яку вони будуть досліджувати, та формулюють мету проєкту. Наприклад, «вивчити вплив людської діяльності на стан лісових масивів у регіоні».

3. Розробка плану дій. На цьому етапі учні визначають методи дослідження, необхідні ресурси та час, який буде витрачений на реалізацію проєкту. Важливо, щоб кожен учень мав свою відповідальність та чітко виконував свої завдання.

4. Виконання проєкту. Учні проводять дослідження, збирають дані, аналізують отриману інформацію та роблять висновки. Наприклад, якщо йдеться про дослідження забруднення річки, учні можуть проводити вимірювання рівня забруднення води, а також брати інтерв'ю у місцевих жителів щодо їхнього ставлення до проблеми.

5. Презентація результатів. Після завершення роботи над проєктом учні готують звіт або презентацію, де представляють результати своїх досліджень. Це може бути як традиційна усна доповідь з демонстрацією слайдів, так і виставка малюнків, фотографій або навіть створення відеоматеріалів.

6. Оцінка та обговорення. Важливо не лише оцінити результати проєкту, але й обговорити з учнями процес його виконання, виявити сильні та слабкі сторони, а також можливі напрямки для вдосконалення. Така рефлексія допомагає учням краще зрозуміти свої досягнення та недоліки.

Приклади успішних екологічних проєктів, які виконали вихованці КЗПО «ПАДІЮН» Закарпатської обласної ради:

1. Проєкт «Чисті водойми». Гуртківці досліджували стан річок і ставків у своєму районі, збирали інформацію про джерела забруднення, проводили акції з прибирання берегів і води, а також готували рекомендації для місцевих органів влади щодо покращення екологічної ситуації.

2. Проєкт «Зелений патруль». Гуртківці обстежували стан місцевих лісів та парків, вивчали вплив людської діяльності на природу та брали участь у посадці дерев та чагарників для відновлення екосистем.

3. Проєкт «Сортування сміття». Гуртківці розробили кампанію з популяризації сортування відходів у своєму закладі. Вони організували навчальні семінари для інших вихованців, створили інформаційні плакати, а також залучили заклад до співпраці з компаніями з переробки сміття.

Роль педагога в організації проєктної діяльності

Успішна реалізація проєктного методу значною мірою залежить від правильної організації роботи вчителем. Педагог виконує роль наставника та координатора, допомагаючи дітям на всіх етапах реалізації проєкту, але при цьому надає їм достатню самостійність.

Основні функції педагога при використанні методу проєктів:

1. Мотивування вихованців. Важливо зацікавити дітей проблемою екологічного стану, зробити тему близькою до їхнього повсякденного життя. Для цього можна використовувати актуальні екологічні новини, відео про глобальні проблеми довкілля, а також організовувати зустрічі з екологами.

2. Фасилітація навчального процесу. Педагог не нав'язує готові рішення, а створює умови, за яких учні самі приходять до правильних висновків. Він допомагає дітям у пошуку інформації, консультує щодо методів дослідження, але основну роботу учні виконують самостійно.

3. Контроль та корекція. Наставник повинен слідкувати за тим, щоб учні йшли в правильному напрямку, корегувати їхні дії у разі потреби, допомагати в плануванні етапів роботи та у вирішенні складних питань.

4. Оцінка результатів. Педагог оцінює не тільки кінцевий результат проєкту, але й процес його виконання: наскільки ефективно учні співпрацювали, чи вміли вони вирішувати проблеми та чи досягли поставленої мети.

Інтеграція методу проєктів з іншими навчальними дисциплінами

Метод проєктів має великий потенціал для інтеграції з іншими предметами. Це дозволяє учням отримати глибше розуміння екологічних проблем та їхнього зв'язку з різними сферами знань.

1. Біологія. Дослідження впливу людської діяльності на живі організми або аналіз екосистем можна поєднувати з вивченням рослинного і тваринного світу. Наприклад, проєкти з вивчення стану ґрунтів або водних ресурсів дозволяють учням застосовувати знання з біології та хімії.

2. Географія. Екологічні проблеми, пов'язані з глобальним потеплінням, зміною клімату, забрудненням атмосферного повітря, тісно пов'язані з географією. Учні можуть вивчати причини та наслідки таких явищ, як зменшення лісових масивів, опустелювання або танення льодовиків.

3. Фізика та хімія. В рамках проєктів учні можуть аналізувати процеси забруднення атмосфери, води чи ґрунту, використовуючи знання з хімії. Наприклад, вони можуть досліджувати, як різні хімічні сполуки впливають на живі організми та довкілля.

4. Економіка. У процесі роботи над проєктами учні можуть розробляти моделі раціонального використання природних ресурсів або економічно обґрунтовані плани збереження довкілля. Це допомагає зрозуміти, як фінансові витрати впливають на екологічні рішення.

Виклики у використанні методу проєктів в екологічному вихованні

Попри численні переваги методу проєктів, існують певні виклики, які можуть ускладнити його застосування в освітньому процесі:

1. Брак часу. Проєкти зазвичай вимагають багато часу, тому їх важко впроваджувати у звичайний навчальний розклад. Учням може бути складно поєднувати проєктну діяльність з іншими навчальними обов'язками.

2. Недостатність ресурсів. Деякі проєкти можуть вимагати спеціального обладнання або матеріалів, що не завжди є доступним у школах. Наприклад, для проведення хімічного аналізу води чи ґрунту можуть знадобитися лабораторні прилади.

3. Потреба у педагогічних навичках. Використання методу проєктів вимагає від педагога високого рівня підготовки, особливо у сфері фасилітації та управління учнівськими командами. Вчителю необхідно знати, як стимулювати учнів до самостійного мислення, а не просто надавати їм готові відповіді.

Переваги методу проєктів для екологічного виховання

Незважаючи на виклики, проєктний метод має безліч переваг:

1. Реальне застосування знань. Вихованці не лише вивчають теорію, але й застосовують її на практиці, що робить навчання більш цікавим і зрозумілим.

2. Формування відповідальності. Проєктна діяльність сприяє вихованню відповідальності за довкілля та мотивує до активної громадської позиції.

3. Розвиток соціальних навичок. Робота в команді розвиває навички спілкування, лідерства та співпраці, що є важливими для майбутнього життя учнів.

Висновок

Метод проєктів є важливим інструментом в екологічному вихованні учнів, оскільки дозволяє їм не тільки здобувати нові знання, але й формувати активну громадянську позицію щодо захисту навколишнього середовища.

Залучаючи дітей до дослідження реальних екологічних проблем, ми сприяємо формуванню відповідального ставлення до природи та стимулюємо їх до пошуку рішень для покращення екологічної ситуації.

Ефективна реалізація екологічних проєктів сприяє розвитку критичного мислення, навичок співпраці та самостійності учнів, що є важливими для їхнього майбутнього як екологічно свідомих громадян.

1.10. Арт-педагогічні технології формування гнучких навичок вихованців закладів позашкільної освіти: досвід НЕНЦ

Арт-педагогічні технології є потужним інструментом формування гнучких навичок (soft skills) у вихованців закладів позашкільної освіти. Вони спрямовані на розвиток таких важливих якостей, як креативність, емоційний інтелект,

комунікація, критичне мислення, адаптивність та командна робота. Ці технології використовують різноманітні форми мистецтва для навчання і виховання, зокрема театр, музику, образотворче мистецтво, танець, літературну творчість.

Основні напрямки арт-педагогічних технологій для розвитку гнучких навичок: театральні практики, музикотерапія, образотворче мистецтво, танці. Всі ці напрямки допомагають розвивати емпатію та вміння виражати емоції, вміти розуміти інших, ефективно комунікувати, адаптуватися до змінних обставин, розвивати лідерські та командні навички.

Гнучкі навички, які розвиваються за допомогою арт-педагогічних технологій:

- Креативність: діти вчаться мислити нестандартно, знаходити нові ідеї та рішення.
- Комунікативні навички: мистецтво вчить ефективно взаємодіяти, висловлювати думки та слухати інших.
- Емоційний інтелект: через мистецькі практики діти краще розуміють власні емоції та емоції інших.
- Критичне мислення: аналіз і оцінка творчих робіт допомагає розвивати здатність до самостійного мислення.
- Адаптивність: мистецька діяльність вчить гнучко реагувати на нові обставини, розв'язувати конфлікти та долати труднощі.
- Робота в команді: мистецькі проєкти часто передбачають кооперацію, що зміцнює навички взаємодії та спільної роботи.

НЕНЦ — заклад позашкільної освіти, що забезпечує потреби дітей та молоді у позашкільній освіті еколого-натуралістичного напрямку. Метою освітнього процесу в НЕНЦ є розвиток здібностей дітей та молоді у сфері позашкільної еколого-біологічної освіти, здобуття ними первинних професійних знань, вмінь і навичок, необхідних для їх соціалізації, подальшої само— та/або професійної реалізації.

В НЕНЦ використовуються арт-педагогічні технології в таких проєктах:

1. Науково-освітній проєкт «Арт-простір допитливого природознавця» в рамках якого проводяться різні заходи. Мета Проєкту: надати можливість

учнівській молоді спробувати свої сили у вирішенні цікавих дослідницьких, експериментальних завдань з хімії, отримати порівняльну оцінку своїх знань і умінь; підвищити кваліфікаційний рівень викладацького корпусу закладів загальної середньої, позашкільної та професійно-технічної освіти. Цей Проєкт – багатофункціональне освітнє середовище для учнівської молоді середнього та старшого шкільного віку закладів загальної середньої, позашкільної та професійно-технічної освіти, а також викладачів природничих дисциплін.

Завданнями Проєкту є:

- розвиток пізнавальних інтересів молоді;
- поширення додаткових знань з базових предметів шкільного циклу і формування стимулу до їх здобуття;
- активізація позакласної та позашкільної роботи з навчальних дисциплін, що реалізуються в Проєкті;
- створення оптимальних умов для виявлення обдарованої учнівської молоді, її подальшого інтелектуального розвитку і професійної орієнтації.

Проєкт передбачає організацію різнопланових навчальних циклів, експериментальних і практичних робіт, конкурсних змагань, методичних семінарів-практикумів і круглих столів, вебінарів з педагогічними працівниками тощо.

2. Проєкт «Культурний паспорт». Проєкт спрямований на розширення культурного обізнання та патріотичних почуттів серед дітей, сприяючи збереженню та підтримці культурної спадщини України і діє на засадах добровільності, рівноправності учасників, самоврядуванні та законності.

Метою проєкту «Культурний паспорт» є створення унікальної можливості для дітей з усіх областей України відкривати та досліджувати багатство історії, культурної та архітектурної спадщини Києва, сприяючи розвитку національної свідомості та патріотизму серед молодого покоління;

- пропагування та розповсюдження ідей духовного відродження української нації, її культурного та освітнього відродження;

- організація та проведення соціальних, психологічних, виховних та культурно-освітніх заходів для учнівської молоді;
- підтримка та розвиток інноваційних ідей громадянського, патріотичного виховання;
- сприяння органам державної влади та місцевого самоврядування в побудові громадянського суспільства та взаємодії з громадськістю.

Завданнями Проєкту є:

- сприяння вільному і всебічному розвитку особистості;
- формування нової національної еліти на принципах освіченості, патріотизму, громадянської активності;
- моральне оздоровлення нації, шляхом пропагування ідей виховання патріотичних почуттів;
- сприяння поширенню в українському суспільстві ідей миру, громадянської та національної злагоди, прав людини, взаєморозуміння, духовних цінностей.

Проєкт дає можливість на безмежну кількість вражень і можливостей для пізнання історії та культури нашої країни. Учасників очікує велика кількість музеїв, історичних пам'яток, неймовірно гарні ботанічні сади та парки. Учасники мають змогу провести цікавий, змістовний відпочинок і отримати головну винагороду – документ «Культурний Паспорт».

3. Проєкт — ПРОГРАМА АКАДЕМІЇ ЯКІСНОГО ВІДПОЧИНКУ проведення сезонних (осінніх, зимових, весняних та літніх) канікул в НЕНЦ, у Таборі з денним перебуванням, розрахований на учнівську молодь віком від 8 до 11 років.

Проведення дитячого табору є частиною арт-педагогічної технології, так як він використовує мистецькі методи для розвитку гнучких навичок (soft skills) у дітей такі як: анімалотерапія, музика, квест-ігри, образотворче мистецтво і спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, креативності, комунікативних навичок, критичного мислення та роботи в команді.

Табір проводиться в канікулярний період, триває від 5 до 14 днів. Кожен день Табору відповідає певній тематиці за якою проводяться заняття: Основний меседж табору — відпочивати навчаючись!

Кожен день табору починався з анімалотерапії в куточку живої природи, адже взаємодія з тваринним світом сприятливо впливає на дітей — піднімає настрій, знімає стрес, тривожність та відповідав певній тематиці:

- День практичної Екології — різноманітні майстер-класи з природних матеріалів,

- День Квітникарства та Рослинництва — заняття в теплиці та на навчально-дослідних земельних ділянках, фітодизайн, ландшафтний дизайн.

- День Екології — лекторії та практичні уроки, екологічні ігри, руханки.
- День Біології — тренінги, квести, практична біологія з мікроскопами.
- День Мистецтва — креативні практики, майстер-класи «Духмяний мішечок», «Скибка кавуна», «Рибка», «Лялька-мотанка».

Програма табору були передбачені екскурсії на локації:

- «Музей хліба»
- «Куточок живої природи»
- «Кліматрон»
- «Дендропарк НЕНЦ «Юннатський»
- «Підводне царство акваріумів»

Перебуваючи в таборі НЕНЦ діти відпочиваючи навчаються, а саме: більше пізнають навколишнє середовище, навчаються доглядати за тваринами, рослинами, розвивають креативність, прокачують комунікативні навички, уміння працювати в групі. А ще багато спілкуються з однолітками, заводять нові знайомства та знаходять нових друзів. Наші педагоги прикладають максимум зусиль, щоб зробити дозволя дітей цікавим, зберегти ментальне здоров'я та знайти гармонію з природою.

Табір організований з акцентом на творчі майстер-класи, творчі лекторії, художні проєкти та інші форми мистецької діяльності. Заняття в таборі денного перебування спрямовані на розвиток навичок публічних виступів

і комунікації, виявлення у вихованців креативності, допомогти навчитися взаємодіяти в команді та розвивати лідерські якості.

Арт-педагогічні технології дозволяють не тільки розвивати творчі здібності дітей, а й формувати у них необхідні життєві навички, що допоможуть їм успішно адаптуватися в сучасному світі.

Арт-педагогічні технології не тільки сприяють освітньому процесу, але й допомагають у всебічному розвитку особистості, включаючи емоційну, соціальну та креативну сфери.

РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ

2.1. Структурно-функціональна модель системи національно-патріотичного виховання в Комунальному закладі позашкільної освіти «Обласний еколого-натуралістичний центр» Житомирської обласної ради

Зі здобуттям незалежності України значна увага приділяється національно-патріотичному вихованню. Адже, тривалий негативний вплив чужої культури і традицій на свідомість українців зумовило формування у них ворожих цінностей, відсутності самоідентичності та приналежності до народу України. Ці наслідки спостерігаємо і до нині, зокрема значний вплив російської культури на дітей та молодь. Тому актуальності набуває виховання свідомого громадянина України у закладах освіти, патріота, який буде готовий захищати та розбудовувати державу. Пошук нових форм і засобів, створення системи національно-патріотичного виховання у закладах освіти буде сприяти формуванню громадянських компетентностей, зокрема й в умовах російсько-української війни.

Мета роботи — створити систему національно-патріотичного виховання в комунальному закладі позашкільної освіти «Обласний еколого-натуралістичний центр» Житомирської обласної ради на основі практичного досвіду щодо організації освітньої, виховної та організаційно-масової діяльності.

Мета роботи реалізується через низку завдань:

- визначити теоретичні та концептуальні засади моделі системи національно-патріотичного виховання в закладі;
- спроектувати систему менеджменту як інструмент упровадження моделі національно-патріотичного виховання;
- розробити практико-методичний інструментарій організації масових заходів національно-патріотичного спрямування на прикладі обласного фестивалю патріотичних дій «Патріот-Фест».

Національно-патріотичне виховання в комунальному закладі позашкільної освіти «Обласний еколого-натуралістичний центр» Житомирської обласної ради спрямоване на виховання в дітей та молоді почуття любові, толерантності

та відданості своїй країні. Воно передбачає вивчення історії, культури, традицій, цінностей та символів українського народу з метою формування почуття національної ідентичності та гордості за країну. Освітній та виховний процес у закладі передбачає виховання громадянської відповідальності, поваги до державних інституцій та розуміння прав і обов'язків громадян. На гурткових заняттях вивчаються важливі історичні події, національні герої, значення національних символів та здобуваються знання основних положень Конституції України.

Концептуальні основи структурно-функціональної моделі системи національно-патріотичного виховання

Загроза територіальної цілісності, загроза децентралізації, деформація ціннісних орієнтацій, загроза втрати національної культури та здобутків українського народу, вплив російської пропаганди на українське суспільство, зокрема на дітей та молодь, — це ті, чинники, які зумовили необхідність створення моделі системи національно-патріотичного виховання «Від малого громадянина до патріота України» в КЗПО «Обласний еколого-натуралістичний центр» ЖОР (рис. 1.1).

В основу створення моделі покладено практичний досвід освітньої, виховної та організаційно-масової діяльності закладу. Моделювання системи національно-патріотичного виховання в закладі передбачає виокремлення її основних компонентів, визначення взаємозв'язків, врахування комплексності та багатоаспектності освітнього і виховного процесу.

Створена модель є структурно-функціональною, забезпечує системно-інноваційний підхід до вдосконалення теоретичних знань з історії та культури українського народу, набуття практичних умінь з виготовлення виробів з природніх матеріалів за традиційними українським технологіями (гончарство, лозоплетіння, плетіння та аплікація соломкою).

Метою системи національно-патріотичного виховання «Від малого громадянина до патріота України» є виховання особистості здобувача освіти як національно-патріотично сформованого громадянина через інтеграцію освітньо-виховної та організаційно-масової компонентів.

Мета моделі реалізується за допомогою методологічних підходів та науково-педагогічних принципів освіти і виховання, які забезпечують ефективність національно-патріотичного виховання в закладі.

Рис. 1.1. Структурно-функціональна модель системи національно-патріотичного виховання «Від малого громадянина до патріота України»

Виокремлено такі основні підходи в системі національно-патріотичного виховання є:

- системний — національно-патріотичне виховання в закладі здійснюється комплексно, як цілісна система, яка містить взаємопов'язані елементи, підсистеми, цілі, функції, внутрішні та зовнішні зв'язки, поєднуючи освітньо-виховний і організаційно-масовий компоненти;

- діяльнісний — взаємозв'язок змісту освіти і діяльності, що є основою у формуванні громадянина України;

- інтегративний — інтеграція змісту освітньо-виховного компоненту, поєднання його елементів для створення комплексного розуміння історії, цінностей, національної ідентичності та природи рідного краю;

- прогностичний — орієнтування навчання і виховання дітей та молоді на майбутнє, з урахуванням історичних і культурних основ нації.

Функціонування створеної системи ґрунтується на таких принципах:

- національної спрямованості — формування національної свідомості, виховання любові до України, шанобливого ставлення до здобутків українського народу, збереження національної пам'яті, брати активну участь у розбудові та захисті держави;

- цілісність — єдність складових системи національно-патріотичного виховання, які виконують спільну мету і завдання, використовуючи підходи та принципи навчання та виховання;

- наступність поколінь — збереження для нащадків традицій та здобутків української культури, історичної пам'яті;

- дитиноцентризм — створення оптимальних умов для фізичного, емоційного, соціально-культурного розвитку кожної дитини, враховуючи їх потреби, здібності та особливості, активне залучення здобувачів освіти до процесів прийняття рішень, підтримка їхньої здатності робити усвідомлений вибір та брати участь у формуванні свого майбутнього;

- полікультурність — формування в здобувачів освіти відкритості, поваги, толерантного ставлення до культурного розмаїття в суспільстві, зокрема традицій і вірувань, відзначаючи унікальний внесок кожної культури

у розвиток суспільства, розуміння значущості української культури та її внесок у загальнолюдську.

Структурно-змістові компоненти системи національно-патріотичного виховання

Виховання особистості здобувача освіти як національно-патріотично сформованого громадянина здійснюється через інтеграцію освітнього-виховного та організаційно-масового компонентів.

Освітньо-виховний компонент передбачає системну діяльність закладу:

— проведення занять з використанням елементів національно-патріотичного виховання — вікторини на знання історії України та рідного краю; створення патріотичних емблем та українських оберегів; акції «Подаруй дерево захиснику», «Посади калину — рослинний символ України», «Бережіть природу України»; конкурси «Кращі знавців України», «Я українець — і я цим пишаюсь»; конкурс малюнків «Моя квітуча Україна»; фоточелендж «Я живу в найкращому краї», тренінг «Рутенія»; екскурсії до музеїв Житомирщини; вивчення архівних документів та підготовка наукових робіт до конкурсів;

— проведення виховних заходів — патріотичні квести; квест «Все буде Україна»; літературно-мистецький вечір «В гостях у лісової Мавки»; літературне свято «Григорій Сковорода — учитель істинного духовного життя»; заходи з вшанування жертв Голодомору 1932–1933 років, спортивні змагання «Козацькому роду нема переводу»;

— вивчення діяльності видатних постатей України та значення їх у становленні української державності — підготовка буклета «Видатні державотворці», оформлення патріотичного та краєзнавчого куточка в музеї юннатівського руху Житомирщини, підготовка експонатів та оформлення виставки вихованців «Тризуб — малий герб України», вивчення життєвого шляху та наукової діяльності Тутковського П.А., Вернадського В.І.;

— відзначення державних свят — заходи до Дня Соборності, до Дня Єднання, Дня Конституції, Дня Незалежності, підготовка різних відео привітань, зокрема у підтримку військових ЗСУ, буклетів, інформаційних дайджестів тощо.

Здобувачі освіти долучаються до волонтерських і благодійних заходів, обласних заходів з відзначення державних свят, а також є ініціаторами проведення обласних конкурсів та акцій з національно-патріотичного виховання здобувачів освіти Житомирщини.

Освітньо-виховний процес в КЗПО «ОЕНЦ» ЖОР пронизаний елементами національно-патріотичного виховання через освітню інтеграцію курсів «Історія України», «Екологія», «Краєзнавство» забезпечує формування особистості здобувача освіти від громадянина до патріота України.

Інтеграція освітнього і виховного компоненту здійснюється засобами проектної та ігрової діяльності, що забезпечує здобуття теоретичних знань та практичних навичок, виховує любов до рідного краю та бережливе ставлення до природи, формує в здобувачів освіти відповідальне споживання природних ресурсів. Використання елементів національно-патріотичного виховання стимулює до критичного мислення вихованців щодо історичних подій, національної політики та суспільних інституцій. Це дозволяє дітям та молоді критично аналізувати минуле і сьогодення своєї нації. Значущим в освітньому процесі закладу є формування у вихованців здатності до розуміння України та її місця у світі, особливостей та ролі міжнародних відносин в суспільстві, сприяє формуванню поінформованої та активної світової спільноти.

Поєднання національно-патріотичного і екологічного виховання дозволяє ефективно впроваджувати створену систему в освітній процес, а також залучати здобувачів освіти і педагогів Житомирської області.

Організаційно-масовий компонент передбачає організацію та проведення низки заходів національно-патріотичного спрямування:

— обласні та всеукраїнські конкурси, акції — залучення здобувачів освіти до конкурсів національно-патріотичного спрямування, організовані КЗПО «ОЕНЦ» ЖОР: обласна екологічна акція «Квітни, рідна Україно!», обласна акція «Одного Чорнобиля нам достатньо!», обласний конкурс «З Днем народження, країно!», обласний конкурс «Мальовнича Житомирщина», обласний конкурс «Г.С. Сковорода — духовний орієнтир сучасності», освітній івент «Емоції природи», дитячий форум «Життя, віддане науці» до 165-ти

річчя з дня народження П.А. Тутковського, обласний конкурс «Дослідження рідного краю» до 160-ти річчя з дня народження В.І. Вернадського, обласний конкурс дитячої творчості «Природа очима Лесі Українки», обласний конкурс «Подорож садами і парками України», обласний конкурс «Мандруємо куточками України», обласний форум «Дослідники малої Батьківщини», обласна акція до 90-х роковин Голодомору 1932–1933 років;

- організація та проведення обласних челенджів — «Іван Огієнко — наш земляк, що поєднав у собі науковця, патріота і духовного лідера», «Природний світ в українській вишивці», «Цікаві факти про життя і діяльність П.А. Тутковського», «Сучасні барви вишиванки в Україні та за кордоном», поетичний челендж «Леся Українка єднає нас»;

- участь у виставках різного рівня — за матеріалами конкурсів та акцій оформлюються виставки в закладі та в приміщенні облдержадміністрації;

- організація та проведення обласного фестивалю патріотичних дій «Патріот-Фест».

З 2020 року в закладі реалізовується проєкт обласного екологічного хабу «ЕКОХАБ», одним із напрямів діяльності якого є еколого-патріотичне виховання. У межах екохабу було проведено низку обласних заходів: «Чорнобиль — минуле, сучасне, майбутнє», «Незламна природа», «Унікальна Житомирщина», «Війна і довкілля: вивчити, зрозуміти, зберегти», на які запрошувалися науковці, державні службовці, журналісти, педагоги та різні цікаві особистості. На цих заходах діти та молодь дізнавалися про сучасні екологічні дослідження, історію Житомирщини, про вклад видатних вчених України в розвиток науки та їх дослідження природи на території області.

Отже, основними положеннями впровадження системи національно-патріотичного виховання «Від малого громадянина до патріота України» є:

- постійне впровадження в освітню діяльність ефективних та інноваційних форм, методів та засобів;

- відродження національних традицій (лозоплетіння, плетення та аплікація соломкою, художня кераміка);

- інтеграція екології, краєзнавства, історії України засобами проєктної діяльності;
- організація та проведення масових заходів (конкурси, акції, виставки, фестивалі тощо) національно-патріотичного спрямування різного рівня;
- співпраця з Житомирським військовим інститутом ім. С.П. Корольова та музеями.

Результатом впровадження системи «Від малого громадянина до патріота України» в КЗПО «ОЕНЦ» ЖОР є національно-патріотично сформований громадянин, особистість із чітко вираженими усталеними цінностями українського народу, повагою до його здобутків, традицій та звичаїв, чіткою позицією щодо розуміння та тлумачення історії України, почуття вірності, любові до рідної землі та готовність стати на захист її національних інтересів, цілісності та незалежності, бережливого ставлення до довкілля рідного краю, усвідомлення збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Створення моделей національно-патріотичного виховання в закладах освіти набуває актуальності та має значні переваги: виховання ідентичності та приналежності до України; формування громадянської відповідальності; збереження культурної спадщини та традицій українського народу; виховання толерантності та єдності; формування людських цінностей та гордості за Україну.

Система менеджменту як мистецтво управління закладом освіти

Менеджмент — це процес планування, прийняття рішень, організації, керівництва, мотивації та контролю людських ресурсів, фінансових, фізичних та інформаційних ресурсів організації для ефективного досягнення її цілей.

Менеджмент в освіті — це комплекс принципів, методів, організаційних форм та технологічних прийомів управління освітнім процесом, спрямований на підвищення його ефективності. умов для ефективної роботи освітнього закладу, кожного учасника освітнього процесу, забезпечення мотивів та стимулів їх діяльності. Менеджмент в освітній діяльності є важливим, оскільки: знижує ступінь впливу зовнішніх чинників на діяльність закладу

освіти; виявляє можливості щодо розвитку закладу і професійного становлення педагогів; впроваджує інноваційні технології в освітній процес закладу освіти; забезпечує високу якість навчання і результативність освітнього процесу; підтримує імідж закладу освіти.

Основна мета менеджменту в закладі освіти — створення умов для ефективної та продуктивної діяльності закладу освіти, реалізація стратегічних орієнтирів відповідно до запитів і потреб суспільства.

Завдання менеджменту: обґрунтування освітньої політики закладу; планування освітньої діяльності; організація освітнього процесу; управління персоналом; управління діяльністю закладу та його вплив на освітнє середовище, ресурсне забезпечення; проведення моніторингу якості освіти та контролю; аналіз та оцінка результатів освітньої діяльності; перегляд та вдосконалення системи освітнього менеджменту.

Аспекти освітнього менеджменту:

1. Управління людськими ресурсами — це як педагогічний, так і непедагогічний персонал закладу освіти, учні та їхні батьки, спеціалісти в різних галузях громади, члени громади, посадові особи відомств та члени керівного органу.

2. Управління фінансовими ресурсами — стосується фінансів з їх розподілом для безперешкодного управління закладами освіти чи організаціями.

3. Управління матеріальними ресурсами — включає в себе об'єкти інфраструктури у вигляді меблів, канцтоварів, обладнання тощо в закладі освіти.

4. Управління системою — для безперебійного управління закладами освіти вчасно з точністю сучасна освітня система передбачає використання різних типів програмного забезпечення для організації освітнього процесу.

5. Управління засобами або методами — передбачає організацію ідей і принципів у закладах освіти. Це включає реалізацію навчальної програми з прийняттям принципів її побудови та організації педагогічного досвіду або діяльності з різних предметів із застосуванням відповідної методології.

Освітній менеджмент — це комплексна робота, спрямована на досягнення певних освітніх цілей. Він стосується освітніх практик, тоді як філософія

освіти встановлює цілі, педагогічна психологія пояснює принципи, освітня адміністрація розповідає, як досягти освітніх цілей і принципів.

Функції менеджменту відображено у чотирьох постулатах:

- планування (визначення цілей діяльності та шляхів їх досягнення);
- організація (визначення системи заходів і ресурсів для ефективної діяльності);
- координація і мотивація (управління персоналом і створення умов для продуктивної роботи);
- контроль (спостереження і коригування діяльності).

Отже, основна мета освітнього менеджменту — це створення освітнього середовища, що ефективно працює та відповідає сучасним вимогам, є привабливим для реального та потенційного споживача. Управляти освітою означає керувати всіма компонентами, що її формують, а саме: ресурсами освіти, що включають інформаційно-методичну базу, персонал, фінанси; безпосереднім освітнім процесом, тобто технологією навчання і виховання.

Інноваційний менеджмент в упровадженні моделі системи національно-патріотичного виховання

Діяльність комунального закладу позашкільної освіти «Обласний еколого-натуралістичний центр» Житомирської обласної ради здійснюється відповідно до стратегії розвитку закладу до 2030 року. Місія КЗПО «ОЕНЦ» ЖОР полягає у створенні умов для надання дітям та молоді якісної позашкільної освіти природничого спрямування за допомогою впровадження нових освітніх технологій, розвиток і виховання у них відповідального і бережливого ставлення до навколишнього природного середовища, професійне самовизначення відповідно до інтересів і задатків вихованців.

Візія закладу — потужний заклад позашкільної освіти, що здійснює інтегровану освітню діяльність, яка спрямована на реалізацію стратегічних цілей і завдань інноваційного розвитку системи регіональної освіти природничого спрямування.

Основні складові візії:

- відкритий інноваційний освітній простір;

- інтегрована освітня діяльність;
- сучасний креативний педагог;
- професійно зорієнтовані діти і молодь;
- екологічно свідоме населення;
- освітньо-інформаційна еколого-натуралістична система Житомирщини;
- альянс освітньо-науково-соціальних інституцій.

Місія та візія закладу реалізовується через основні напрями діяльності:

- еколого-природоохоронний;
- дослідно-експериментальний;
- реабілітаційно-оздоровчий;
- декоративно-прикладний;
- інформаційно-просвітницький;
- допрофесійної підготовки і національно-патріотичного виховання.

Наскрізним в освітньо-виховній діяльності закладу є національно-патріотичне виховання дітей молоді, яке координується та реалізовується через дієву управлінську структуру.

Система менеджменту в КЗПО «ОЕНЦ» ЖОР під час впровадження моделі національно-патріотичного виховання «Від малого громадянина до патріота України» включає:

1. планування гурткової роботи та масових заходів національно-патріотичного спрямування (довгострокове і короткострокове, яке є гнучким і динамічним, здійснення збору і аналізу інформації за минулий рік, вивчення сучасних тенденцій, здійснення секторального планування за окремими напрямками, обов'язково при плануванні враховувати стратегічні цілі та особливості їх реалізації, визначення індикаторів ефективності реалізації планування);
2. організацію (організація та проведення гурткових занять, масових заходів національно-патріотичного спрямування тощо, обговорення практичних аспектів впровадження заходів еколого-патріотичного виховання, визначення відповідальних та етапів проведення);

3. координацію і мотивацію (відкритість до змін, гнучкість, активний пошук нових ідей і освітньо-виховних технологій, їх впровадження, яке сприяє реалізації професійного потенціалу педагога);

4. контроль (визначення та аналіз показників сприяє належному контролю за ефективністю впровадження моделі національно-патріотичного виховання в освітньо-виховну діяльність закладу).

Система менеджменту закладу забезпечує впровадження моделі національно-патріотичного виховання «Від малого громадянина до патріота України» за алгоритмом: нові тенденції – апробація інноваційних освітньо-виховних технологій національно-патріотичного виховання – аналіз і оцінка – впровадження в освітньо-виховну діяльність закладу – реалізація і мотивація – національно-патріотично сформований громадянин (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Алгоритм впровадження моделі національно-патріотичного виховання «Від малого громадянина до патріота України»

Дієва система менеджменту в закладі дозволяє ефективно впроваджувати модель національно-патріотичного виховання «Від малого громадянина до патріота України», забезпечує змістовне навчання та дозвілля вихованців, формує особистість з цінностями українського народу, рисами національної ідентичності та патріотизму.

Мета та завдання обласного фестивалю патріотичних дій «Патріот-Фест»

Обласний фестиваль патріотичних дій «Патріот-Фест» був започаткований у 2018 році і щорічно підтверджує ефективність, дієвість у системі національно-патріотичного виховання «Від малого громадянина до патріота України». Метою фестивалю є удосконалення змісту і засобів національно-патріотичного виховання підростаючого покоління Житомирської області.

Основними завданнями фестивалю визначено:

- виховання у дітей та молоді патріотизму, формування національної самосвідомості та високих моральних якостей громадянина України;
- поглиблення знань учнів з історії свого краю, складних суспільно-політичних процесів тисячолітньої історії України;
- удосконалення пошукової та просвітницької роботи музеїв закладів освіти та пропаганда кращого досвіду їх роботи;
- сприяння подальшому розвитку пошуково-дослідницької та волонтерсько-благодійної роботи у закладах освіти області;
- впровадження здорового способу життя, фізичного загартування дітей та молоді;
- виховання моральної, фізичної, психологічної готовності підростаючого покоління до виконання Конституційного обов'язку громадян України — захисту незалежної суверенної держави.

Фестиваль проводиться спільно з Житомирським військовим інститутом імені С.П. Корольова у два етапи:

I етап — заочний;

II етап — очний та/або в онлайн-форматі.

Фестиваль має 5 номінацій та охоплює здобувачів освіти від 6 до 17 років:

- «Я громадянин своєї держави» — конкурс малюнків або плакатів (учні 6—9 років);
- «Юний волонтер» — фото-, відеозвіт про проведену волонтерську допомогу воїнам України, військовій частині або шпиталю (учні 6—13 років);
- «Патріот Житомирщини» — вірші або есе національно-патріотичного спрямування (учні 10—13 років);
- «Національно-патріотичний куточок у закладі освіти» — звіт про наповнення та оформлення національно-патріотичних куточків у закладах освіти області;
- «Моя майбутня професія — військовий!» — проходження патріотичної пригодницької гри-квесту, основою якої є послідовне виконання заздалегідь підготовлених завдань на станціях (учні 14—17 років).

Для участі у номінації «Моя майбутня професія — військовий!» учасникам необхідно підготувати презентаційні матеріали на певну тематику, наприклад: «Герої сучасної України — гордість нації», «Переможні битви Українського війська над росіянами: історичний екскурс». Також можна підготувати порт-фоліо «Захисник України», який розкриває обрану тему з переліку: «Місцевий герой, що захищав територіальну цілісність України», «Борець за вільну та незалежну Україну із Житомирщини», «Герой, що носить ім'я моєї школи».

Методичний інструментарій проведення квесту

«Моя майбутня професія — військовий!»

Квест «Моя майбутня професія — військовий!» містить завдання з історії, культури та цінностей українського народу, історії українського війська, а також завдання, які характеризують професію військового.

Очний формат проведення квесту «Моя майбутня професія — військовий!» передбачає виконання завдань на станціях. Для команд видається маршрутний лист, в якому зазначено станції та послідовність їх виконання.

Станція «Відомі особистості».

Знання своєї історії допомагає зрозуміти, хто ми і чому стали саме такими. Це знання дає безкоштовні уроки, вимагає не повторювати помилки, можливо, вже раз зробили. Це той випадок, коли доречна фраза «Без знання

минулого немає сьогодні і майбутнього». Не тільки боротьба за свободу і державність визначала хід історії країни. Україна подарувала світові багато талановитих людей — фізиків, мислителів, архітекторів, мікробіологів, письменників, спортсменів, музикантів.

Учасникам пропонують ряд фото відомих особистостей нашої України, які є частиною її історії. Необхідно упізнати їх за фото та правильно підписати.

Оцінювання: за кожну правильну відповідь — 1 бал. Команда, яка найшвидше виконає завдання і правильно, додатково отримує 2 бали.

Станція «Правда чи ні?».

Командам дається перелік тверджень з історії України, з яких вони повинні обрати правдиві чи хибні.

Орієнтовний перелік тверджень:

- захисницею козаків вважається Покрова Пресвята Богородиця;
- коли козаки вирушали у похід, то брали з собою локон волосся своєї жінки;
- Запорізька Січ була розташована за Дніпровими порогами;
- на Запорізькій Січі забороняли жити жінкам;
- Запорізька Січ була засова у місті Запоріжжя;
- окрім зброї, сили і вміння гарно битися, козаки мали ще одну перевагу — кмітливість та хитрість;
- козацькі човни, чайки, не боялись ні штормів, ні ворожих кораблів завдяки незвичній конструкції;
- на острові Хортиця і досі росте дуб, якому 700 років. Він оспіваний у козацьких легендах та піснях;
- поява реєстрових козаків тісно пов'язана з іменем Самійла Кішки;
- у гетьмана Хмельницького було два імені;
- коли у козака народжувався син, о батько сипав у купіль порошу, — щоб син був хоробрий і твердий;
- старі козаки, які відчували свою неміч, залишали Січ і відправлялися до монастирів доживати свого віку. По дорозі туди вони частували усіх, кого зустрічали на своєму шляху. Люди так і прозвали їх — «пригощальники».

Оцінювання: за кожну правильну відповідь — 1 бал. Команда, яка найшвидше виконає завдання і правильно, додатково отримує 2 бали.

Станція «Сапер».

На території закладу закопуються металеві бляшанки, які всередині мають послання. Необхідно, за допомогою металопошукача, відшукати бляшанку та розшифрувати посилання, використовуючи дешифратор.

СТАНЦІЯ "СЕКРЕТНА"

Розшифрувати вислів.

▲ ● ≤ ● / ● > ; # ; ▲ ; # ▲ ● ≤ ● / ● , ○ (; \ ○ (○ ∞ ○ ▲) ↑

О	А	Б	В	Г	Д	Е	Є	Ж	З	И
-	=	*	(	)	<	>	;	±	≤	≥
÷	×	≠	≈	≡	∩	∞	ℓ	△	Ω	↑
Т	У	Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Щ	Ь	Ю	Я

Команда, яка найшвидше виконає завдання і правильно, отримує 10 балів.

Оцінювання: команда, яка найшвидше виконає завдання і правильно, отримує 10 бали.

Станція «Рятувальник».

Своєчасне надання та правильне проведення медичної допомоги не тільки рятує життя постраждалому, але й забезпечує подальше успішне лікування хвороби.

Учасники знаходяться на умовному полі бою. Їм необхідно врятувати товариша, витягти у безпечну зону та надати першу допомогу: штучне дихання, зупинка артеріальної кровотечі.

Команди витягують додаткове завдання, яке передбачає накладання медичної пов'язки на зазначену ділянку тіла.

Оцінювання: швидкість виконання — 5 балів; правильне накладання пов'язки — 5 балів.

Станція «Територіальна».

На інтерактивній дошці учасникам необхідно виконати завдання за поси-
ланням: <https://learningapps.org/view4757008>. Основна мета — це вказати
назви адміністративно-територіальних одиниць України.

Оцінювання: швидкість виконання — 10 балів.

Станція «ЗЗК».

Сучасність України вимагає знань щодо захисту себе та оточуючих від
різних джерел небезпеки. Учасникам на станції розповідають про загально-
військовий захисний комплект (ЗЗК), особливості його одягання, а також
вивчають засоби індивідуального та колективного захисту.

Командам необхідно на час одягнути комплект ЗЗК.

Оцінювання: швидкість виконання — 5 балів.

Станція «Стрілець».

На станції учасники квесту необхідно пройти навчання із збирання та
розбирання зброї. Після навчання їм потрібно розібрати зброю на час.

Оцінювання: швидкість виконання — 5 балів.

Станція «Янгол-охоронець для захисника».

Учасникам необхідно створити та репрезентувати янгола-охоронця для
захисників України.

Оцінювання: творчий підхід до виконання, акуратність — 10 балів.

Проведення квесту в онлайн-форматі вимагає підготовки завдань, які
цікаво буде виконувати дистанційно. Наводимо перелік станцій та завдань
для квесту «Моя майбутня професія — військовий!» в онлайн-форматі.

Станція «Знайомство».

Історії успіхів показують, що саме вдало підібрана і добре злагоджена
команда — це те, що приведе до успіху. Найпростіший приклад з історії:
команда — це військо, кожна дія якого націлена на перемогу над противни-
ком. У війську всі воїни діють злагоджено, продумано із опорою на спільну
мету.

Учасникам необхідно креативно представити власну команду за дві хви-
лини.

Станція «Стяг команди».

Державна символіка уособлює державний суверенітет України, верховенство та незалежність влади. Образи Державного Прапора, Державного Герба та Державного Гімну символізують українську державність і конституційні цінності України, традиції та культуру українського народу

Учасникам необхідно розробити для своєї команди власний стяг з елементами козацької та української символіки, а також репрезентувати його членам журі.

Оцінювання: за креативність — 5 балів, за презентацію стягу — 5 балів.

Станція «Музика наша зброя».

Нині «Червона калина» звучить на цілий світ різними мовами. Пісня з часів козаччини 17-го століття, записана в епоху національного відродження у 19-му, оброблена в часи української революції на початку 20-го століття і співана борцями за свободу в середині цього ж століття. Пісня, яка робить нас сильними у 21-му столітті, тому що єднає з нашими попередниками, хто боролися за волю України протягом попередніх віків.

Учасникам необхідно відповісти на низку запитань.

1. Напишіть автора пісні «Ой у лузі червона калина»

2. Україна зажурилася:

- а) бо нічим прожити;
- б) за ув'язненими українцями у московських кайданах;
- в) за січовиками, що померли в боротьбі з москалями.

3. Калина має білий цвіт, а Україна:

- а) багато золотих ланів;
- б) добрий рід;
- в) чарівну вроду.

4. Як названо битву українців з москалями?

- а) жорстокою;
- б) кривавою;
- в) смертельною.

5. Гей у полі ... золотистий лан

- а) жита;
- б) вівса;
- в) пшениці.

6. Буйний вітер «повіє з широких степів»:

- а) і відразу зміняться погодні умови;
- б) прославить по всій Україні січових стрільців;
- в) розгоне темні хмари на небі.

7. Що будуть зберігати нащадки України:

- а) стрілецьку славу;
- б) білий цвіт калини;
- в) калину, щоб вона не хилилася.

Оцінювання: за кожну правильну відповідь — 1 бал. Команда, яка найшвидше виконає завдання і правильно, додатково отримує 2 бали.

Станція «Крилаті вислови».

Командам необхідно знайти вислів, який належить видатним постатям України. Орієнтовний перелік крилатих висловів:

«І прийде час, коли один скаже «Слава Україні!», а мільйони відповідатимуть «Героям слава».

«Україна починається з тебе».

«...А ви думали, що Україна так просто. Україна — це супер. Україна — це ексклюзив. По ній пройшли всі катки історії. На ній відпрацьовані всі види випробувань. Вона загартована найвищим гартom. В умовах сучасного світу їй немає ціни».

«Без будь-кого з нас Батьківщина може обійтися, але будь-хто з нас без Батьківщини — ніщо».

«І на оновленій землі врага не буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люде на землі...».

«Можна все на світі вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину».

«... Душу й тіло ми положим за нашу свободу. І покажем, що ми, браття, козацького роду».

«Любіть Україну у сні й наяву, вишневу свою Україну, красу її вічно живу і нову і мову її солов'їну».

Оцінювання: за кожну правильну відповідь — 1 бал. Команда, яка найшвидше виконає завдання і правильно, додатково отримує 2 бали.

Станція «Зброя нашої перемоги».

Учасникам необхідно назвати іноземну зброю, яка надійшла в Україну і допомагає в здобутті перемоги. Час виконання 1 хвилина.

Оцінювання: за кожну правильну відповідь — 1 бал. Команда, яка найшвидше виконає завдання і правильно, додатково отримує 2 бали.

Станція «Воїни-захисники».

Учасники за 1 хвилину повинні назвати військові частини та з'єднання, які воюють за незалежність і виборюють кожний клептик нашої землі.

За 15 хвилин необхідно творчо на одному аркуші розмістити емблему, рік створення названих військових частин і з'єднань.

Оцінювання: за кожну правильну відповідь — 1 бал, за творче представлення — 10 балів. Команда, яка найшвидше виконає завдання і правильно, додатково отримує 2 бали.

Станція «Подаруй серце захиснику».

Учасникам команди необхідно створити серце з побажаннями для захисників України.

Оцінювання: за творчий підхід та акуратність — 10 балів.

Станція «QR-мапа місцевості».

Учасникам необхідно розробити мапу з QR-кодами визначних історичних або природних місць вашого населеного пункту.

Оцінювання: 10 балів.

Станція «У чому наша сила?»

Командам необхідно написати 5 слів, які ідентифікують нас як українську націю.

Оцінювання: швидкість виконання — 5 балів.

Патріотичний квест «Моя майбутня професія — військовий!» — це колективна подорож, яка здійснюється з почуттям відданості, прихильності та

любові до України. Під час виконання завдань учасники знайомляться з військовою професією, а також опановують навички домедичної військової підготовки, які є значущими в сьогоденні.

Висновки

Модель системи національно-патріотичного виховання «Від малого громадянина до патріота України» забезпечує розуміння здобувачами освіти історії, цінностей та культурної спадщини рідної України; ефективно працює над зміцненням їхнього почуття ідентичності та приналежності, сприяючи згуртованості суспільства.

Система національно-патріотичного виховання в закладі є комплексною, відкритою, доступною для усіх учасників освітнього процесу. Концептуальні засади моделі відображені у методологічних підходах та науково-педагогічних принципах.

Діюча система менеджменту в закладі дозволяє ефективно впроваджувати модель національно-патріотичного виховання в освітній процес за розробленим алгоритмом через освітньо-виховний та організаційно-методичний компоненти.

Ефективною формою практичного впровадження системи національно-патріотичного виховання «Від малого громадянина до патріота України» є щорічний обласний фестиваль патріотичних дій «Патріот-Фест». Розроблені завдання для проходження квесту відображають основні положення фестивалю та можуть використовуватися в освітньо-виховній діяльності в закладах освіти різного рівня.

Інформаційні джерела

1. Офіційна сторінка комунального закладу позашкільної освіти «Обласний еколого-натуралістичний центр» Житомирської обласної ради. URL: <http://centum.zt.ua/>

2. Сторінка КЗПО «ОЕНЦ» ЖОР у соціальній мережі Facebook. URL: https://www.facebook.com/ecocentrezhytomyr?locale=uk_UA

3. Стратегія розвитку комунального закладу позашкільної освіти «Обласний еколого-натуралістичний центр» Житомирської обласної ради до

2.2. Методична модель національно-патріотичного виховання дітей та молоді в закладі позашкільної освіти обласного підпорядкування (Комунальний заклад Сумської обласної ради – обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю)

Потужним джерелом і міцним підґрунтям національно-патріотичного виховання підростаючого покоління є історія, культура й досвід державницького життя України. Будучи важливими компонентами загальнонаціонального освітнього простору, діючі системи національно–патріотичного виховання дітей та учнівської молоді повинні враховувати зміни у сучасних соціально-економічних та військово-політичних процесах, що зумовлюють необхідність переосмислення завдань як для сфери освіти в цілому, так і її позашкільної складової.

Провідна роль у розбудові регіональних систем національно-патріотичного виховання дітей і молоді на основі усталених у суспільстві національних та європейських цінностей належить закладам позашкільної освіти обласного підпорядкування.

Візитка закладу

Комунальний заклад Сумської обласної ради – обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю (далі – КЗ СОР – ОЦПО та РТМ) є закладом обласного підпорядкування, що не лише координує роботу закладів позашкільної освіти, а й консолідує зусилля педагогічної спільноти області для розв’язання актуальних проблем виховання і всебічного розвитку підростаючого покоління (додаток 1).

Одним із пріоритетів педагогічного колективу закладу є модернізація регіональної системи національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді у сфері їх вільного часу. Організаційні, методичні, психолого-педагогічні аспекти роботи, що зумовлені вимогами повоєнного часу, визначають сутність акцентів, змін і новацій у змісті і формах, методиках і технологіях національно-патріотичного виховання.

***Опис моделі національно-патріотичного виховання
закладу позашкільної освіти***

Сучасні соціально-політичні процеси, що відбуваються в Україні (євроцентричність, комунікаційна та технологічна глобалізація, розвиток громадянських і громадських ініціатив, поширення громадських рухів і волонтерства, ін.), суттєві зміни у державній політиці у сфері освіти визначають особливості, напрями і технології розбудови методичної моделі національно— патріотичного виховання КЗ Сумської обласної ради — обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю як закладу обласного підпорядкування (додаток 2). Ураховуючи організаційно-координаційну та методичну функції закладу в регіоні, педколектив визначає основний зміст Обласної програми національно-патріотичного виховання в закладах позашкільної освіти, розробляє методичні рекомендації щодо організації виховної роботи закладів освіти у сфері вільного часу дітей та учнівської молоді, складає річні циклограми проведення обласних заходів для здобувачів освіти та педагогів, ініціює впровадження наскрізних програм для реалізації завдань національно-патріотичного виховання в закладах позашкільної освіти області.

Особливості організації роботи педколективу, а саме: мета і завдання національно-патріотичного виховання, організаційні принципи, наукові підходи, напрями, організаційні форми і формати навчально-розвивальної та виховної роботи на обласному, місцевому, локальному та освітньо— процесуальному рівнях, принципи та напрями розвитку соціального партнерства, визначають сутність Концепції національно-патріотичного виховання, що є методичною основою формування та постійного удосконалення методичної моделі діяльності КЗ СОР — ОЦПО та РТМ.

Реалізація зазначеного забезпечує функціонування в області патріотично спрямованого, практично зорієнтованого позашкільного соціально-освітнього простору як комплексу соціально-педагогічних умов для особистісного, соціального, громадянського і національно-патріотичного становлення підростаючого покоління.

Нормативно-правова основа діяльності педколективу

Нормативно-правову основу діючої моделі національно-патріотичного виховання КЗ СОР – ОЦПО та РТМ як закладу обласного підпорядкування, складають:

Закон України від 13.12.2022 р. «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»;

Указ Президента України від 18.05.2019 р. № 286/2019, яким затверджено «Стратегію національно-патріотичного виховання»;

Постанова Кабінету Міністрів України № 932 від 09.10.2020 р., якою ухвалено «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки»;

Постанова Кабінету Міністрів України від 39.06.2021 року № 673, якою затверджена Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року;

Наказ МОН України № 527 від 06.06.2022 р. «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України», яким затверджено «Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України».

Серед регіональних документів, основоположне значення мають:

— розпорядження Сумської обласної ради та обласної державної адміністрації, якими затверджуються цільові обласні програми, встановлюються стипендії для реалізації обдарованими здобувачами освіти соціально значимих проєктів, премії та відзнаки для переможців міжнародних та всеукраїнських змагань, конкурсів, олімпіад та їх педагогів-наставників;

— накази ДОН Сумської ОДА, якими затверджуються плани реалізації обласних програм, обласні соціально-освітні проєкти, циклограми та умови проведення обласних заходів, ін.

Наукова основа діяльності педколективу

Визначення завдань розбудови моделі національно-патріотичного виховання КЗ СОР – ОЦПО та РТМ здійснюється на основі поєднання наукових

принципів (дитиноцентризм, наскрізність патріотично-виховних ідей, інтеграція напрямів та різноманітність форм роботи, відповідність навчальних навантажень віку здобувачів освіти) та органічного поєднання наукових підходів до організації навчально-розвивальної та виховної роботи. Серед впроваджуваних наукових підходів:

- особистісно-орієнтований, що передбачає створення умов для формування ціннісних орієнтирів та регуляторів у житті особистості, сприяє утвердженню патріотичної громадянськості дітей та учнівської молоді;

- компетентнісний на діяльнісній основі, що сприяє формуванню життєво важливих компетенцій у діялісно активному позашкільному освітньому просторі та забезпечує умови для самореалізації особистості в обраних видах позашкільної освітньої і сокультурної діяльності;

- ціннісний, що спрямовує роботу педагогів на формування духовно— моральних цінностей зростаючої особистості;

- середовищний, що визначає громадянсько і патріотично виховну спрямованість роботи педколективу, стимулює створення та поширення віртуальних компонентів у позашкільному освітньо— виховному просторі;

- соціально-психологічний, що формує засоби для розвитку емоційного інтелекту особистості та сприяє створенню соціально-педагогічних і соціокультурних умов для становлення громадянськості та патріотизму як важливих складових соціального інтелекту зростаючої особистості;

- валеологічний, що актуалізує проблему збереження життя та здоров'я здобувачів освіти в гібридних умовах військової російської агресії, та спрямовує педагогічну діяльність на формування основ культури здоров'я підростаючого покоління.

Особливе значення надається впровадженню філософського підходу, що акцентує на недопущенні маніпуляцій зі свідомістю зростаючої особистості та дає можливість визначити перспективи, завдання і ресурси для подальшої розбудови регіональної моделі національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді.

Завдання діяльності

Серед завдань щодо актуалізації методичної моделі національно—патріотичного виховання КЗ СОР — ОЦПО та РТМ виокремлюються організаційно-координаційні, методичні, освітньо-виховні та соціальні.

Організаційно-координаційні та методичні завдання — це комплекси освітньо-менеджерських (узгодження планів роботи ЗПО, ініціація обласних цільових програм та проєктів, рекомендації щодо підтримки обдарованих здобувачів освіти та їх педагогів-наставників, інтегрування напрямів освіти, соціально-освітньої інклюзії, ін.) та методичних (інформаційно-консульта-тивний, програмно-методичний, навчально-методичний, ресурсо-форму-вальний компоненти) заходів, що мають реалізовуватися упродовж завчасно визначених періодів. Серед таких завдань пріоритетними є:

- актуалізація напрямів, форм, форматів, методик і технологій національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді;
- консолідація педагогічної спільноти області навколо проблем реалізації завдань національно-патріотичного виховання у сфері позашкільної освіти.
- Освітньо-виховні завдання — це комплекс педагогічних, соціально—психологічних і соціокультурних заходів, що упродовж визначених періодів мають реалізовуватися в різних напрямках, видах, формах, форматах позашкільного навчально-розвивального і виховного процесу. Педагогічні акценти ставляться на завданнях щодо:
 - формування національної самосвідомості здобувачів освіти, визнання ними духовної єдності України;
 - створення умов для підвищення мовної культури здобувачів освіти та членів їхніх родин;
 - набуття зростаючою особистістю власного соціального досвіду пізнання, збереження і розвитку духовних і культурних надбань українського народу;
 - виховання поваги до захисників України, залучення до волонтерських та доброчинних рухів, вшанування пам'яті загиблих героїв;

— формування готовності юних громадян до захисту незалежності та територіальної цілісності України.

— Соціумні завдання — це комплекс педагогічних, соціально-психологічних, соціокультурних заходів, що забезпечує соціалізуючу, громадянсько активну та патріотично-виховну спрямованість позашкільного освітнього середовища (простору) області. Серед пріоритетів:

— сприяння створенню умов, сприятливих для становлення всебічно розвинутих, свідомих і соціально активних громадян-патріотів;

— формування патріотично і громадянсько спрямованого, діяльнісно активного позашкільного освітнього і соціокультурного web-простору (сайти, Youtube-канали, авторські блоги, соцмережі, месенджери, освітні онлайн-хаби, навчально-ігрові та тренажерні онлайн-платформи, інформаційно-бібліотечні портали, ін.);

— сприяння розширенню форм і напрямів соціального партнерства закладів позашкільної освіти області для розширення соціальної практики підрастаючого покоління, усвідомлення ним своєї національної ідентичності, позитивного сприйняття духовно-моральних цінностей та національної самобутності народу України.

Рівні організації діяльності

На регіональному рівні (організація роботи в межах області) реалізуються актуальні наскрізні ідеї національно-патріотичного виховання під час обласних етапів всеукраїнських заходів, ініціюються та реалізуються обласні соціально-освітні проєкти, забезпечується робота обласних навчальних центрів, шкіл, наукових секцій Сумського територіального відділення МАН України, організовуються обласні патріотичні івенти, естафети, ін. Перебіг та результати висвітлюються на сторінках обласного онлайн-хабу позашкільної освіти Сумщини «Україна — це ми!».

На місцевому рівні (організація роботи в місцевих громадах) організовується робота щодо розвитку соціального партнерства, забезпечуються різні види соціальної практики для лідерів учнівського самоврядування, розвиваються волонтерські та соціокультурні активності, екологічне просвітництво,

громадянські та соціокультурні рухи (плогін, буккросинг, ін.) та практична природоохоронна діяльність.

На локальному рівні (організація роботи в закладах освіти) координується робота гуртків «Джура», організовується поширення сучасних наукових підходів і цікавих педагогічних практик національно-патріотичного виховання, забезпечується підтримка освітніх ініціатив педагогів та різні форми стимулювання проєктної діяльності, впроваджуються нові наскрізні лінії національно-патріотичного виховання (еколого-патріотичні, історико-краєзнавчі, соціокультурні, ін.).

На освітньо-процесуальному рівні (організація роботи у творчих об'єднаннях) організовується наскрізна реалізація патріотично-виховного компоненту, забезпечується поширення нових традицій національно-патріотичного виховання; організовується волонтерська та соціокультурна інклюзія; стимулюється практичне застосування різноманітного навчального контенту патріотичного змісту (морально-етичні, соціокультурні аспекти, історико-краєзнавчі, безпекові та інші аспекти).

Ініціативи і нові підпрактики

Ініціативи педагогічного колективу сприяють актуалізації методичної моделі національно-патріотичного виховання та розбудові в області патріотично спрямованого позашкільного освітнього простору. Серед новацій останніх років:

— організація роботи Центру національно-патріотичного виховання як структурного підрозділу КЗ СОР – ОЦПО та РТМ (2021–2022 н.р.);

— ініціація патріотично орієнтованого обласного соціально-освітнього проєкту «Кровна родина», що є наступником обласного проєкту

«Голос крові: ми – Українці» (2016–2021 рр.) та реалізується з січня 2022 року (додаток 3);

— обласного конкурсу громадянської активності «Діти розбудовують громаду», що реалізується з січня 2022 р. (додаток 4);

— створення патріотично зорієнтованого онлайн-хабу позашкільної освіти Сумщини «Україна – це ми!», що діє з 2022 р. (додаток 8).

Формування нових педпрактик національно-патріотичного виховання

- пов'язано з активною роботою щодо поширення в області:
- освітніх проєктів за напрямками позашкільної освіти, що мають патріотичну спрямованість, зокрема героїко-патріотичну, еколого-патріотичну, історичну, військово-технічну, історико-культурну, ін.;
- різних напрямів патріотичного ARTу, серед яких: ETNO-мода, волонтерський хендмейд; патріотичні флешмоби, челенджі, перформанси, івенти тощо;
- інформації про сучасні цифрові ресурси (інформаційні портали, платформи, онлайн-бібліотеки, онлайн-інструменти для освіти), що є важливими для створення, зберігання та використання авторського навчально-виховного контенту, формування навичок інтернет-безпеки та медійної культури зростаючої особистості;
- ідей щодо організації волонтерської та доброчинної діяльності, різних напрямів і видів громадської та громадянської активності (екологічна, соціокультурна, STEAM, STREAM, ін.), що має забезпечувати формування у здобувачів освіти важливих навичок патріотично спрямованої соціальної діяльності.

Стрімкого характеру набуло поширення сучасних навчально-ігрових технологій, що стало основою для формування нових педпрактик, спрямованих на розвиток емоційно-ціннісної сфери зростаючої особистості. Організація профільних навчальних ігор, конкурсно-ігрових, змагально-ігрових заходів, зокрема народознавчих, історико-краєзнавчих, природничо-екологічних, військово-спортивних, соціокультурних, ін.) значно підвищує ефективність виховної роботи, полегшує навчання основам групової взаємодії, сприяє формуванню досвіду зростаючої особистості щодо виконання різних соціальних ролей, саморегуляції та саморозвитку.

Формування нових традицій базується на сучасних освітньо-виховних запитах суспільства і держави, що відстоюють своє право на життя, суверенітет і незалежність від агресора. Серед нових традицій:

День позашкільника Сумщини, всі заходи якого мають громадянсько-патріотичну спрямованість (відзначається з 2019 р.);

— обласні івенти до знаменних дат, що виражаються у формі флешмобів, естафет добрих справ, місцевих етнографічних заходів на основі історичних реконструкцій, соціокультурних акцій, мистецьких перформансів, ін., що демонструють патріотичність молодого покоління, його громадянську активність, повагу до захисників Батьківщини;

— свято до Дня захисту дітей, основним меседжем якого є: «Усі діти мають право на дитинство: радісне, чудове, мирне, кольорове»;

— патріотичні форуми позашкільників Сумщини, що визначають спільні завдання і плани роботи у форматі Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), презентують результати реалізації місцевих проєктів національно-патріотичного спрямування, вшановують пам'ять полеглих героїв-земляків, презентують настанови діючих воїнів-захисників України, висвітлюють творчі доробки здобувачів освіти та їх педагогів.

Протидія негативним соціальним тенденціям — важливий компонент методичної моделі національно-патріотичного виховання КЗ СОР — ОЦПО та РТМ, що має суттєвий вплив на розбудову патріотично спрямованого позашкільного освітнього простору області. Основні акценти ставляться на формуванні мотивації педагогів до протидії поширенню різних форм і проявів ура-патріотизму (абсурдні теорії, твердження, заклики, ін.), що іноді приноситься в громадське життя; а також протидії спробам ворожої пропаганди розмити в очах молоді значення надбань національної культури, що має негативний вплив на розвиток суспільства та може сприяти «розмиттю нації».

Провідна педагогічна ідея — ніяких формалізованих і зашорених заходів. Важливо, щоб усі здобувачі позашкільної освіти були не лише компетентними й всебічно розвиненими, а й соціально активними. Саме це може забезпечити їх виховання як свідомих громадян-патріотів.

Обласний соціально-освітній проєкт «Кровна родина»

Соціально-освітній проєкт «Кровна родина» є логічним продовженням і методичним наступником проєкту «Голос крові: ми — Українці!» та засвідчує формування нових традицій в організації виховної роботи закладів позашкільної освіти Сумщини (додаток 3).

Основними цілями проєкту є використання потенціалів закладів позашкільної освіти області для виховання активного й свідомого покоління громадян-патріотів; розбудова партнерських взаємовідносин між педагогами, батьками і місцевими громадами для формування нових практик національно-патріотичного виховання у позашкільному освітньому просторі області.

Організаційно-методичними завданнями проєкту є актуалізація та систематизація масової роботи національно-патріотичного спрямування, урізноманітнення форм і методів проєктної діяльності закладів освіти області, підвищення громадянської активності позашкільного освітнього простору регіону. Старт проєкту — січень 2022 року. Учасники проєкту — здобувачі загальної середньої та позашкільної освіти області, їх педагоги, батьки, представники виконавчих органів місцевих громад, громадські організації.

Позашкільна діяльність учасників проєкту організовується за напрямками:

— національно-родинний, що включає комплекс обласних заходів із соціокультурними та соціально-партнерськими компонентами за різними напрямками позашкільної освіти. Серед основних заходів: фестиваль «МАНівська родина» (науково-дослідницький напрям), конкурс малюнків «Українська родина — міцна і єдина», конкурс родинних гербів «Я. Родина. Україна.», фестиваль родинних старожитностей «Мамина вишиванка» (художньо-естетичний напрям), бібліоконкурс «Читаємо українською» (бібліотечно-бібліографічний напрям), краєзнавча експедиція «З родини йде життя людини», челендж «Туристів родини крокують стежками Сумщини» (туристсько-краєзнавчий напрям), конкурс фото та відео матеріалів

«Сімейне захоплення» (науково-технічний напрям), фестиваль проєктів ландшафтного дизайну «Квіти моєї родини» (еколого-натуралістичний напрям) та інші;

— волонтерсько-благодійний, що об'єднує роботу щодо реалізації благодійних ініціатив, організації соціальних акцій (волонтерські, соціокультурні, еколого-патріотичні, опоряджувальні, ін.) в місцевих громадах області та передбачає організацію обласних заходів із морально-етичними та громадянсько-патріотичними виховними компонентами. Серед таких заходів: конкурс дитячих творчих робіт

«Подарунок ДОНОРУ», акція вдячності «Дякую Вам, Лікаре!», презентація реалізованих волонтерських ініціатив «Добрий вчинок», доброчинна акція до дня Святого Миколая «Янголи милосердя», ін.

Підсумки роботи за завданнями і напрямками соціально-освітнього проєкту.

«Кровна родина» підводяться щороку під час обласного форуму патріотичних справ. Для висвітлення перебігу та результатів співпраці дітей, їх батьків і педагогів, розкриття секретів ефективності соціального партнерства в громадах області організовуються презентаційні платформи та майданчики (краєзнавчі, мистецькі, благодійних справ, ін.), навчально-ігрові локації, майстер-класи.

Традиції проєктної діяльності в області

Дієвість методичної моделі національно-патріотичного виховання підтверджується наступністю змісту і виховних наскрізних ліній у реалізованих та ініційованих обласних соціально-освітніх проєктах. Для оперативного висвітлення їх результатів та популяризації нових ідей освітньо-виховної та соціокультурної діяльності закладів позашкільної освіти у травні 2023 року започатковано «Онлайн-хаб позашкільної освіти «Україна — це ми!»» (додаток 8). Різні напрями, форми і формати організації роботи з національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в позашкільному освітньому просторі Сумщини постійно висвітлюється в інформаційних сюжетах сумських медіа. Приклад: відеосюжет Сумської телерадіокомпанії

ACTV: https://www.youtube.com/watch?v=bwBCg2pUotY&ab_channel

Виховні акценти в роботі за напрямками позашкільної освіти

Відповідно до впровадженої методичної моделі національно-патріотичного виховання, наскрізні педагогічні лінії реалізуються за всіма напрямками позашкільної освіти.

Важливими аспектами в освітньо-виховній діяльності педагогічної спільноти області є:

— військово-спортивний напрям: підготовка до захисту незалежності та територіальної цілісності України, що поєднує елементи початкової військової підготовки, туртехніки, картографії, спортивного орієнтування, скелазання, тактичної медицини та включає різноманітні військово-спортивні ігри, таборування, змагання, партнерські заходи з підрозділами ЗСУ, волонтерськими організаціями, ін.;

— туристсько-краєзнавчий напрям: сприяння усвідомленню дітьми своєї національної та громадянської ідентичності через різні форми пошукової, екскурсійної, похідної діяльності; актуалізацію освітньо-виховної діяльності музеїв і клубів; проведення обласних туристсько-краєзнавчих заходів патріотичного спрямування (історико-краєзнавчі, народознавчі, соціокультурні, еколого-краєзнавчі, героїко-патріотичні, громадянські, ін.);

— фізкультурно-спортивний напрям: формування фізичної культури молодого покоління, підвищення рівнів фізичної підготовки (силова, швидкісна; на спритність, витривалість), формування умінь роботи в команді, навчання основам безпеки та культури здоров'я через систему фізичних тренувань, туристсько-спортивних заходів та спортивних ігор;

— науково-технічний напрям: сприяння розвитку технічного мислення здобувачів освіти; зацікавлення історією військової техніки, огляд військово-технічних новинок та сучасних професій; виховання поваги до військових інженерів-конструкторів; зацікавлення новими військово-технічними профілями позашкільної освіти (3D, AR, VR моделювання, військово-історичне моделювання, робототехніка, ін.);

— науково-дослідницький напрям: сприяння усвідомленню ролі науки у збереженні незалежності та суверенітету держави, виховання поваги до української науки і науковців; залучення інтелектуально обдарованої молоді до науково-дослідницької діяльності;

— художньо-естетичний напрям: реалізація морально-етичних складових національно-патріотичного виховання, сприяння розвитку соціального інтелекту, емоційної культури зростаючої особистості;

— еколого-натуралістичний напрям: сприяння формуванню еко-свідомості та еко-культури зростаючої особистості; залучення здобувачів освіти до різних видів, форм і форматів громадянської активності природоохоронного спрямування, створення власного еколого-патріотичного контенту (інформаційне відео, анімація, інтерактивні плакати та ігри; зображення на основі 3D, AR, VR);

— гуманітарний та оздоровчий напрями: сприяння усвідомленню зростаючою особистістю цінності життя та здоров'я; розвиток її соціальних компетенцій; створення умов для духовно-морального розвитку; формування ціннісного ставлення до родини, суспільства і держави як невід'ємних складових сучасного цивілізованого світу.

Базові заходи за напрямами позашкільної освіти

Ураховуючи характер змін у потребах і запитах здобувачів освіти, особливого значення надається постійній актуалізації організаційних форм і форматів навчально-розвивальної, виховної та методичної роботи, що відбувається за всіма напрямами позашкільної освіти.

Військово-патріотичний напрям

Робота зі здобувачами освіти: обласне свято «День захисників і захисниць України», обласний етап Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»); заходи військово-історичного (військово-історичні реконструкції, перформанси, ін.), військово-спортивного (змагання, квести, перегони, гутірки, ін.), героїко-патріотичного (заходи-реквієми, зустрічі з земляками — воїнами ЗСУ) спрямування; різні напрями і форми волонтерської та доброчинної діяльності, ін.

Робота з педагогами: обласна школа виховників джур (заняття-тренінги, методика організації гутірок, вишколів, таборувань, підготовки до змагань, ін.).

Туристсько-краєзнавчий напрям

Робота зі здобувачами освіти: обласний етап Всеукраїнської краєзнавчої експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина — Україна», обласні краєзнавчі конференції учнівської молоді «Історична пам'ять в умовах сучасної війни»,

«Герої сучасності серед нас», «У світі краєзнавчих відкриттів», обласний соціально-освітній проєкт «Зберігаємо історію — творимо майбутнє», обласна просвітницько-краєзнавча акція «Мій рідний край», соціально-освітній проєкт

«Живий музей», квести, квест-екскурсії, web-квести, web-квізи, ін.

Робота з педагогами: обласне профільне методичне об'єднання педагогів, тематичні вебінари і практикуми з використання сучасних цифрових засобів і технологій для освіти, актуальних технологій соціально-педагогічного тренінгу.

Фізкультурно-спортивний напрям

Робота зі здобувачами освіти: сезонні парк-тури (ігри-змагання з елементами туртехніки та спортивного орієнтування), змагальні івенти (спортивні, спортивно-туристські, орієнтування на місцевості), пошукові ігри (квестинг, геокешинг), відкритий Кубок Центру з велосипедного туризму; обласний патріотичний забіг «Вірю в ЗСУ! Біжу заради Перемоги»; обласні дистанційні змагання із в'язання туристських вузлів; онлайн-заходи (естафета фізкультхвилинок, змагання з інтернет-трейл-орієнтування, ін.), фітнес-програми (серії відео для занять із STEP-аеробіки, патріотичного Fitdance, Dance tutorial, ін.), сезонні ігри «Стежками до святого Миколая», плогін-рух, ін. Робота з педагогами: обласне профільне методичне об'єднання педагогів, тематичні вебінари, тренінги і практикуми для опанування сучасними засобами (девайси: планшети, смартфони; гаджети: крокоміри, SMART-браслети, ін.) і технологіями для спортивного туризму, фізкультури і спорту.

Науково-технічний напрям

Робота зі здобувачами освіти: обласна фотовиставка до Дня Соборності України; спортивно-технічні змагальні івенти: техно-челенджі, Robo-ігри, івенти для популяризації військово-технічних професій, цивільних професій майбутнього, нових web-ігор: тренажерів, симуляторів (авто, авіа, судно, ін.).

Робота з педагогами: обласне профільне методичне об'єднання педагогів, тематичні вебінари, тренінги і практикуми з основ конструювання роботехніки, моделювання БЛА, створення AR, VR, ін.

Художньо-естетичний напрям

Робота зі здобувачами освіти: обласний етап Всеукраїнського конкурсу «За нашу свободу», обласне свято «Різдвяний передзвін», обласна виставка-конкурс декоративно-ужиткового мистецтва «Знай і люби свій край», обласний конкурс «Чарівні барви Сумщини», освітні проєкти «Переможне світло дитячої мрії», «Національно-патріотична, святково-оберегова символіка»; обласні мистецькі фестивалі «Мамина вишиванка», «Перлини нашої душі»; творчі інтерактиви до Дня Української писемності, «Шевченківські читання», ін.

Робота з педагогами: обласне профільне методичне об'єднання педагогів, тренінги для педагогів обласної школи народних ремесел, організаторів роботи у форматі обласних конкурсів та соціально-освітніх проєктів.

Науково-дослідницький напрям

Робота зі здобувачами освіти: обласні етапи всеукраїнських конкурсів «Війна за свій шлях», «Космос, людина, духовність», «Еко-погляд», ін.; робота у форматі Всеукраїнської школи волонтерської участі та патріотичного виховання «Агенти змін», підготовка учасників Всеукраїнської науково-технічної виставки «Майбутнє України», міжнародних конкурсів інноваційних винаходів і технологій, Міжнародного шоу винаходів IWIS та інших заходів.

Робота з педагогами: тематичні вебінари, тренінги і практикуми з проблем навчально-розвивальної і виховної роботи з обдарованими здобувачами освіти.

Еколого-натуралістичний напрям

Робота зі здобувачами освіти: обласний етап Всеукраїнської дитячо-юнацької еколого-патріотичної гри «Паросток», обласний фестиваль STEM-ідей «ЕКОактивна STEM-весна позашкільна», обласний фестиваль проєктів із ландшафтного дизайну «Квіти моєї родини», соціокультурний проєкт «Майбутнє за ЕКОгромадою», STEAM-проєкт «Ми — ЕКОтворці», обласний фоточелендж «Весну на крилах птахи нам приносять», патріотична хвиля юні-флешмобів «ЕКОдія для ЕКОмайбуття», «Моя мирна щаслива планета», ін.; популяризація пошукових ігор (еко-квести, біокешинг, ін.).

Робота з педагогами: вебіари з основ еколого-патріотичного виховання, тренінги з основ соціально-екологічної рефлексії; практикуми з проблем розвитку проєктної діяльності, застосування цифрових засобів, технологій, навчального контенту); мейкерські заходи профільного обласного методоб'єднання для створення нових біокейсів (агро-, еко-, валео-, ін.) з патріотично-виховним компонентом, дидактичних матеріалів із інтерактивними елементами (робочі зошити, тренажерні ігри, ін.) та актуального медіаконтенту (книги, відео, аудіо) для поширення через сайти, Youtube-канали та соцмережі.

Гуманітарний, соціально-реабілітаційний та оздоровчий напрями

Робота зі здобувачами освіти:

— соціально-психологічні заходи: тиждень толерантності, тренінги за програмою «Діти і війна»; ігрові практики з основ медійної культури; тренінги для формування позитивних життєвих орієнтирів;

— волонтерські і благодійні заходи: зустрічі з військовослужбовцями, ярмарки на підтримку земляків-воїнів ЗСУ, благодійні акції на підтримку родин полеглих воїнів;

— громадянські активності: у форматі Всеукраїнського фестивалю патріотичних дій, обласної школи лідерів учнівського самоврядування, обласного конкурсу соціально-освітніх проєктів

«Діти розбудовують громаду», обласних хвиль патріотичних флешмобів, соціокультурних акцій та відео челенджів «Запали свічку пам'яті», «На варті Миру», ін.; web-гри серії «Світ громад», ін.

Робота з педагогами: обласні заходи (конференції, форуми) з проблем національно-патріотичного виховання; навчально-методичні практикуми для опанування технологіями соціально-психологічного тренінгу (підготовка до публічних виступів, розвиток лідерства, подолання страхів і депресій, ін.).

Створення ресурсної бази

В умовах чергування періодів стаціонарної та дистанційної роботи закладів позашкільної освіти області акценти робляться на активне застосування мобільних цифрових засобів (ноутбуки, смартфони, планшети), ресурсів та можливостей інтернет (пошукові програми; освітні, соціокультурні, бібліо

платформи; онлайн-сервіси Google для освіти; програма відеоконференцій Zoom, Microsoft Teams – центр командної роботи в Microsoft 365; месенджери Viber, Telegram; соцмережі Facebook, TikTok, ін.).

В організації методико-координаційної роботи особливе значення надається питанням щодо створення педагогами-позашкільниками області авторського цифрового контенту, його зберіганню та доцільному використанні в освітньо-виховному процесі. Зокрема мова йде про:

- друковані, відео та навчально-ігрові матеріали (додаток 6);
- цифрові доробки на власних Google-сайтах та Youtube-каналах педагогів (додаток 7);
- інформаційно-методичне наповнення обласного онлайн-хабу позашкільної освіти «Україна – це ми!», що містить розділи для здобувачів позашкільної освіти («З Україною в серці», «STEAM-UA», «Рух – це життя») та розділи для дорослих користувачів: «Для педагогів», «Для батьків», «Освітні ресурси» (додаток 8).

Соціальне співробітництво

Важливою складовою методичної моделі національно-патріотичного виховання КЗ СР – ОЦПО та РТМ є розбудова соціального співробітництва, зокрема із Сумським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти; закладами загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти; обласними федераціями спортивного туризму та спортивного орієнтування, обласними осередками Національної спілки художників України, Національної спілки письменників України, Спілки майстрів народного мистецтва України, ін.; національними та регіональними природними парками; громадськими організаціями (детальніше – додаток 9).

Ефективність методичної моделі та її подальша розбудова

Соціальні ефекти

Застосування сучасної методичної моделі національно-патріотичного виховання КЗ Сумської обласної ради – обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю дає можливість отримувати низку соціально важливих ефектів, серед яких:

- утвердження в структурі особистості таких духовних цінностей, як любов до Батьківщини, повага до її історії й сучасності;
- сформованість умов для усвідомлення зростаючою особистістю важливості збереження загальнонаціональних надбань (соціально-економічні, історико-культурні, мистецькі, природно-екологічні, ін.);
- засвоєння молодим поколінням усталених норм поведінки в мирному житті та під час воєнних дій;
- позитивне сприйняття діяльності Збройних сил України; підсилення інтересу до військової історії країни, її колишніх і сучасних захисників.

Завдання щодо подальшої розбудови методичної моделі

Подальша розбудова методичної моделі національно-патріотичного виховання КЗ Сумської ОР – СОЦПО та РТМ як закладу обласного підпорядкування пов'язується з:

- розробкою та впровадженням нових наскрізних виховних ліній;
- введенням нових патріотично-виховних рутин, традицій та новацій в гурткову, організаційно-масову, клубну, музейну роботу;
- ініціацією нових обласних соціально-освітніх проєктів, спрямованих на різні аспекти національно-патріотичного виховання;
- організацією нових форм і форматів реалізації громадянсько-патріотичної активності дітей та учнівської молоді області;
- розвитком соціального партнерства для розбудови патріотичного позашкільного освітнього простору Сумщини (додаток 5).

ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА

Нормативно-правові акти

Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Про Стратегію національно-патріотичного виховання. Указ Президента України від 18.05.2019 р. № 286/2019.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>

Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 09 жовтня 2020 року № 932.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text>

Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 року № 673.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#n11>

Організаційні документи

Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ МОН України від 06.06.2022 р. № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 №641»

<https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotychnoho-vykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy-ta-vyznannia-takym-shcho-vtratyv-chynnist-nakazu-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy/>

Рекомендації щодо організації освітньої діяльності закладів позашкільної освіти за основними напрямками у 2023/2024 навчальному році. Наказ МОН України від 23.08.2023 р. № 1/2609-23 «Про організацію освітньої діяльності в закладах позашкільної освіти у 2023/2024 н.р.»

https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/64e/df5/e30/64edf5e3098b39642_82432.pdf

Про надання організаційно-методичних рекомендацій щодо навчання за допомогою дистанційних технологій у позашкільній освіті. Лист МОН України від 19.05.2020 р. №6/643-2020.

https://rada.info/upload/users_files/43801997/2bb9ef4deacfa3c625d2db6086914_912.pdf

Про проведення у 2022/2023 навчальному році всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). Наказ МОН України від 12.11.2022 р. № 902.

<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-provedennya-u-20222023-navchalnomu-roci-vseukrayinskoyi-dityacho-yunackoyi-vijskovo-patriotichnoyi-gri-sokil-dzhura>

Методичні рекомендації з організації роботи в куренях Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). Наказ УДЦН-ПВКТУМ від 15.04.2020 р. № 45-А

<https://drive.google.com/file/d/1TR0460KlOO-fNvu2t6vZPbfENauz0OTX/view>

Про Програму національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Наказ Департаменту освіти і науки Сумської ОДА від 14.03.2017 р.

№134-ОД.

<https://www.ospo.sumy.ua/informacijno-resursnij-centr/gromadjansko-patriotichne-vixovannja.html>

Про Програму «Про програму «Молода генерація Сумщини» на 2023–2027 роки». Розпорядження Сумської ОДА від 02.03.2023 №79-ОД.

<https://www.ospo.sumy.ua/programa-moloda-generacija-sumschini.html>

Про заходи з реалізації Програми «Молода генерація Сумщини на 2023–2027 роки». Наказ ДОН Сумської ОДА від 27.09.2023 р. №369-ОД.

<https://www.ospo.sumy.ua/programa-moloda-generacija-sumschini.html>

Про затвердження Положення про обласний соціально-освітній проєкт «Голос крові: ми – Українці!». Наказ ДОН Сумської ОДА № 651 – ОД від 15.12.2016 р.

<https://www.ospo.sumy.ua/informacijno-resursnij-centr/gromadjansko-patriotichne-vixovannja.html>

Наукові публікації

Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 р. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-sh-a131r>

Позашкільна освіта: теоретичні і практичні аспекти розвитку: монографія. Авт. кол. Л.М. Бондар, Т.М. Крекотіна, Н.В. Перепелиця, Н.Ю. Сидоренко, Л.В. Тихенко. Суми: ВТД «Університетська книга», 2013. Кн. 1. 270 с.

Позашкільна освіта: теоретичні і практичні аспекти розвитку: монографія. Авт. кол. Л.М. Бондар, Т.М. Крекотіна, Н.В. Перепелиця, Н.Ю. Сидоренко, Л.В. Тихенко. Суми: ВТД «Університетська книга», 2013. Кн. 3. 270 с.

Методико-педагогічні публікації

Використання цифрових інтерактивних завдань у роботі профільних творчих об'єднань туристсько-краєзнавчого напрямку: методичний посібник. Укл. та упор. Н.В. Перепелиця, Т.В. Мишакова. Суми, 2023. 98 с.

Громадянське виховання дітей та учнівської молоді у закладах позашкільної освіти: методичний посібник. За заг. ред. Л.В. Тихенко; упор. Л.М. Бондар, Н.В. Перепелиця. Суми: Університетська книга, 2021. 236 с.

<https://drive.google.com/file/d/1mVvP6PqmmuTYmjhXCe0ziSDvvFzWP3KT/view?usp=sharing>

Олійник Н. Дидактичні ігри як засіб розвитку пізнавальної активності вихованців на заняттях гуртків туристсько-краєзнавчого напрямку. Позашкільна освіта: стратегія, перспективи розвитку, сучасні практики : збірник матеріалів Першої обласної науково-практичної конференції. Суми : СОІППО, 2018.

Організація освітнього процесу в закладах позашкільної освіти в контексті завдань Нової української школи: методичний посібник. За ред. Л. Тихенко. Суми. ФОП Корощенко О.М. 2018 р. 249 с.

Організація дистанційного навчання в системі позашкільної освіти: практичні поради для педагогів. МОН України. 2022 р.

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/pozashkilna/2020/Destantsiye%20navchannya/Orhanizatsiya%20dystantsiynoho%20navchannya.pdf>

Перепелиця Н.В. Патріотичні ігри юних: методичний посібник. Суми: Нота бене, 2020. 108 с. ISBN 978–966–8339–22–6

<https://drive.google.com/file/d/1RpztNZ8r772RtFr5mbr2Q1HyPmTOvt0J/view?usp=sharing>

Пустовіт Г.П. Тихенко Л.В. Позашкільна освіта: дидактичні основи методів навчально-виховної роботи : монографія. Г.П. Пустовіт, Л.В. Тихенко. Суми: Університетська книга, 2008. Кн.2. 272 с.

Візитівка закладу

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД СУМСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ – ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА РОБОТИ З ТАЛАНОВИТОЮ МОЛОДДЮ

Доступно • Актуально • Цікаво • Компетентно • Якісно • Результативно

Тип закладу: комплексний позашкільний.
Підпорядкування: обласне.
Форма власності: комунальна.

Поштова адреса:
40007, м. Суми, вул. Серпнева, 14-а

E-mail: osvita.cocpo@cm.gov.ua
Сайт: <https://ocpo.sumy.ua/golovna.html>

СОЦІАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ

- дитина, її право на позашкільну освіту
- родина, її потреби в якісних позашкільних освітніх послугах для дитини
- об'єднані територіальні громади, їх потреби у вихованні активного, патріотичного налаштованого покоління, здатного до розв'язання проблем громади

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРИНЦИПИ

- національно-патріотична спрямованість освітньо-виховної роботи
- єдність організації освітнього процесу й управління ним
- дотримання академічної доброчесності

АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

- застосування інноваційних освітніх технологій у контексті викликів і потреб сучасного суспільства
- розбудова і сталий розвиток позашкільного освітнього простору в області

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ

організаційно-методична –
координація діяльності закладів
позашкільної освіти області

освітня – організація
пізнавально-творчої
розвивально-виховної,
соціалізуючої діяльності

методична – створення
організаційно-педагогічних умов
для вдосконалення системи
освітньої діяльності

психолого-педагогічна –
діагностування, прогнозування,
конструктивне проектування
системи роботи

соціокультурна – патріотично,
громадянсько, мистецько,
просвітницько спрямована
діяльність

Методична модель національно-патріотичного виховання

Обласний соціально-освітній проєкт «Кровна родина»

Концепція національно-патріотичного виховання КЗ Сумської ОР – ОЦПО та РТМ

Обласний соціально-освітній проєкт «Кровна родина»

Організаційні засади

Мета: використання потенціалів закладів позашкільної освіти області для виховання активного покоління громадян-патріотів; розбудова партнерських взаємовідносин між педагогами, батьками та місцевими громадами для формування нових практик і традицій патріотичного виховання у позашкільному освітньому просторі області

Завдання:

- ❖ систематизація масової роботи патріотичного спрямування;
- ❖ урізноманітнення форм і методів виховної роботи закладів освіти;
- ❖ активізація позашкільного освітнього простору області

Старт реалізації: січень 2022 р.

Напрями проєктної діяльності:

- ❖ національно-родинний (комплекс обласних заходів);
- ❖ волонтерсько-благодійний (акції, благодійні ініціативи)

Положення проєкту:
<https://www.ocpo.sumy.ua/koordinacijna-robota/proektna-dijalnist.html>
Комплекс обласних заходів

- ❖ фестиваль «МАНівська родина»;
- ❖ конкурс малюнків «Українська родина – міцна і єдина»;
- ❖ конкурс родинних гербів «Я. Родина. Україна.»;
- ❖ конкурс малюнків «Дякую тобі, лікарю!»;
- ❖ бібліоконкурс «Читаємо українською»;
- ❖ краєзнавча експедиція «З родини йде життя людини»;
- ❖ челендж «Туристів родини крокують стежками Сумщини»;
- ❖ фестиваль родинних старожитностей «Мамина вишиванка»;
- ❖ конкурс фото та відео матеріалів «Сімейне захоплення»;
- ❖ фестиваль проєктів ландшафтного дизайну «Квіти моєї родини»

Комплекс місцевих заходів

- ❖ акції благочинності й милосердя;
- ❖ екскурсії до військових частин, обласного центру служби крові,
- ❖ зустрічі з воїнами Збройних Сил України, волонтерами, донорами, медичними працівниками

Комплекс обласних заходів

- ❖ конкурс дитячих творчих робіт «Подарунок ДОНОРУ»;
- ❖ акція «Дякую Вам, Лікар!»;
- ❖ огляд волонтерських ініціатив «Добрий вчинок»;
- ❖ добродійна акція до дня Святого Миколая «Янголи милосердя»

Реалізація завдань проєкту

Національно-родинний
напрямокВолонтерсько-благодійний
напрямок

Обласний форум патріотичних справ

Обласний конкурс соціально-освітніх проєктів

«Діти розбудовують громаду»

Концепція національно-патріотичного виховання КЗ Сумської ОР – ОЦПО та РТМ

Обласний соціально-освітній проєкт «Кровна родина»

Умови обласного конкурсу соціально-освітніх проєктів
«Діти розбудовують громаду»*Мета:* стимулювання дитячих ініціатив щодо розбудови власних громад.*Період проведення:* 2021 -2024 р. р.*Учасники:*

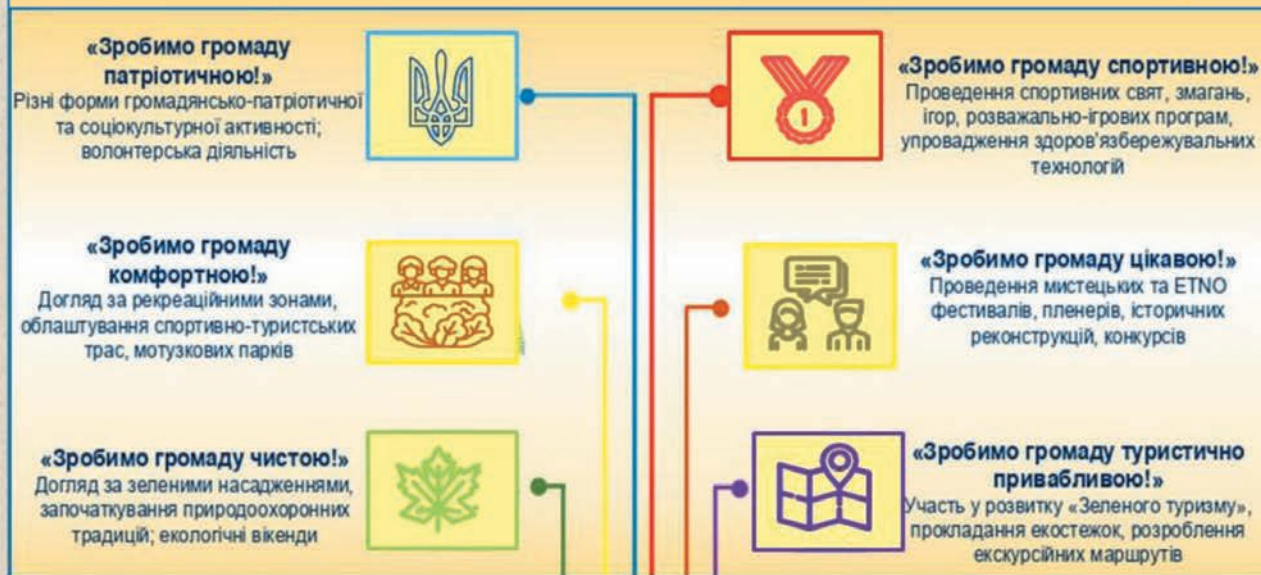
- творчі об'єднання закладів позашкільної освіти;
- учнівські об'єднання закладів загальної середньої освіти.

Конкурсні номінації:

- «Соціально-освітні проєкти»;
- «Громадські активності» (екологічні, соціокультурні, науково-технічні, ін.).

Вміст конкурсного портфоліо: текстовий опис, тематичний відеоролик, мультимедійна презентація (формат Power Point)

ДИТЯЧІ ІНІЦІАТИВИ: ВІД ІДЕЙ ДО КОНКРЕТНИХ ДІЙ

Громадські активності

Соціально-освітні проєкти

Діяльнісний простір розвитку свідомого громадянства

Розбудова позашкільного освітнього простору Сумщини

ПІДСИЛЕННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

* ФОРМИ * ФОРМАТИ * ПРОЄКТИ * ЗАХОДИ * ІВЕНТИ * ІГРИ *

- ❖ організація Центру національно-патріотичного виховання;
- ❖ створення онлайн-хабу позашкільної освіти «Україна – це ми!»;
- ❖ соціально-освітній проєкт «Кровна родина»;
- ❖ обласний конкурс соціально-освітніх проєктів «Діти розбудовують громаду»;
- ❖ патріотичний ART: ETNO-мода, волонтерський хендмейд; патріотичні челенджі, історико-краєзнавчі костюмовані перформанси, соціокультурні івенти та юні-флешмоби;
- ❖ сучасні позашкільні ігри: військово-патріотичні квести, українознавчі web-квізи, культурно-мистецькі ігри-челенджі, настільні краєзнавчі ігри, музейні ігри

НАПРЯМИ
МЕТОДИКО-
КООРДИНАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ
В ОБЛАСТІ

Реалізація наскрізних патріотично-виховних ліній
у закладах позашкільної освіти області

Узгодження організаційно-масової роботи, ініціація
обласних соціально-освітніх проєктів

Організація роботи щодо розвитку учнівського
лідерства, залучення дітей до різних напрямів і
форм громадянсько-патріотичної активності

Напрацювання нових алгоритмів
розбудови позашкільного освітньо-
виховного простору області

УПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ НАВЧАЛЬНО-ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Топ-ігри:

- ❖ **військово-патріотичні:** Всеукраїнська гра «Сокіл/ Джуга», теренові ігри, тактичні та вишкільні ігри, web-ігри у жанрі «мілітарі», ін.;
- ❖ **спортивно-туристські:** геокешинг, пошукові квести, орієнтирніг, ін.;
- ❖ **спортивно-технічні:** техно-челенджі, Robo-ігри, web-ігри – симулятори (авто, авіа, судно, військово-технічні), ін.;
- ❖ **еколого-патріотичні:** Всеукраїнська гра «Паросток», біокешинг, еко-квести, ін.;
- ❖ **історико-краєзнавчі:** web-пригоди і подорожі, квест-екскурсії, містополі, ін.;
- ❖ **соціокультурні:** актівіті-ігри, вайбер-квізи, медіаігри, web-гра «Світ громад»

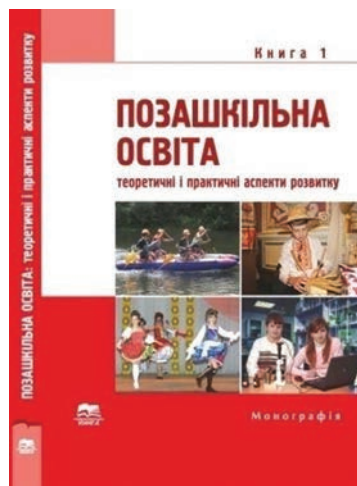
Виховне значення:

- ❖ розвиток емоційної сфери особистості;
- ❖ індивідуальний і командний досвід ігрової активності;
- ❖ практика самоорганізації, саморозвитку і самореалізації;
- ❖ досвід досягнення особистих і командних цілей;
- ❖ досвід виконання різних ролей і соціальних доручень;
- ❖ практика командної та особистої відповідальності;
- ❖ формування лідерських якостей;
- ❖ набуття досвіду міжкомандної взаємодії у позашкільному освітньому просторі

Скарбничка педагогічного досвіду

*КЗ Сумської ОР – обласний центр позашкільної освіти та роботи
з талановитою молоддю*

Друковані видання

Позашкільна освіта: теоретичні і практичні аспекти розвитку : у 3 кн. : монографія. За заг. ред. к. п. н. Л.В. Тихенко. Авт. Л.М. Бондар, Т.М. Кречотіна, Н.В. Перепелиця, Н.Ю. Сидоренко, Л.В. Тихенко. Суми: ВТД «Університетська книга», 2013. Кн.1. 270 с.

У монографії висвітлено теоретичні та практичні аспекти розвитку позашкільної освіти України як соціально спрямованої багатoproфільної та багаторівневої освітньо-виховної системи. Розкрито сутність сучасних процесів розвитку, висвітлено проблематику інноваційних процесів у позашкільних навчальних закладах, представлено спільний авторський погляд на значення регіонального досвіду в забезпеченні загальносистемного розвитку позашкільної освіти, підвищенні її розвивально-виховного та соціалізуючого потенціалу.

У першій книзі висвітлено організаційно-технологічні, науково-методологічні, психологічні аспекти процесів, що є характерними для сучасного етапу розвитку позашкільної освіти України.

Позашкільна освіта: теоретичні і практичні аспекти розвитку : у 3 кн. : монографія. За заг. ред. к. п. н. Л.В. Тихенко. Авт. Л.М. Бондар, Т.М. Кречотіна, Н.В. Перепелиця, Н.Ю. Сидоренко, Л.В. Тихенко. Суми: ВТД Університетська книга», 2013. Кн.2. 270 с.

У монографії висвітлено теоретичні та практичні аспекти розвитку позашкільної освіти України як соціально спрямованої багатoproфільної та багаторівневої освітньо-виховної системи. Розкрито сутність сучасних процесів розвитку, висвітлено проблематику інноваційних процесів у позашкільних навчальних закладах, представлено спільний авторський погляд на значення регіонального досвіду в забезпеченні загальносистемного розвитку позашкільної освіти, підвищенні її розвивально-виховного та соціалізуючого потенціалу.

У другій книзі розкрито регіональні особливості розвитку системи позашкільної освіти Сумської області, висвітлено роль Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю в забезпеченні ефективності інноваційних процесів.

Пустовіт Г.П. Тихенко Л.В. Позашкільна освіта: дидактичні основи методів навчально-виховної роботи : монографія. Г.П. Пустовіт, Л.В. Тихенко. Суми: Університетська книга, 2008. Кн.2. 272 с.

У монографії розглянуті методологічні основи, психолого-педагогічні та дидактичні засади навчання і виховання учнів у сучасних позашкільних навчальних закладах, сутність методів і засобів навчання та виховання; подані їх сучасні класифікації; визначені місце, роль і функції кожного з них у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів. Особлива увага приділяється висвітленню сутності інтерактивного навчання.

Матеріал монографії може бути використаний для організації роботи позашкільних навчальних закладів; під час підготовки та підвищення кваліфікації педагогів — організаторів позакласної та позашкільної роботи; розробленні методичних матеріалів щодо роботи позашкільних навчальних закладів.

Громадянське виховання дітей та учнівської молоді у закладах позашкільної освіти: методичний посібник. За заг. ред. Л.В. Тихенко; упор. Л.М. Бондар, Н.В. Перепелиця. Суми: Університетська книга, 2021. 236 с.

ISBN 978–617–521–002–4

<https://drive.google.com/file/d/1mVvP6PqmmuTYmjhXCe0ziSDvvFzWP3KT/view?usp=sharing>

Анотація. У посібнику викладено матеріали, що висвітлюють теоретичні, методико-технологічні, соціально-психологічні та організаційно-координаційні аспекти громадянського виховання дітей та учнівської молоді у закладах позашкільної освіти. Акцентовано увагу на особливостях організації патріотично-громадянського виховання в закладах позашкільної освіти Сумської області.

Посібник орієнтовано на педагогів закладів позашкільної, загальної середньої, професійно-технічної освіти, які реалізують завдання щодо громадянського виховання дітей та учнівської молоді, викладачів та студентів закладів вищої педагогічної освіти, лідерів дитячо-юнацьких і молодіжних громадських організацій.

Перепелиця Н.В. Позашкільна освіта: словник нових понять, термінів і неологізмів. Суми: Нотабене, 2019. 108 с. ISBN 978–966–8339–23–3

<https://drive.google.com/file/d/1Gcnn5HropAEFsomY7hdCxtwo5aa5I3Pi/view?usp=sharing>

Анотація. Словник містить трактування актуальних понять, термінів і неологізмів, що визначають наукове підґрунтя і специфіку інноваційних процесів; сутність сучасних освітніх, методичних, управлінських та інших новацій у системі позашкільної освіти України; розкривають особливості й основні напрями її розвитку як неформально-освітньої складової освіти впродовж життя; визначають провідну роль закладів позашкільної освіти у розбудові відкритого креативно, інтегративно і практично спрямованого позашкільного освітнього простору.

Організація освітнього процесу в закладах позашкільної освіти в контексті завдань Нової української школи: методичний посібник. За ред. Л. Тищенко. Суми. ФОП Корощенко О.М. 2018 р. 249 с.

Анотація. Методичний посібник містить науково-методичні матеріали щодо організації діяльності закладів позашкільної освіти у контексті концепції сталого розвитку, удосконалення системи методичної роботи відповідно до завдань формування Нової української школи.

Перепелиця Н.В. Патріотичні ігри юних: програма з патріотичного виховання засобами гри для реалізації змістових наскрізних ліній в закладах позашкільної освіти. Суми: Нота бене, 2020. 88 с.

УДК 37.035:172.15]:796

<https://drive.google.com/file/d/1ajzTLYQKR7-5gtFP0-6M5ypGY7scZ-RO/view?usp=sharing>

Анотація. Програма «Патріотичні ігри юних» розроблена для реалізації змістових наскрізних ліній із патріотичного виховання засобами гри в закладах позашкільної освіти. Програму складено в контексті історичного, морально-етичного, героїко-патріотичного, військово-спортивного, краєзнавчого, соціокультурного аспектів патріотичного виховання та з урахуванням специфіки навчально-виховної й розвивальної роботи за напрямками позашкільної освіти. Матеріали щодо ресурсного забезпечення програми та тематичний словник подано окремими розділами.

Перепелиця Н.В. Патріотичні ігри юних: методичний посібник. Суми: Нота бене, 2020. 108 с.

ISBN 978–966–8339–22–6

<https://drive.google.com/file/d/1RpztNZ8r772RtFr5mbr2Q1HyPmTOvt0J/view?usp=sharing>

Анотація. У методичному посібнику висвітлено теоретичні й методичні аспекти актуалізації педагогічних моделей патріотичного виховання, що реалізуються в позашкільному освітньому просторі; викладено добірки методико-технологічних матеріалів для організації патріотичних ігор дітей та учнівської молоді за сучасними напрямками позашкільної освіти.

Матеріали посібника розроблено в контексті завдань щодо реалізації цільової наскрізної лінії з національно-патріотичного виховання, яке має історичний, морально-етичний, героїко-патріотичний, військово-спортивний, краєзнавчий, соціокультурний та інші аспекти.

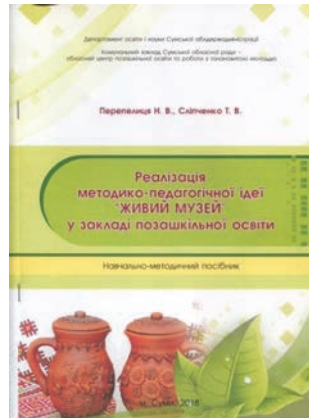

Сучасні ігрові засоби патріотичного виховання. Збірник методичних матеріалів. Укл. Н.В. Перепелиця. КЗ Сумської ОР – Обласний центр

позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю, 2020 р. (пре-принт).

https://drive.google.com/file/d/1ny_A-iUNVYGr6uycUEu0hucnAGQCq9WR/view?usp=sharing

Анотація. У збірнику викладено добірку інформаційних матеріалів для реалізації змістових наскрізних ліній національно-патріотичного виховання під час змішаного та дистанційного навчання в гуртках та інших творчих об'єднаннях закладу позашкільної освіти.

Перепелиця Н.В., Сліпченко Т.В. Реалізація методико-педагогічної ідеї «Живий музей» у закладі позашкільної освіти: навчально-методичний посібник. Н.В. Перепелиця, Т.В. Сліпченко — Суми: Нота-бене, 2018. — 84 с.

ISBN 978—966—8339—24—0

<https://drive.google.com/file/d/14AfHkrKw3jUFsg03eyuK17ksh9edz8Xr/view?usp=sharing>

Анотація. У посібнику висвітлено методико-педагогічні аспекти актуальної соціокультурної й освітньої ідеї «Живий музей», розкрито складові науково-методичної технології її реалізації в умовах закладу позашкільної освіти. Розробки методико-технологічних матеріалів доповнено методичними довідками, рекомендаціями, прикладами з досвіду реалізації ідеї у зразковому обласному музеї туризму і краєзнавства КЗ Сумської обласної ради — обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю. Акцент зроблено на методико-технологічних інноваціях у музейно-освітній діяльності, нетрадиційних формах і методах роботи з патріотичного виховання дітей та учнівської молоді.

Перепелиця Н.В. Формування новацій у позашкільній / неформальній освіті дітей та учнівської молоді: організація еколого-натуралістичної творчості : навч.-метод. посібн. Суми: Нотабене, 2018. 100 с.

ISBN 978–966–8339–25–7

https://drive.google.com/file/d/18WOYt_tXWpo21EbHLHyinFPF4hFU12UZ/view?usp=sharing

Анотація. У навчально-методичному посібнику подано теоретичні і практичні матеріали з проблеми впровадження новацій в освітню, методичну й управлінську діяльність закладів позашкільної освіти. Акцент зроблено на роботі з актуалізації змісту, методик і технологій позашкільної / неформальної освіти дітей та учнівської молоді за еколого-натуралістичним напрямом.

Для педагогів-практиків позашкільної освіти; викладачів і студентів вищих педагогічних закладів освіти; управлінців, науковців, науково-методичних працівників обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Національно-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді у позашкільній роботі декоративно-ужиткового спрямування : метод. посібник.

Укл. і упор. Н.В. Перепелиця, Л.М. Покутня, Т.П. Тарасенко. Суми, 2017. 246 с. (препринт).

Анотація. У методичному посібнику висвітлено актуальні аспекти національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді у позашкільній роботі декоративно-ужиткового спрямування. Матеріали з досвіду роботи педагогічного колективу КЗ Сумської обласної ради — обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю викладено у відповідності до напрямів його методико-координаційної, освітньо-виховної, проєктної, соціально-партнерської і просвітницької діяльності.

Для педагогів, які опікуються організацією навчально-виховної роботи з дітьми та учнівською молоддю в позашкільний час, вихователів і волонтерів дитячих оздоровчих таборів, лідерів дитячо-юнацьких молодіжних громадських організацій, студентів педагогічних вищих навчальних закладів, викладачів спецкурсів післядипломної педагогічної освіти, організаторів курсів неформальної освіти декоративно-ужиткового спрямування для дорослих.

Використання цифрових інтерактивних завдань у роботі профільних творчих об'єднань туристсько-краєзнавчого напрямку : методичний посібник. Укл. та упор. Перепелиця Н.В., Мишакова Т.В. Суми, КЗ СОР — ОЦПО та РТМ. 2023. 98 с. (препринт).

Анотація. У посібнику висвітлено деякі методичні аспекти актуалізації туристсько-краєзнавчої роботи закладів позашкільної освіти на основі сучасних цифрових технологій. Добірки методичних і практичних матеріалів доповнено світлинами і довідками про творчих педагогів комунального закладу

Сумської обласної ради — обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю, їх методичні доробки і перспективні педагогічні практики.

Для педагогів закладів позашкільної освіти, вчителів закладів загальної середньої освіти та всіх, хто хоче більше знати про рідний край.

Козацька спадщина Сумщини. Збірник методичних матеріалів. Авторський колектив туристсько-краєзнавчого відділу Сумського ОЦПО та РТМ. Суми : КЗ Сумської ОР — ОЦПО та РТМ, 2018. 58 с.

Анотація. Збірник містить авторські методичні розробки виховних заходів, ігрових програм, конспекти занять до навчальної програми гуртка козацько-лицарського гарту «Джура» (вікова категорія — 11–15 р.)

Орієнтовано на педагогів закладів загальної середньої та позашкільної освіти.

Олійник Н.В. Робочий зошит з етнографії (у 2 частинах). Суми: КЗ Сумської ОР ОЦПО та РТМ, 2021 р. (препринт).

Анотація. Робочий зошит розроблено відповідно до змісту освітньої програми «Етнографічне краєзнавство» (автор Олійник Н.В.), першого року навчання. Кожна частина складається з десяти тематичних розділів, що містить дидактичні матеріали для узагальнення, систематизації, закріплення програмних знань.

До кожного розділу включено різноманітні завдання, що можуть виконуватися під час занять та самостійної роботи вдома:

Для керівників гуртків, вихованців творчих об'єднань закладів позашкільної освіти.

Абетка про Суми. Книга для дітей від 4 років. Висоцька Л.В., Пархоменко І.В., Сліпченко Т.В., Мишакова Т.В. Суми: Юрайт, 2017.

Анотація. У книзі викладена українська абетка з ілюстраціями, виконаними вихованцями студії образотворчого мистецтва «Світ фарб» (кер. О.Москаленко) КЗ Сумської ОР – обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю.

Я розповім тобі про Суми. Навчальний poradник. Пархоменко І.В., Сліпченко Т.В., Мишакова Т.В. Юрайт, 2016. 32 с.

Анотація. У poradнику розповідається про історію та сьогодення міста Суми. Книга орієнтована на читачів молодшого шкільного віку та усіх, хто любить рідне місто.

Олександр заступник Сумський: сучасний український епос про легендарних захисників рідної землі. Упор. Л. Говійна. Суми: Білий птах, 2017. 26 с.

Друковане періодичне видання закладу для педагогів області (2010–2023 рр.)

Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект. Інформаційно-методичний збірник. За заг. ред. Тихенко Л.В. Упор. Л.М. Бондар, Н.В. Перепелиця, Т.М. Крекотіна, В.С. Заярна, Л.В. Тернавська. Суми: Нотабене. 2010–2023 рр.

Електронні версії випусків видання: <https://www.ospo.sumy.ua/biblioteka.html>

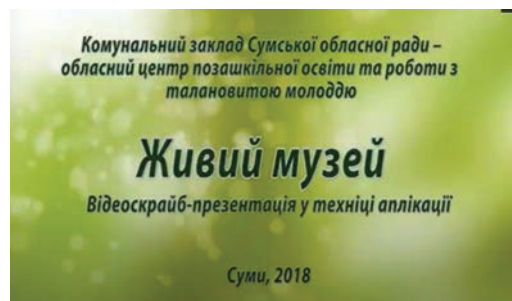
Анотація. У збірниках висвітлено поточний стан освітньої діяльності у закладах позашкільної освіти Сумщини, акцентовано увагу на науково-методичних та психолого-педагогічних аспектах актуалізації позашкільного освітнього процесу, висвітлено роботу педагогів щодо реалізації завдань національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді.

Відеопрезентації

Різні, творчі креативні презентуєм позашкілля. Презентаційний відеоролик Суми: КЗ Сумської ОР — обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю. 2022.

https://www.youtube.com/watch?v=W_Cm79SNV7M&ab_channel

Живий музей. Відеоскрайбпрезентація музею туризму і краєзнавства КЗ Сумської ОР — обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю. Суми. 2022.

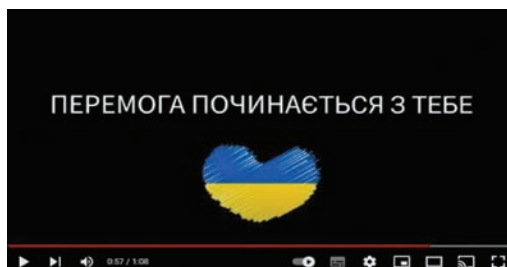
<https://sites.google.com/view/sumy-ninavlati/>

Анімація

Супер-герої країни позашкілля. Презентаційна відеогра. Москаленко О.А. Суми: КЗ Сумської ОР — обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю. 2023.

https://www.youtube.com/watch?v=qI9Mf7IdDfQ&ab_channel

Перемога починається з тебе. Мотиваційний відеоролик. Пушкалова Н., Павліченко Н. Суми: КЗ Сумської ОР – обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю. 2023.

<https://www.youtube.com/watch?v=BhIE18Ga7f8>

Настільні ігри

Сумиполія: настільна гра. Зякун О.С., Олійник Н.В. Суми: КЗ Сумської ОР – обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю. 2019.

Подорожуємо Сумщиною: настільна гра для спільного позашкільного та родинного дозвілля. Маньковська А.В., Олійник Н.В., Пархоменко І.В., Суми: КЗ Сумської ОР – обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю. 2019.

Етнографічне лото: настільна гра. Олійник Н.В. Суми: КЗ Сумської ОР — обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю. 2018.

Поселення й житло українців: настільна гра. Олійник Н.В. Суми: КЗ Сумської ОР — обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю. 2018.

Скарбничка педагогічного досвіду

*КЗ Сумської обласної ради — обласний центр позашкільної освіти та роботи
з талановитою молоддю*

(витяг)

Цифрові ресурси, у контенті яких висвітлюються різні аспекти національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді Сумщини

Сайти, Youtube-канали, професійні е-портфоліо педагогів		
Назва та вид	Власник, за- клад	Електронна адреса
Медіа закладів		
Офіційний сайт КЗ Сумської ОР — ОЦПО та РТМ	ОЦПО та РТМ	https://www.ocpo.sumy.ua
Youtube-канал КЗ Сумської ОР — ОЦПО та РТМ	ОЦПО та РТМ	https://www.youtube.com/@ocposumyua
«МАН Sumy Ukraine» (Youtube-канал)	ОЦПО та РТМ	https://www.youtube.com/@sumyukraine5043/videos
Youtube-канал гуманітарно-оздо- ровчого відділу	ОЦПО та РТМ	https://www.youtube.com/@user-ri3pq9wt9y/videos
Youtube-канал ху- дожньо-естетичного відділу	ОЦПО та РТМ	https://www.youtube.com/channel/UClcDUzKQlyCf7X1OIkeuQGg
Методичний напрям		
«Позашкільна осві- та Сумщини»» (Google-сайт заву- ча)	Бондар Любов Мико- лаївна, ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/view/lbondar1507/

Vlog «Svetlana Soma» (Youtube-канал)	Сьома Світлана Олексіївна, ОЦПО та РТМ	https://www.youtube.com/channel/UCmIJ6BV-s1U6sAUWu4dnlbw
Е-портфоліо педагога (Google-сайт)	Висоцька Людмила Василівна, ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/view/vusotska/
«Світ позашкілля» (Google-сайт методиста)	Перепелиця Ніна Володимирівна ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/view/sumy-ninavladi/
Військово-патріотичний напрям		
Е-портфоліо педагога (Google-сайт методиста)	Пархоменко Ірина Володимирівна, ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/view/irynaparkhomenko/
Туристсько-краєзнавчий та фізкультурно-спортивний напрями		
Історичне краєзнавство (е-портфоліо педагога)	Залужна Наталія Сергіївна, ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/d/1_HbjMi6adfJQdBvWsjQw-FkqnTS-Hzc/p/1MSYkXgw8Apb2dhP8v3JJBUEQIjhR3kVs/edit
Екологічне краєзнавство (е-портфоліо педагога)	Ванідовська Юлія Анатоліївна, ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/view/uv23/

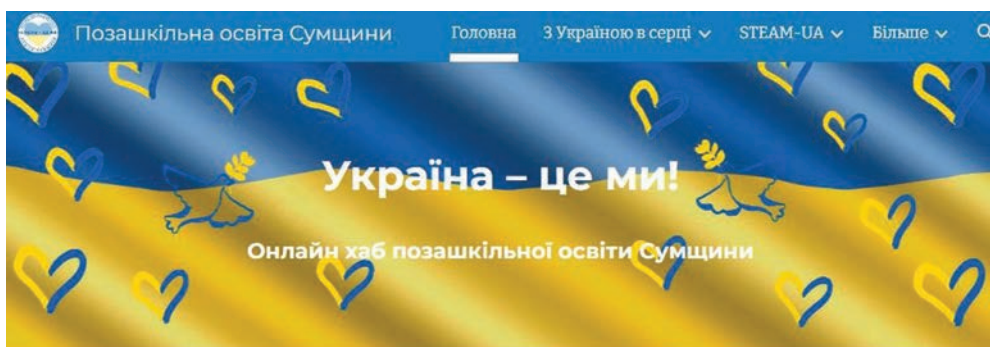
«Літературне краєзнавство» (е-портфоліо педагога)	Стецюра Антоніна Василівна, ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/d/17J5V5nDiIFQa9CZYmB12_d2VL0xRUkopJ/p/13hde_mL6AwQ8_V8rSsqipMXRMLoIN7O1/edit
«Етнографічне краєзнавство» (е-портфоліо педагога)	Олійник Наталія Вікторівна ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/view/hgfd765/
«Велотуризм» (конкурсне е-портфоліо педагога)	Мараховська Зоя Анатоліївна, ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/view/dosvidmarakhovska/
«Спортивне орієнтування, фізкультура, туризм» (е-портфоліо педагога)	Постельняк Ірина Миколаївна ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/view/orient-pim/

Науково-технічний напрям		
Е-портфоліо педагога (Google-сайт)	Статівка Сергій Олексійович, ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/view/stativkaserhii/main
Е-портфоліо педагога (Google-сайт)	Статівка Євгенія Миколаївна, ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/view/stativkajane/main

Конкурсне е-порт- фоліо педагога (Google-сайт)	Гаєва Людми- ла Валенти- нівна, ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/view/ ludagaeva/ludagaeva
Еколого-натуралістичний напрям		
«Yulia Marchenko» (Youtube-канал)	Марченко Юлія ОЦПО та РТМ	https://www.youtube.com/channel/ UC21GFkr85Fv7u KVZFtXOj1w/ featured
Художньо-естетичний напрям		
«SvitlanaArt» (Youtube-канал)	Савчен- ко Світлана ОЦПО та РТМ	https://www.youtube.com/channel/ UCyiDLawzU_jN6 tzgcortIzg
«ART'el'ь-мода» (Youtube-канал)	Ванєєва Лариса Олек- сіївна, ОЦПО та РТМ	https://www.youtube.com/channel/ UC2uXd96WDucj eYO-CF7xlfg
Е-портфоліо педаго- га (Google-сайт)	Москаленко Ольга Анато- ліївна ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/view/svit- farb/
«Antares Art» (Youtube-канал)		https://www.youtube.com/@ antaresart1861/vide os
«Ансамбль народного танцю «Сонечко»» (Google-сайт)	Кравченко Оксана Юрі- ївна, ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/view/okk69/
Соціогуманітарний напрям		
Е-портфоліо педаго- га (Google-сайт)	Гриценко І.В., ОЦПО та РТМ	https://sites.google.com/view/ hritsenko/

«KIDS ART» (Youtube-канал)	Пушкалова Наталія Сер- гіївна, ОЦПО та РТМ	https://www.youtube.com/@kids_art7/ featured
«Pavlichenko Natasha» (Youtube-канал)	Павліченко Наталія Іва- нівна, ОЦПО та РТМ	https://www.youtube.com/@user- sq4sj3jo6n/videos

Обласний онлайн-хаб
позашкільної освіти Сумщини «Україна – це ми!»

Вітаємо у просторі онлайн хабу позашкільної освіти Сумщини «Україна – це ми!»

Онлайн-хаб позашкільної освіти Сумщини «Україна – це ми» є віртуальною платформою КЗ Сумської обласної ради – обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю. Платформа містить освітні розділи для здобувачів освіти, цільову сторінку для батьків та методичні розділи для педагогів.

Розділи для здобувачів освіти мають назви «З Україною в серці», «STEAM-UA», «Рух – це життя». Розміщені на них матеріали класифікуються відповідно до віку користувачів («5+», «10+», «15+», «Для всіх»). Серед основних матеріалів: різнопланові позашкільні активності та ініціативи (відео, презентації, інтерактивні плакати); навчальні та творчі інтерактиви (анотації інтерактивних завдань, тестів, вправ, ігор та можливість легкого переходу на web-ресурси їх розміщення (освітні платформи, онлайн-сервіси, хмари закладу, Google-сайти педагогів); майстер-класи за різними напрямками і профілями позашкільної освіти (відео на Youtube-каналах відділів, творчих об'єднань, педагогів).

Розділ «Для батьків» містить добірки корисних порад для підтримки дітей у повоєнний час, збереження їх фізичного і психічного здоров'я, створення сприятливої атмосфери для їхньої повноцінної освіти й розвитку в повсякденному житті, під час навчання.

Станом на 01.06.2023 року на платформі хабу розміщено понад 400 матеріалів, серед яких: анотації та посилання на авторські цифрові навчальні матеріали (інтерактивні завдання, ігри, тести, квізи, інтерактивні плакати та буклети, мультимедійні презентації, ін.), корисні медіаресурси (інформаційні, історичні, мистецько-культурні, спортивні, ін. сайти, Youttube-канали, освітні платформи, ін.), відеозаписи обласних педагогічних практикумів зі STEM-освіти тощо.

URL хабу: <https://sites.google.com/view/pozashkilnaosvitasumshchyny/golovna>

Додаток 9.

Мережа соціально-партнерських взаємозв'язків

КЗ Сумської ОР – Обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю (2022–2023 рр.)

Назви інституцій	Форми співпраці
Обласна федерація спортивного туризму	Організація та проведення змагань з туризму, забезпечення роботи туристської маршрутно-кваліфікаційної комісії, підготовка суддів
Обласна федерація спортивного орієнтування	Організація та проведення обласних змагань, формування збірних команд області, створення умов для виконання спортивних розрядів юними спортсменами
Обласне управління молоді та спорту	Організація та проведення регіональних спортивних змагань серед дітей та учнівської молоді
Сумський обласний осередок національної Спілки майстрів народного мистецтва України	Проведення майстер-класів, робота у складі журі обласних конкурсів, виставок

Громадська організація «АРТ КРИЛА»	Проведення спільних заходів з національно-патріотичного виховання; розроблення та впровадження спільних соціально-освітніх проєктів
Сумський художній музей ім. Н. Онацького	Робота у складі журі конкурсів, виставок
Сумський державний університет	Робота у складі журі конкурсних заходів, змагань
Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка	
Сумська обласна організація Національної спілки художників України	
Національна спілка майстрів народного мистецтва України (Сумська обласна організація)	
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти	
Сумський фаховий коледж мистецтв і культури ім. Д.С. Бортнянського	
Сумський національний аграрний університет	
Національні природні парки «Деснянсько – Старогутський», Гетьманський	Проведення масових еколого-натуралістичних заходів з учнівською молоддю, методико-педагогічних заходів
Регіональний ландшафтний парк «Сеймський»	
	Просвітницька діяльність на базі об'єктів природно-заповідного фонду області

Сумське обласне управління лісового та мисливського господарства	Профорієнтаційна екскурсійна діяльність Проведення масових заходів з учнівською молоддю, методико-педагогічних заходів
Департамент захисту довкілля та енергетики Сумської ОДА	Проведення масових заходів з учнівською молоддю, методико-педагогічних заходів
Обласна організація Національної спілки письменників України, обласною організацією Спілки журналістів України, Центром соціально-гуманітарного розвитку «Мій рідний край»	Засідання клубу зустрічі з цікавими людьми «Сум'яни»
КУ Сумської обласної ради «Сумський обласний центр відпочинку, оздоровлення, туризму та військово-патріотичного виховання», Кролевецький молодіжний клуб «Джура», Станиця Суми НСОУ «Пласт», Сумський обласний територіальний центр комплектування та соціальної підтримки	Залучення до проведення заходів у межах Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)

2.3. Експериментально-дослідницька діяльність здобувачів позашкільної освіти як засіб національно-патріотичного виховання в умовах сьогодення

Експериментально-дослідницька діяльність здобувачів освіти в позашкільних закладах може бути цікавим і ефективним засобом національно-патріотичного виховання, особливо в сучасних умовах. Освіта поза межами шкільних класів надає відвідувачам гуртків можливість самостійно досліджувати та вивчати теми, які їх цікавлять, використовуючи різні ресурси та методи.

Одним з можливих напрямків дослідницької діяльності може бути вивчення історії, культури та традицій своєї країни. Здобувачі освіти можуть проводити дослідження про важливі події, відомих історичних постатей, національні символи, міфи та легенди. Вони можуть зіставляти історичні факти зі своїм сучасним життям, аналізувати вплив минулих подій на сучасну політику, економіку та культуру. Це дозволяє познайомити молодь з багатоміковою історією своєї країни, її культурними досягненнями та унікальними традиціями.

Одним з можливих підходів до впровадження цього методу є вивчення природничих явищ, пов'язаних з історією та культурою України. Наприклад, виховпанці можуть проводити дослідження про геологічні формації, які мають значення для національної спадщини, такі як Карпати, Кримські гори чи Київська Русь. Вони можуть вивчати вплив цих природних утворень на розвиток культури та історії регіону. Впровадження методу вивчення природничих явищ, пов'язаних з історією та культурою України на гуртках природничого спрямування є цікавою ініціативою. Такий підхід може допомогти учням отримати більш глибоке розуміння природничих процесів, що відбуваються в Україні, і зв'язати їх з історичними та культурними аспектами країни. Вивчення природничих явищ, пов'язаних з історією та культурою України, може охоплювати різні аспекти. Наприклад, учні можуть досліджувати геологічні формації, такі як Карпати чи Кримські гори, і вивчати, як їх створення вплинуло на історичний та культурний розвиток регіону. Вони також можуть вивчати біорізноманіття різних регіонів України та досліджувати, як воно впливає на традиції та культуру місцевих

жителів. Крім того, гуртки можуть охоплювати історичні аспекти, пов'язані з природними явищами. Наприклад, учні можуть вивчати, як природні катастрофи, такі як повені чи землетруси, вплинули на історію України та культурні зміни внаслідок таких подій. Вони можуть досліджувати також традиції та обряди, пов'язані з природними явищами, які існують у різних регіонах країни.

Організація гуртків природничого спрямування з фокусом на вивченні природничих явищ, пов'язаних з історією та культурою України, може сприяти інтеграції знань і розвитку цілісного розуміння світу навколо нас. Вона може стимулювати учнів до самостійного дослідження, критичного мислення та розуміння впливу природних явищ на суспільство. Цей підхід також може сприяти збереженню природного та культурного спадщини України, оскільки вивчення природничих явищ, пов'язаних з історією та культурою, може підвищити свідомість учнів про важливість охорони природи та культурних цінностей країни.

Крім того, слухачі можуть проводити дослідження про традиційні народні звичаї, ремесла та мистецтва України. Вони можуть досліджувати вплив цих традицій на сучасну культуру та суспільство, а також вивчати способи їх збереження та відродження. Це може включати вивчення народних свят, народного одягу, народних іграшок, народної музики та танців.

Для практичної реалізації цього методу на заняттях природничого циклу можна використовувати різноманітні підходи. Наприклад, проводити полеві експедиції, відвідувати музеї, традиційні селища або майстерні, де займаються ремеслами. Слухачі можуть збирати матеріали, проводити спостереження, знімати відео або створювати проєкти, що розкривають їхні дослідження та висновки.

При написанні роботи по дослідженню вітамінно-мінерального комплексу деяких сортів яблук зверталася увага на те, що цвіт яблуні українці здавна вважають символом материнської любові, про яблука складено прислів'я та приказки, написано вірші.

Поєднання наукових досліджень з творчістю та народними промислами дає можливість дитині відчувати себе багатогранною особистістю, яка володіє

українською мовою, вивчає історію і культуру українського народу, що нерозривно пов'язано із національним вихованням особистості.

Використання експериментально-дослідницької діяльності для вивчення історії, культури та традицій України на заняттях природничого циклу може сприяти формуванню національно-патріотичної свідомості, підвищенню інтересу до власної культури та розвитку дослідницьких навичок учнів.

Крім того, здобувачі освіти можуть проводити дослідження з питань громадянської свідомості та участі. Вони можуть аналізувати суспільні проблеми своєї країни, досліджувати механізми прийняття рішень та вплив громадськості на суспільні процеси. Це сприяє формуванню активної громадянської позиції та розвитку навичок демократичного участі.

Експериментально-дослідницька діяльність у природничих науках надає учням можливість самостійно досліджувати та вивчати світ навколо нас. Цей підхід стимулює розвиток критичного мислення, творчого підходу та проблемного мислення, що є важливими елементами громадянської свідомості.

У цілому, впровадження такого методу може стати цікавою та плідною формою навчання, яка допоможе учням отримати комплексне розуміння природничих явищ та їх зв'язку з історією та культурою України.

Для розвитку громадянської свідомості та участі під час експериментально-дослідницької діяльності важливо:

- Створювати сприятливу атмосферу, де діти відчують, що їхні думки та ідеї важливі. Вчителі та керівники групи повинні підтримувати відкритий діалог, прослуховувати думки та погляди учнів і надавати їм можливість висловитися.
- Залучати учнів до планування та організації досліджень. Це сприяє розвитку їхньої відповідальності, навичок прийняття рішень та роботи у команді.
- Постійно стимулювати учнів до аналізу та обговорення отриманих результатів. Важливо сприяти розвитку критичного мислення, вміння аргументувати свою думку та слухати думки інших.
- Підкреслювати значення толерантності та поваги до різних поглядів і думок. Учні повинні навчатися взаємодіяти, працювати у команді та шанувати думки інших людей.

- Розширювати знання учнів про громадянські права та обов'язки. Важливо пояснювати їм, як можна застосовувати отримані знання в реальному житті та як вони можуть впливати на світ навколо себе.

- Залучати учнів до проєктної діяльності, де вони можуть реалізувати свої ідеї та ініціативи. Це сприяє розвитку лідерських якостей, впевненості у власних силах та бажанню брати активну участь у суспільному житті.

- Організовувати спільні діяльності з іншими закладами або громадськими організаціями для розвитку учнівської свідомості про важливість громадської участі та соціальної відповідальності.

- Використання таких підходів сприятиме розвитку громадянської свідомості та участі вихованців під час експериментально-дослідницької діяльності на заняттях природничого напрямку в позашкільному навчальному середовищі.

Для ефективної експериментально-дослідницької діяльності у позашкільних закладах варто створити сприятливі умови. Зокрема, необхідно забезпечити доступ до джерел інформації, включаючи бібліотеки, архів и, електронні ресурси. Також важливо підтримувати ініціативу та творчий підхід учасників дослідницької роботи, надавати можливості для презентації результатів та обговорення з іншими учасниками.

Здобувачі освіти повинні мати можливість вибрати тему дослідження, що відповідає їх інтересам та потребам. Підтримка від педагогічних працівників, батьків та громадськості також важлива для успішної реалізації дослідницької роботи. Це допомагає розвивати в учнів почуття патріотизму, гордості за свою країну та бажання активно приймати участь у розвитку свого народу.

Основні аспекти підтримки ініціативи та творчого підходу в умовах позашкільля для національно-патріотичного виховання включають:

- Створення сприятливої атмосфери, в якій учні відчують підтримку та пошану за свої ідеї та ініціативи. Важливо, щоб вони знали, що їхні думки та творчість цінуються і мають значення.

- Забезпечення можливостей для самовираження та самореалізації. Педагоги та керівники групи повинні стимулювати учнів до розробки та реалізації власних проєктів, досліджень або ідей, пов'язаних з національно-патріотичним вихованням.

- Підтримка та посилення участі учнів у національно-патріотичних заходах та ініціативах. Можна організовувати відвідування пам'ятників, участь у святкуванні національних свят, волонтерську діяльність у благодійних акціях тощо.

- Розвиток критичного мислення та аналітичних навичок. Учні повинні навчатися аналізувати та оцінювати інформацію про свою країну, її історію, культуру та цінності. Це допоможе їм краще зрозуміти й оцінити свої коріння та роль у формуванні сучасного суспільства.

- Сприяння розвитку патріотичної свідомості через активну взаємодію з представниками національної культури, історії та мистецтва. Запрошення гостей, екскурсії, лекції, майстер-класи від професіоналів різних галузей допоможуть учням більш глибоко зануритися у свою культуру та спадщину.

- Спільна робота над проєктами, спрямованими на вивчення та пізнання національної спадщини, історії, природних багатств та проблем, що стоять перед країною. Це може бути створення мультимедійних презентацій, досліджень, творчих проєктів, які підтримуватимуть національно-патріотичну свідомість та виховання учнів.

- Ці підходи до підтримки ініціативи та творчого підходу учасників дослідницької роботи в позашкільній діяльності сприяють національно-патріотичному вихованню учнів, розвитку громадянськості та почуття відповідальності перед своєю країною.

При написанні експериментально-дослідницької роботи з агробіології необхідно звертати увагу на те, що готують з того чи іншого овочу чи злаку, історія потрапляння їх в Україну, страви, що стали українськими народними, наприклад, український борщ (в Україні побутовало три його основні типи: червоний, зелений, холодний), голубці, вареники з капустою.

Не можна було не згадати і про народну творчість при вивченні властивостей та досліджуючи якості меду. Будучи народом чуйним, працелюбним

та надзвичайно близьким до природи, українці створили прислів'я та приказки про невтомну працю бджіл-трудівниць.

Життєва позиція людини — це рівень її активності. Вона виражається у практичних діях, оцінках, прагненнях. Тому дослідницька діяльність допомагає здобувачам освіти в процесі формування життєвих пріоритетів та цінностей і є одним із шляхів створення «ситуації успіху» в роботі з вихованцями.

Дослідництво відкриває можливість спілкування дитини з соціальними інститутами, органами влади, що позитивно впливає на становлення особистості, громадянина своєї держави.

Наприклад, використовуючи знання про різні види меду, вихованці розробляють рекомендації для покупців меду; дослідивши практичне застосування лимонів, випускають рекламні бюлетені для господинь; вивчивши стан лісових ресурсів та якість питної води, звертаються з деякими пропозиціями до міськводоканалу та розробляють рекомендації щодо споживання води різним верствам населення.

Таким чином формується вміння дитини визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства.

Виконавши експериментально-дослідницьку роботу, дуже важливо дати можливість дитині її представити, що суттєво вплине на формування мовленнєвої культури, що є одним із виховних завдань по досягненню мети патріотичного виховання.

Ефективність національно-патріотичного виховання засобами дослідницької діяльності в позашкільній освіті значною мірою залежить від спрямованості та організації роботи зі сторони викладача. Маючи широкі можливості, така діяльність, при українознавчій спрямованості її організації, формує в вихованців національну свідомість, прищеплює шанобливе ставлення до традицій і звичаїв українського народу щодо вшанування й збереження природи краю.

Експериментально-дослідницька діяльність в позашкільних закладах може забезпечити вихованцям можливість розвинути свої навички дослідження, критичного мислення та творчості. Вона також сприяє формуванню

національно-патріотичних цінностей, глибшому розумінню історії та культури своєї країни, а також активному громадянському ставленню до суспільства.

2.4. Формування поняття «Національно-патріотичне виховання» при проведенні занять гуртків природничого циклу у позашкільлі

Кожен народ у процесі історичного розвитку виробив систему цінностей, які передаються з покоління в покоління у вигляді звичаїв, традицій, обрядів. Тому виховання дитини завжди має ґрунтуватися насамперед на культурно-історичних цінностях своєї нації. Пізнання навколишнього світу починається зі знайомства з рідною вулицею, селом чи містом, своєю країною, а вже потім — із сусідніми країнами. Тобто, ми йдемо від пізнання свого рідного, національного до багатонаціонального, світового.

Ураховуючи нові суспільно-політичні реалії в Україні усе більшої актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі, зміцнення країни, активної громадянської позиції. Важливо, щоб кожен навчальний заклад став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну європейську державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

У сучасних умовах пріоритетну роль відіграє саме розвиток патріотичної особистості, а також громадянське, національне, військово-патріотичне виховання.

Національно-патріотичне виховання на заняттях гуртків з біології, екології, природознавства, фізики, хімії та краєзнавства тісно пов'язано з пізнавальною діяльністю вихованців. Саме Природа є потужним фактором виховання, поваги й любові до своєї Батьківщини, ціннісних ставлень, моральних якостей, насамперед національної свідомості.

Дисципліни природничого циклу пропонують вихованцям широкий набір знань, що складають основу наукової картини світу і які є базою для формування в гуртківців наукового світогляду. Він збагачує індивідуальний досвід підростаючого покоління, стає найважливішою складовою їх підготовки до дорослого життя, сприяє формуванню у них таких особистісних якостей, як любов до праці, самостійність у вирішенні навчальних та пізнавальних проблем, завзятості в досягненні поставлених цілей, здатності до творчого мислення, взаємодопомоги, доброзичливості, гуманізму.

Вивчаючи біологію, географію, природознавство, хімію, екологію набувається серйозний потенціал для формування духовно-морального світу вихованців. При цьому керівники гуртків можуть використовувати в навчальному процесі різні методи й засоби у вихованні підростаючої особистості. В процесі формування у гуртківців фізичних, хімічних, біологічних, географічних і екологічних знань, при освоєнні ними природничо-наукового методу пізнання необхідний акцент на виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи, почуття відповідальності за розвиток біосфери, за екологічне благополуччя планети... Надзвичайно потужний виховний потенціал мають уроки біології. Програми з природничих предметів складені так, щоб біології є великі можливості для реалізації завдань практично усіх основних напрямів виховання: розумового (світоглядного), морального (зокрема таких його аспектів, як етичне, гуманістичне, патріотичне, громадянське, екологічне та статеve), естетичного (формування естетичної культури), трудового (розвиток активності) та фізичного (особливо санітарно-гігієнічного). Усі елементи системи виховання в процесі навчання біології тісно пов'язані між собою: формування світогляду — з екологічним вихованням, ціннісним ставленням до живої природи й довкілля; трудове виховання — з культурою та естетикою праці; моральне виховання — з екологічним, з колективною працею; етичне виховання — з патріотичним і громадянським; гуманістичне — з естетичним та екологічним. Зміст основних напрямів виховання в сучасній школі в процесі вивчення біології передбачає цілеспрямовану й систематичну діяльність у формі урочних та позаурочних робіт. Справедливим є твердження, що немає такого предмета, який не мав би виховного впливу.

У навчальному змісті курсу хімії криються можливості для патріотичного виховання учнів. Програма гурткової роботи завершується такими питаннями: «Хімічна наука і виробництво в Україні. Видатні вчені — творці хімічної науки». Учні узагальнюють знання про найважливіші хімічні виробництва в Україні, здобутки видатних вітчизняних і зарубіжних учених-хіміків. Запропоновано також виконання навчального проєкту «Видатні вітчизняні й зарубіжні хіміки як учені й особистості».

Під час узагальнення курсу доцільно повідомити, що у складі Національної академії наук України працюють багато інститутів, де досліджуються теоретичні й практичні проблеми хімічної науки й виробництва. Назви деяких інститутів говорять самі за себе: Інститут органічної хімії, Інститут фізичної хімії, Інститут загальної та неорганічної хімії, Інститут хімії високомолекулярних сполук, Інститут біоорганічної хімії та нафтохімії та ін. Обов'язково має звучати ім'я В.І. Вернадського не лише як видатного природознавця планетарного масштабу, а й як фундатора Академії наук України.

Ознайомлення з іменами й науковими досягненнями вітчизняних хіміків, як правило, відбувається у взаємозв'язку зі змістом певних тем. Наприклад, вивчаючи воду, семикласники мають довідатись, що цю речовину досліджують у Києві, в Інституті колоїдної хімії і хімії води Національної академії наук України. Електронні уявлення в хімії розвивав Л.В. Писаржевський, про нього слід розповісти під час вивчення будови речовин. У темі «Розчини» варто згадати А.В. Думанського й Ф.Д. Овчаренка. Вивчення сахарози, добування цукру можна пов'язати з працями М.А. Бунге, що стали внеском у розвиток вітчизняної цукрової промисловості. І.Я. Горбачевський першим висловив припущення про амінокислотний склад білків. Праці вченого стосуються органічної хімії й біохімії, він розвивав українську наукову термінологію, є автором підручників хімії українською мовою. Дослідження видатних українських хіміків-органіків А.І. Кіпріанова, О.В. Кірсанова, М.О. Лозинського, О.В. Богатського мають значення не лише для розвитку теоретичної органічної хімії. Добуті цими вченими сполуки й розроблені ними методи лягли в основу синтезу сучасних барвників, пестицидів, лікарських препаратів тощо.

На міжпредметній основі з блоком з географії можна розглядати потужний індустріальний потенціал України, що забезпечується вугіллям, залізними, марганцевими, урановими рудами, нафтою, газом, хімічною промисловістю. Остання виробляє хімічні добрива, пластмаси, хімічні волокна, барвники тощо.

Вивчення природних джерел вуглеводнів може стати нагодою для бесіди з вихованцями про внесок України у світову енергетику. Варто нагадати їм, що наша країна не завжди була позичальником нафти і газу, а навіть навпаки — забезпечувала ними інші території, оскільки мала величезні поклади вуглеводневої сировини. Перший газопровід у Європі було побудовано 1949 року саме на території України, він простягався від містечка Дашава у Стрийському районі Львівської області до Києва.

Національно-патріотичне виховання, яке є визначальним у формуванні духовних цінностей молоді, сьогодні актуальне як ніколи, ураховуючи нові суспільно-політичні реалії в Україні. Адже саме духовність і високий рівень свідомості є основою майбутнього політичного, економічного та культурного розвитку нашої держави. І покликання освітніх закладів полягає у тому, щоб крім міцних знань забезпечити у підростаючого покоління формування духовно багатого та свідомого світогляду. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації, до кожної людини.

Патріотизм — це любов та відданість Батьківщині, це особливе емоційне переживання своєї приналежності до країни і свого громадянства, мови, традицій. Існує безліч визначень цього поняття, яке ж обрати?

Може таке, яке створили діти на заняттях гуртка з хімії?

Формула патріотизму:

• Любов до Батьківщини + історія народу (держави) + відданість + рідна мова + національна ідея + національна культура + = ПАТРІОТ

• Як наслідок людина, громадянин чи представник певної нації або національності:

• Розуміє і поділяє сутність національної ідеї

- Є носієм національної культури
- Своєю професійною діяльністю сприяє економічному, науковому, культурному зростанню Батьківщини
- Любить і відстоює рідну мову, користується нею
- Любить, захищає і відстоює рідну країну / державу / територію
- Любить, захищає і відстоює свої звичаї, традиції
- Любить, захищає і підтримує співгромадян
- Постійно відчуває гордість за свою Батьківщину і за те, що є її громадянином.

Патріотичне виховання — це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується (В.О. Сухомлинський).

Патріотичне виховання — планомірна виховна діяльність, спрямована на формування в школярів почуття патріотизму, тобто доброго відношення до Батьківщини та до представників спільної культури або країни. Таке виховання включатиме розвиток любові до рідного краю, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу своєю місцевості; потребу зробити свій внесок у долю Батьківщини.

Патріотизм (від грецького «патріс») — це любов до Батьківщини, відданість Вітчизні, народу.

Омелян Вишневський зазначає, що «в основі будь-якого народу міститься природна потреба у самозбереженні, самовдосконаленні, самоствердженні шляхом розбудови власної держави. Через це будь-яке виховання завжди має бути національним». Він наголошує, що «національне виховання — це участь дитини в духовному, культурному та господарському розвитку свого народу, в творенні культурних цінностей». Вчений вказує на певну двозначність терміну «національне» і пояснює його як:

- національне виховання тотожне поняттю українське виховання, воно впливає з основ держави та її розвитку; стосується усіх громадян, незалежно від їх етнічної належності, ставить до всіх однакові вимоги; піднімається над вузько-ідеологічним світоглядом;

- національно-етнічне виховання як складова національного виховання, його метою є відродження природо відповідного національного самоусвідомлення української дитини; одночасно виховання дітей інших етнічних груп відповідно до певних особливостей, а також визначає специфіку патріотичного виховання.

Стрижнем національного виховання є патріотизм.

О. Вишневський виділяє три різновидності патріотизму: етнічний, територіальний та державницький.

Етнічний патріотизм є вродженим, повноцінно розвивається, якщо дитина зростає у національно свідомій українській сім'ї та виховується в українських закладах освіти, при цьому відбувається етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення.

Територіальний патріотизм ґрунтується на любові до рідного місця на землі, до місцевості, ландшафту, клімату, місця, де людина народилася. Розвивається з раннього дитинства разом із розвитком свідомості, заснований на перших дитячих переживаннях, захопленнях.

Для патріотичного виховання велике значення має те, яким шляхом досягається його мета: постійним нав'язуванням патріотичних тез, не підкріплених фактами хімічної науки і життя, доступними для розуміння учнями певного віку, чи з допомогою компетентнісного підходу, що передбачає передусім не трансляцію знань, а формування ставлень і емоційної сфери учнів.

Таким чином, важливою ланкою патріотичного становлення громадянина України є освіта, тому що вона — єдиний соціальний інститут, через який проходить кожна людина, набуваючи при цьому конкретних рис особистості, фахівця та громадянина.

2.5. Виховання національної ідентичності учнів в образах об'єктів природи на заняттях гуртків природничого напрямку

Поєднання екологічної освіти з формуванням національної свідомості створює унікальну освітню синергію, що сприяє всебічному розвитку

особистості дитини. Саме тому з'являється потреба у організації гурткової роботи еколого-натуралістичного напрямку, де формуються екологічні уявлення та поняття, професійна орієнтація, узагальнюються і систематизуються екологічні знання і вміння, розвиваються основи екологічної ідентичності. Даний матеріал пропонує форми і методи освітнього процесу, який включає блоки ознайомлення, обговорення, вивчення, дослідження, проєктування певних розділів екології.

Національна ідентичність формується не лише через вивчення історії та культури, але й через усвідомлення унікальності природного середовища рідної країни. Природні об'єкти часто стають символами національної ідентичності, відображаючись у фольклорі, мистецтві та традиціях. Вивчення цих об'єктів у контексті природничих наук та національної культури сприяє формуванню цілісного світогляду та патріотичного ставлення до рідної землі.

Методи та форми роботи:

1. Інтерактивні лекції.
2. Польові дослідження.
3. Проєктна діяльність.
4. Творчі майстерні.
5. Екскурсії.
6. Дискусійні клуби.
7. Віртуальні подорожі.

Зміст роботи

1. Вступне заняття «Природа України як національне надбання»:
 - Огляд природних зон України;
 - Обговорення ролі природи у формуванні національної ідентичності;
 - Створення інтерактивної карти унікальних природних об'єктів України.
2. Тематичний блок «Рослини-символи України»:
 - Вивчення біології та екології верби, калини, чорнобривців;
 - Дослідження символічного значення цих рослин в українській культурі;

— Практичне заняття з вирощування та догляду за національними рослинами-символами.

3. Проект «Червона книга України: збереження національного біорізноманіття»:

- Дослідження зникаючих видів флори і фауни України;
- Створення інформаційних плакатів про рідкісні види;
- Розробка плану дій з охорони природи на місцевому рівні.

4. Екскурсія «Природні чудеса нашого краю»:

- Відвідування місцевих природних пам'яток;
- Проведення польових досліджень;
- Фотографування та створення фотовиставки «Краса рідної природи».

5. Творча майстерня «Природа в українському мистецтві»:

- Аналіз зображень природи в українському живописі;
- Створення власних художніх робіт, інспірованих місцевою природою;
- Організація виставки учнівських робіт.

6. Дослідницький проект «Народна медицина: природні скарби України»:

- Вивчення лікарських рослин, характерних для України;
- Дослідження традиційних методів використання лікарських рослин;
- Створення гербарію місцевих лікарських рослин.

7. Віртуальна подорож «Сім природних чудес України»:

- Віртуальні екскурсії до найвідоміших природних об'єктів України;
- Обговорення екологічних проблем цих об'єктів;
- Розробка пропозицій щодо збереження природних чудес.

8. Дискусійний клуб «Екологічна відповідальність як прояв патріотизму»:

— Обговорення зв'язку між екологічною свідомістю та національною ідентичністю;

- Дебати на тему «Роль молоді у збереженні природи України»;
- Розробка кодексу екологічно відповідального громадянина.

9. Проект «Природа в українському фольклорі»:

— Дослідження образів природи в українських народних піснях, легендах, казках;

- Вивчення наукових основ народних прикмет, пов'язаних з природою;
- Створення збірки «Екологічна мудрість українського народу»;

10. Підсумкове заняття «Я — частина природи України»:

Презентація учнівських проєктів;

Рефлексія набутого досвіду;

Створення колективного арт-об'єкту «Природа — наш дім».

Очікувані результати:

- Підвищення рівня знань про природу України.
- Розвиток екологічної свідомості та відповідальності.
- Формування сильнішого відчуття національної ідентичності.
- Розвиток дослідницьких та творчих навичок.
- Підвищення мотивації до збереження природи рідного краю.

Оцінювання:

- Портфоліо дитячих проєктів.
- Презентації досліджень.
- Активність участі в дискусіях та екскурсіях.
- Творчі роботи.
- Самооцінка та взаємооцінка вихованців.

Ресурси:

- Карти природних зон України.
- Визначники рослин і тварин.
- Обладнання для польових досліджень.
- Матеріали для творчих робіт.
- Комп'ютери з доступом до інтернету для віртуальних екскурсій.
- Література з екології, ботаніки, зоології та українського фольклору.

Інтеграція природничих наук, культурології та екологічної освіти створює потужний освітній інструмент, який не лише розвиває знання та навички вихованців, але й формує їхню національну свідомість та екологічну відповідальність. Такий комплексний підхід сприяє формуванню гармонійної особистості, яка цінує та береже природну та культурну

спадщину своєї країни. Таким чином, використання образів об'єктів природи у вихованні національної ідентичності не лише збагачує знання дітей, але й формує глибокий емоційний та інтелектуальний зв'язок з рідною країною. Це сприяє вихованню свідомих громадян, які розуміють цінність природної та культурної спадщини України та готові активно діяти для її збереження та розвитку.

Список використаних джерел

1. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти : методичний посібник / А.Е. Бойко, В.В. Вербицький, А.В. Корнієнко, О.В. Литовченко; за ред. В.В. Мачуського]. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 223 с. ULR: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723075>

2. Дмитренко О.М. Інноваційні підходи до вирішення екологічних проблем в Україні. URL: <http://www.eco-innovation.org.ua>

2.6. Виховання національної ідентичності вихованців закладу позашкільної освіти засобами фотомистецтва та природничої відеозйомки

Національна ідентичність є важливим компонентом формування особистості, який забезпечує розуміння людиною своєї належності до певної національної спільноти, її історичних, культурних та духовних цінностей. В умовах глобалізації та інтенсивного інформаційного обміну збереження національної самобутності є актуальним завданням виховання молодого покоління.

Мистецтво відіграє одну з ключових ролей у формуванні світогляду дитини, її моральних орієнтирів та національної самосвідомості. У вихованні маленького українця мистецтво виступає як засіб пізнання власної культури, історії та національних цінностей, що збагачує духовний світ дитини та закладає основи її національної ідентичності.

Мистецтво, зокрема живопис, скульптура, музика, театр і література, є найдавнішими формами збереження національної пам'яті та культурної спадщини. Через мистецькі образи діти отримують можливість ознайомитися з багатовіковою історією свого народу, його здобутками та випробуваннями.

Вивчення творів українських художників, знайомство з народними традиціями, фольклором та прикладним мистецтвом формує у дитини розуміння приналежності до української нації.

Зокрема, традиційні ремесла (вишивка, гончарство, різьблення) є втіленням національних символів та архетипів, які передаються з покоління в покоління. Залучення дітей до вивчення цих традиційних видів мистецтва допомагає закріпити зв'язок із минулим і підкреслює важливість національної спадщини у сучасному житті.

Мистецтво виховує в дитині здатність естетично сприймати світ, розрізняти прекрасне, розуміти художні цінності. У випадку маленького українця, таке естетичне сприйняття базується на розумінні національних символів, архітектурних пам'яток, народного костюма та пейзажів рідної країни. Коли дитина бачить мистецькі твори, присвячені українським героям, історичним подіям або природним багатствам, це сприяє розвитку почуття гордості за свою країну та її культурні досягнення.

Через заняття художньою діяльністю (малювання, ліплення, створення фотографій або відео) діти вчаться не лише створювати власні художні твори, але й осмислювати історію та культуру через творчий процес. Таким чином, маленький українець не просто сприймає національну спадщину як щось зовнішнє, а стає активним її учасником та творцем.

Важливим аспектом мистецтва є його здатність об'єднувати людей. Спільне відвідування художніх галерей, музеїв, театральних постановок або концертів, а також участь у творчих гуртках допомагає дітям соціалізуватися, розвивати навички комунікації та взаємодії з іншими. Для маленького українця це ще й можливість зрозуміти, що він є частиною більшої національної спільноти.

Сучасні медіа, такі як кіно, анімація та відеоігри, мають великий вплив на формування світогляду дітей. Важливим завданням є створення та поширення контенту, який популяризує українську культуру та історію в доступній для дітей формі.

Анімаційні фільми, телевізійні програми або навіть освітні мобільні додатки, присвячені українським героям, фольклору або історії, допомагають

дитині через знайомі їй формати медіа глибше пізнавати та розуміти свою національну приналежність.

Одним із інноваційних підходів у формуванні національної ідентичності є використання фотомистецтва та природничої відеозйомки в позашкільній освіті.

Фотомистецтво є одним із найефективніших інструментів впливу на свідомість та емоційний стан людини, оскільки зображення дозволяють візуалізувати не тільки естетичні, а й глибинні культурні та національні цінності. У контексті формування національної ідентичності дітей України фотомистецтво грає особливу роль, оскільки саме через світлина можна передати унікальність національної спадщини, культурні символи та важливі історичні моменти.

Фотомистецтво дозволяє зберігати і візуалізувати національні культурні надбання, що є основою для формування національної ідентичності. Унікальні фотографії українських традиційних свят, національних костюмів, архітектурних пам'яток та природних ландшафтів створюють емоційний зв'язок дітей з їхньою культурною спадщиною. Кожна фотографія стає вікном у минуле та сьогодення, через яке дитина може бачити багатство і різноманітність свого народу.

Знайомство з історією через фотографії допомагає дітям:

- пізнавати традиції та звичаї свого народу;
- відчувати гордість за свою національну спадщину;
- усвідомити власну роль у збереженні культурної спадщини.

Наприклад, зображення українських народних свят, таких як Великдень, Різдво, Івана Купала, дають змогу дітям зрозуміти важливість національних ритуалів і святкових обрядів. Фотографії, що відображають такі моменти, стимулюють цікавість до української культури та підвищують їхню національну свідомість.

Фотографія, як потужний інструмент візуальної комунікації, здатна передавати важливі історичні події та символи, що відіграють ключову роль у формуванні національної ідентичності. Зображення українських героїв,

історичних битв, революцій та подій незалежності допомагають дітям осмислити історичні витоки своєї нації.

Світлини з Майдану 2014 року, військові знімки з російсько-української війни чи фотографії українських видатних діячів можуть бути потужними візуальними свідченнями, що допомагають дитині усвідомити важливість боротьби за свободу і незалежність. Це також сприяє розвитку патріотизму та почуття національної гордості у молоді, зміцнюючи їхній зв'язок із країною.

Українські природні пейзажі та архітектурні пам'ятки є важливими візуальними символами, що допомагають дітям сформувати почуття належності до рідної землі. Через фотографії національних природних парків, Карпат, Полісся або архітектурних ансамблів Києва, Львова, Одеси дитина може відчути красу і багатство своєї країни.

Фотографія як мистецтво формує у дітей естетичне сприйняття рідного краю, вчить їх помічати і цінувати його унікальність. Залучення дітей до фотопроєктів, пов'язаних з національними пейзажами та архітектурою, розвиває в них почуття відповідальності за збереження цих багатств і спонукає до захисту природного і культурного середовища України.

Заняття фотографією стимулюють дитину до самовираження та самопізнання. Через створення власних зображень на національні теми діти вчаться осмислювати своє місце в культурному контексті, переосмислювати та інтерпретувати національні символи і традиції. Це сприяє поглибленню національної ідентичності через особисту участь у творчому процесі.

Наприклад, дитина може створити фотосерію, присвячену її родинним традиціям, або відобразити місця, які асоціюються з національними цінностями. Така творча діяльність дозволяє не тільки зміцнити зв'язок із рідною культурою, але й сформувати особистий підхід до її розуміння.

Фотомистецтво є потужним інструментом, який дозволяє через візуальні образи передати історію, культуру, традиції та природу рідного краю. Залучення вихованців до фотозйомки на теми, пов'язані з національною культурою, дозволяє:

- розвивати в них почуття гордості за свою країну;

- виховувати повагу до історії та традицій;
- розширювати знання про особливості рідного краю через вивчення його культурних пам'яток, природних ландшафтів та національних символів.

Фотографії можуть стати засобом рефлексії, коли діти досліджують свою національну ідентичність через зйомку традиційних обрядів, свят, народних костюмів та архітектурних пам'яток. Крім того, аналіз фотографій дозволяє учням зрозуміти цінності та змісти, що стоять за тими чи іншими образами, стимулює критичне мислення та креативність.

Одна з головних переваг фотографії в екологічній освіті — її здатність візуально передавати стан природи та екологічні проблеми. Зображення забруднених водойм, вирубаних лісів, сміттєзвалищ, викидів у атмосферу або зникаючих видів флори і фауни здатні впливати на емоційний стан людини, привертаючи увагу до нагальних проблем довкілля.

Через фотографії екологічних криз люди можуть усвідомити масштаби проблеми та побачити її реальні наслідки. Зображення, що показують руйнування природи, викликають емоційний відгук і мотивацію до дій, спрямованих на збереження навколишнього середовища.

Фотографії, зняті в місцях екологічних катастроф або проблемних екосистем, можуть використовуватися для освітніх кампаній, екологічних виставок або інформаційних матеріалів. Вони допомагають розповсюджувати знання про екологічні проблеми серед широких верств населення та формувати відповідальне ставлення до природи.

Фотографія може бути використана не тільки як засіб естетичного впливу, але й як інструмент для фіксації змін у природі та екологічного моніторингу. Фотографи-дослідники часто документують стан природних територій, а потім, через певний час, повертаються для повторної зйомки, щоб порівняти зміни.

Це особливо важливо в Україні, де є багато природних зон, які потребують захисту та регулярного спостереження. Наприклад, Чорнобильська зона відчуження, Карпати, Полісся та інші екологічно важливі регіони. Використовуючи фотографію, екологи можуть відстежувати процеси деградації

екосистем, зміну кліматичних умов, вплив людської діяльності на природу та зникнення видів.

Такі фотозвіти стають неоціненною базою для наукових досліджень і екологічної освіти. Вони допомагають не лише фіксувати зміни, але й показувати громадськості важливість збереження природи.

Фотографія є важливим засобом виховання екологічної свідомості у дітей та молоді. Залучення учнів до фотозйомки природи та природних об'єктів сприяє розвитку їхньої здатності помічати красу навколишнього середовища та цінувати його багатства.

Практичні завдання з фотографії під час екологічних навчальних програм, зокрема у позашкільних закладах, допомагають учням краще усвідомити зв'язок людини з природою. Наприклад:

- Фотосесії в природі: діти вчаться спостерігати за тваринами, рослинами та ландшафтами, фіксувати зміни сезонів і природні явища. Це розвиває у них спостережливість, повагу до природи та відповідальне ставлення до неї.

- Документування екологічних проблем: підлітки можуть фотографувати забруднені місцевості, заводські викиди, стихійні сміттєзвалища та інші проблеми довкілля. Цей процес формує у них критичне мислення та розуміння того, як людська діяльність впливає на екологію.

Організація фотоконкурсів та виставок, присвячених темі збереження природи, мотивує дітей і молодь до творчої діяльності, пов'язаної з природоохоронними темами, що сприяє популяризації екологічної освіти серед молодого покоління.

Україна володіє унікальним природним багатством, зокрема Карпатами, Поліссям, Азово-Чорноморським узбережжям, степами, лісами та численними річками й озерами. Завдяки фотографії можна ефективно поширювати інформацію про ці регіони і їхню природну цінність, що стимулює бажання зберігати і захищати їх.

Природнича відеозйомка також є потужним інструментом виховання, що дозволяє вихованцям пізнати та зрозуміти багатство і унікальність рідної природи. Під час відеозйомок діти мають можливість:

- досліджувати національні природні парки, заповідники, ландшафтні пам'ятки;
- усвідомлювати екологічні проблеми, що стосуються збереження природи рідного краю;
- навчатися відповідальному ставленню до природного середовища.

Зйомка тварин, рослин, водойм та інших природних об'єктів стимулює розвиток у дітей екологічної свідомості, а також допомагає їм зрозуміти цінність рідної природи як частини національного багатства. Відеоматеріали, зняті вихованцями, можуть використовуватися для створення тематичних відеопроєктів, виставок та фестивалів, спрямованих на підвищення рівня національної свідомості та екологічної культури.

Природнича відеозйомка відіграє важливу роль у формуванні екологічної свідомості та розвитку інтересу молоді до навколишнього світу. Завдяки сучасним технологіям, вона стала доступним та ефективним інструментом для вивчення природи, проведення наукових досліджень і популяризації знань про екосистеми.

Візуальний контент має велику силу впливу на сприйняття молоді. Природнича відеозйомка дозволяє учням і студентам побачити красу та різноманітність навколишнього світу, що допомагає розвивати любов до природи та відповідальне ставлення до неї. Відео про життя тварин, зміни в ландшафтах, сезонні зміни та природні явища роблять екологічну освіту більш доступною та захоплюючою.

Особливо цінною природнича відеозйомка стає в контексті сучасних екологічних викликів. Відео про вплив зміни клімату, забруднення довкілля, вимирання видів та знищення природних ресурсів можуть бути не лише освітнім матеріалом, але й інструментом пробудження екологічної відповідальності у молоді.

Основні способи використання відеозйомки в навчальному процесі включають:

- Віртуальні екскурсії: за допомогою відеозйомки учні можуть «відвідати» різні природні локації, не виходячи з класу. Це особливо актуально для

віддалених або важкодоступних природних зон, таких як ліси, гори чи заповідники.

— Відеодослідження та експерименти: учні можуть знімати власні відео під час польових досліджень або наукових експериментів. Це допомагає краще засвоювати матеріал і водночас розвивати навички наукового аналізу та критичного мислення.

— Документальні фільми та репортажі: навчальні заклади можуть використовувати документальні фільми про природу або створювати власні відеопроєкти, де молодь висвітлюватиме місцеві екологічні проблеми або цікаві природні явища.

Природнича відеозйомка не тільки навчає, але й розвиває творчі здібності молоді. Процес відеозйомки вимагає спостережливості, терпіння, здатності фокусувати увагу на деталях та мислити нестандартно. Учні та студенти можуть не лише знімати, але й монтувати відео, створюючи власні короткометражні фільми або ролики на екологічні теми.

Підготовка таких проєктів може включати дослідження конкретних екосистем, зйомку природних явищ або спостереження за поведінкою тварин. Цей творчий процес сприяє розвитку креативності, навичок роботи з технологіями та вміння працювати в команді.

Природнича відеозйомка використовується не лише в освітніх цілях, але й у наукових дослідженнях. Молодь, що зацікавлена в біології, екології чи географії, може використовувати відеозйомку для проведення власних досліджень і спостережень. Відео дозволяє фіксувати динамічні процеси у природі, які важко спостерігати в реальному часі:

— Спостереження за тваринами: завдяки відеозаписам можна вивчати поведінку диких тварин, їхні міграції, полювання, розмноження або взаємодію з іншими видами.

— Моніторинг змін у природі: відеозйомка може використовуватися для довготривалих спостережень за змінами в екосистемах, наприклад, ростом рослин, зміною рівня води в озерах або розвитком лісів.

Ці відеоматеріали можуть стати основою для наукових робіт, доповідей або дослідницьких проєктів, стимулюючи інтерес молоді до наукової діяльності.

Сучасні технології, такі як дрони, екшн-камери або time-lapse-зйомка, дозволяють знімати природу з нових ракурсів і досліджувати її в деталях, які раніше були недоступними. Використання цих інноваційних методів відкриває нові можливості для екологічної освіти.

Для ефективної реалізації програми з виховання національної ідентичності засобами фотомистецтва та природничої відеозйомки важливо розробити серію тематичних занять, які включатимуть:

1. Теоретичну підготовку: ознайомлення вихованців із основами фотомистецтва, технікою відеозйомки, основами композиції, кольорознавства та техніками постобробки зображень.

2. Практичні заняття: організація фотосесій та виїзних зйомок у місця національної спадщини, природоохоронні зони, культурні та історичні місця.

3. Обговорення результатів: аналіз створених фотографій та відеоматеріалів, підготовка до виставок та презентацій, які б висвітлювали національні цінності.

Залучення дітей до процесу створення художніх фото та відеоматеріалів на теми національної культури та природи сприяє розвитку їхньої національної свідомості, естетичного смаку та відповідального ставлення до рідної країни. Фотомистецтво та природнича відеозйомка є інноваційними та ефективними засобами формування національної ідентичності вихованців закладів позашкільної освіти, забезпечуючи активну участь дітей у пізнанні і збереженні національних цінностей.

Молодь, залучена до природничої відеозйомки, може активно використовувати свої роботи для екологічного активізму. Відеоматеріали можуть стати важливим інструментом для підвищення обізнаності про екологічні проблеми та мобілізації громадськості на їх вирішення.

Список використаних джерел

1. Алексеєва, Л.В. (2018). Мистецтво у вихованні національної свідомості учнівської молоді. Київ: Науково-методичний центр культури та мистецтва.
2. Бойко, В.С. (2016). Формування національної ідентичності засобами мистецтва. Харків: Видавництво «Основа».
3. Гуменюк, Т.І. (2017). Роль фотомистецтва у вихованні національної свідомості дітей та молоді. Львів: Видавничий дім «Панорама».
4. Данилюк, І.В. (2020). Природнича відеозйомка як інструмент екологічної освіти школярів. Науковий журнал «Педагогіка та екологія», 5(2), 45–53.
5. Жуковський, В.А. (2015). Національне виховання в контексті сучасної педагогіки: фотомистецтво як засіб формування національної свідомості. Ужгород: Видавництво «Карпати».
6. Ковальчук, Л.М. (2019). Методика використання фотомистецтва у патріотичному вихованні учнів. Чернівці: Букрек.
7. Крамаренко, Ю.О. (2018). Формування громадянських та національних цінностей засобами природничої відеозйомки. Наукові записки з педагогіки, 2(3), 110–117.
8. Олійник, В.П. (2021). Позашкільна освіта як фактор формування національної ідентичності. Освітні технології та суспільство, 9(1), 77–85.
9. Сухомлинський, В.О. (2003). Виховання національної самосвідомості школярів. Київ: Радянська школа.
10. Федоренко, С.А. (2020). Відеомистецтво як засіб екологічного виховання молоді. Екологічна освіта та виховання, 4(1), 67–72.

2.7. Виховання національної ідентичності учнів на заняттях гуртків природничого напрямку та декоративно-ужиткового мистецтва через досвід та надбання українського народу

Запропоновані матеріали рекомендовані до використання на заняттях дисциплін природничого циклу, під час проведення занять у гуртках

етнографічного, декоративно-прикладного спрямування, ужиткового мистецтва, під час підготовки виховних годин національно-патріотичного спрямування тощо.

Питання національної ідентичності та етнічної приналежності, які гостро постали у період збройного конфлікту та повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України ставлять перед педагогами задачу просвітницької роботи з вихованцями та надання достовірної інформації щодо культури, традицій та історичної спадщини, яка вирізняє українців с поміж інших національностей та етнічних груп.

Маючи величезний скарб у вигляді тисячолітнього досвіду наших пращурів у багатьох ремеслах та промислах, кулінарних та фармацевтичних секретах, звичаях та традиціях ми мусимо передати ці знання новим поколінням для збереження та популяризації історичного спадку нашого величного народу.

Як зазначає автор книги «Брама Європи» Сергій Плохій, спираючись на достовірні історичні джерела, що пращури сучасних українців займалися займалися рибальством, бортництвом (примітивним бджолярством), у лісах збирали гриби та ягоди. У слов'ян було розвинене ремесло. Найбільш поширеним було ковальство, залізоробне ремесло, гончарство, прядіння, чинбарство і ткацтво тощо.

Тож розуміючи далекосяжність досвіду наших предків та процеси удосконалення цих необхідних навичок наступними поколіннями приходить усвідомлення масштабності цього багажу знань та необхідність донесення інформації сучасному школярству та молоді.

Сучасний світ високих технологій сягнув далеко вперед і прогрес не стоїть на місці, але на сьогодні є актуальними натуральність, органічність та автентичність у багатьох сферах життєдіяльності. Широкої популярності набуває нині органічність у косметології, дієтології, навіть медицині.

У представлених матеріалах ми торкнемося окремих тем, які можуть стати цікавими, корисними, та слухними до застосування. Багато сімейних традицій передавалися з покоління у покоління, але з часом актуальність деяких звичаїв та процесів втратилася та була забута. Традиційно-побутова культура як система включає в себе: матеріальну, духовну, соціонормативну культуру та

демонструє тісний зв'язок з іншими соціальними системами. Значною мірою народні традиції та звичаї визначають витoki української нації та риси, духовного і матеріального життя, якими ми вирізняємося з-поміж інших народів. І саме знання про власну культуру та першоджерела формування національної ідентичності дадуть основу формування національної свідомості.

Етнографічна довідка

<https://uk.wikipedia.org/wiki/Етнографія>

Витоки знань про культуру та побут українців, їхні традиції та звичаї сягають у глибоку давнину. Перші ж загальновідомі етнографічні свідчення про життя населення нашої держави містяться у видатній давньоруській пам'ятці — «Повість временних літ» (XII століття). Значне місце у цьому літописі посідають відомості про походження, розселення та звичаї полян, деревлян, дреговичів, бужан, кривичів, волинян, та інших племен, що мешкали на території Київської Русі.

Маючи такі відомості ми вже розуміємо, що незважаючи на відмінність традицій у різних регіонах сучасної України, так само як і у наших історичних пращурів ми (українці) маємо одне походження.

Формування національної культури та побуту відбувалося протягом кількох століть і за цей період початкова форма набула певних змін, адже історично деякі території переходили від одних «загарбників» до інших, що також внесло свої корективи до вже сформованих звичаїв.

Україна — багатонаціональна країна. На її теренах мешкають представники понад ста національностей і народностей. Звісно більша частина в складі населення — 73 % — припадає на українців. Та все ж культура та побут українців, які населяють різні регіони країни, хоч і мають багато спільних, загальнонаціональних рис, вирізняються й певними особливостями. Це зумовлено багатьма факторами: історичним розвитком, природно-географічними умовами окремих територій, взаємозв'язками із сусідніми народами.

Надбання предків у допомогу нащадкам

Наші пращури, освоюючи території, завжди максимально ефективно та вправно пристосовувалися до умов, які їм давала природа, так би мовити,

«жили у мирі та злагоді з собою та навколишнім світом». Вони займалися: землеробством (а це починаючи з виготовлення якісних знарядь праці до обробки землі та вирощування різноманітних культур), скотарством (сюди входить: розведення великої рогатої худоби, вівчарство, конярство, свинарство, птахівництво, бджолярство), займалися рибальством та мисливством.

Поряд з цим активно наші пращури займалися і ремеслами та промислами. У Київській Русі налічувалося понад 100 ремісничих спеціальностей — ковалі, гончарі, ткачі, складуви тощо. У XV-XVII ст. таких спеціальностей було вже понад 270. Гончарство, металургія та обробка заліза, ковальство, золотарство, обробка шкіри, ткацтво, теслярство, каменотесний промисел, гутництво (виготовлення скла) і навіть лісохімічні промисли. Це лише короткий перелік того, що наші праотці винайшли не маючи ні фахової освіти не спеціальних знань, лише методом власної кропіткої праці та дослідження можливостей природного ресурсу.

Що стосується побуту то тут також українці не пасли задніх. Так як українці були осідлою людністю, то і комплекс хатньо-господарчого начиння був у їхньому використанні набагато ширшим за дорожній. Єдине, що могло вирізняти такі предмети побуту, так це матеріал, з якого його виготовлено. Обмеженість лісових ресурсів в Україні зумовила значну роль глиняного начиння, а також плетених з лози, солом'яних та кам'яних ємностей. Дерев'яне начиння користувалося великою популярністю особливо у західних областях.

Господині враховували усі потреби. Різноманіття найменувань посуду дивує навіть сучасних господинь, бо на озброєнні тогочасних газдинь було і начиння для зберігання та переробки зерна і борошна, окремо для приготування хліба та борошняних виробів, також для переробки і зберігання молока та молочних продуктів, посуд для приготування та вживання їжі, окремо начиння для печі, для механічної обробки їжі під час приготування, для квашення та соління (до того ж окремо для овочів, фруктів та сала й м'яса), передбачено було навіть посуд для збирання та зберігання фруктів та овочів, коренеплодів. Окремо обов'язково у господарстві було начиння для води. А ще цікаво, що для зберігання напоїв — квасу, пива, вишняку, сливняку та

меду — використовувалися дводонні діжечки — барилки з отворами у дні та стінці, або ще її називали чверткою, яка означала об'єм ємності.

Гончарство, глина

Зупинимося окремо на глиняному посуді. Гончарство на сьогодні не просто ремесло, а й вид мистецтва, який дозволяє майстрам створювати на основі традиційних технік та орнаментів сучасні колоритні витвори. І окрім предметів побуту з глини ще виготовляли іграшки, свистки та жіночі/дівочі прикраси. Дуже міцний та надійний з глини і будівельний матеріал, такі будинки взимку теплі, а влітку у них прохолодно. Говорять, що той, хто наважився один раз зв'язати своє життя з гончарством та таким «живим і теплим» матеріалом, буде відданий цій справі все своє життя.

<https://uk.wikipedia.org/wiki/Гончарство>

Важливо на заняттях проговорити окремо про глину як породу, адже у різних регіонах вона має окремі види, наділена власним хімічним складом, фізичними властивостями та призначенням.

<https://uk.wikipedia.org/wiki/Глина>

Тактильне сприйняття матеріалу дає вихованцям розуміння текстури у різних станах (суха, розмочена, вщент розбавлена водою до рідкого стану). Такий контакт з матеріалом дає ще й терапевтичний ефект, у маленьких дітей розвиває дрібну моторику, старші можуть знайти свій релаксуючий стан.

Приклад 1.: Вправа з рідкою глиною.

Для більш естетичного та яскравого ефекту рекомендовано взяти різні види глини (різних кольорів), або додати синтетичний фарбник, у разі наявності лише одного виду матеріал можна класти більш щільно, чим створиться темніший фон і гра відтінків. Для цього власне необхідно глину добре розчинити у воді, але не дуже рідко, до стану гуаші.

1. На кільце або інакше його ще називають п'яльця натягти міцно шмат цупкої однотонної тканини, бажано натуральної, та гарно зафіксувати;
2. На підготованому полотні намалювати ескіз майбутньої картини.
3. Розчинену глину добре розмішати у ємності та впевненими, чіткими мазками наносити фарбу-глину на заготовку, даючи розчину добре просочити тканину;

4. Коли перший шар нанесено і на ескізі не лишилося незафарбованого місця лишаємо роботу у спокої до повного висихання (не рекомендується лишати вологу заготовку на сонці чи висушувати підручними засобами, фарба-глина потребує природного просихання);

5. Після просихання першого шару митець вже визначає чи варто ще додати фарб, або виділити чіткіше контури чи окремі деталі роботи.

6. Зафіксувати результат бажано акрилом чи лаком.

7. Знімати виріб з кільця без покриття акрилом чи лаком треба обережно, бо такі картини дуже крихкі і у разі необережного поводження є ризик розкришити фарбу на полотні.

8. Такою роботою можна прикрасити кімнату, подарувати рідним чи друзям або виставити як експонат на виставці народного мистецтва.

Приклад 2.: Ліплення з глини.

Це досить популярна форма робити з глиною і не потребує детального опису. Вимога до такого творчого процесу лише одна – правильне зберігання матеріалу, техніка безпеки при роботі з гострими та ріжучими предметами.

Глина у медицині та косметології

Також здавна широко використовували цей матеріал як косметичний засіб. Для таких процедур використовували спеціальну блакитну глину (кембрійська), поклади таких порід в Україні донедавна видобували і на Донбасі, на жаль зараз ця територія не є безпечною.

Довідкова інформація

Блакитна (кембрійська) глина являє собою натуральний дар природи, який допомагає продовжити молодість дерми, зменшити виразність зморшок, покращити тонус шкіри, зволожити та пом'якшити її. Він видобувається із глибин багатомільйонних кембрійських відкладень. Продукт став невід'ємною частиною догляду за жирною та проблемною шкірою. Адже ця глина має унікальні властивості, які роблять її ідеальним вибором для косметичного застосування у складі скрабів, масок і обгортань.

Спектр застосування

Цей дивовижний мінерал збагачений мікроелементами та мінералами, які сприятливо впливають на стан шкіри. Її абсорбуючі здібності допомагають очистити пори, позбавити дерму від надлишків жиру та токсинів, що робить її ідеальним рішенням для жирного та проблемного епідермісу.

Кембрійська глина також є чудовим засобом для зволоження та пом'якшення шкіри. Вона сприяє регуляції рівня зволоження, надаючи дермі здорового та сяючого вигляду. Завдяки своїм антиоксидантним властивостям вона допомагає боротися з ознаками старіння, зменшуючи появу зморшок і покращуючи тонус епідермісу.

Користь

Кембрійська глина має неймовірні властивості, що сприятливо впливають на стан шкіри. Так здатність абсорбувати токсини та надлишки жиру робить її ідеальним рішенням для догляду за проблемною та жирною дермою. Завдяки мікроелементам та мінералам, що містяться в глині, вона стимулює оновлення клітин та покращує колір обличчя, надаючи епідермісу здорове сяйво.

Блакитна глина також має чудові зволожуючі властивості, які допомагають відновити природний баланс вологи в шкірі. Це робить її ідеальним вибором для сухої та чутливої дерми, забезпечуючи м'якість та пружність.

Крім цього, кембрійська глина є ефективним антиоксидантом, який захищає епідерміс від вільних радикалів та ознак передчасного старіння. Регулярне використання косметичних продуктів на основі блакитної глини допоможе зберегти молодість та красу шкіри на довгі роки.

На відміну від багатьох синтетичних компонентів, блакитна глина є повністю натуральним продуктом, який не містить агресивних хімічних речовин. Це робить її ідеальним вибором для тих, хто цінує природність та піклується про здоров'я своєї шкіри.

Регулярне застосування блакитної глини сприяє покращенню кольору та текстури шкіри, роблячи її більш сяючою, рівною та здоровою.

Склад

Розгадка краси у хімічному складі кембрійської глини! Цей природний скарб, який видобувається з вікових відкладень Кембрійського періоду, має унікальний склад, який робить його невід'ємною частиною косметичного світу.

Блакитна глина багата на мінерали, такі як кремній, магній, кальцій, залізо та інші. Цей унікальний набір мікроелементів не лише збагачує шкіру, а й сприяє її здоров'ю та красі. Кремній, наприклад, зміцнює структуру дерми та стимулює її пружність, а магній допомагає відновленню клітин та зменшенню запалень.

Завдяки своїй абсорбуючій здатності, кембрійська глина ефективно очищає епідерміс від токсинів, надлишків жиру та забруднень, роблячи його свіжим та сяючим. Це також робить її ідеальним рішенням для боротьби з акне та проблемами шкіри.

Залізо, що міститься в глині, сприяє покращенню кровообігу та забезпечує дермі необхідне харчування, надаючи їй здорового рум'янцю. Кальцій зміцнює захисний бар'єр епідермісу та сприяє його регенерації, що робить блакитну глину ідеальним вибором для тих, хто прагне зберегти молодість та красу шкіри.

Окрім блакитної косметологія використовує і білу глину (Каолін).
<https://www.youtube.com/watch?v=SMBQ5zu98ZY>

Є ще глина і їстівна, інакше кажучи харчова. Біла глина-природний сорбент, виводить з організму токсини, віруси, запобігає багатьом захворюванням, зміцнює імунітет, сприяє схудненню і омолодженню.

Також глина є джерелом кремнію, він для нашого організму дуже важливий, бо бере участь у метаболізмі понад 70 мінеральних солей і більшості вітамінів: кальцію, фосфору і заліза. При нестачі кремнію в організмі його заміщає кальцій, що дуже небезпечно для судин, оскільки вони стають крихкими, а це, в свою чергу, веде до серцево-судинних захворювань.

Як очистити організм білою глиною:

Курс очищення— місяць.

Приймати глину слід вранці натщесерце 1 ч.л. на склянку води за 30 хвилин до їжі та перед сном.

Важливо! В період вживання глини дотримання водного балансу обов'язково (1,5–2 літра води).

Землеробство

Осідлі предки-слов'яни з великою шаною та трепетом ставилися до матінки-землі. Землеробство було головним видом традиційної господарської діяльності українців — нації зі стародавньою високорозвиненою землеробською культурою. Наші предки мали значні досягнення у народній агротехніці, користувалися широким колом землеробських знарядь. Добре були розвинені усі галузі землеробства — хліборобство, городництво, садівництво, а присадибне садівництво являло собою найхарактернішу рису кожного господарства.

Догляд за садом за традицією був у компетенції чоловіка. Українські селяни здавна вміли прищеплювати дерева й вивели цим способом багато місцевих сортів яблук, що характеризувалися ніжним смаком, високою врожайністю, холодостійкістю тощо.

Протягом усього періоду розвитку первісного землеробства праукраїнці експериментували з техніками та формами обробки землі, більш вдалі та раціональні способи використання землі при сільськогосподарському виробництві наші предки передавали нащадкам, удосконалювали також, трансформуючи у більш зручні і самі знаряддя праці, які використовували на землеробстві. За призначенням та циклами сільськогосподарських робіт розрізняють три головні групи землеробських знарядь: для обробітки ґрунту; для збирання врожаїв; для обмолоту та переробки зерна.

Примітка: Також можна запропонувати на занятті познайомитися з історією аграрних знарядь: від плуга до комбайна (Джерело: Agravery.com) за посиланням <https://agravery.com/uk/posts/show/istoria-agrarnih-znarad-vid-pluga-do-kombajna>, щоб розширити уявлення про вдосконалення знарядь праці та візуалізувати трансформацію пристроїв.

Ковальство

Ковальство — обробка металів способом гарячого кування. На території України сформувалася ще у давньоруський період. З розвитком обробки металів у XV-XVI ст. від ковальства відокремилися більш вузькі спеціалізації по виготовленню голок, годинників, ювелірних виробів (золотарство), котрі зосередилися у місті.

<https://uk.wikipedia.org/wiki/Ковальство>

<https://www.youtube.com/watch?v=-fnRJWXXl8>

Здебільшого ковалями були чоловіки, бо ця діяльність потребувала великої фізичної сили та витривалості, але були і випадки, коли ковальством займалися жінки. Ба більше, сучасні майстри ковальського мистецтва налічують багато представниць слабкої статі. (Історія про дружину військового, яка продовжила його ковальську справу поки він у лавах ЗСУ захищає Україну https://www.youtube.com/watch?v=_9jjdkdYdc8).

Ткацтво

Одним з важливих напрямків національної культури України здавна було ткацтво. Це ремесло можна віднести і до господарської діяльності, і до народного мистецтва. Воно має вікову історію та глибокі традиції. Свідченням наявності ткацького виробництва на землях східних слов'ян ще в стародавні часи є археологічні знахідки у ранні неолітичні культури. Виготовлення тканин в домашніх умовах в такій кількості було зумовлене нагальною суто практичною потребою людини в тканинах, щоб вбратися, оздобити житло, використати їх з господарською метою. Виникнення та розвиток ткацтва сталося за умови прогресу культури народу, як духовної, так і матеріальної. Сталася певна еволюція соціально-економічного шару, яка посприяла розвитку ткацтва. Ткацтво виявилось дуже сприйнятливою до змін в суспільстві матерією, адже в ньому знаходили відбиток історичні події, природно-географічні параметри, сама господарська діяльність з її характерними якостями, запити народу в галузі культурно-естетичній. В ньому також було видно етнокультурні взаємини ткацтва України з подібним напрямком діяльності сусідніх країн та народів. Все це сформувало певні особливості та відмінності ткацтва країни — національні, регіональні та культурні.

В Україні льон, коноплі, а також вовну здавна використовували як ткацьку сировину. Наприкінці XIX — на початку XX ст. домашнє ткацтво українців, незважаючи на розвиток фабричної промисловості, являло собою усталений комплекс технічних прийомів та знарядь праці, які склалися протягом століть. Вирощування тих чи інших культур залежало від природно-кліматичних умов. Термін сівби волокнуватих рослин згідно з народним календарем вважався досить тривалий період — від Благовіщення (25 березня за старим стилем) до середини червня. Сіяти бажано було на повний місяць, після теплого рясного дощу. Льон та чоловічі стебла конопель (плоскінь) збирали у серпні, а жіночі стебла (матірку) залишали дозрівати на сім'я. Після збору сировини починалася її обробка, досить трудомісткий процес який включав кілька етапів. Ще в прадавні часи було вже примітивне обладнання з досить хитромудрим механізмом.

Відео «Ткацтво в Україні. Історія розвитку. Спосіб виготовлення тканини.» https://www.youtube.com/watch?v=_9jjdkdYdc8

Після обробки сировини та отримання волокон відбувався процес виготовлення полотна. Та й тут не все так просто, адже призначення у полотна було різне, так само як і якість та колір. Найдавнішим та найбільш усталеним кольором в українців був білий. Та все ж селянство аж до початку XX ст. зберігало способи приготування природних барвників, хоча практично вони майже не застосовувалися. Їх витіснили анілінові барвники промислового виробництва, які були зручнішими у використанні, але не визначалися особливою стійкістю та насиченістю. Тільки природні кольори в різних сполученнях могли дати безліч відтінків. Так на виставці у Полтаві 1834 року була представлена пряжа 130 кольорів.

- Чорний колір одержували з відвару вільхової або дубової кори та кореня кінського щавлю. Стійкий чорний колір вовни досягався гуцулами за допомогою відвару бобових стручків, насіння соняшника та вільхової кори.

- Жовтий колір здобували за допомогою цибулинних лушпайок, гречаної полови, недостиглих ягід жостеру тощо. Все це товкли у ступі разом з корою дикої яблуні, додавали галун (мінерал класу природних сульфатів) та виварювали в сироватці.

- Синій барвник одержували з рослини під назвою крутік (аморфа кущова, крутік медонос): після виварювання вона давала осад, який збирали й висушували.

- Зелений колір здобували відварюванням споришу, листя берези або омели, стиглих ягід жостеру, а також дубової кори.

- Червоний колір — один з основних кольорів у різнобарв'ї тканин України. Звичайно червоний барвник брали з перестиглих ягід жостеру, материнки та листя дикої яблуні. Цю суміш товкли в ступі, додавали трохи води та під гнітом вичавлювали червону фарбу. Подекуди відносно яскравий червоний колір одержували з соку лохини, змішаного з молоком. Нарешті, для цього широко використовували червця — яєчка хробаків, які збирали на корінцях лісової суниці. Червець сушили в печі, терли на порошок, та розводили з водою. Пряжу, фарбовану таким барвником, складно сплутати з іншою.

Усі фарбники для стійкості закріплювали природними кислотами — оцтом або овочевими розсолами (з капусти, буряків, огірків), сироваткою, а також сіллю.

Фарбували як полотно так і нитки, якими зазвичай оздоблювали одяг. Технік вишивки як і візерунків налічується дуже багато. Кожен регіон мав свої особливі ознаки та символи, відрізнявся структурою та характерними, унікальними, відповідно до місцевості секретами. За вишивкою на одязі можна було визначити і соціальний та матеріальний статус людини. Про українців ще говорили: «Народжені у сорочці». Чому сорочка? Бо це певна закодована сукупність сорока божественних енергій, що творять довершену та гармонійну долю людини. Вишиваючи сорочку її кодували сакральними узорами-письменами, кодуючи долю того, хто мав її носити. Український фольклор чергове тому підтвердження, бо у казках, піснях, легендах та баладах часто згадується цей предмет гардеробу а ще рушники, які також вишивали під своє призначення. 17 грудня було свято вишивальниць — це день Варвари. На Варвару не можна було прати, білити чи глину місити, — тільки вишивати. У цей день дівчата збиралися разом, молилися та вишивали. Вважалося, що Варвара «золотими нитками Ісусові ризи вишивала».

Значення символів та порядок побудови узорів на полотні ніколи не були випадковими і завжди мали свою власну геометрію та відображали цілі мініісторії. Тісно пов'язані з природою наші пращури зображали на вишиванні образи природи: квіти, птахів, дерева (дерево життя), також вишивали кола, хрести, Трійцю (зображали схематично схожою на сучасний тризуб), квадрат — форму порядку, досконалості, Ладу: образ найвищого божества в земному просторі, його опора та основа.

Вражає і різноманіття фарб, які використовували у вишиванні, але найскладнішим та унікальним вважають полтавську вишивку білим по білому.

На сьогодні вишивка активно мігрує і визначити регіональні мотиви досить складно та типові відмінності все ж лишаються, а популярність вишитого вбрання у сучасних модних образах дивує уяву, бо кожен поважаючий себе український бренд створює колекцію з вишитими деталями чи додає аутентичні національні прикраси, щоб підкреслити колорит та походження виробу.

Отже, знаючи та розуміючи спільні риси, усвідомлюючи тотожність, подібність з праукраїнцями діти та молодь після таких занять будуть впевнено ідентифікувати себе з українською нацією, зможуть ділитися особливостями власної історії, культури, традицій з представниками інших країн та національностей. На базі знань та сформованості розуміння власного походження стимулюватиметься потреба у продовження багатовікових традицій та прищеплювання таких традицій власним нащадкам.

Враховуючи, що національна ідентичність є складним, довготривалим процесом, який формується під впливом різних складових, таких як історія, культура, політика, в Україні він є досить динамічним явищем, яке в умовах сучасності формується більш стало, сприяючи утвердженню самобутності та гордості за націю.

Підростаюче покоління проживаючи реалії сучасного державотворення усвідомлює важливість та значимість збереження та популяризації культурної, історичної, етнографічної спадщини тощо, та недопущення пригнічення ідентичності та повної інтегрованості у будь-яку іншу культуру, задля

збереження унікальності та неповторності національних особливостей українського народу.

Список використаних джерел

1. Кам'яний вік на території України за 5 хвилин <https://www.youtube.com/watch?v=1lYLPVeMVsc>
2. Мідно-Кам'яний вік України <https://www.youtube.com/watch?v=95WwPWx96fc>
3. Про Трипільську культуру <https://www.youtube.com/watch?v=Ju4HbPttVeQ>
4. Ковальство <https://www.youtube.com/watch?v=-fnRJWXXl8> ;
5. Ткацтво https://www.youtube.com/watch?v=_9jjdkdYdc8
6. Плохій С. Брама Європи / Сергій Плохій; пер. з англ. Романа Ключка. Переробл. і доп. вид. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. — 512 с.
7. Скляренко В.М. Українські традиції і звичаї: для дітей середнього шкільного віку / В.М. Скляренко; худож.-оформлювач Л.Д. Киркач-Осипова. — Харків: Бібколектор, 2015. — 318с.: іл.
8. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник.; — 2-е вид./ А.П. Пономарьов, Л.Ф. Артюх, Т.В. Косміна та ін. К.: Либідь, 1994. — 256 с.; іл.
9. Від ремесла до творчості: Збірник / Упорядник Ю.Г. Легенький. К.: Час, 1990. 152с., 16 арк. іл.— (В обкл.).
10. Кара-Васильєва Тетяна, Чорноморець Алла Українська вишивка. — 2-ге вид., стер. — К.: Либідь, 2005. — 160 с.; іл.
11. Шейкіна К.О. Українські традиції. — Х.: Веста, 2011. — 64 с.: іл.
12. Чумарна М.І. Вишивання долі. — Львів:Апріорі, 2015. — 88 с.: іл.
13. Agravery.com.

2.8. Проєкти в природознавчому гуртку «Вивчення народних лікарських рослин: шлях до української самосвідомості»

Виховання є складовою освітнього процесу та здійснюється на цінностях, які наскрізно входять у цей процес. Для виховання важливою для мене метою

є визначення внутрішньої потреби самосвідомості української ідентичності, втілення ролі відповідального громадянина-патріота, сина, доньки, вихованця, учня.

Значущість завдань виховання національної ідентичності молодого покоління в цілому розкривається саме зараз, в умовах повномасштабного вторгнення, коли на перший план висувається питання національно-патріотичного виховання, збереження національних особливостей та традицій на основі пізнання й засвоєння національно-культурних цінностей та історичної пам'яті української нації.

Саме на заняттях гуртків природничого фаху, відбувається процес становлення особистості, в якому провідна роль належить взаємодії дітей з природою і народними мотивами, що поєднує спостереження за природними об'єктами та педагогічні умови для фізичного, морального й духовного розвитку дитини, під час якого завжди гармонійно поєднується з вихованням національної ідентичності українців.

Під час занять гуртків «Основи фенології» чи «Лікарські рослини» закладають підґрунтя для уявлень дітей не тільки про природу, рослинний світ, а й про своє національне коріння, формують ставлення до культури українців, традицій та етносу, та мають безсумнівний вплив на рівень вихованості національної ідентичності.

Виховна мета полягає у формуванні національної самосвідомості, патріотизму та поваги до культурних і природних цінностей України через дослідження традиційних лікарських рослин і проєктну діяльність, що сприяє гармонійному розвитку особистості та інтеграції учнів у національну спільноту.

Анотація занять з вивчення і дослідження рослин

Під час вивчення певної рослини, вихованцям пропонується розробити інформаційно-дослідницькі проєкти:

1.1. Проєкт «Калина — дерево українського роду»

Актуальність: Чому ж так названо цю рослину? Чому саме вона стала глибоким народним символом України? Вважаємо, що це зумовлено багатьма чинниками: кольором цвіту, плодів, формою, лікувальними властивостями, світоглядом, традиціями наших предків. Можливо, наших пращурів

вражало й те, що серед лютої завії гордо і нескорені палахкотіли вогнисті, блискучі кетяги. Ніякий мороз не міг здолати калину. Як і віковичний потяг народу до волі, краси, правди...

Мета: Вивчити морфолого-екологічні особливості рослини виду Калина звичайна (*Viburnum opulus* L.), визначити значення калини, як символу України, встановити її значення в житті і творчості українців.

Завдання:

1. Вивчити морфологічні, біологічні, екологічні особливості рослини виду Калина звичайна.
2. Показати значення Калини звичайної — Калини червоної в творчості українського народу.
3. Встановити, яке місце займає калина в українській родині .
4. Виявити лікарські властивості Калини звичайної.
5. Виготовлення фреш-соку калини.

1.2. Проект «Чебрець — поклик рідної землі»

Актуальність: Традиційно, з давніх-давен, у культурі українців існує традиція на православне свято Трійцю прикрашати свої домівки різними травами, квітами, застиляли в будинку підлогу. Для такого «зеленого килима» найкращий — чебрець. В Україні ця рослина здавна є символом Батьківщини. Його брали з собою, їдучі на чужину, як згадку про рідний край, щоб швидше повернутися додому.

Мета: вивчення степової рослини чебрецю і його значення в житті і народній творчості українського народу.

Завдання:

1. Встановити етимологію слова «чебрець».
2. Вивчити особливості і склад рослини виду Тім'яну звичайного, (чебрець звичайний) (*Herba thymi vulgaris*).
3. Дослідити значення чебрецю в народних традиціях.
4. Виявити лікарські властивості чебрецю.
5. Виготовити ляльку-травницю з чебрецю і запропонувати її учням класу для попередження простудних захворювань і грипу.

1.3. Проєкт «Чорнобривці — народні квіти України»

Актуальність: Батьківщина Чорнобривців — Південна і Центральна Америка. Здавна їх використовували в ритуалах місцевих індіанських племен, а також для лікування різних захворювань. В Європу чорнобривці потрапили в XVI ст. Іменем своїм квіти чорнобривці зобов'язані Карлу Ліннею, котрий назвав їх на честь Тагеса, етруського напівбога, що уславився своїм даром провидця та красою. Сьогодні чорнобривці налічують близько 40 видів і культивуються і дуже добре прижилися у нас і стали символічними квітами в Україні.

Мета: Вивчити сортової різноманітності чорнобривців, умови їх вирощування і значення в житті українців.

Завдання:

1. Вивчити особливості рослин роду Чорнобривці (Tagetes).
2. Встановити умови вирощування і догляду за чорнобривцями.
3. Дослідити значення чорнобривців в житті і традиціях українців.
4. Виявити лікарські й корисні властивості чорнобривців.
5. Виготовлення чаю з чорнобривців.

Організація і методологічна база занять

На запропоновані заняття раціонально виділити 3—4 парних занять (6—8 год).

Дані заняття проводяться в дистанційному форматі на платформі МЕЕТ. Форма занять — групова (4—5 вихованців).

Для комунікації дітей в групах використовується МЕЕТ, або Телеграм. — 1 заняття. Повідомлення теми, формулювання мети і конкретизація завдань.

Об'єднання дітей в групи:

- 1 група — Калина,
- 2 група — Чебрець,
- 3 група — Чорнобривці.

Робота з інтернет-джерелами інформації. Пошук морфологічні, біологічні, екологічні особливості рослини. Вихованці вивчають будову рослин,

процеси які в них відбуваються, дізнатися про різні групи рослин. Вивчення народної творчості. Пошук їх витоків у природі.

Отриману інформацію оформляють у вигляді презентації.

— 2 заняття. Практична робота. Організація дослідження.

Шукаючи відомості про певну рослину, діти поринають у світ народних традицій, народного фольклору, в якому українці оспівують її, наділяють великою силою світла, добра, українського народу. Діти вчаться обробляти здобуту інформацію, проводять дослідження, опитування. Досліджуючи рослини рідного краю, в них розвивається національна самосвідомість.

— 3 заняття. Майстер-класи з виготовлення поробок, гербаріїв та ін. з вивчених рослин.

Під час роботи з виготовлення гербаріїв, і ошибани виховуємо шанобливе ставлення до українських символів. Для роботи діти підбирають рослини, створюють композиції, дають їм назви.

— 4 заняття. Презентація виконаних проєктів. Діти презентують презентації, відеоролики та інші матеріали.

Матеріали до проєкту

«Калина — дерево українського роду»

3.1. Асоціативний куш «Калина це —...»

Робота над проєктом починається з інтелектуальної розминки: «Калина, що це? — одним словом» Діти створюють асоціативний куш (Рис.3.1.)

Рис. 3.1. *Схема асоціацій вихованців до слова Калина*

Матеріали зібрані під час роботи з інформаційними джерелами:

1. Калина — дерево:

Калина звичайна-чагарник сімейства жимолостевих висотою до 4 м, з буро-сірою, тріщинуватою корою і гладкими молодими пагонами. Листя широко яйцеподібні, трьох-п'яти-лопатеві, довжиною 5—10 см, з черешками в 4—5 разів коротше платівки, з двома ниткоподібними прилистками.

2. Калина — символ:

- вогню, сонця;
- неперервності життя, роду українців, України, батьківщини;
- дівочої чистоти й краси;
- вічної любові, кохання, вірності;
- гармонії життя та природи;
- материнства, плодючості;
- символ нескореності та стійкості українського козацтва, незрадливої світлої пам'яті;
- єдності нації;
- потягу до своїх традицій, звичаїв.

3. Калина — пісня:

Без образу калини не можна уявити собі пісенної народної творчості. Не злічити пісень про цю рослину. Одні назви які барвисті, милозвучні:

- «Ой у лузі червона калина»,
- «Ой у лузі при долині зацвіла калина»,
- «Червоная калина, похиле деревце»,
- «Ти, червона калино, чого листя опускаєш?»,
- «А в лузі калина весь луг прикрасила»,
- «Ой зацвіла калинонька, а з неї листок спав»,
- «Три поради» (Не ламай калини біля хати)...

4. Калина на весіллі:

Калина вважалась «весільним деревом» і була обов'язковою учасницею весільного обряду. Нею оздоблювали весільні короваї, весільні рушники,

вбрання нареченої, щоб підкреслити її чистоту та дівочу невинність, а також одяг молодого та весільні вінки.

5. Калина в приказках та прислів'ях:

«Весною калина білим цвітом квітує, а восени червоні ягідки дарує».

«Запишалася калина, наче красная дівчина».

«Який кущ, така й калина, яка мати, така й дитина».

«Пам'ятай, дитино, що сказала мати: «Посади калину в себе біля хати».

«Нема цвіту більшого, як цвіт на калині, нема в світі ріднішого, як мати дитині».

6. Калина в народній медицині:

— при кашлі, простудах, набрякlostі потрібно з'їдати плоди калини, які зварені в меді;

— при ангіні допоможе відвар, приготований з калини (плоди, квітки);

— при гіпертонії допомагає настій ягід калини.

7. Калина в творчості Т. Шевченка:

У «Кобзарі» слово «калина» зустрічається 360 разів!

Пишається над водою

Червона калина.

Пишається калинонька,

Явір молодіє.

8. Калина — спадщина:

Кущ калини біля матиної хати. Це не тільки окраса, а й глибокий символ, наш духовний світ, наша спадщина, духовний потяг до своєї землі, свого оберега, своїх традицій.

9. Калина — Україна:

Плоди калини стали символом мужності людей, що віддали своє життя боротьбі за Україну. Тому калина символізує мужність і незламність духу в боротьбі за незалежність рідного краю, благородний порив виборювати свободу й гідність людську.

Для українців, що відстоювали загальнонаціональні інтереси, вели не-примиренну боротьбу з поневолювачами, девізом стало:

— А ми ту червону калину підіймемо,

— А ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселимо...

10. Калина для життя:

У калини китиці червоні,

Білі-білі квіти у калини.

Я тримаю китицю червону,

А здається — усміх України.

Посадіть калину в чистім полі!

Хай вона освятить час!

Вона любить дуже волю,

Хай же воля любить нас!

Опитування «Значення калини в родині»

Опитування проводилося за розробленими дітьми питаннями серед вихованців гуртків і їхніх батьків (табл. 3.1.).

Таблиця 3.1.

Опитування вихованців гуртків і їх батьків «Значення калини в родині»

№ з/п	Питання	Так		Ні	
		учні	батьки	учні	батьки
1	Чи відома вам рослина калина?	32	32	-	-
2	Використовуєте ви калину вдома, як ліки?	15	20	17	12
3	Чи знаєте ви, що калина — символ України?	32	32	-	-
4	Чи співають у вашій родині пісні про калину?	15	25	17	7
5	Чи знаєте ви приказки, прислів'я, загадки про калину?	32	32	-	-
6	Чи росте калина на вашому подвір'ї?	20	20	12	12
7	Чи згодні ви посадити кущі калини на ділянці біля входу в школу і на вулицях с. Новоселівка	32	32	-	-
8	Чи знаєте ви, як краще розмножувати калину	2	10	30	22

Виготовлення фреш-соку з ягід калини з медом

Діти з зібраних ягід калини виготовили сік, здобрили його натуральним медом і запропонували учням дітям для профілактики грипу. З сушених ягід калини, зварили узвар в якому хоч і менше аскорбінової кислоти, але з його допомогою можна подолати застуду.

Калина вишиванка. Символізм калини на вишивці свідчить про силу крові, дерево роду, зв'язок між поколіннями, гордість за предків. «Код наці» — так називають українську вишиванку.

Отже, досліджуючи рослини рідного краю, у дітей розвивається національна самосвідомість. Проєкт «Калина — дерево українського роду» це не тільки про рослину, а про Калину-символ України. У проєкті «Чебрець — поклик рідної землі» гуртківці об'єднали відомості про рослину як біологічний об'єкт, і народознавчий і виготовили обереги «Лялька-травниця». Шана і повага до матері, повага до родинних цінностей, простежується під час роботи «Чорнобривці — квіти України. Вони є символом вірності і відданості.

А сучасні педагогічні технології такі, як навчання в співробітництві, проєктна методика, використання нових інформаційних технологій, STEM-елементів, забезпечують виховання національної ідентичності учнів.

Список використаних джерел

1. Навчальна програма «ОСНОВИ ФЕНОЛОГІЇ». Навчальні програми та методичні матеріали для закладів позашкільної і загальної середньої освіти (очна і дистанційна форма навчання). Збірник/ за загальною редакцією доктора біологічних наук В.В. Вербицького), — К.:НЕНЦ, 2020.

2. Кернична І.З., Фіра Л.С. Калина звичайна — перспектива вивчення та застосування (огляд літератури) // Мед. хімія. — 2005. — № 1. — С.

3. Солодовниченко Н.М. Чебрець. Фармацевтична енциклопедія. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/75/chebrec>

4. Легенди України. Автор-упорядник Г.Я. Шевчук. — К.: 2008. — 98с.

5. Ткачук В.Г. Край, що став легендою. Волинські цікавинки: посібник\ В.Г. Ткачук: Мизове, 2023. — 81с.

6. Українські символи // За ред. М.К. Дмитренка. — К.: Ред. часопису «Народознавство», 1994. — 140 с.

7. Червона калина як символ українського народу / С.В. Форманова // Культура народів Причорномор'я. — 1999. — № 8. — С. 146–148.

2.9. Гуртки природничого напрямку — основа формування національної ідентичності вихованців

Екологічна освіта є передумовою національної безпеки країни, основою мотивації відповідального ставлення до навколишнього середовища. Протягом багатьох десятиліть у людини формувалася саме антропоцентрична екологічна свідомість. До яких наслідків це призвело — відомо. Тому на цьому етапі розвитку суспільства постає потреба у формуванні національної ідентичної екологічної свідомості в образі об'єктів природи на заняттях гуртків природничого напрямку. Одним з базових моральних завдань, що стоять перед керівниками гуртків, є виховання любові здобувачів освіти до України з розвитком бережливого ставлення до рідної природи.

Третій рік російської агресії, яка принесла найбільші руйнування та втручання в екологічну безпеку за всі роки існування незалежної України, термін «екологія» в цих умовах набув нового значущого змісту. Зруйновані домівки, парки, зони відпочинку, спалені лани та ліси, масові пожежі, руйнування в зоні АЕС — все це є чинниками не тільки екологічної небезпеки, а провісниками глобальної екологічної катастрофи. Ця війна є порушенням балансу навколишнього середовища з руйнуванням місць проживання та загибелі живого.

Засобом інтелектуального саморозвитку національної ідентичності особистості є систематичне вправління, постійне тренування, безупинна робота над собою. Освіта не має зупинятися на стадії простої проінформованості (навчання), а своєчасно виходити на складні і проблематичні процеси виховання, цілеспрямованого формування особистості. Тому дуже важливим у педагогічній діяльності керівника гуртка є використання таких форм і методів роботи, які б дозволили, незважаючи на недосконалість навчальних програм, якомога

більше забезпечувати формування національної екологічної свідомості. Тому виховання національної ідентичності здобувача освіти — це не окрема ланка освітнього процесу, а важлива складова формування кваліфікованого працівника, фахівця своєї справи і громадянина України загалом. З давніх часів в усіх цивілізованих країнах виховання людини з певним набором моральних принципів, суспільних норм, прав і обов'язків, дотримання традицій, правил, прийнятих у цьому суспільстві, вважалося пріоритетом. Високий рівень свідомості громадян — це особиста національна ідентичність здобувачів освіти в образах об'єктів природи, що безперечно вважається критерієм розвинутої країни.

Передумовою національної безпеки країни є екологічна освіта з мотивацією відповідального ставлення до навколишнього середовища. Саме тому надзвичайно актуальною є філософія виховання, яка передбачає формування розвиненої особистості, щасливої людини, водночас з високим рівнем особистої національної ідентичності.

Екологічна свідомість сприяє подоланню утилітарно-прагматичного ставлення до навколишнього природного середовища. Вона є складовою сучасного людського світогляду й масової свідомості, яка мотивує та спонукає до екологічно безпечної діяльності в природі.

Зауважимо, що крім загальноосвітньої підготовки, здобувачам освіти необхідно вміння користуватись надбаним обсягом природничо-математичних і соціально-гуманітарних знань. А це, природно, вимагає сумлінного, наполегливого, самостійного навчання. Система екологічної освіти має забезпечити не лише глибокі, дієві та міцні знання вихованців, а й формування особистої національної ідентичності, яка представлена образами об'єктів природи свого народу та рідної Батьківщини, держави, нації, рідної мови, історії, традицій та звичаїв свого народу. Тому національно-патріотичне виховання є визначальним у формуванні духовних цінностей здобувачів освіти, як основи становлення та подальшого розвитку нашої держави.

Тому оптимальне поєднання регламентованих і нерегламентованих самостійних дій є одним зі шляхів формування індивідуального стилю національної ідентичності.

Провідними напрямками реалізації принципів в образах об'єктів природи на заняттях гуртків природничого напрямку є: формування відносин співробітництва між усіма учасниками педагогічного процесу; виховання морально-емоційної культури взаємовідносин; формування у суб'єктів навчання емоційно-ціннісного досвіду розуміння людини; створення матеріально-технічних умов для нормального функціонування педагогічного процесу, що виховує гуманну особистість: щиру, людяну, доброзичливу, милосердну, із розвинутим почуттям як власної гідності, так і поваги до гідності іншої людини.

Ефективним способом виховання національної ідентичності здобувачів освіти на заняттях гуртків природничого напрямку є їх ознайомлення з досягненнями української науки. З цією метою доцільно фрагментарно висвітлювати інформацію про українських вчених біологів, фізиків, хіміків, географів, які досліджували об'єкти та явища природи, що вивчаються на гурткових заняттях.

Процес роботи має здійснюватися поетапно. З вихованцями на гурткових заняттях, в першу чергу, проводяться психодіагностичні дослідження, за результатами яких кожен самостійно складає програму самовдосконалення та формує власний «портфоліо». При цьому, на заняттях гуртка, спочатку домінують теоретичні заняття, які, поступово поєднуючись з практичними роботами, проектною діяльністю, тренінгами, інтелектуальними іграми на другому етапі роботи залучають вихованців до навчально-професійних форм оволодіння самоосвітньою діяльністю. На гурткових заняттях природничого циклу вихованці здобувають знання, які складають основу наукової картини для формування у них наукового світогляду з елементами національної ідентичності.

Концептуальна ідея керівника гуртка — залучення вихованців до самовдосконалення, самоосвіти, мотивація їх до розвитку власного світогляду, пізнавальних процесів, культури, розумової праці, формування інтересу до самоосвітньої компетентності, яка матиме кінцевий результат — особисту національну ідентичність в образі рідної України. Тому проблема національно-патріотичного виховання молоді сьогодні є як

ніколи актуальною. Кожну мить російський агресор нівечить нашу землю, руйнує все навкруги, вбиває наших захисників та мирне населення, зокрема дітей. Тому перед сучасною освітою гостро стоїть завдання розбудови національної системи виховання. А головним результатом має бути формування особистості, яка не лише ідентифікує себе з українським народом, але й прагне жити в Україні, відновлювати рідну землю, сприяти демократичному відродженню, працювати на благо своєї Батьківщини, захищати, поважати закони України і дотримуватися Конституції, володіти державною мовою, визнавати пріоритети прав людини, поважати свободу, демократію та справедливість.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Електронний ресурс. Режим доступу http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/44204/
2. URL: <https://doi.org/10.1641/B580809> Warfare Ecology, Gary E. Machlis, Thor Hanson, Author Notes
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

2.10. Національно-патріотичне виховання в гуртках природничого циклу (досвід роботи Комунального закладу Львівської обласної ради «Львівський обласний центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді»)

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді завжди було одним із важливих напрямів роботи ЛОЦЕНТУМ, адже виховувати національно свідоме підростаюче покоління патріотів своєї Батьківщини, спадкоємців і продовжувачів національно-патріотичних традицій відповідальне і складне завдання від якого великою мірою залежить наше майбутнє, майбутнє наших дітей, та зрештою, і майбутнє нашої держави.

Національно-патріотичне виховання органічно поєднує національне, громадянське, моральне, родинно-сімейне, правове, екологічне виховання, базується на національній історії, знанні та відстоюванні своїх прав,

відповідальності за власне майбутнє, добробут та долю країни. Всі ці напрями закладені у виховних заходах педагогів ЛОЦЕНТУМ.

Оскільки навчити, передати знання, зацікавити дитину можна по-різному, то педагоги ЛОЦЕНТУМ застосовують різноманітні технології у поданні матеріалів із національно-патріотичного виховання.

Впродовж 2024 року у закладі було проведено низку заходів із національно-патріотичного виховання учнівської молоді, це і акції пам'яті; бесіди; години спілкування, присвячені війні рф проти України; навчальні проекти, присвячені борцям за незалежність та свободу нашої країни; волонтерська діяльність.

Заходи побудовані таким чином, щоб кожна дитина відчувала себе причетною до долі України, відчувала відповідальність за розбудову її майбутнього. Молодші вихованці робили поробки своїми руками, малювали малюнки, виготовляли листівки-обереги для наших воїнів, а старші гуртківці брали участь у благодійних акціях, плели маскувальні сітки, виготовляли окопні свічки.

Хочемо розповісти про частинку заходів, які проводять педагоги ЛОЦЕНТУМ із вихованцями, виховуючи в дітей якості, що в усі часи вирізняли український характер: доброту, гідність, співчуття, благородство, патріотизм, вчать вірити і наближати перемогу.

Історія кожного народу має свої символи, які з часом стають ознакою нації. Так нашу історію неможливо уявити без козаччини. Вже дев'ятий рік поспіль 14 жовтня (за новим календарем 1 жовтня) українці відзначають державне свято День захисника України, що збігається з церковним святом Покрови Пресвятої Богородиці, яка вважалася покровителькою і заступницею українського козацтва. Щорічно для вихованців Центру педагоги в цей день проводять патріотично-виховні заходи «Ми — нащадки козаків», «Козацькі розваги». Захід розпочинають з виконання гімну, вшанування пам'яті загиблих захисників хвилиною мовчання. Під час проведення забав діти мають можливість відчути себе козаками. І хоча до фортеці Запорізької Січі під страхом смерті заборонялося проводити жінок, проте участь у грі приймають

і дівчата. Педагоги вибирають для вихованців різноманітні забави залежно від вікової категорії дітей, зокрема: «Переправа», «Козацька спритність», «Мальований танець», «Забави кашоварів», «Стрибки», «Козацька кмітливість», «Скоромовочки», «Як козаки взувались», «Як козаки картоплю збирали», «Як козаки на конях скакали», «Як козаки через річку переправлялись», «Як козаки в річку стрибали», «Як козаки силою вихвалялись», «Як козаки прапор визволяли», «Як козаки гопак танцювали».

Такі заходи сприяють формуванню у дітей уявлення про образ козака, його риси характеру та цінності, допомагають донести вольовий дух та прагнення свободи і незалежності свого народу та територіальної цілісності рідної землі, що так важливо на сьогоднішній день. Окрім забав вихованці гуртків виготовляють листівки-подяки нашим захисникам.

21 листопада — День Гідності та Свободи в Україні. Одне із знакових державних свят встановлене на честь двох революцій — Помаранчевої 2004 року та Революції Гідності 2013-го. У 2023 році відзначали перший ювілей Революції Гідності — 10 років. Вихованці гуртків ЛОЦЕНТУМ активно взяли участь у проведенні заходу. Вони створили атмосферу подій 10-річної давності, яка актуальна і сьогодні. Школярі вшанували тих людей, які змінили життя багатьох українців, їх бачення світу, своєї держави і себе. Діти виготовили аплікацію «Ангели пам'яті», вшанувавши подвиг учасників Революції Гідності. Для вихованців старшого шкільного віку був організований інтегрований виховний захід на тему: «Люди створюють історію».

Дуже важливо щоб діти пам'ятали тих героїв, які загинули під час Революції Гідності у боротьбі за ідеали демократії, права та свободи людини, європейське майбутнє України, завдяки яким було змінено хід історії нашої держави. Саме тому щорічно 20 лютого у ЛОЦЕНТУМ проходять заходи з вшанування пам'яті Героїв Небесної Сотні: години спілкування, тематичні виховні години «Герої не вмирають, поки живе пам'ять про них!», «Вдячні за свободу!».

До дня пам'яті героїв Крут для гуртківців «Природознавство для дошкільників керівник гуртка Ірина Втерковська провела захід «Маком

цвітуть — червоніють сніги...». Діти виготовили колаж з маків, запалили свічку пам'яті, вшанували Героїв хвилиною мовчання та виконали гімн.

Патріотизм — це також про любов — любов до нашої культури, нашої історії, державних символів, нашої мови, адже це все невід'ємний елемент суверенної держави. Саме тому педагоги ЛОЦЕНТУМ надають великого значення вихованню у дітей любові до рідного краю, його історії та традицій, не забуваючи про важливі дати. Пам'ятаючи нашу історію і шануючи державні символи у 2024 році ми провели ряд заходів:

- 21 лютого для вихованців гуртків до Міжнародного дня рідної мови проведені тематичні заняття «Мова барвінкова, щира і чудова», діти малювали малюнки, присвячені рідній мові: «Наша мова калинова»; «Наша мова кольорова»; «Мова — душа народу» тощо.

- До 210 річниці з Дня народження Тараса Григоровича Шевченка вихованці гуртків долучилися до поетичного флешмобу. Школярі декламували уривки віршів Кобзаря. Для дітей проведені заняття, присвячені сторінкам життя та творчості Тараса Шевченка.

- до Великодня провели бесіди «Писанка-шлях життя», ознайомили дітей із традиціями та звичаями святкування Великодня, символікою орнаментів та кольорів у писанкарстві, видами писанок;

- 8 травня у День пам'яті та примирення і День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні для вихованців гуртків проведені години «Пам'ять єднає покоління». Діти виготовили маки червоні-символи пам'яті та з'ясували значення цього символу;

- до Дня Матері вихованці виготовили стіннівку, малювали малюнки для найрідніших створювали креативні та цікаві подарунки: листівки та букети для найрідніших своїми руками.

- до Всесвітнього Дня вишиванки провели тематичні заняття, на яких ознайомили дітей із історією вишиванки, з різними регіональними особливостями вишивки, розгадували ребуси та складали прислів'я. Юннати створювали листівки з елементами вишивки, розмальовували вишиванки, співали українських пісень.

Цікаво і дуже масштабно пройшов тематичний захід «Хустка-оберіг» до Всесвітнього дня української хустки. Свято провели вихованці гуртків «Природа, фантазія, творчість», «Флористика та фітодизайн інтер'єру» ЛОЦЕНТУМ (керівник Ірина Валах), діти розповіли про історію появи української хустки, її значення для української родини, про символіку хустини. Захід пройшов у стилі родинного свята, де присутні мали можливість поділитися цікавими та захоплюючими історіями про родинні хустки, співали пісні про українську хустку, про Україну.

Родзинкою заходу був майстер-клас із зав'язування та носіння хусток, який провели педагоги ЛОЦЕНТУМ. Педагоги розповіли про різні варіанти зав'язування хустини. Дівчатка із захопленням влаштували показ мод та продемонстрували, що носити хустку — це не тільки долучатися до традицій свого роду — це ще й модно і красиво!

Завершилося свято флешмобом, де всі присутні, вдягнені в українські хустки, зробили спільну світлину. Вихованці побажали усім, щоб традиційний оберіг роду українського, хустина, покрив та захистив усю Україну від війни та зла.

Хочу зазначити, що саме такі невимушені, захопливі заходи допомагають зберігати та плекати українські традиції та звичаї.

Важливою складовою перемоги є допомога та підтримка в тилу, адже наші захисники на передовій докладають максимум зусиль, щоб давати відсіч окупантам. А ми, усі разом, підтримуємо військових та робимо все, щоб наблизити перемогу. Педагогам необхідно заохотити дітей, підтримати, показати, що їхня праця дуже важлива.

З великою енергією і завзяттям діти долучилися до плетіння маскувальних сіток, зокрема, вихованці гуртків «Флористика та фітодизайн інтер'єру» на базі Старицького ЗЗСО І-ІІІ ступенів імені Юрія Костіва, «Лікарські рослини» при Лопушницькій ЗЗСО І-ІІ ступенів. Ця життєдайна енергія, з якою гуртківці плели такий необхідний атрибут для маскуванню, без сумніву передасться і нашим воїнам, давши їм наснагу, аби швидше наблизити Перемогу України.

Ще одна незамінна річ на фронті для кожного бійця, це окопна свічка. Вона може зігріти в невеликому бліндажі чи окопі, на ній можна підігріти їжу чи закип'ятити воду для напою. До виготовлення таких свічок взялися і наші гуртківці. Вихованці гуртків «Юні охоронці природи» при Крушельницькому ЗЗСО І-ІІ ступенів (кер. Лариса Романишин), «Основи фенології» (кер. Василина Семенюк) із захопленням взялися за роботу, адже знають, що це допоможе нашим воїнам, а все що їм допомагає, наближає нашу Перемогу.

Вагому роль у формуванні національно-патріотичної свідомості молоді відіграє залучення її до волонтерської діяльності. Новий час приніс нам ясне розуміння того, що пішли в минуле часи, коли рішення всіх суспільних проблем громадяни очікували лише від держави. Тому важливо вчити дітей замислюватись над тим, як ми можемо бути корисні своїй країні та своїм співвітчизникам, адже сьогодні, в умовах війни, це дуже важливо та актуально.

Враховуючи це педагоги ЛОЦЕНТУМ активно залучають вихованців до участі у благодійних акціях, марафонах, ярмарках, спрямованих на підтримку наших воїнів.

Зокрема діти взяли участь в акції «Подарунок воїну». В народі говорять, що найбільшу захисну силу має оберіг, створений руками дитини. Діти виготовляли обереги, подарунки, солодощі, окопні свічки, листівки для воїнів ЗСУ, вкладаючи тепло душі, побажання перемоги та швидкого повернення додому. Дитячі вироби — зворушливі й завжди бажані обереги для захисників України. За допомогою дитячих робіт для ЗСУ висловлюємо нашу підтримку та вдячність воїнам, які захищають нашу країну, а також навчаємо наших дітей цінності патріотизму та важливості підтримки військових.

Частину дитячих робіт-оберегів було вручено військовослужбовцям ЗСУ, які лікуються у Львівському військово-медичному клінічному центрі Західного регіону, а решту подарунків передано нашим військовим, які виконують бойові завдання на східних рубежах України.

1 червня КЗ ЛОР «ЛОЦЕНТУМ» спільно з благодійною організацією «Благодійний фонд «5 перон» провів благодійний ярмарок на підтримку ЗСУ на території Стрийського парку.

Захід приурочений до Міжнародного дня захисту дітей, метою якого був збір коштів на придбання квадрокоптера DJI Mavik 3T для 68 окремої егерської бригади імені Олекси Довбуша. Вихованці ЛОЦЕНТУМ продавали дитячі поробки: картини, вироби з бісеру, екосумки та солодощі, які випікали зі своїми батьками.

22 вересня 2024 року у Львові відбувся II обласний Форум позашкільця «Розвиток позашкільця — шлях до перемоги». Під час Форуму педагоги ЛОЦЕНТУМ організували благодійний ярмарок на підтримку Збройних Сил України. Експонатами на ярмарку були дитячі поробки: екосумки, картини, вироби із бісеру, вироби із природного матеріалу, тощо. Під час ярмарку пройшла благодійна лотерея, лотом на якій став комплект прикрас ручної роботи педагога ЛОЦЕНТУМ Василя Семенюк. Всі зібрані кошти перераховані на збір «Підтримка Баби Яги» для РУБпАК 80-ї ОДШБ на засоби покращення ударних авіакомплексів, що допоможуть успішніше просуватися в зоні бойових дій, за що колектив ЛОЦЕНТУМ отримав подяку від командира роти ударних безпілотних авіаційних комплексів військової частини.

Разом робимо все, що можемо, задля нашої Перемоги.

Приємно відзначити, що з нагоди Дня подяки волонтерам, адміністративно-педагогічний колектив КЗ ЛОР «ЛОЦЕНТУМ» отримав чергову подяку за активну громадянську позицію, патріотизм, сприяння обороноздатності, надану волонтерську допомогу від командира батальйону «Свобода» 4 бригади оперативного призначення «Рубіж» Національної Гвардії України імені Героя України Сергія Михальчука.

Кожен із нас, напевне, хоче жити в світі, де панує мир та злагода, тому, щоб усе було так, як задумано, кожна людина повинна замислитись: «Що вона може для цього зробити?». За яку би справу не бралися наші діти, вони насправді працюють дружно і завзято. Ми віримо, що все що ми робимо не даремно. Ось так спільними зусиллями разом робимо все, що можемо, задля нашої Перемоги.

Слава Україні!!!

2.11. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді як пріоритетний напрямок виховного процесу гуртка «Знавці історії» Центру освітніх інновацій Івано-Франківської міської ради

У сучасних умовах зовнішніх загроз і внутрішніх викликів питання національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Україні набуло особливої актуальності на різних рівнях — державному, науковому, громадському. І справді, коли Україна ціною життів молодих людей — героїв Небесної Сотні, зусиллями українських військових, добровольців та волонтерів відстоює українську державність, свободу і територіальну цілісність, національно-патріотична вихованість у дітей і молоді набуває пріоритетного значення.

Безсумнівно, нині, як ніколи, потрібні нові підходи і шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. Це пов'язано з: інтеграційними процесами, що відбуваються в Україні; Євроцентричністю; пробудженням громадянської і громадської ініціативи, виникненням різних громадянських рухів; розповсюдженням волонтерської діяльності тощо. Тому, важливим у процесі виховання почуття патріотизму та національної самосвідомості підростаючого покоління важливе місце повинна зайняти позашкільна освіта, одним з напрямків реформування якої є національно-патріотичне виховання.

Звернемо увагу на те, що патріотом не народжуються, а саме в соціумі відбувається формування й розвиток патріотизму як продукту розвитку особистості. Тому не можна забувати, що процес виховання молоді в дусі патріотизму тісно пов'язаний з необхідністю створення можливостей для самореалізації молодих громадян у всіх сферах суспільного життя. Виховання патріотизму відбувається на різних рівнях розвитку особистості молоді людини. На емоційному рівні почуття патріотизму виникає в шкільні роки й підтримується й поповнюється протягом усього життя людини; на інтелектуальному — погляди й переконання молоді людини формуються в сім'ї, у колі друзів, на вулиці й доповнюються в закладі освіти, в тому числі і позашкільної, трудовому або військовому колективах, а також під впливом засобів масової інформації. Ті з них, які мають для найближчого оточення молоді людини в початковий період її соціалізації значення безперечних,

механічно засвоюються. Вони просто інтеріоризуються, вбираються молоддю без її свідомої вибіркової участі; на діяльнісному — патріотична свідомість формується внаслідок вчинків на благо Батьківщини.

Роздумуючи, ствердимо, що почуття патріотизму молода людина може й втрачати в процесі життєдіяльності, що зумовлено впливом соціальних, економічних і політичних чинників, наприклад, якщо на формування патріотичної свідомості впливає західна модель, коли дитині змалечку прищеплюють думку, що країну потрібно любити лише тоді, коли вона створює для тебе умови для розвитку, роботи й відпочинку. Необхідно пам'ятати, що патріотичне виховання є складним соціально-культурним, політичним феноменом, що слугує консолідації нації для найефективнішої реалізації завдань українського національного відродження, що має комплексний характер і є цілісним процесом становлення й розвитку власної національної державності, пробудження національної самосвідомості й гідності, розвитку національної культури й мови, утвердження економічної незалежності.

Основною формою роботи з дітьми та молоддю у позашкільному закладі Центру освітніх інновацій Івано-Франківської міської ради є гурток. Під час усіх гурткових занять вихованці оволодівають системою знань, умінь і навичок у галузі історичної науки, глибинних пластів національної культури, духовності і мистецтва, відбувається виховання у них поваги до народних звичаїв і традицій, національних цінностей, гордості за свій рідний край, культуру, формується повага до державних і національних символів України, шанобливе ставлення до історії своєї нації, визнання духовної єдності поколінь і спільності культурної спадщини, родини, мови.

Національне виховання здійснюється на всіх етапах навчання гуртківців, забезпечується розвиток їх здібностей та обдарувань. Таким чином збагачується потенціал народу, його духовність, культурність і громадянська зрілість.

Методи та прийоми роботи щодо національно-патріотичного виховання гуртківців дуже різноманітні. Це складний педагогічний процес. В основі його лежить розвиток моральних почуттів. Вирішуючи завдання патріотичного виховання, кожен педагог будує свою роботу відповідно з місцевими умовами,

напрямом роботи гуртка та особливостями дітей, враховуючи принципи диференційованого підходу до кожної дитини, максимальний облік його можливостей та інтересів; раціональне поєднання різних видів діяльності, адекватних за віком; дитячу активність тощо. Головні прийоми, що сприяють формуванню національно-патріотичного виховання, це переконання та особистий приклад. Переконання — це і роз'яснення, і доказ необхідності або недопустимості визначеної поведінки, вчинку.

Пріоритетну роль у формуванні національно-патріотичної вихованості дітей та молоді Центр освітніх інновацій відводить активним методам застосування які ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. Зокрема: соціально-проектна діяльність, ситуаційно-рольові ігри, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, ігри-драматизації, створення проблемних ситуацій та ситуацій успіху, аналіз конфліктів і моделей стилів поведінки.

Навчання у різноманітних гуртках відбувається за навчальними програмами, а виховна робота, де навчально-патріотичне виховання є пріоритетним, — за щомісячним планом для різних вікових категорій.

Відмітимо, що основними принципами національно-патріотичного виховання, зокрема і Центру освітніх інновацій Івано-Франківської міської ради є:

- принцип національної спрямованості виховання, який передбачає формування у молоді національної свідомості, любові до України, свого народу, шанобливого ставлення до його культури, здатності зберегти свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;

- принцип культуровідповідності, який передбачає виховання як культуротворчий процес, спрямований на формування базової культури особистості, базуючись на набутому морально-етичному досвіді людства;

- принцип гуманізації виховного процесу зосереджує увагу на особистості як вищій цінності.

Справді, чому на сьогоднішній день так гостро стоїть проблема національного виховання? Є ряд об'єктивних причин, які викликають тривогу в суспільстві: діти та підлітки недостатньо знають історію України, руйнуються такі традиційні для українців цінності як людяність, доброта, милосердя, співпереживання, призабута споконвічна народна мораль (совість, правдивість, чесність, гідність, справедливість тощо), пропагуються лише засоби для досягнення матеріального життєвого успіху. Саме тому сьогодні ставиться перед педагогічними працівниками закладів позашкільної освіти важливе і невідкладне завдання — виховання національно свідомого громадянина, патріота рідної землі, який дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури та мови свого народу.

Сучасні підходи у формуванні національно-патріотичної вихованості дітей та молоді, на основі вище вказаного закладу позашкільної освіти, базуються на набуття пізнавальної, практичної, творчої, соціальної компетентностей.

Пізнавальна компетентність. Оволодіння знаннями з історії, географії, етнології, народознавства, українознавства, звичаєвого українського права, світових цивілізаційних процесів та ролі у них України, мистецтва, військової справи, фізичної культури, морально-психологічних особливостей людини та особистості, способів організації змістовного дозвілля.

Практична компетентність. Формування умінь та навичок занять фізичною культурою і спортом, військової справи, свідомої діяльності у науково-пошуковій роботі, волонтерській діяльності, виживання та усвідомлених дій в екстремальних ситуаціях, надання долікарської допомоги в т. ч. тактичній медицині, самовпорядності, самоосвіти, самоврядування, збереження народних звичаїв, традицій, обрядів, прилучення до здорового способу життя, організації змістовного дозвілля.

Творча компетентність. Набуття досвіду власної творчої діяльності, розвиток громадянського суспільства, здатності проявляти творчу ініціативу, навичок проведення самостійних наукових досліджень, формування досвіду взаємовідносин людини і природи, здібностей системного, просторового,

логічного мислення, творчої уяви і фантазії, намагання творчої самореалізації та духовного самовдосконалення.

Соціальна компетентність. Розвиток культури праці досягнення високого рівня освіченості та вихованості, моральний, духовний, фізичний та інтелектуальний розвиток, формування кращих особистісних рис (відповідальність, чесність, працелюбність, самостійність, моральність), ціннісне ставлення до себе та оточуючих, культурно-історичної спадщини і традицій, природи, навколишнього середовища, вміння працювати в колективі.

Зауважимо, що важливу роль у патріотичному вихованні дітей та молоді відіграє керівник гурткової роботи, його особистий приклад, погляди та практичні дії, що мають бути взірцем для наслідування. Якість навчально-виховного процесу національно-патріотичного напрямку залежить від відвертості, емоційності, оптимізму, активної життєвої позиції педагога, від рівня його підготовки до кожного заняття, масового заходу, від використання різноманітних форм і методів, вікових та психологічних особливостей вихованців.

Система роботи керівників кожного гуртка Центру освітніх інновацій з національно-патріотичного виховання включає в себе: лекції, бесіди, вікторини, конкурси, флешмоби, екскурсії рідним краєм, прес-хвилинки приурочені пам'ятним датам в історії України, інформаційні цікавинки про відомих постатей української державності, виставки дитячої творчості, державні та традиційні народні свята тощо. Також важливим орієнтиром для молодого покоління в умовах сьогодення є залучення його до волонтерської роботи. Зауважимо, що новим напрямом волонтерської роботи гуртківців Центру освітніх інновацій — моральна підтримка воїнів Збройних Сил України, Національної гвардії, інших військових формувань України, які обороняють наш народ; допомога родинам, що були вимушені покинути свої домівки у результаті окупації окремих територій східної України.

Весь колектив закладу — і педагоги, і вихованці, і батьки — активні учасники благодійних акцій щодо підтримки військовослужбових. Постійно здійснюються важливі справи, а саме: організація вітань з святами

військовослужбовців, збір та передача листівок, малюнків, оберегів, виготовлені власноруч, подарунків на передову в зону бойових дій, проведення практичним психологом роз'яснювальних бесід з вихованцями центру, внутрішньо-переміщеними особами щодо різних наболілих питань.

Завжди гуртківці, їх батьки та педагоги долучалися до благодійної ярмарки «Двори Перемоги» за ініціативи проведення Івано-Франківської міської ради на підтримку нашим захисникам, де презентували мешканцям Івано-Франківська власні малюнки, обереги, патріотичні вироби та сувеніри, авторські творчі роботи.

Важливу роль у вихованні справжньої особистості відіграє краєзнавчо-пошукова робота, матеріали якого використовуються як для навчання, так і для проведення виховної роботи. Вона допомагає дітям та молоді усвідомити нерозривний зв'язок, єдності історії свого краю з історією та сьогоденням України, відчувати причетність до них кожної людини, кожної родини, визнати своїм найпершим обов'язком, честю стати гідним послідовником кращих традицій рідного краю. Зокрема вихованці гуртка «Пізнаємо рідний край» проводили роботу над складанням свого родового дерева. У процесі роботи вони дізналися чимало цікавого про історію своєї сім'ї та родини, а водночас — їх походження та традиції. Ознайомилися з родовими деревами відомих українців, а ще довідалися, як за допомогою інтернет-ресурсів дізнатися про походження та поширення свого прізвища. А ще на заняттях гуртківці цікавляться таємницями рідного краю, яких, як виявилось, є чимало.

У рамках проєкту «Патріотичними стежками України» вихованці Центру освітніх інновацій завжди збагачуються новими знаннями про заповідні куточки нашого рідного краю, про справжніх патріотів рідної землі та держави, українських Героїв як минулого, так і сучасності — Захисників України. Зокрема тільки за період вересень-жовтень 2023 року гуртківці разом з наставниками відвідали: Червоногородський замок, Джуринський водоспад (Тернопільська область), печери Тернопільщини, мальовничі Карпати, замки Закарпаття, у Кам'янці-Подільському, Хотині, духовну цілильницю — Зарваницю та Погоню. Такі мандрівки виховують у молодого покоління національно-патріотичний

дух справжнього українця та сприяють відродженні національної та духовної спадщини. Формування цих високих якостей у наших дітей спирається, насамперед, на добре знання рідного краю, його людей, їхніх звершень, адже велика Батьківщина починається від рідного порога.

Важливим реалізованим проектом є функціонування «Літньої школи інновацій», де діти та молодь досліджували мальовничі місця Карпат, знайомилися із традиціями та звичаями рідного краю, відпочиваючи навчалися.

Також створення та реалізація проекту «Stem-camp-school» — міжнародної школи лідера у Болгарії, де діти взяли участь у Міжнародному арт-фестивалі» і презентували мистецтво, звичаї, традиції та культуру українського народу, непереможний патріотичний дух української нації. Також українські книги отримали внутрішньо-переміщені особи і діти в Болгарії.

Звернемо увагу, що Центр освітніх інновацій підтримує та реалізовує міжнародні проекти. Зокрема вихованці центру подорожували у Болгарію, Угорщину, Румунію тощо, де формували лідерські якості здобувачів освіти та виховували справжню особистість 2023 року.

Справді цікаво-пізнавальний авторський квест Центру освітніх інновацій «Мандри в часі: Станиславів-Івано-Франківськ» дає можливість дітям поринути в минуле Івано-Франківська та відкрити для себе багато таємниць про величний Станиславів.

У пам'ятні дати з історії України, гуртківці завжди їх пам'ятають та вшановують.

На офіційному сайті закладу позашкілля та соцмережі фейсбук, гуртківці презентували свої патріотичні відеоролики до дня 1 жовтня в історії України — Дня Захисників та Захисниць України, дня створення козацтва та релігійного свята — Покрови Пресвятої Богородиці. Вихованці гуртка «Знавці історії» на гуртковій роботі провели конференцію на тему «Вірю в майбутнє твоє, Україно»; долучилися до флешмобу, який проводився на базі ліцеї № 3 Івано-Франківської міської ради «У нашім серці Україна».

Також, до 14 жовтня у день створення Української Повстанської армії було проведено індивідуальний перформанс «Шана Героям УПА», вихованці

кожного гуртка Центру освітніх інновацій відвідали Івано-Франківський обласний музей визвольної боротьби імені Степана Бандери. Гуртківці проводили паралелі між подіями історичного минулого та сучасної боротьби за волю та і незалежність України, зуміли відзначити вражаючу аналогічність дій та методів загарбників минушини та теперішньої ворожої навали. Молодь переконалася, що треба вивчати історію свого рідного краю, аналізуючи причини подій, які призвели до прикрих, а часом і трагічних наслідків, щоб не допустити помилок надалі. Тому на завершення екскурсії, гуртківці вшанували пам'ять про Героїв сьогодення, квітами та лампадки біля пам'ятника «Полеглим воїнам України в боротьбі на сході».

Продовжуючи естафету, щодо дня 14 жовтня в історії України, колектив Центру освітніх інновацій вшанував пам'ять борців за незалежність України, Героїв УПА відвідавши музей «Криївка УПА» у с. Клубівці Тисменицької міської громади.

Кожен гуртківець Центру освітніх інновацій не зважаючи на напрям гурткової роботи завжди бере участь та у більшості перемагає у різноманітних міських, обласних, Всеукраїнських та міжнародних конкурсах з національно-патріотичного напрямку. Про уся роботу позашкільного закладу можна отримати інформацію на офіційному сайті, у соцмережах та телеканалі ютуб.

Таким чином, національно-патріотичне виховання дітей та молоді сьогодні є важливою складовою змісту роботи позашкільних закладів освіти, головним завданням яких є формування моральної поведінки, активної життєвої позиції, правил співжиття, єдності слова і діла в підростаючої особистості, готовності брати активну участь у житті своєї держави.

Центр освітніх інновацій Івано-Франківської міської ради є осередком національно-патріотичного виховання особистості, залучаючи дітей та молодь до різноманітної гурткової роботи.

Метою гурткової роботи є: сформувати пріоритетні цінності особистості громадянина України.

Реалізація цієї мети здійснюється через розвиток основних складових історичної свідомості:

а) накопичення знань про основні події, явища та процеси, їх давніші та сучасні інтерпретації;

б) оволодіння способами розумових дій, необхідних для розуміння минулого, осягнення сучасного і прогнозування майбутнього, а саме: бачення зв'язку між історичними подіями та явищами (логічне мислення); уміння оцінювати їх під різними кутами зору (критичне мислення); знаходження нових аспектів змісту чи нових способів розв'язання проблем (творче мислення); співпереживання людям, що опинилися у вирі несприятливих історичних подій (емпатійне мислення).

Також гурткова робота передбачає національно-патріотичне виховання через призму таких виховних завдань:

- утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України, свого краю;

- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;

- підвищення престижу військової служби, а звідси — культивування ставлення до солдата як до захисника, героя;

- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;

- сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;

- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;

- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;

— культивування кращих рис української ментальності — працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;

— формування мовленнєвої культури;

— спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму.

Система позашкільної освіти на прикладі гуртка «Знавці історії» характеризується тим, що не тільки підсумовує та узагальнює весь навчально-виховний процес загальної середньої освіти, а й змінює підхід до висвітлення історичного досвіду людства: від «історії держави» до «історії людини»; демонструє перехід від пасивного запам'ятовування фактів і їхніх оцінок до уміння самостійно орієнтуватися в історичних знань, знаходити причинно-наслідкові зв'язки між історичними явищами, відокремлювати істотне від другорядного; виховання патріотизму, уміння розуміти й оцінювати події минулого в їхніх взаємозв'язках, усвідомлювати постійну мінливість світу і суспільства в їхній цілісності, відслідковувати процес виникнення, розвитку і зникнення суспільних явищ.

Гурток «Знавці історії» у своїй роботі для формування національно-патріотичної особистості ставить пріоритетними такі виховні заходи:

Організація проблемного семінару з питань патріотичного виховання в освітньому процесі закладу.

Проведення турнірів: «Знавців історії рідного краю», «А що мені відомо про Україну?»

Проведення перспективних заходів, спрямованих на формування громадянської активної життєвої позиції молодих громадян, педагогів, батьків, до визначних дат, пов'язаних з історією української державності (години спілкування «Захист України — обов'язок громадянина»; майстер-класу з надання першої медичної допомоги, заходи, присвячені вшануванню мови свого народу, Дню Гідності та Свободи, Дню вшанування пам'яті Героїв Небесної Сотні «На варті наших душ — Небесна Сотня», відзначення Шевченківських днів).

— Організація зустрічей здобувачів освіти, керівників гурткової роботи, батьків з учасниками бойових дій, внутрішньо-переміщених осіб, волонтерами.

— Залучення дітей та молоді до активної участі у Всеукраїнських громадянсько-патріотичних акціях; акцій «Спільними зусиллями» (збір коштів для забезпечення потреб військовослужбовців), волонтерської діяльності.

— Розширення активної сфери діяльності молоді щодо вивчення історії рідного краю, збереження пам'яток історії пошуково-дослідницької роботи.

— Години спілкування: «Виховання поваги до державної символіки — важливий елемент виховання патріотизму», «Ми всі — українці, єдина сім'я».

— Тематичні лекції патріотичного спрямування «Ми — діти незалежної України», «Минуле та сучасне ідуть поруч».

— Круглий стіл «Я і соціум: проблеми самореалізації» (спільно з психологом), «Що значить бути патріотом?», «Ми — європейці: реальність і перспективи».

— Марафон ерудитів «Моя держава — Україна», «Моя Україна. Єдина Держава».

— Дебати «Україна — ЄС. Україна — НАТО. За та проти» (із запрошенням ЗМІ), «Що означає для тебе бути патріотом своєї держави?».

— Уроки мужності: «Пам'ять серця», «Є пам'ять, якій не буде кінця», «Ваш світлий Подвиг незабутній», «Захист Вітчизни — обов'язок громадянина», «Що означає бути патріотом?».

— Віртуальні мандрівки музеями.

— Відвідування краєзнавчих музеїв, музеїв народного побуту, музеїв сучасного мистецтва, галерей мистецтв, товариств народних умільців, виставок народної творчості.

— Проведення культурологічних і краєзнавчих квестів із розробленням маршрутних карт історичних місць рідного краю.

— Мистецьких марафонів, конкурсів дитячої творчості.

— Зустрічей з людьми творчих професій: поетами, художниками, музикантами, співаками, народними умільцями тощо.

— Відродження національних традицій шляхом вивчення українських народних пісень та музичного мистецтва, ознайомлення з їх виникненням та історією створення; реконструкція народних обрядів і свят за участю вихованців; проведення циклів вертепів з метою популяризації звичаїв та обрядів.

Результатом національно-патріотичного виховання дітей та молоді є сформованість у них почуття патріотизму, яке означає вияв особистістю любові до свого народу, повагу до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення власної долі з долею Батьківщини.

Будуть змінюватися часи, освітні заклади і надалі вирішуватимуть нові завдання, проте актуальною завжди буде одна важлива проблема— виховання громадянина України, який знає і пам'ятає свій рід, мову материнську, цінує минуле і буде гідно творити майбутнє.

Список використаної літератури

1. Бех І.Д. Виховання особистості : підручник / Іван Дмитрович Бех.— Київ : Либідь, 2008. — 848 с.; Бех І.Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / Іван Дмитрович Бех. — Київ : Либідь, 2003. — 344 с.
2. Богуш А.М. Духовне виховання на засадах української християнської педагогіки [Текст] / А. Богуш // Дошкільне виховання. — 2005. — № 8.
3. Вербицька П.В. Громадянське виховання учнівської молоді: сучасні аспекти розвитку: Монографія / Поліна Василівна Вербицька. — К. : Генеза, 2009. — 384 с.
4. Гавлітіна Т.М. Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: (13.00.07) / Ін-т пробл. виховання Акад. пед. наук України. — К., 2007.
5. Журба К. Теоретичні основи національно-патріотичного виховання школярів / К. Журба, О. Доукіна // Гірська школа Українських Карпат. — 2013. — № 8—9. — С. 235—239.
7. Закон України «Про повну загальну середню освіту» Верховна Рада України; Закон від 16.01.2020 № 651-XIV.

8. Качур М..—[Електронний ресурс]: Джерело доступу: http://www.library.udp.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/1/visnuk_28.
9. udp.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/1/visnuk_28.
10. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді.
11. [Електрон. ресурс] . — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usinovivni/novini/2015/06/16/nacziionalno-patriotichnevixovannya>
12. [novini/2015/06/16/nacziionalno-patriotichnevixovannya](http://mon.gov.ua/usinovivni/novini/2015/06/16/nacziionalno-patriotichnevixovannya)
13. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах// наказ М-ва освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 // Інформ. зб. та комент. М-ва освіти і науки України. — 2015. — № 7. — С. 70—95 ; № 8. — С. 87—95.
14. Основні орієнтири виховання учнів, затверджені наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 №1243, с. 11.
15. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 року №286/2019
16. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти І ступеня (під керівництвом Р.Б. Шиян). URL: <https://osvita.ua/school/program/program-1-4/60408/>.
17. Федоренко О.М. Національно-патріотична вихованість учнів загальноосвітніх шкіл: психологічний аспект./ О.М. Федоренко// Збірник наукових праць КПУ Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. — Запоріжжя: КПУ, 2016. — вип 51(104).

РОЗДІЛ 3. Виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії в умовах закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку

(на прикладі відділу еколого-натуралістичного напрямку комунального закладу «Центр-національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради)

В статті 1 Закону України «Про позашкільну освіту» визначено, що заклад позашкільної освіти — складова системи позашкільної освіти, яка надає знання, формуючи вміння та навички за інтересами, забезпечує підготовку до активної професійної та громадської діяльності. У статті 8 цього ж Закону визначено, що основними завданнями позашкільної освіти є виховання громадянина України, вільний розвиток особистості та формування її соціально-громадського досвіду; виховання у вихованців, учнів і слухачів поваги до Конституції України, прав і свобод людини та громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії; виховання любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу, а також інших націй і народів.

Указ президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» є орієнтиром для розроблення проєктів прогностичних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України.

Саме тому питання виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії в умовах закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку є актуальним на даному етапі розвитку освіти та суспільства.

Мета: розкрити зміст та визначити форми, методи, засоби, які сприяють ефективності виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії у закладах позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку.

Завдання:

- Здійснити аналіз науково-теоретичних засад виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії у закладах позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку.

- Розкрити зміст процесу виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії в умовах закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку.

- Здійснити аналіз засобів виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії та визначити умови їх застосування в умовах закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку.

- Виявити форми та методи виховання учнівської молоді, які сприяють ефективності процесу виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії в умовах закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку.

- Розробити рекомендації щодо впровадження досвіду.

Практичне значення досвіду полягає у впровадженні у педагогічну практику різноманітних форм і методів діяльності, які формують активну життєву позицію вихованця як громадянина своєї держави відповідно до моделі.

Основні поняття

Громадянин — особа, яка має громадянство, житель певної території держави або країни. Ця приналежність є формально юридично оформленою. Як член певного соціуму громадянин має певні права та обов'язки, щодо цього соціуму і підпорядковується певним (прийнятим в громаді) нормам поведінки.

Громадянське суспільство — це сукупність недержавних організацій, які представляють волю та інтереси громадян. Воно містить у собі сім'ю і приватну сферу, тобто «третій сектор» суспільства паралельно з державою та бізнесом. Елементами громадянського суспільства є різні об'єднання (професійні, творчі, спортивні, конфесійні тощо), що охоплюють всі сфери суспільного життя.

Громадянська освіта — це навчання принципам та видам залученості громадян в суспільних та політичних процесах. Громадянська освіта може бути як формальною (затверджені на державному рівні класи з політичного/суспільного виховання), так і неформальною (тренінги/курси/патріотичні програми для молоді).

Громадянське виховання — формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, поетично та юридично дієздатною та захищеною.

Громадянська культура — сукупність духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядно-психологічних характеристик особистості.

Громадянська компетентність — здатність людини активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства.

Громадянська дія — це політичне явище, що визначає концептуальний та емпіричний рівні вивчення громадянської активності.

3.1. Науково-теоретичні засади виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії у закладах позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку

Актуальність проблеми громадянського виховання учнівської молоді

Актуальність проблеми громадянського виховання учнівської молоді зумовлена низкою суперечностей, а саме: між декларуванням пріоритетності громадянського виховання особистості у нормативно-правових документах і відсутністю реалізації теоретичних положень на практиці; між зростанням поінформованості учнівської молоді в умовах сучасних інформаційних технологій і рівнем розвитку її громадянської культури; між потребою розвитку демократичного суспільства й недостатньо ефективною системою громадянського виховання у навчальному закладі, належного кадрового, методологічного та технологічного її забезпечення; між суспільними запитами щодо формування почуття громадянськості та недостатнім рівнем соціального партнерства навчального закладу з різними суспільними інституціями; між існуючим досвідом організації громадянського виховання особистості і недостатнім його науково-методичним забезпеченням, систематизацією новітніх технологій і впровадженням їх у практику.

Аналіз підтверджує, що поряд з ознаками позитивних змін щодо громадянського виховання загострилися і певні протиріччя, виникли нові суттєві

проблеми. Становлення демократичної громадянської свідомості дітей та молоді відбувається без урахування економічних та політичних реалій сьогодення, трансформацій, які відбуваються в сфері інформаційних технологій. Освітній процес у закладах освіти недостатньо спрямований на формування демократичного світогляду. Серйозною перешкодою на шляху громадянської освіти та виховання є розрив між теоретичними знаннями та повсякденною соціальною практикою.

Питання громадянської освіти висвітлюється в Стратегії сталого розвитку на період до 2030 року. Принципами Стратегії розглядається забезпечення партнерської взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, науки, освіти та організацій громадянського суспільства.

Згідно Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» питання формування громадянської позиції в учнівської молоді піднімається на різних рівнях. Питання виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії у закладах позашкільної освіти регламентується Концепцією громадянської освіти і Нової Української школи.

Необхідність виховання у підростаючого покоління рис відповідального громадянина обґрунтовується у працях ряду дослідників, однак вичерпних наукових досліджень щодо виховного потенціалу закладів позашкільної освіти у ракурсі формування громадянськості в учнівської молоді немає.

3.2. Зміст процесу виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії в умовах закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку

Основні орієнтири громадянського виховання учнівської молоді

Протягом 2020 року педагогічний колектив комунального закладу «Центр юних натуралістів» Рівненської обласної ради працював над реалізацією науково-методичної проблемної теми «Виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії в умовах закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку», яка обрана на засідання педагогічної ради (протокол №1 від 15.01.2020). Відповідно до Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, компоненти громадянської освіти потрібно впроваджувати

в закладах позашкільної освіти та в структурах неформальної освіти у співпраці із закладами культури (народні доми, бібліотеки, будинки культури, музеї, концертні зали, школи мистецтв тощо), соціального захисту (центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей та інші заклади, що працюють з незахищеними верствами населення), відділами освіти, культури, туризму, молоді та спорту, молодіжними центрами, громадськими організаціями, об'єднаннями та іншими. Питання громадянського виховання обговорювалось на засіданні педагогічної та науково-методичної ради закладу, на засіданнях методичних об'єднань відділів біології та валеології, екології та ландшафтного дизайну.

Метою масових заходів стало формування особистості, якій притаманні демократична громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовність до компетентної участі у житті українського громадянського суспільства.

Громадянська освіта — це вимога часу, тому розвиток та вдосконалення її системи є актуальним завданням для всіх закладів освіти. Педагогічний колектив комунального закладу «Центр національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради поставив перед собою завдання — стати на допомогу гуртківцям і їхнім батькам задля утвердження основ української громадянської освіти, вибрати оптимальні форм і методи громадянського виховання в закладі позашкільної освіти, виховання громадянина, який цінує та готовий відстоювати ідеали свободи, демократичні цінності і права людини. Хоча від дня проголошення незалежності процес становлення громадянської культури в Україні пройшов ряд важливих етапів, проте існуюча в нашій державі система освіти слабо зорієнтована на формування у молоді демократичних цінностей, виховання громадянина демократичної держави.

Проблема виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії проходить наскрізною ниткою через весь освітній процес. Педагогічні працівники закладу постійно спрямовують освітній процес на формування

демократичного світогляду гуртківців, намагаються подолати розрив між теоретичними знаннями вихованців та повсякденною соціальною практикою, що є серйозною перешкодою на шляху громадянської освіти та виховання. Комунальний заклад «Центр національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради став своєрідним осередком громадянської освіти серед закладів позашкільної освіти Рівненщини, сприяє розвитку демократичної політичної культури, формуванню громадянської компетентності, гідності та відповідальності учнівської молоді, усвідомленню і визнанню ними демократичних принципів життя та пріоритету прав людини. Адже неможливо формувати екологічні знання без формування активної життєвої позиції, почуття гордості за свою країну. Ці процеси нерозривно пов'язані між собою, і ми прекрасно розуміємо, що молодь, що займає активну життєву позицію, завжди буде дбати про охорону природи рідного краю.

Педагогічні працівники в освітньому процесі керуються основними принципами громадянської освіти:

- гуманізму, що означає пріоритетність ідеї прав і свобод людини, творчий розвиток особистості, виховання людської гідності;
- демократичності, тобто виховання духу соціальної солідарності, справедливості, відкритості і зв'язок закладу позашкільної освіти з іншими агентами процесу соціалізації (зкладами освіти, сім'єю, дитячими і молодіжними громадськими організаціями, засобами масової інформації тощо);
- зв'язком з практичною діяльністю, тобто пріоритетністю для системи громадянської освіти навчання і виховання умінь і дій, зорієнтованість гуртківців на навички соціальної взаємодії;
- зорієнтованістю на позитивні соціальні дії, набуттям позитивного досвіду та формуванням позитивного іміджу компетентної громадянськості;
- наступності і безперервності, тобто поетапне розширення громадянських знань гуртків відповідно до вікових особливостей, а також безперервну освіту для педагогічних працівників (семінари, тренінги, методичні об'єднання тощо);

- міждисциплінарності, тобто навчання і виховання громадянськості в процесі занять усіх гуртків;
- культуровідповідності — врахування у змісті громадянської освіти етнонаціонального, регіонального культурного і звичаєвого контексту, зв'язок колективу позашкільного закладу освіти з місцевою громадою, участь у спільних акціях і заходах;
- полікультурності, тобто наповненістю громадянської освіти ідеєю універсальності прав людини;
- плюралізму, вільності думок, виховання толерантного ставлення до різних світоглядів, діяльності у закладі позашкільної освіти різних молодіжних організацій.

В процесі виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії педагогічні працівники комунального закладу «Центр національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради дотримуються:

- компетентнісного підходу полягає в тому, що він є методологічною орієнтацією в діяльності, яка забезпечує розвиток життєвих компетенцій гуртківців, становлення конструктивної життєвої стратегії та індивідуально-особистісних технологій життєтворчості особистості у процесі виховання;
- особистісно-зорієнтованого підходу, тобто в центрі освітнього процесу стоять інтереси гуртківця, виховання громадянина демократичного суспільства, патріота України, що прагне вільного вибору і будує свою діяльність на основі визнання абсолютної цінності прав людини. Особистісно зорієнтований підхід за формування змісту громадянської освіти передбачає врахування вікових особливостей учнів, розробку кожного конкретного етапу навчання за віковою вертикаллю у взаємопов'язаному контексті всього освітнього процесу в закладі позашкільної освіти;
- діяльнісного підходу, який визначає спрямування змісту громадянської освіти на розвиток уявлень і вмінь, що сприяють успішній соціальній активності особистості. Цей підхід реалізується шляхом створення навчальних ситуацій, в яких апробовуються на практиці засвоєні громадянські цінності.

Реалізація цього підходу здійснюється шляхом участі гуртківців в окремих громадянських акціях, проєктах тощо.

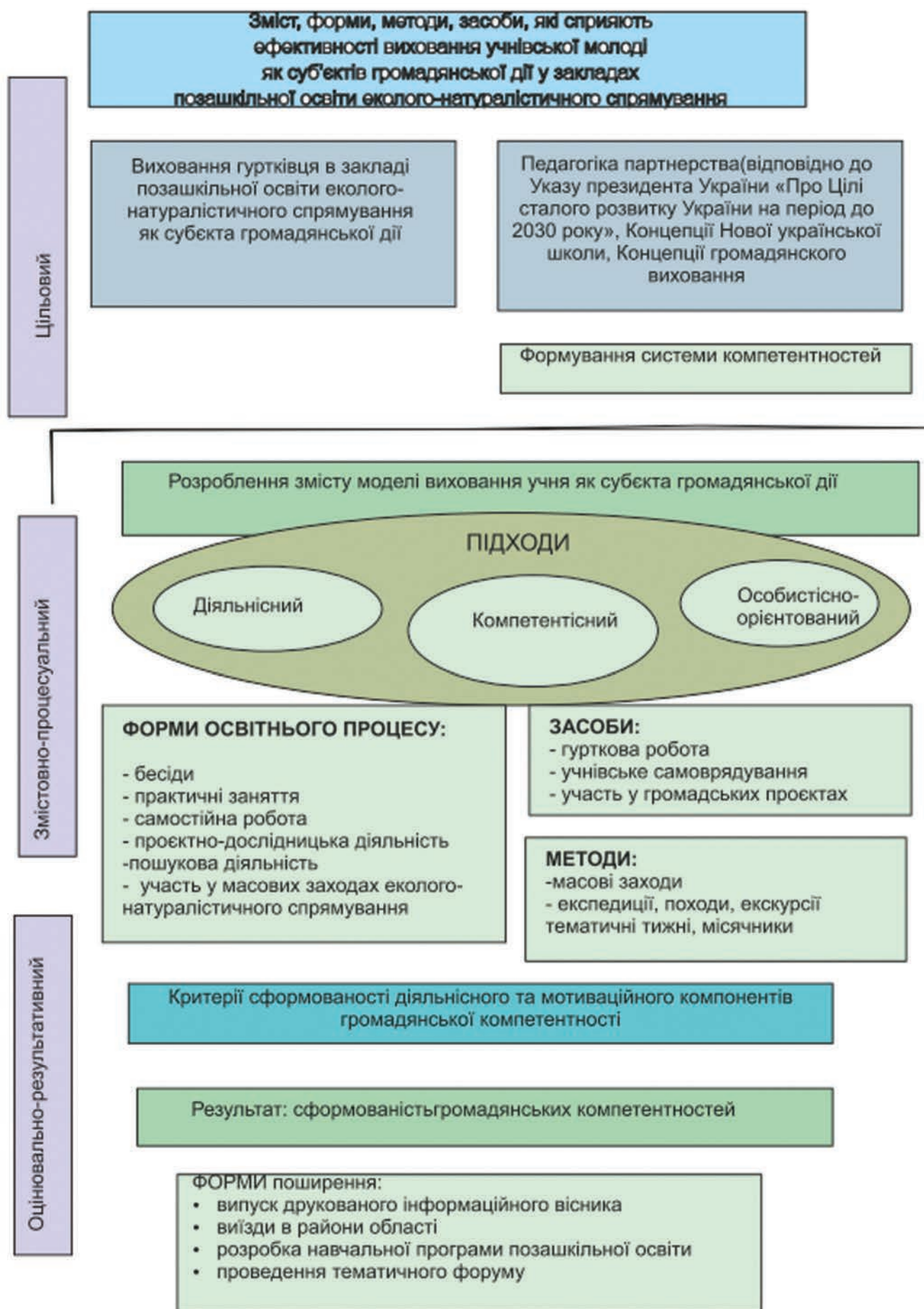
Модель громадянського виховання у закладі позашкільної освіти

В Концепції розвитку громадянської освіти в Україні зазначено, що виклики, пов'язані з формуванням активного та відповідального громадянина з високим почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків, потребують комплексного підходу до вирішення поставлених завдань в умовах модернізації вітчизняної системи освіти. Громадянська освіта в цій Концепції розуміється як навчання та громадянське виховання на основі національних та загальнолюдських цінностей.

Провідна ідея досвіду — формування громадянських компетентностей особистості в умовах комунального закладу «Центр юних натуралістів» Рівненської обласної ради.

Відповідно до розробленої моделі виховання в комунальному закладі «Центр національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради виховується свідомий громадянин України, що володіє компетентностями:

- розуміння власної громадянської (державної), національної та культурної ідентичності, повага до інших культур та етносів;
- здатність берегти українські традиції та духовні цінності, володіти відповідними знаннями, вміннями та навичками, спроможність реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства;
- знання європейських цінностей, зокрема принципів демократії, та здатність застосовувати їх у повсякденному житті; розуміння та сприйняття цінності прав та свобод людини, вміння відстоювати свої права та права інших; розуміння та сприйняття принципів рівності та недискримінації, поваги до гідності людини, толерантності, соціальної справедливості, доброчесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки, здатність попереджувати та розв'язувати конфлікти;
- відповідальне ставлення до своїх громадянських прав і обов'язків, пов'язаних з участю в суспільно-політичному житті;

— здатність формувати та аргументовано відстоювати власну позицію, поважаючи відмінні думки/позиції, якщо вони не порушують прав та гідності інших осіб;

— здатність критично аналізувати інформацію, розглядати питання з різних позицій, приймати обґрунтовані рішення;

— здатність до соціальної комунікації та вміння співпрацювати для розв’язання проблем спільнот різного рівня, зокрема шляхом волонтерської діяльності.

3.3. Засоби виховання учнівської молоді як суб’єктів громадянської дії та умови їх застосування в умовах закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку

Формування громадянської позиції учнів в процесі гурткової роботи

Знайти шлях до дитячих сердець, зародити в них повагу до природи, відчутти її гармонію та усвідомити себе і своє майбутнє в ній самій, такою є територія діяльності комунального закладу «Центр юних натуралістів» Рівненської обласної ради.

Станція юних натуралістів — заклад позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку роботи, складова системи позашкілля, яка надає знання, формує вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації, інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдаровань та стану здоров’я вихованців.

Для цього на Центру створено відповідні умови, а саме: навчально-дослідні земельні ділянки, плодовий сад, теплиці — лабораторії рослин закритого ґрунту, куточок живої природи, мініпасіка, екологічна стежка, кімната народознавства «Берегиня».

Комунальний заклад «Центр національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради — заклад позашкільної

освіти, який виховує громадянина-патріота України, готового розбудовувати країну на засадах сталого розвитку та раціонального природокористування.

Громадянське виховання, тісно пов'язане з пізнавальною діяльністю дітей, зміст і методи якої безпосередньо впливають на реалізацію виховних завдань. Рідна природа є потужним фактором виховання любові і поваги до своєї Батьківщини, могутнім засобом формування в дітей та молоді ціннісних ставлень, моральних якостей, насамперед національної свідомості.

Реалізація завдань громадянського виховання в процесі позашкільної екологічної освіти відбувається через:

- посилення українознавчої та народознавчої спрямованості навчального матеріалу;
- використання потенціалу краєзнавчого дослідження;
- формування у вихованців почуття поваги до вітчизняних діячів науки, до наукових розробок та досягнень України в галузі екології та у природоохоронній справі.

Провідною метою на заняттях гуртка «Природа навколо нас» (керівник Раїса РОМАШКО), «Я досліджую природу» (керівник Валентина БОБРОВСЬКА) є ознайомлення вихованців з природними ресурсами України, станом земельних і водних ресурсів, різноманіттям рослинного і тваринного світу, лісового фонду з територіями та об'єктами природно-заповідного фонду України.

Екскурсії в поле, ліс, на луки, на берег озера чи річки збагачують духовне життя вихованців, стимулюють бажання більше побачити і пізнати, більше зробити для збереження природи рідного краю.

Вивчаючи біологію рослин і тварин, на заняттях гуртків «Людина і довкілля» (керівник Алла ВЛАСИК), «Природа і ми» (керівник Сніжана ДУЖУК) педагоги використовують поетичні твори Кобзаря. Поет називав рослинність «зеленою ризою матінки-природи». Це розширює і збагачує знання юнатів про рослини-символи України, про рослини — чудодійні обереги нашого життя.

Робота гуртка «Знавці лікарських рослин» (керівник Лариса ГРИНЕВИЧ) спрямована на формування позитивної мотивації щодо здорового

способу життя, культури здоров'я. Юннати знайомляться з фітотерапією, яка сьогодні є потужним розділом сучасної медицини з багатовіковим досвідом фітотерапевтів. Під час заняття-конференції «Природа зцілює» вихованці виступають з рефератами, знайомляться з відомими фітотерапевтами: Наталією Земною та Іваном Носалем, їх життєвим шляхом та здобутками, які на конкретних прикладах доводять переваги природних методів лікування над фармацевтичними препаратами.

Колекційна ділянка лікарських рослин Центру є видовим об'єктом екологічної стежки, це поєднує навчальну і просвітницьку роботу під час екскурсій. Вихованці гуртка висадили понад 50 видів лікарських рослин, за якими доглядають, що сприяє вихованню у дітей дбайливого ставлення до рослинного світу.

Значна увага на заняттях гуртків «Юні квітникарі» (керівники Лариса ГРИНЕВИЧ, Лариса ВЛАСЮК), гуртка «Основи флористики та фітодизайну» (керівник Людмила ГАЙДАЧЕНКО) приділяється формуванню в юннатів національної самосвідомості, гордості за свою Батьківщину, почуття поваги до інших народів.

Вивчаючи тему «Історія флористики», керівники гуртків акцентують увагу вихованців на флористиці як стародавньому виді декоративно-прикладного мистецтва, проводять аналогію між фітоморфними мотивами у народному мистецтві та орнаментах вишивки.

Юннати вивчають українські традиції, обряди народних свят, легенди, звичаї, народні перекази, легенди, оповіді, загадки, пісні, які дійшли до нас із сивої давнини.

Під час вивчення теми «Українська символіка у флористиці» вихованці ознайомились із символікою квітів і рослин, традиціями українського народу, обрядами та звичаями, пов'язаними з рослинами та їх відображенням у флористиці. Склавши календар народних свят та обрядів, порівняли традиції та символіку квітів в Україні з традиціями в інших країнах.

На практичних заняттях юні квітникарі знайомляться з вітчизняними майстрами — флористами та їх творчістю, з традиційними українськими

квітами, деревами, кущами, представниками місцевої флори, що занесені до Червоної книги України, застосовують отримані знання та вміння для виготовлення українського віночка та оберегів, композицій до національних свят та урочистостей, виготовляють «Родинні обереги» та обереги для воїнів АТО.

Керівники гуртків максимально використовують виховний потенціал гурткової роботи через організацію активних форм навчальної діяльності: практичні роботи, проєктну діяльність, організацію конкурсів: флористики та фітодизайну, Парад квітів біля школи, виставок, свята Квітів, екскурсій до етнографічних та краєзнавчих музеїв, на виставки народного декоративно-прикладного мистецтва, ботанічних садів, музеїв. Природа є тією бездонною криницею, звідки дитина змалечку черпає знання, навчається розуміти навколишній світ, цінувати життя. І чим раніше в дитини розпочнеться формування конкретних уявлень про природні явища, тим вагомішими будуть результати виховання бережливого ставлення до всього живого.

На базі гуртків «Рослини — символи України» (керівники Світлана ЛУЦИШИН, Раїса РОМАШКО) працює клуб «Допитливий юннат». Природолюби здійснюють мініекспедиції у природу з метою виявлення первоцвітів, спостережень за живою та неживою природою. Звіти про роботу гуртківці готують у вигляді фоторепортажів та малюнків.

Засобом самовираження для вихованців є масові заходи. Це дозвілліві програми, подорожі, походи, екскурсії, виступи екологічної агітбригади та екотеатру, робота літнього профільного табірному збору. Гуртківці беруть активну участь у конкурсі «Міс осінь», «Дні відкритих дверей», «Юннатівський ярмарок», Всеукраїнській акції «День юного натураліста», яка проходить під гаслом «Звешся веселково — Україною, Земле, зачарована моя».

Вихованці гуртка «Екологічний дизайн» (керівник Сніжана ДУЖУК) розробили проєкт «Пташиний рай», який почали втілювати в куточку екзотичних рослин. Чільне місце у проєкті займає будиночок, в якому можуть оселитись горобці або синички. Встановлено його на міцних гілках вікового дерева. З нього звішуються мінігодівнички з лози, які стануть у пригоді

взимку, а зараз це просто декор. Цей проєкт — маленький вклад у справу збереження птахів і є гарною прикрасою куточка екзотичних рослин.

Невід’ємною частиною навчально-виховної та експериментально-дослідницької роботи з юннатами є робота в об’єктах захищеного ґрунту (парники, теплиці). У квітковій теплиці Центру під керівництвом завідувача відділу екології та ландшафтного дизайну Валентини КАТЮХИ створені всі умови для забезпечення освітнього процесу. Колекція кімнатних рослин нараховує більше 130 видів. Вихованців гуртків дивує і водночас захоплює казкове розмаїття рослин, адже постійними мешканцями тут є велика кількість дивовижних субтропічних, тропічних та рослин пустелі. Побувавши хоча б один раз у цьому царстві, у дітей виникає бажання виростити такі ж рослини у себе вдома. Спільно із керівниками гуртків вихованці закладають дослідні з розмноження кімнатних рослин, адже квітково-декоративні рослини є зручним об’єктом для організації експериментально-дослідницької роботи.

Теплиці є базою для проведення дослідницької роботи як для юннатів, так і для студентів природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету, Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем’янчука.

Правильно організована навчально-дослідницька робота в гуртку «У світі кімнатних рослин» (керівник Інна ВЛАСЮК) дає змогу виконувати навчальну програму з біології профільних гуртків, на високому науково-методичному рівні вести дослідні та практичні роботи.

Робота юннатів в тепличному комплексі дозволяє спостерігати за ростом рослин у штучних умовах та компенсує брак спілкування з живою природою в осінню та зимову пори року. Такі заняття сприяють професійному самовизначенню учнів, розвитку їх творчості.

На заняттях в гуртках сільськогосподарського профілю («Юні ботаніки», «Юні овочівники», «Юні бджолярі», «Юні голубівники», «Юні генетики-селекціонери») закладаються любов до рідної землі, до мальовничої української природи, почуття любові до своєї Батьківщини, шанобливе ставлення

до навколишнього середовища, почуття громадянської і соціальної відповідальності.

Шляхами реалізації формування громадянської позиції в процесі проведення занять гуртків сільськогосподарського профілю є:

- добір фактичного матеріалу виховної спрямованості, який використовується на заняттях, й посилення його українознавчої спрямованості. При характеристиці сільськогосподарських рослин звертається увага саме на українські сорти, українських агрономів і селекціонерів;

- реалізація принципу національної спрямованості гуртків сільськогосподарського профілю передбачає формування в молоді національної свідомості, прищеплення шанобливого ставлення до рідної землі — землі наших предків, виховання таких рис українців: як чуйність, працелюбність, допомога та підтримка;

- проведення практичних робіт на навчально-дослідних земельних ділянках дає змогу молоді практично вивчати особливості господарства рідного краю;

- масові заходи із використанням української символіки: свята, зльоти, збори, екскурсії, практичні роботи, конкурси, флешмоби тощо.

Формування у вихованців уявлень про наукові досягнення України в галузі сільського господарства відбувається засобами пошукової роботи гуртка «Юні ботаніки» (керівник Алла ВЛАСИК). Досліджуються сорти і форми овочевих культур вітчизняної селекції, добре адаптовані до місцевих умов, стійкі до шкочочинних хвороб та шкідників, генетично стабільні та високорожайні для поповнення колекційного відділку навчально-дослідної земельної ділянки; юннати збирають насіння та посадковий матеріал місцевих сортів, описують, фотографують і визначають рідкісні малопоширені рослини та вивчають їх різновиди, застосовують нові екологічно-безпечні технології вирощування сільськогосподарської продукції та народні біологічні засоби захисту рослин, знайомляться з досягненнями українських селекціонерів: Ремесла Василя Миколайовича (українського вченого в галузі селекції та насінництва пшениці, доктора сільськогосподарських наук), Кириченка

Федора Григоровича (українського селекціонера, академіка Всесоюзної Академії сільськогосподарських наук і лісівництва).

Члени гуртка «Юні бджолярі» (керівник Олександр ОМЕЛЬЧУК) досліджують історію розвитку бджільництва свого регіону та України, вивчають біографії вчених і практиків, їх внесок у розвиток галузі, традиції використання різних систем вуликів у даній місцевості, на які складають характеристики (будова, розміри, принципи використання), кормову базу та різноманіття продуктів бджільництва, а також їх застосування. Вихованці записують байки, вірші, загадки, прислів'я, казки, повір'я, прикмети (на основі яких складають народний календар пасічника), традиційні кулінарні рецепти приготування страв, напоїв, народних лікарських засобів з використанням продуктів бджільництва.

Юннати-голубівники (керівники Олександр ОМЕЛЬЧУК, Дмитро СЕРГІЄНКО) займаються розведенням декоративних порід голубів, вивчають біологію голуба, оволодівають практичними вміннями та навичками утримання цього птаха. У голуб'ятні зібрані такі породи голубів: миколаївська, високолотні, бойові, декоративні-павичеві, кучерявий декоративний, ротовські статні, чіліки, поштово-спортивні різних підвидів.

Вихованці гуртка «Юні зоологи» (керівник Катерина ГОМЕНЮК) проводять спостереження за поведінкою та розвитком змії, земноводних, які живуть в тераріумах; допомагають у догляді за тваринами різних систематичних груп. Юні зоологи є активними членами консультаційного пункту «Скринька порад господарям домашніх улюбленців», започаткованого лідерами учнівського самоврядування. Юннати організовують збір кормів для підгодівлі зимуючих птахів, надають консультації щодо раціону зимуючих птахів. В живому куточку добре себе почувають хом'яки, морські свинки, хвилясті папуги, кенарі, паличники, скорпіон, королівський полоз, гекон. У процесі пошукової та науково-дослідницької роботи вихованці вивчають історію виникнення місцевих порід тварин, організацію роботи сучасних тваринницьких господарств, їх досвід роботи, складають каталог аборигенних і сучасних порід сільськогосподарських тварин та птиці, проводять

моніторинг чисельності того чи іншого виду, визначають домінуючий напрям тваринництва в регіоні.

Відомо, що безпосереднє спілкування з тваринами корисне для будь-якого віку. Особливе значення воно має для школярів молодшого віку, у яких формуються ніжні паростки доброти. На заняттях гуртка «Домашні улюбленці» (керівники Катерина ГОМЕНЮК, Руслана ПОДДУБНЯК) вихованці працюють у куточку живої природи Центру юних натуралістів, є активними учасниками Всеукраїнського конкурсу «Гуманне ставлення до тварин», який сприяє популяризації гуманного ставлення до тварин у суспільстві.

Заняття в гуртку «Майстерня духовності» (керівник Лілія ШЕХТЕР) поєднує між собою сучасні методики розвитку особистості молодого покоління, направлені на виховання митця, виконавця з позиції театральної «школи переживання», що враховує особистісний досвід і рівень психо-фізичного розвитку. В освітній процес впроваджуються такі технології, як музикотерапія, арттерапія, театротерапія, природотерапія та екотерапія.

Формування мотивації здорового способу життя запобігає негативним проявам поведінки підлітків та виховує таку якість, як «цінність здоров'я», що визначає гуманістично спрямовану життєдіяльність особи. На заняттях гуртка «Основи валеології» керівник Світлана ЛУЦИШИН дотримується принципів виховання Василя Сухомлинського, який писав: «Турбота про здоров'я — це найважливіша праця педагога. Від життєдіяльності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра у власні сили». Педагог приділяє увагу як просвіті учнів, так і їх батьків в сучасних умовах. Педагогічна просвіта батьків стала водночас і формою, і умовою спільної праці закладу позашкільної освіти і родини у розв'язанні проблеми формування здорового способу життя. Проводяться спільні заняття: «Режим для школяра», «Телевізор та комп'ютер у житті сім'ї та дитини», «Емоційні стани дорослого і дитини: що приховано за ними», «Дитячий травматизм і надання першої допомоги при травмах», «Причини і наслідки дитячої агресії» та інші. Ефективним є на заняттях навчання здоровому способу життя: «Веселі старти», «Шлях до здоров'я», «В гостях у Нехворійка»,

«Це повинен кожен знати, щоб аварій уникати», конкурси малюнків «Здоров'я — найголовніше багатство», тематичні практикуми: «Як вчинити у даній ситуації: битися чи не битися?», «Як вчинити у даній ситуації: тобі запропонували цигарку».

Педагог наголошує, що здоров'я нації в наш час розглядається як показник цивілізованості держави, що відбиває соціально-економічне становище суспільства. Народна мудрість говорить, що дев'ять десятих щастя людини складає її здоров'я.

Любов до природи, до збереження її багатств і найбільш повного використання її ресурсів виявляється в різних формах. Одна з них — створення саду запахів або ароматів, над проєктом якого працювали вихованці гуртка «Позакласна та позашкільна робота з біології» (керівник Євдокія МОРОЗ).

Специфіка садів і паркового садівництва полягає в тому, що вона часто відтворює історію і культуру народу, його національні традиції. Недарма уміння і знання в цій галузі цінувалися здавна.

Справжньою прикрасою закладу позашкільної освіти є куточок «Вчимося всіма відчуттями». Він привертає увагу в усі пори року. Рослини тут згруповано відповідно до різних видів чуття. Всім нам добре відомо, що зв'язок між організмом і довкіллям, зокрема і чуттєве сприйняття краси навколишнього світу, регулюється нервовою системою. Людина здатна розрізняти відчуття: зорові, слухові, смакові, нюхові, температурні, дотикові. Дія пахощів на людину відбувається на рівні підсвідомості.

Для кожного з нас Батьківщина починається з рідного краю, рідної хати. Саме з батьківською домівкою пов'язані найтепліші спогади і почуття кожної людини, до неї лине вона і в щасливі, і в гіркі часи свого життя. Українська хата — це символ тепла, затишку, добра і надії, захисту і допомоги. Дім споконвіку передавався у спадок і був символом роду.

З метою повноцінного навчання і відпочинку учнівської молоді, розвитку їх творчих здібностей, удосконалення умінь і навичок з певних профілів

діяльності, проведення природоохоронної та краєзнавчої роботи педагогічним колективом комунального закладу «Центр юних натуралістів» започатковано навчально-пізнавальну екскурсійну програму «Стежинками природи».

На Станцію приїжджають школярі з усієї області. Особливо активізується екскурсійна діяльність під час канікул.

Перед педагогами Центру стоїть завдання — виховати особистість через призму знань про навколишній світ, сформувати активну громадянську позицію підлітка, яка складається з багатьох компонентів, які вибудовують своєрідний комплекс різновидів виховання: громадянського, національного, патріотичного, гуманістичного, морального, правового, екологічного, естетичного, трудового, фізичного.

Учнівське самоврядування у закладі позашкільної освіти

Ефективність педагогічної взаємодії керівника гуртків і учня залежить від того, наскільки вони набувають навичок організаторів у будь-якій діяльності, наскільки вміють організовуватися, визначити активну позицію, наскільки в них буде сформовано соціальну активність і відповідальність. Найефективніше це здійснюється через організацію учнівського самоврядування. В основу створення системи покладено сучасне трактування самоуправління, що формує в учня відповідальність за вирішення питань станційного життя. Головне завдання учнівського самоврядування полягає в тому, щоб через розвиток соціальної активності учнів виховати в них почуття власної гідності, надати їм можливість виявити себе у справах.

Процес створення органів учнівського самоврядування почався з правового забезпечення. Було опрацьовано нормативно-правові акти, що регламентують їхню діяльність на підставі яких учнями й педагогами було визначено орієнтовну структуру самоврядування та напрями діяльності гуртківців. Після обговорення структуру було остаточно сформовано і вона набула вигляду «Країни Юннатії» з президентом країни, радою і комітетами. Організаційно-функціональна структура та Статут «Країни Юннатії» дають певне уявлення про його роботу.

До складу Країни Юннатія входять комітети інформації «Експрес-клуб», зоології «Лелека», квітництва «Соняшник», біології «Колосок», народознавства «Джерело», культури і дозвілля «Вогник», здоров'я «Алтея».

Конференція — це найвищий орган самоврядування, робота якого спрямована на розвиток ініціативи, дотримання дисципліни. Скликається не рідше одного разу на рік. Шляхом відкритого голосування на конференції затверджують структуру і склад органів «Країни Юннатії». Очолює роботу рада в складі: президента країни, голів комітетів, секретаря.

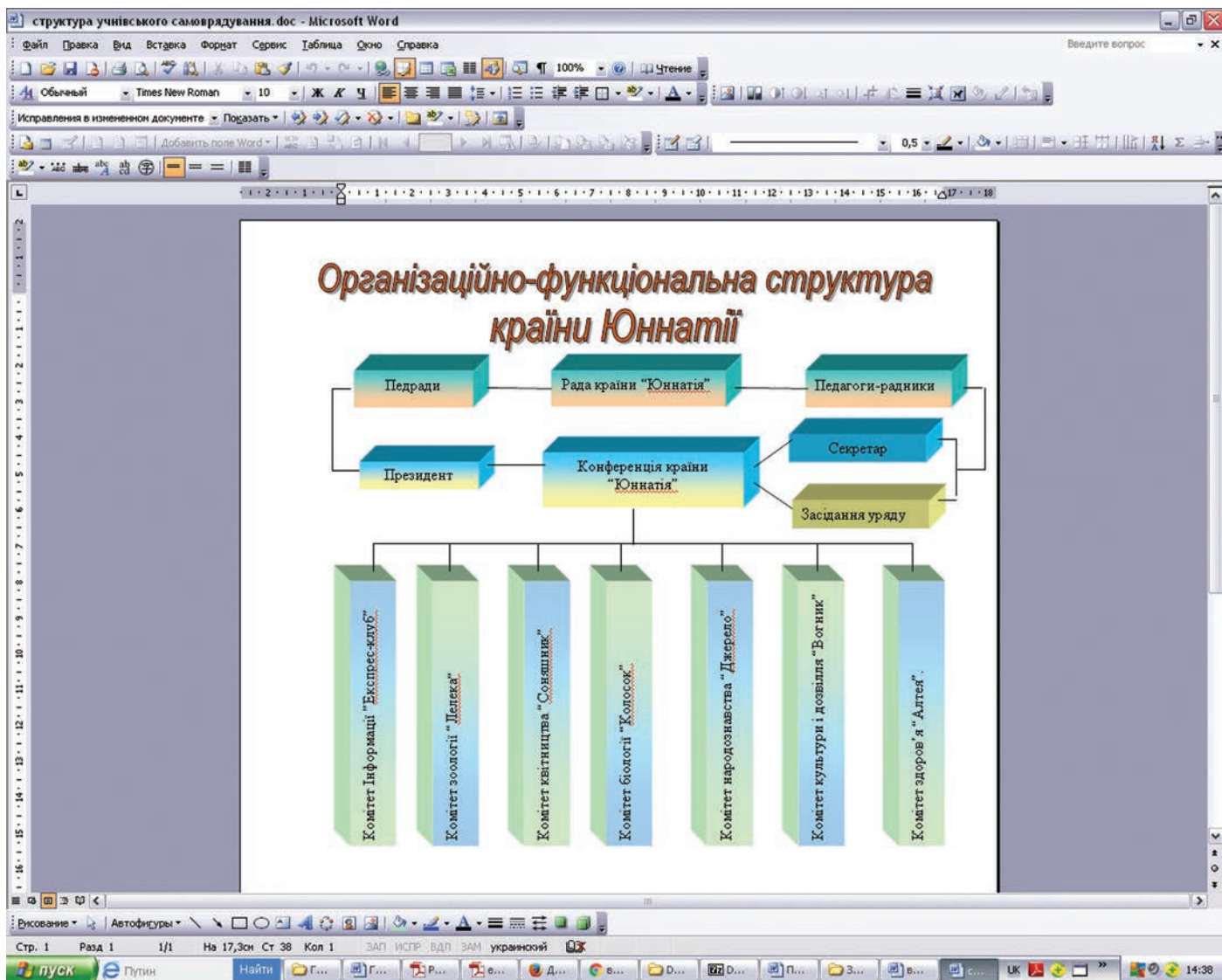
Починаючи з 2008 року процедура виборів президента «Країни Юннатії» стала ідентичною виборам президента країни. На першому етапі гуртківці реєструвались як кандидати у президенти. Для того щоб зареєструватись, потрібно було зібрати певну кількість підписів на підтримку кандидата. Для цього кожен кандидат організовував штаб підтримки, який допомагав організовувати передвиборчу кампанію. Після реєстрації штаби готували листівки-агітки, у яких висвітлювали передвиборчу програму кандидатів.

Вибори проходили у визначений день шляхом таємного голосування. З цією метою були виготовлені виборчі бюлетені. Для того, щоб проголосувати учням потрібно було зробити позначку навпроти того кандидата, якого вони підтримують. Заповнені бюлетені опускались у скриньку для голосування. Після підрахунку голосів визначався переможець виборів. Із членів комітетів обирають їхніх голів. Кандидата можна вважати обраним, якщо за нього віддано більшість голосів.

«Країна Юннатія» має свою газету «Екологічна палітра», яка виходить з періодичністю один раз на квартал. В газеті висвітлюються новини з життя Центру, публікуються результати юннатівських досліджень і спостережень, друкується інформація про цікаві факти з життя тварин, творчі доробки членів усіх гуртків. Координують роботу дитячого самоврядування педагоги-радники.

Пакет документів про дитяче самоуправління включає:

- Статут учнівського самоврядування;
- Положення про педагогів-радників
- Положення про учнівське самоврядування.

Гімн юннатів

Автор: Людмила ГАЙДАЧЕНКО

Мій край чудовий — Україна!

Тут народились ти і я

Тут над ставком верба й калина

Чарівна пісня солов'я.

Цвітуть волошки в синім житі,

Джерельце радісно дзвенить,

Все найдорожче в цілм світі

Ви для нащадків збережіть.

Приспів:

Юннати ми, охороняємо природу,

Вивчаєм фауну та різнобарвну флору.

Досліджуємо, спостерігаємо, творимо
«Живи, Земля!» — ми скажемо хором.

Живи, живи, Земля, Юннатія моя

Розвиток особистості громадянина засобами практичної психології

Основою практичної психологічної роботи в закладі є збереження психічного та психологічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу.

Практичний психолог здійснює психологічний супровід розвитку гуртківців за напрямками:

- психологічний супровід розвитку підлітків (діагностика особистісних рис та якостей, особливостей характеру; стимулювання саморозвитку та самовиховання; консультування з особистісних проблем; тематичні бесіди, навчальні заняття, тренінги; психологічна допомога в кризових ситуаціях);

- допомога в професійному самовизначенні старшокласників (групова діагностика професійних нахилів, інтересів, здібностей; профорієнтаційні бесіди та ігри; індивідуальні психологічні консультації з проблем професійного вибору);

- робота з обдарованими дітьми та дітьми з творчими здібностями (психодіагностика дітей з високим інтелектуальним потенціалом; виявлення обдарованих і талановитих дітей; індивідуальні психологічні консультації для таких дітей і їх батьків; групова робота по розвитку комунікативних навичок, креативності);

- виявлення дітей «групи ризику» і робота з корекції їх поведінки;

- запобігання конфліктам в учнівських колективах;

- орієнтація учнів на здоровий спосіб життя.

Тренінги з громадянського виховання, підготовлені і проведені практичним психологом, опитування, аналіз творчих робіт гуртківців сприяють усвідомленню вихованцями сутності якостей суб'єкта громадянського суспільства, основ законодавства України, забезпечення розуміння і засвоєння ними основних ціннісних понять громадського життя та громадянського суспільства, розвитку навичок соціальної активності, бажання брати участь у суспільно корисній діяльності місцевої громади.

3.4. Форми та методи виховання учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії в умовах закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку

Роль масових заходів у формування громадянської культури

Побудова нового громадянського, демократичного, гуманного та правового суспільства, орієнтованого на високі національні й загальнолюдські цінності, набуває актуальності в стратегії сучасної української освіти. З огляду на сказане вище актуальними є наукове обґрунтування і практичне забезпечення нової, за своєю сутністю, системи громадянського виховання, мета якого — сформувати в учнів комплекс громадянських якостей, глибоке розуміння ними належності до українського народу, до своєї Батьківщини, внутрішню потребу й готовність відстоювати та захищати її інтереси, реалізовувати свій особистісний потенціал на благо зміцнення Української держави. Отже, громадянське виховання нерозривно пов'язане з відродженням нації, демократизацією та гуманізацією суспільства, поглибленням самоуправління народу.

Пріоритетних напрямками діяльності педагогічних працівників комунального закладу «Центр національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради під час організації та проведення масових заходів еколого-натуралістичного змісту це:

- формування відповідальності за долю нації, держави;
- виховання розуміння високої цінності українського громадянства, внутрішньої потреби бути громадянином України;
- формування поваги до Конституції України, державної символіки;
- виховання шанобливого ставлення до рідних святинь, української мови, історії, традицій;
- формування національної свідомості, людської гідності, любові до рідної землі, родини, народу;
- формування соціальної активності; правової культури особистості;
- формування й розвиток духовно-моральних і загальнолюдських цінностей;

- формування в учнів потреби до праці як першої життєвої необхідності, високої цінності й головного способу досягнення життєвого успіху;
- сприяння розвитку фізичного, психічного та духовного здоров'я, задоволення естетичних та культурних потреб особистості;
- виховання здатності протидіяти проявам аморальності, правопорушень, бездуховності, антигромадській діяльності.

Серед методів та форм громадянського виховання пріоритетна роль належить активним методам, що базуються на демократичному стилі взаємодії й спрямовані на самостійний пошук істини, сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості.

Громадянська гідність людини починається в дитинстві, людина не мислима без громадянської серцевини, тому піклування про громадянську лінію всього процесу морального виховання є першочерговою турботою педагогів закладів позашкільної освіти. Громадянськість пробуджується в юній душі лише тоді, коли людина вже в дитинстві і особливо в роки отрочтва робить світ кращим, ніж він є. Саме участь вихованців у масових заходах еколого-натуралістичного змісту сприяють становленню самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин.

У комунальному закладі «Центр національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради одним із важливих напрямків діяльності є громадянське виховання дітей та учнівської молоді. Педагогічними працівниками закладу проведено низка масових заходів, спрямованих на виховання громадянина-патріота України.

Громадянськість пробуджується в юній душі лише тоді, коли людина вже в дитинстві, і особливо в роки отрочтва робить світ кращим, ніж він є. Цьому сприяють відвідування концертних програм українських сучасників. У жовтні вихованці гуртків «Майстерня духовності» та «Екосвіт» разом ШЕХТЕР Лілією, завідувачем організаційно-масового відділу Центру побували на концерті

пам'яті класика сучасної української музики — Кузьми Скрябіна, який відбувся у Міському Будинку Культури. У концерті «А пам'ятаєш...» найкращі Рівненські артисти — солісти Андрій Леончик, Катерина Качановська, Олексій Казанцев, гурти «Лісова пісня», «Marmelad», «Sarafan Band», «Після 9-ти», під акомпанемент оркестру «Наспів» виконали улюблені шлягери по-новому. У листопаді вихованцям Центру юних натуралістів пощастило долучитися до прекрасного поетичного дійства, який подарував театр авторської пісні із міста Суми «Ла Шансон». Упродовж двох годин вихованці гуртка «Екосвіт» (керівник ШЕХТЕР Лілія) разом з батьками перебували в атмосфері спілкування споріднених душ та єднанні сердець, отримували неймовірне унікальне відчуття поетичного слова та його звучання у музиці. Поряд з авторськими роботами виконавців ГОРОДНИЧОГО Сергія, СКОРОБОГАТСЬКОЇ Оксани, СИРОВАТСЬКОГО Віктора, ШИФРІНОЇ Яни звучали пісні сучасних українських авторів І. ЖУКОВА, В. ЗАВГОРОДНЬОГО, В. ВАСИЛЬЄВА. У концертній програмі неперевершеним був виступ президента Рівненського клубу авторської пісні та співаної поезії МАРЧЕНКА Валерія, який подарував глядачам низку власних пісень.

Вже п'ятий рік поспіль в закладі проводиться дитячо-юнацька еколого-патріотична гра «Паросток» під гаслом «Паросток виростає, коли кожен свою любов вкладає». Особливістю проведення гри на Центру юних натуралістів є те, що кожен педагог сам вибирає модуль гри та розробляє свій авторський сценарій відповідно до свого профілю навчально-виховної діяльності. Важливим етапом завжди залишається трудова акція — закладання алеї, висадка деревних насаджень чи кущів. Захід включає урочисте відкриття, яке готують вихованці гуртка «Екосвіт» (керівник Лілія ШЕХТЕР), після якого оголошуються умови та правила гри. Дітей ділять на команди, вручають їм маршрутні листи, в яких вказують етапи проходження модулів конкурсу та зашифровані гасла. Народознавчий модуль включає ознайомлення учасників гри не тільки з рослинами — символами України, але й майстер-клас «Виготовлення листівки в українському стилі» (керівники ГРИНЕВИЧ Лариса, ВЛАСЮК Лариса). Юні майстри оформляють привітальні листівки

символічними українськими орнаментами. Особливості поведінки тварин юннати вивчають на зоологічному модулі (керівники ПОДДУБНЯК Руслана ГОМЕНЮК Катерина) та контактено спілкуються з мешканцями живого куточка Центру. Оригінально проходять тваринні перегони, адже діти спостерігають за поведінкою хом'яків та черепах під час змагань та вболівають за швидкість проходження ними заданої дистанції Центру. Юннати, відвідавши модуль метеорологічний (керівник РОМАШКО Раїса.) навчаються практично визначити сторони горизонту та закріплюють свої знання, відповівши на запитання вікторини. На дендрологічному модулі «Паросток» (керівники БОБРОВСЬКА Валентина, СЕРГІЄНКО Дмитро, ОМЕЛЬЧУК Олександр) учасників гри інформують про етапи висаджування дерев та кущів, після чого вихованцями закладено катальпову алею біля метеорологічного майданчика Центру. Гуртківці виготовляють плакати до Дня захисника України під час патріотичного модуля (керівники ЛУЦИШИН Світлана, БОНДАР Тетяна). Юннати довідуються про важливість вшанування воїнів, які стоять на захисті своєї батьківщини. Під час творчої роботи діти виконують пісні про Україну. Традиційно гра завершується обміном враженнями, захистом плакатів на патріотичну тематику. Після підведення підсумків кожна команда отримує місце за кількістю балів та за швидкість проходження усіх етапів гри. Усім юним натуралістам вручаються сертифікати учасника гри «Паросток» та захожувальні призи, які заздалегідь готують педагогічні працівники Центру.

В грудні пройшла зустріч у творчій майстерні «Гітара і ми» на тему «Сили добра і любові», організована командою екотеатру «Енергія життя» (керівник ШЕХТЕР Лілія). Метою заходу було виховання духовної культури, громадянської свідомості, єдності, найвищих загальнолюдських цінностей — милосердя, любові до ближнього, взаєморозуміння, поваги, розвиток творчих здібностей учнівської молоді, вміння працювати в команді. До творчого спілкування долучились вихованці Центру, педагоги, батьки та гості, які мали змогу не тільки довідатись про історію пісенної творчості авторів і виконавців різних держав, але й самі виконували пісні, визначали найулюбленіші та долучились до виступів в імпровізованій формі. Під час зустрічі

у творчій майстерні проходило чаювання, яке організували педагоги закладу, що створило затишну атмосферу, проникнуту душевністю та теплотою. Вихованці гуртків «Екосвіт» «Майстерня духовності» випустили збірку пісень, в яких озвучувались теми добра, любові до Батьківщини, кохання, любові до природи, проникливо висвітлювалась тема війни в Україні. Юні виконавці дали можливість замислитись, переусвідомити, відчутти важливість збереження миру та єдності, зрозуміти важливість життєвих цінностей.

В грудні на Андрія вихованці гуртка «Юні зоологи» (керівник МОМОТЮК Марія) традиційно проводять конкурсну програму «Андріївські вечорниці», на якій познайомились з традиціями українського народу під час грудневих свят.

У грудні вихованці гуртків «Домашні улюбленці» (керівник ПОДДУБНЯК Руслана), «Майстерня духовності» (керівник ШЕХТЕР Лілія) долучилися до благодійного новорічно-різдвяного ярмарку «Врятуємо життя разом», який проходив на майдані Незалежності. До участі у заході долучився весь педагогічний колектив та вихованці закладу, які виготовили вінки, стилізовані ялинки, новорічні прикраси, різдвяні подарунки виготовлені з природних матеріалів з використанням сучасних оздоблювальних декорів.

Під час безпрограшної лотереї було зібрано 850 гривень благодійних внесків, які було передано на лікування тяжкохворих дітей закладів освіти Рівного. Під час ярмарку вихованці гуртків закладу організували «Співанку», з метою привернення уваги людей для участі у благодійницькій справі. Захід сприяв вихованню духовної культури молодого покоління на благородних почуттях взаємодопомоги та активній життєвій позиції.

Експедиції, походи і екскурсії та їхній вплив на формування громадянської позиції учнів

Педагоги Центру юних натуралістів розглядають громадянські якості як особистісну цінність, духовно-моральну якість, інтегральну єдність почуттів, переконань і діяльності, моральний та соціально-політичний принцип особистості, визначальний принцип українського позашкілля. Проблема формування цих якостей була актуальною завжди, однак вона загострилась

у зв'язку з певними подіями в Україні. Набуло актуальності формування ціннісного ставлення до природи, звичаїв, культури рідного краю, малої батьківщини, свого міста, села, району. Тому вивчення культурного багатства, на нашу думку, варто проводити не в кабінетах і музеях, а в місцях, де ця культура є звичним способом ведення господарства, де збереглись стародавні обряди, де ще живі свідки визвольної боротьби українського народу за незалежність.

Рівненщина багата такими місцями. Переважно це поліські райони на півночі області. Тому щороку юннати Рівненщини вирушають у експедицію «ЮНЕКО», яку організовує комунальний заклад «Центр юних натуралістів» Рівненської обласної ради, під час якої впродовж 10 днів досліджують біорізноманіття Білоозерського лісництва Рівненського природного заповідника та соціокультурні особливості регіону.

Одним з напрямків досліджень юних екологів є традиційне колодкове бджільництво — бортництво. Лісові райони України завжди були зручною базою для розвитку бджільництва. Був час, коли воно займало пріоритетне місце в життєдіяльності людини. З-поміж усіх українських регіонів Полісся визнане осередком найбільш консервативних традицій бджільництва. Тут до наших днів це заняття рудиментарно збереглося не лише в пам'яті старожилів, а й у сучасному побуті. На відміну від сучасного бджільництва, бортництво має ще й культурну складову. З ним пов'язаний цілий ряд ритуалів, символів — і все це живе до сьогодні.

Найдоступнішим для відвідування є господарство Петра Лебедюка, що знаходиться на околиці села Рудка. Пан Лебедюк займається традиційним для цих країв бортництвом. На запитання чому саме бортництво, а не сучасне рамкове бджільництво, відповідає, що цим займались його предки, і, на його думку, борті забезпечують нормальну, без втрат, зимівлю бджіл. Для бджіл квадратна форма вулика — неприродна, оскільки в ній нерівномірно розподіляється тепло. У круглому дуплі тепло і це створює комфортні для рою умови. Дуплянки (борті) виготовляє вручну з використанням «пішні» — інструменту з довгою ручкою, за допомогою якого видовбують дуплянки

і роблять ополонки взимку на озері. При підборі породи дерев для бортей звертає увагу на те, щоб колода всередині вже мала отвір, дупло, було трухляве. Дупла розширює, випалюючи їх шишками. Для цього соснові шишки кладе в середину і підпалює. Далі, за допомогою інструментів, доводить внутрішні розміри борті до необхідного об'єму.

Ще одне цікаве місце, яке варто відвідати — хутір «За Перебродом», де мешкає сім'я колишнього лісничого Олександра Калінки. Бджільництво займались ще його діди — прадіди. На хуторі збереглись дуплянки, яким понад 300 років. І стоять ці унікальні експонати не в музеї, а просто неба.

Поряд розташувалось село Озерці. Це теж цікавий об'єкт для відвідування туристами. У селі працює народний музей, у якому збереглись старовинні інструменти праці, одяг та документи, які засвідчують про багату історію краю. У селі є водойми, які сприяють розвитку рекреаційного напрямку.

Не менш захоплива історія Полісся. В цих краях під час Першої світової війни проходила наступальна операція російських військ відома як Брусиловський прорив. Ділянка фронту пролягала поблизу села Озірці, що поруч з місцем таборування учасників експедиції. У лісах до цих пір збереглись сліди укріплень і земляних валів, що в ті часи слугували сховищами для бойової техніки. Славиться Полісся також героїчними подвигами українських повстанців, що боролись за свободу України під час Другої світової війни. Під час локальних виходів було знайдено пам'ятні знаки та могили, що вшановують пам'ять цих людей. Ландшафти краю вражають навіть досвідчених мандрівників. Недоторкана природа і багаті місцеві традиції справляють враження. Століттями ця земля залишалася важкодоступною, тому люди зберегли протягом довгого часу свій усталений спосіб життя.

Експедиційних напрямків у закладі є кілька. Так, вихованці Центру юних натуралістів разом з керівниками СЕРГІЄНКОМ Дмитром, керівником гуртків та ШЕХТЕР Лілією завідувачем організаційно-масового відділу організували еколого-краєзнавчу екскурсію до історичної архітектурної військової споруди — Тараканівського форту Дубенського району. В рамках заходу юннати вивчали історію будівництва форту, мандрували підземними

тунелями, що використовувалися для воєнних навчань та оборони, довідались про особливості благоустрою фортеці. Діти знайомились із тваринним і рослинним світом, мандруючи стежками мальовничого Тараканівського лісу. Цікавим етапом екскурсії став майстер-клас з приготування традиційної української страви — борщу на вогнищі, до якої долучилися усі учасники подорожі. Юннати вивчали обрядовість свого народу під час вікторини, ігор, конкурсів, взяли участь у пісенному марафоні «Всі разом — ми одна родина». Саме під час дегустації щойно приготовленої страви навколо багаття усі учасники мандрівки обмінювалися яскравими враженнями та складали плани на майбутнє. Програма завершилась подорожжю до одного з найстаріших замків князів Острозьких (XV століття) у м. Дубно, де усі мали можливість довідатись про історичну минувшину свого краю.

З метою екологічного виховання учнів у літній період, дбайливого ставлення до природи, оздоровлення юннатів в екологічно — чистій місцевості вихованці гуртка «Екологічний театр» під керівництвом ШЕХТЕР Лілії, завідувача організаційно-масового відділу комунального закладу «Центр юних натуралістів» Рівненської обласної ради, вивчають об'єкти живої природи с. Хрінники Демидівського району Рівненської області під час еколого-краєзнавчого походу за маршрутом місто Рівне — село Хрінники Демидівського району — місто Рівне.

Табір, як правило, базується у с. Хрінники на березі Хрінницького водосховища Демидівського району Рівненської області. Мандруючи екологічною стежкою «Хрінницький ліс» діти вивчали тваринний і рослинний світ Демидівщини, проводили дослідження стану прибережної смуги Хрінницького водосховища.

В рамках походу діти на практиці пройшли перші уроки школи виживання в природі: навчились розкладати намети, розпалювати багаття, облаштовувати місце таборування, готувати страви на вогнищі, надавати першу медичну допомогу різного характеру. Корисними і захопливими для юннатів стали тепле родинне спілкування, школа взаємопідтримки «З любов'ю до світу», тренінгові заняття з метою зняття психоемоційного напруження, бесіди

духовного спрямування, відверта розмова «Я вибираю здоров'я», метою якої було привернути увагу учнівської молоді до важливості підбору системи харчування — однієї з складових збереження здоров'я.

В рамках походу діти розчищають від сміття територію табору, загартовуються оздоровчими купаннями в озері, заготовляють лікарську сировину, вивчають рослинний та тваринний світ, складають та співають пісні під гітари біля вечірнього вогнища, діляться враженнями під час гри «Інтерв'ю».

Екологічні походи, експедиції відкривають шлях до пізнання оздоровчої цінності природи, дають змогу практично здійснювати комплексний підхід до вивчення, охорони й примноження природних ресурсів, забезпечують позитивний вплив природи для гармонійного розвитку особистості, поновлення фізичних і духовних сил.

Гармонійне поєднання теоретичного матеріалу з практичними дослідженнями сприяє формуванню активної життєвої позиції молоді. До того ж, участь в експедиціях допомагає юннатам не тільки краще пізнати природу свого краю, усвідомити особисту відповідальність за її майбутнє, а й проводити змістовні дослідження природних компонентів з подальшим оформленням звітних матеріалів участі в масових обласних та Всеукраїнських проєктах, конкурсах, акціях екологічного та природоохоронного спрямування.

З метою виховання екологічної культури та дбайливого ставлення до історичної культури свого краю педагогічні працівники ГОМЕНЮК Катерина, ПОДДУБНЯК Руслана та ШЕХТЕР Лілія разом з вихованцями гуртків «Юні зоологи», «Аплікація з соломи» та «Екосвіт» комунального закладу «Центр національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради здійснили еколого-краєзнавчий похід до парку історичної реконструкції часів Давньої Русі — городище Оствиця, що знаходиться у місті Рівне на лівому березі озера Басів Кут.

Юні натуралісти довідались про історію Басівкутського городища — пам'ятку археології національного значення періоду Київської Русі IX-XIII століття, що розміщується на території колишнього села Басів Кут, на західному березі Басівкутського водосновища (лівий берег річки Устя).

Давнє укріплення збудували на мисі заввишки 7–9 м, з трьох сторін він у давнину був оточений заболоченими низинами та заплавою річки, а з підведеної сторони майданчик відрізаний від височини ровом заввишки до 15 м. Діти дізнались, що серед знахідок є гончарний посуд, залізні знаряддя праці, сільськогосподарські знаряддя, побутові вироби, прикраси, зброя та предмети спорядження верхового коня.

Юрій ОЙЦЮСЬ, відомий громадський активіст нашого міста, розповів учасникам походу про поселення древніх слов'ян на березі Басового Кута, особливості ведення будівництва у прадавні часи, продемонстрував предмети ужитку, пічки з глини, лави зі зрубу, познайомив з історією стародавніх човнів вікінгів, варязького дракару, які виготовили Рівненські умільці.

В рамках походу з метою виховання належного поведіння з відходами юннати розчистили від сміття близько гектара території городища, зібравши тверді відходи (пластик, скло, поліетилен, папір, гума, метал) а також залишки деревних відходів. Юні екологи розчистили місцеве джерело.

Винагородою учасникам екологічного походу стало катання на старовинному човні.

Подорож завершилась дружнім чаюванням, розвагами та співанкою біля вогнища на території Центру юних натуралістів.

Завдання виїзних форм роботи — не лише навчити учнів розпізнавати певні види флори та фауни в природі, а формувати здатність до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, за якої набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення, виконувати відповідні дії, нести відповідальність за прийняті рішення, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля. І формувати ці навички треба починати з самого раннього віку. В іншому випадку, людині важко буде протистояти спокусам, що з'являтимуться впродовж життя.

Тематичні тижні, місячники, свята

Традиційно в грудні у закладі проходить місячник національного виховання «Я, родина, Україна». Для гуртківців проводяться майстер-класи, бесіди, свята, ігри, конкурси.

В рамках місячника керівники гуртків проводять майстер-клас «Виготовлення витинанок-янголів», виготовляють маки із тканини, для декорування символічного українського віночка, новорічні прикраси для ялинки і оселі в сучасному стилі своїми руками. Про значення праці для здоров'я і добробуту людини розповідає керівник гуртків ЛУЦИШИН Світлана своїм учням на гуртку «Основи валеології». Діти дізнаються про використання засобів народної медицини у повсякденному житті.

У закладі щороку відзначають: День незалежності, День прапора, День пам'яті, День Соборності, День Конституції. До кожного свята у закладі формується тематична експозиція і створюється фотозона.

Цікаво проходять екскурсії в світлицю «Берегиня». Цей мінімузей створений на базі Центру юннатів, оформлена в традиційному поліському стилі. Тут, під час екскурсій, вихованці черпають мудрість і доцільність народних традицій і звичаїв, осмислюють глибоку символіку культури українського етносу. Кожна річ, предмет, крім свого практичного значення, має ще й свій духовний образ, що формує духовну єдність поколінь.

Стало доброю традицією до Дня пам'яті та примирення, Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні та 75-ій річниці вигнання нацистів» проводити екскурсії для вихованців Центру та учнів закладів освіти міста Рівне до світлиці «Берегиня» на тематичну експозицію пам'яті жертв війни; тематичні бесіди «У мирі хочемо жити ми завжди», «Подвиг народу безсмертний»; круглі столи «75-та річниця перемоги над нацизмом у Другій світовій війні»; музичні мандрівки «Пам'ятаємо».

Юннати працюють над наповненням каталогів: «100 чудес Рівненщини», «100 чудес України». Для цього діти збирають фото цікавих місць рідного краю. Серед них є і такі відомі на всю Україну куточки, як «Тунель кохання» у Клевани, Білівські пагорби, відомі більше як «Рівненська Швейцарія», найдовша в Європі Антонівська вузькоколійка, а також маловідомі замки, пам'ятки природи, старовинна архітектура.

3.5. Проєкти і заходи з набуття компетентностей з громадянського виховання для педагогічного колективу

Участь педагогів у житті громади

Педагоги комунального закладу «Центр юних натуралістів» беруть активну участь у житті своєї громади. Так, у місті Рівне існує можливість для вирішення суспільно значущих проблем звернутись до влади міста через таку форму, як петиція. Керівники гуртків активно користуються такою можливістю. Заклад знаходиться на вулиці, яка за останні роки стала досить активно використовуватись, збільшився трафік, а з ним зросло й небезпека для педагогів, здобувачів освіти та батьків, що відвідують заклад. Було створено петицію на сайті Рівненської міської ради щодо встановлення світлофора на небезпечній ділянці дороги. До збору підписів долучились всі педагоги та переважна більшість гуртківців. Був навіть сюжет на місцевому телебаченні. Питання було розглянуте міським головою. Однак коштів на цей рік не було виділено, тому його вирішення перенесено на наступний рік.

Активно долучаються педагоги до голосування за громадські проєкти. У 2020 році більшість підтримала громадський проєкт Юрія ОЙЦЮСЯ щодо створення городища «Оствиця» поблизу закладу освіти та проєкт щодо переробки та компостування органічних відходів Петра СКРИПЧУКА. Проєкти набрали необхідну кількість голосів і тепер діти і педагоги спостерігають за їх реалізацією. Це показує, як можна впливати на життя міста.

Нещодавно у Рівному з'явилася сучасна Майстерня міста, місце для співпраці громадських організацій, активістів, активних мешканців, які готові працювати на благо Рівного. Ідея Майстерні міста така — це публічний простір для громадських організацій, архітекторів, урбаністів, ІТ-спеціалістів, для максимальної кількості людей, які зацікавлені в розвитку міста. Майстерня міста стала тим середовищем, навколо якого об'єдналася максимально велика кількість людей, яка готова покращити місто, ініціювати різні креативні проєкти і їх втілювати. Педагогічні працівники комунального закладу «Центр юних натуралістів» постійно беруть участь у різноманітних заходах, що проводить Майстерня. Громадськість міста піднімає питання роздільного збору

сміття та його утилізації, насильства в сім'ї, збереження пам'яток архітектури тощо.

П'ятеро педагогів Центру є активними членами громадської організації Всеукраїнська «Екологічна ліга». Це спілка, яка добре відома своїми реальними справами. Активісти показують приклад, як можна залучати ресурси для реалізації важливих для громади завдань і вирішення проблем. А вихованці реалізують свої потреби як громадянина, вступаючи до дитячої громадської організації «Всеукраїнська екологічна Варта». Координатором дитячої спілки є педагог закладу — Сніжана ДУЖУК. В області нараховується 15 селищних, районних та шкільних осередків «Екологічної варти». Це гарний майданчик для розвитку учнівських ініціатив.

Володимир ВОРОБЕЙ є засновником громадської організації «Європейське Рівне». Наталія ВЛАСИК зареєструвала громадську організацію «Прометей». Разом з іншими членами спілки вона бере участь у різних проєктах щодо покращення життя у громаді рідного селища Томашгород Рокитнівського району.

Позашкільники постійно в пошуку нових форм роботи з молоддю. Інколи ідеї підкидає сама молодь разом з батьками. Під час карантинних обмежень педагоги проводили бесіди, майстер-класи, ігри по дворах. Поліція свого часу робила такі виїзди, і вони були цікаві дітям. Якщо є обмеження щодо перебування груп дітей у приміщенні під час карантинних заходів, тоді педагоги йдуть туди, де можна організувати дозвілля дітей. До проведення заходів долучились також вихованці гуртків. Було проведено три таких зустрічі у різних районах міста.

Зустрічі поколінь у закладі позашкільної освіти

Виховання громадянина-патріота своєї держави — основне завдання станційних масових заходів спільно з випускниками, педагогами та учнями, у яких поєднуються творчість, спогади про набутий досвіт, погляди у майбутнє, зустрічі та обмін досвітом, набутими знаннями між наставниками та вихованцями закладу. У цьому навчальному році пройшло святкування 60-річного ювілею закладу під назвою «Зустріч поколінь», до підготовки та проведення якого долучився весь колектив.

У концертній програмі «Всі разом ми — одна родина» та творчому спілкуванні взяли участь педагоги, юннати-випускники та вихованці гуртків закладу. В рамках заходу директори закладу позашкільної освіти КУРІЙ Анастолій та ОСТАФІЙЧУК Тетяна, які очолювали заклад протягом тривалого часу, поділилися спогадами про основні етапи розвитку еколого-натуралістичного руху на Рівненщині. Запрошені педагоги-позашкільники та випускники у родинному колі ділилися своїми враженнями, зачитували власні вірші, виконували пісні та обмінювалися теплими побажаннями на майбутнє.

Семінари, тренінги, вебінари та інші форми навчання для дорослих як складова формування громадянської позиції педагога

Розробка педагогічних ідей у закладах позашкільної освіти для громадянського самовизначення підростаючого покоління — це нове і дуже важливе завдання сучасної педагогіки. Громадянське суспільство і діюча демократія потребують активних і залучених громадян, яким притаманна громадянська культура, громадянська свідомість, потреба в суспільній діяльності, почуття обов'язку, патріотизм, справедливість, вміння робити свідомий моральний вибір, вміння вести здоровий спосіб життя. Виховання громадянської свідомості є однією з умов становлення людей, що спроможні відновити суспільство і дух нації та розвинути ідею державності, спрямовану на людину.

Педагоги відділу біології та валеології постійно працюють над розробкою ідей, які сприяють вихованню учнівської молоді як суб'єктів громадянської дії. Впродовж навчального року у відділі було проведено 2 методичних об'єднання керівників гуртків, на яких педагоги розповіли про те, як вони працюють над проблемною темою.

У березні відбулося перше засідання методичного об'єднання керівників гуртків відділу біології та валеології на тему: «Формування, збереження і зміцнення здоров'я гуртківців як обов'язковий компонент системи громадянської освіти».

Розглядалися питання:

1. Актуальність проблеми формування здорового способу життя підростаючого покоління України.

2. Створення здоров'язберігаючого освітнього середовища у комунальному закладі «Центр юних натуралістів» Рівненської обласної ради.

3. Правила загартовування організму, різноманітні фізичні вправи та заходи попередження неврозів на заняттях гуртків «Основи валеології».

4. Використання засобів фізичної культури на заняттях гуртків «Юні кінологи» та «Юні зоологи».

5. Мінітренінг «Колесо життя».

МОРОЗ Євдокія, методист відділу біології та валеології, розповіла, що проблема формування здорового способу життя підрастаючого покоління України належить до найактуальніших питань, вирішення яких обумовлює майбутнє держави та подальше існування здорової нації. Система позашкільної освіти відкриває величезні можливості для формування здорового способу життя дітей та підлітків. Згідно державної програми «Освіта» («Україна XXI століття») та «Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті» стратегічним завданням освіти є виховання освіченої, творчої особистості, всебічний розвиток людини, становлення її духовного, психічного та фізичного здоров'я. Тому обов'язковим компонентом громадянської системи освіти мають бути знання про формування, збереження та зміцнення здоров'я.

ВЛАСИК Алла, завідувач відділу біології та валеології, описала методику формування здорового способу життя та алгоритм створення здоров'язберігаючого освітнього середовища у комунальному закладі «Центр юних натуралістів» Рівненської обласної ради. У цьому контексті основним завданням закладу є використання здоров'язберігаючих технологій навчання; дотримання режиму рухової активності, поєднання рухового і статичного навантаження; організація збалансованого харчування; заміна авторитарного стилю спілкування на стиль співробітництва, створення емоційної сприятливої атмосфери навчання; формування в учнів та їхніх батьків усвідомлення цінності здоров'я, культивування здоров'я тощо.

ЛУЦИШИН Світлана, керівник гуртка «Основи валеології», поділилась досвідом впровадження серед гуртківців правил загартовування організму,

різноманітних фізичних вправ для збільшення росту, заходів попередження неврозів. Світлана Михайлівна підкреслила необхідність виконання комплексу ранкової гімнастики для забезпечення нормальної працездатності впродовж дня, важливість укладання харчового раціону з урахуванням індивідуальних особливостей, дотримання режиму дня.

Одним із компонентів здорового способу життя та правильного його формування є фізичне виховання. Про це розповіли ПОДДУБНЯК Руслана, керівник гуртка «Юні кінологи», та ГОМЕНЮК Катерина, керівник гуртка «Юні зоологи». Використання засобів фізичної культури на занятті гуртків займає основне місце в системі профілактичних заходів, спрямованих на корекцію здоров'я, рівень якого у гуртківців, у зв'язку з наслідками урбанізації, негативними впливами екології, стресовими чинниками та іншими факторами, різко знижується. Важливо, щоб учні усвідомлювали важливість занять фізичною культурою, відчували потребу в них.

ДЯЧУК Ольга, психолог Центру юних натуралістів, провела для педагогів мінітренінг «Колесо життя», для того щоб вони змогли зрозуміти, чи раціональним і правильним є їхнє харчування та що їм заважає вести здоровий спосіб життя.

Підсумком роботи методоб'єднання по заданій темі стало виїзне практичне заняття «Апітерапія — лікування енергетикою бджіл», проведене ОМЕЛЬЧУКОМ Олександром.

Педагоги відділу відвідали санаторій «Червона калина» у селі Жобрин Рівненського району. Санаторій розташований у сосновому лісі, вся територія закладу займає 26 га цілющих насаджень. Крім лісу, тут є п'ять гаїв — калиновий, вишневий, горобиний, бузковий і дубовий, виноградна алея, алея дерева гінкго. До закладу їдуть позбутися хвороб дихальної та нервової систем.

Також на території «Червоної калини» є власна пасіка. ОМЕЛЬЧУК Олександр провів екскурсію пасікою і розповів, що з ранньої весни до пізньої осені тут практикують апітерапію — лікування бджолами. Найбільш популярна тут так звана «вуликолежанка» — лікування енергетикою бджіл. Лежання в будинку над вуликами допомагає при захворюваннях нервової,

дихальної системи, хворобах органів руху, психосоматичних розладах. Бажаючи педагоги змогли спробувати на собі різні методи апітерапії.

У листопаді на платформі Zoom відбулося друге засідання методичного об'єднання керівників гуртків відділу біології та валеології на тему: «Всебічний розвиток особистості та формування її соціально-громадянського досвіду засобами позашкільної освіти».

Розглядалися питання:

1. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні.
2. Формування громадянської свідомості підлітків у закладі позашкільної освіти.
3. Засоби всебічного розвитку особистості.
4. Гра як засіб всебічного розвитку особистості.

БОБРОВСЬКА Валентина, завідувач відділу біології та валеології, розповіла про Концепцію розвитку громадянської освіти в Україні, яка була затверджена 3 жовтня 2018 року на засіданні Уряду. Концепція передбачає визначення ціннісних орієнтирів, завдань та специфічних підходів до громадянської освіти, характеристику системи громадянської освіти, а також підготовку нормативно-правової бази.

ВЛАСИК Алла, завідувач відділу біології та валеології, ознайомила з особливостями громадянської освіти у комунальному закладі «Центр юних натуралістів» Рівненської обласної ради. Важливим напрямком роботи закладу освіти є формування громадянської свідомості підростаючого покоління, показниками якої є вміння вести дискусію, оцінювати суспільні явища з загальнолюдських позицій, відстоювати і пропагувати свої переконання, прагнення єдності громадянської свідомості і дії, слова і діла.

РОМАШКО Раїса, керівник гуртка, розповіла про засоби всебічного розвитку особистості, адже особистість — це людина, соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуального — неповторного. Формування особистості — це становлення людини як соціальної істоти, яке проходить у результаті впливу середовища і виховання на внутрішні сили розвитку

ЛУЦИШИН Світлана, керівник гуртка, ознайомила педагогів із різноманітністю ігор патріотичного та народознавчого спрямування, адже гра є одним із основних засобів розвитку гармонійної особистості. І продемонструвала відео заняття гуртка «Рослини — символи України», на якому виконувала такі ігри.

Одним із пріоритетних напрямків виховної роботи в позашкільлі є громадянське виховання — процес формування свідомого громадянина, людини з притаманними їй особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

Педагоги відділу екології та ландшафтного дизайну Центру постійно працюють над підготовкою молоді до життя у громадянському демократичному суспільстві, вчать визнавати та приймати цінності, що виступають головними, визначальними для нашого суспільства, усвідомлювати та відстоювати особисту позицію в тих чи інших питаннях, умінню знаходити нові ідеї та критично аналізувати проблеми, переосмислювати дії та аргументи, брати участь у дебатах, передбачати можливі наслідки дій та вчинків.

В II семестрі на платформі Zoom відбулося онлайн-засідання методичного об'єднання керівників гуртків відділу на тему: «Організаційно-педагогічні форми і методи впровадження моделі громадянського виховання учнівської молоді в освітній процес закладу позашкільної освіти».

ВЛАСИК Наталія Федорівна, заступник директора з навчально-методичної роботи розповіла, що на засіданні педагогічної ради було обрано нову науково-методичну тему закладу «Виховання учнівської молоді як суб'єкта громадянської дії в умовах позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку», а одним із головних завдань громадянського виховання має бути розвиток патріотизму — любові до свого народу, до Батьківщини, до її національних героїв та історичного минулого.

КАТЮХА Валентина Василівна, завідувач відділу екології та ландшафтного дизайну, ознайомила педагогів з пріоритетними напрямками громадянського виховання в закладі позашкільної освіти.

ДЯЧУК Ольга Сергіївна, практичний психолог, керівник гуртка «Стежинками природи», розповіла, що дуже важливо у дітей молодшого шкільного віку формувати здатність пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого колективу, виховувати любов до рідного дому, краю, своєї Батьківщини, її природи, рідного слова, традицій і символів українського народу, почуття гордості за відомих людей України, турботливе ставлення до цінностей і надбань нашої країни.

БОНДАР Тетяна Віталіївна, керівник гуртка «Аплікації з соломи» та «Стежинками природи» наголосила, що з метою формування у вихованців почуття любові до природи, рідного краю необхідно включати у освітній процес пізнавальні тематичні екскурсії в поле, в ліс, парк, на берег озера чи річки, які збагачують духовне життя вихованців, стимулюють бажання більше побачити, дослідити, більше зробити для збереження природного середовища, адже екологічні знання, навички, переконання сьогодні особливо необхідні, знайомство з загадковим світом тварин, рослин, з особливостями їх поведінки, проблемами, які виникають в їх житті, дуже часто з вини людини, дадуть можливість кожній дитині відчути особисту відповідальність за майбутнє природи із нею — за виживання людства.

Згідно з Конвенцією про права дитини, Всесвітньою декларацією про забезпечення виживання та розвитку дітей, обов'язковим компонентом національної освіти мають бути знання про формування, збереження і зміцнення здоров'я дитини. Тому обов'язковим компонентом громадянської системи освіти мають бути знання про формування, збереження та зміцнення здоров'я. Про це наголосили у своїх виступах керівники гуртків «Знавці лікарських рослин» ГРИНЕВИЧ Лариса Володимирівна та ВЛАСЮК Лариса Миколаївна, адже робота гуртків направлена на формування позитивної мотивації щодо здорового способу життя, культури здоров'я, а практичні заняття з ароматерапії допомагають вихованцям засвоїти різні техніки інгаляції та використання їх, як для профілактики, так і в період захворювання на грип та COVID-19. З метою формування національної свідомості, активної життєвої позиції у вихованців, педагогами підготовлено і проведено ряд бесід:

«Герої не вмирають», «Україна — єдина країна», проводиться анкетування «Визначення рівня національної свідомості гуртківців», яке показало гарні знання про народні свята, звичаї, елементи українського одягу, рослин — символів України.

ШЕХТЕР Лілія Миколаївна, завідувач організаційно-масового відділу повідомила про основні напрямки національно-патріотичного виховання в умовах сучасного суспільства та розповіла про впровадження новітніх технологій з громадянського виховання під час проведення занять, масових заходів та еколого-краєзнавчих походів.

В своїх виступах керівники гуртків поділилися досвідом, ідеями громадянського виховання в гуртках, яке доцільно здійснювати на засадах загальнолюдських та національних цінностей, серед яких провідними є: любов до рідної землі, народу й Батьківщини, любов до найбільш рідних людей, членів сім'ї та родини, любов до рідної мови, шанобливе й бережливе ставлення до історії та культури українського народу, праця на благо свого народу й Батьківщини. Слово «патріотизм» на сьогодні набуває ширшого значення. Можна говорити, що ти щирий патріот, проте не підтверджувати власні слова вчинками. Тому педагоги відділу виділяють для себе важливі складові цього поняття, які намагаються розвивати в дітях, а під час дискусій зійшлися на думці, що активна життєва позиція — це участь у соціально-політичному житті країни, любов до рідної держави не словами, а на ділі, шанобливе ставлення до державних символів, екологічна свідомість, повага до прав і свобод людини, відповідальність за свої вчинки, взаємодопомога, волонтерство, толерантність, прагнення до кращого майбутнього для свого народу, повага до національного минулого, праця на благо суспільства.

Під час проведення методичного об'єднання відділу для керівників гуртків були розроблені рекомендації з формування національно-патріотичних цінностей у вихованців, активної громадянської позиції. Не менш важливим є повсякденне виховання поваги до Конституції держави, законодавства, державних символів: Герба, Прапора, Гімну, виховання в учнівській молоді національної самосвідомості, налаштованості на осмислення моральних та

культурних цінностей, історії, системи вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, усвідомленням відповідальності, формування у гуртківців громадянської позиції, вивчення та популяризації історії українського козацтва, збереження і пропаганди історико-культурної спадщини українського народу, виховувати повагу та любов до державної мови, формувати моральні якості особистості, культуру поведінки, бережливого ставлення до природи, розвивати мотивацію до праці.

3.6. Результати впровадження громадянського виховання в закладі позашкільної освіти

Результатом впровадження громадянського виховання в комунальному закладі «Центр національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради є:

- сформованість громадянськості в учнівської молоді та досвіду громадянських дій, демократичних цінностей;
- повага до честі та гідності людини та її прав та свобод;
- розвинуте критичне мислення та медіаграмотність;
- активна життєва позиція, здатність до громадських ініціатив та волонтерства;
- наявність навичок конструктивної міжособистісної та суспільної взаємодії, яка ґрунтується на взаємоповазі.

Питання громадянського виховання чітко проглядається в навчальних програмах та методичних посібниках педагогічних працівників закладу. Керівниками гуртків закладу створено 32 навчальні програми з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку, які використовуються в закладах освіти області. У 2019, 2020 роках Міністерством освіти і науки України рекомендовано навчальні програми з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку: «Юні фотонатуралісти» (автор ДУЖУК Сніжана), «Розпис по тканині» (автор ДЕМ'ЯНЮК Ганна), «Юні бджолярі», «Юні голубівники» (автор ОМЕЛЬЧУК Олександр). Навчальна програма з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку «Ландшафтний дизайн

з елементами комп'ютерного проєктування» (автор ДУЖУК Сніжана), схвалено для використання в закладах позашкільної освіти (Лист ІЗМО від 03.03.2020 № 22.1/12-Г-150), витяг з протоколу засідання науково-методичної комісії з позашкільної освіти науково-методичної ради з питань освіти МОН України від 12.02.2020 №1).

Реалізовано проєкти і заходи з набуття компетентностей з громадянського виховання для педагогічного колективу. Програма державно-громадського партнерства, регіонального і міжнародного співробітництва реалізовується через участь у Програмі GLOBE. Встановлено партнерські зв'язки з громадянськими інститутами.

Вихованці набули досвіду проєктної діяльності в реалізації соціальних ініціатив, практичної діяльності з оздоровлення довкілля, збільшилась зацікавленість у екологічному волонтерстві.

Підвищено авторитет закладу серед родин вихованців. Соціумом визнається значущість діяльності вихованців і формується усвідомлення суспільного запиту на прояв громадянських та патріотичних якостей.

Закладом освіти налагоджена тісна співпраця із засобами масової інформації. Педагоги та вихованці закладу є постійними учасниками програм Національної суспільної телерадіокомпанії України UA: РІВНЕ. В сюжетах телеканалу юні екологи з керівниками діляться досвідом у сфері садівництва, рослинництва, овочівництва, квітництва, ландшафтного дизайну, апсайклінгу, екотуризму, метеорології. Така форма роботи сприяє формуванню активної життєвої позиції гуртківців та активній участі в суспільному житті міста, громади.

В 2019 році за сприяння Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді Міністерства освіти і науки України, Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» (факультети: хіміко-технологічний, біотехнології і біотехніки), Рівненського природного заповідника, громадської організації «Екологічна ліга» започатковано серію регіональних семінарів-практикумів для вчителів природничих дисциплін «Створення єдиного освітнього простору

як складової у формуванні екологічних компетентностей учнівської молоді». Така співпраця із закладами вищої освіти допомагає педагогам спрямувати свою освітню діяльність на формування громадянських компетентностей у вихованців.

Результатом формування прагнення до досягнення успіхів у професії на благо суспільства та держави є професійна спрямованість освітнього процесу. Випускники закладу беруть активну участь у громадському житті міста та області. Так, вихованка гуртка «Юні метеорологи» ГУЗІЙ Юлія вже третій рік поспіль працює журналістом на місцевому телебаченні ІТV (Рівне). У своїх сюжетах колишня юннатка висвітлює новини міста Рівне, піднімає важливі соціально-культурні та економічні питання міського життя.

Одним із спрямування громадянської позиції є формування громадських ініціатив та волонтерства. Так, вихованці гуртків «Домашні улюбленці» «Майстерня духовності» комунального закладу «Центр національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради долучилися до благодійного новорічно-різдвяного ярмарку «Врятуємо життя разом», який проходив на майдані Незалежності. Гуртківці з педагогами виготовили вінки, стилізовані ялинки, новорічні прикраси, різдвяні подарунки з природних матеріалів з використанням сучасних оздоблювальних декорів. Під час безпрограшної лотереї було зібрано кошти, які було передано на лікування онкохворих дітей Рівного. Під час ярмарку вихованці гуртків закладу організували «Співанку», з метою привернення уваги людей для участі у благодійницькій справі. Захід сприяв вихованню духовної культури молодого покоління на благородних почуттях взаємодопомоги та активній життєвій позиції.

Колектив учнів та педагогів комунального закладу «Центр національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради є активними учасниками Всесвітнього дня прибирання, який проходить під гаслом «Єднаймося, щоб Планету зберегти». До природоохоронної акції долучаються випускники Центру юних натуралістів — студенти психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного

університету, які допомагають в організації та проведенні акцій. Учасники Всесвітньої акції очищають від сміття територію Центру юних натуралістів, беруть участь у флешмоб «Рівне — наш рідний край», трудовій акції «Чисті узбережжя» (очищення прибережної смуги озера Басів Кут).

Покращилась результативність участі у Всеукраїнських заходах еколого-натуралістичного напрямку. Комунальним закладом «Центр національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради складається рейтинг участі та результативності участі районів Рівненської області у Всеукраїнських конкурсах упродовж навчального року.

Про позитивний результат впровадження досвіду говорить факт активної участі вихованців у громадських ініціативах, які стосуються впорядкування територій населеного пункту, участь в акціях, що сприяють благоустрою, долучення до спільнокоштових проєктів для висадки дерев у місті. Переважна більшість вихованців є у більшій чи меншій мірі волонтерами — беруть участь у зборі коштів, організації благодійних ярмарків, висадці дерев.

3.7. Рекомендації щодо впровадження педагогічного досвіду громадянського виховання у закладі позашкільної освіти

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці та впровадженні: педагогічних умов виховання громадянської відповідальності вихованців комунального закладу «Центр юних натуралістів» Рівненської обласної ради; методики виховання громадянської відповідальності учнів в системі виховної роботи закладу, що включає мету, завдання, зміст, методологічну основу, форми, методи, засоби; методичні матеріали керівникам гуртків з формування громадянської відповідальності вихованців.

Наукові положення та результати дослідження доцільно впроваджувати у освітній процес закладів загальної середньої та позашкільної освіти.

Визначено, що змістовими елементами виховання громадянської відповідальності є: толерантне ставлення до людей, незалежно від їх мови, статі, національності, релігійної приналежності, політичних переконань; повага до приватної власності інших людей; верховенство права та дотримання

правових норм, законів; активна участь у громадсько-політичному житті суспільства; повага до демократично обраної влади та державних інституцій; готовність до захисту індивідуальних прав і свобод, територіальної цілісності і незалежності країни; свобода слова, совісті; рівність у можливостях та перед законом; самовідповідальність особистості.

Підтверджено, що у процесі виховання громадянської відповідальності учнівської молоді необхідно інтегрувати зусилля різних суб'єктів виховної взаємодії (сім'ї, керівників гуртків, практичних психологів, громадських організацій (у першу чергу дитячих та молодіжних), ЗМІ, відомих авторитетних людей). У результаті такої інтеграції гуртківець переходить із стадії виховання на рівень самовиховання.

3.8. Висновки

Отже, громадянське виховання нерозривно пов'язане з відродженням нації, демократизацією та гуманізацією суспільства, поглибленням самоуправління народу. Посилення виховної функції освіти, формування громадянськості, працелюбності, моральності, прагнення до зміцнення честі та гідності своєї держави, поваги до прав і свобод людини, любові до Батьківщини, відданості їй, примноження традицій свого народу окреслено одним із стратегічних завдань державної політики в галузі освіти. У цьому контексті позашкільний навчальний заклад виконує одну із важливих ролей у вихованні екологічної свідомості, на якому будується вся система громадянського виховання школярів, формування у них любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національного характеру. Все, що закладається учням у цей період навчання і виховання, визначає в подальшому успіх процесу формування особистості, її світогляду і загального розвитку. Набуті в школі першого ступеня особистісні якості, а також знання, вміння і навички не лише забезпечують основу навчання і виховання підлітків, а й значною мірою визначають особливості практичної, громадської та професійної діяльності дорослої людини.

Процес громадянського виховання вихованців Центру юних натуралістів різнобічно обґрунтований в теорії і практиці. Зокрема, ми використовуємо педагогічні ідеї В. Сухомлинського стосовно громадянського виховання, які стали орієнтиром для створення ефективних технологій виховання громадянськості школярів й на сучасному етапі. В педагогічній спадщині Г. Ващенко, А. Макаренка, С. Русової, К. Ушинського охарактеризовано основний зміст громадянського виховання дітей в школі та його національні ознаки. Педагогічні основи морального та правового виховання учнівської молоді, наукові підходи до виховання суспільно-активної особистості школяра.

Орієнтуємось на вимоги Указу президента України № 722/2019 «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Використовуємо в роботі «Концепцію громадянської освіти» і «Нової Української школи».

Зміст громадянського виховання учнів включає в себе взаємопов'язану діяльність вчителів і учнів з метою засвоєння системи знань, спрямованих на формування і розвиток громадянських почуттів і відповідних ним рис поведінки, а саме: любові до Батьківщини, відданості їй, активної праці на благо Вітчизни, примноження традицій свого народу, бережливого ставлення до історичних пам'яток, традицій, звичаїв рідної України, прагнення до зміцнення честі та гідності своєї держави, мужності, готовності захищати Батьківщину; дружби з іншими народами; поваги до звичаїв, культури інших країн і народів, прагнення до співробітництва з ними.

Методи, форми, та засоби, що використовують педагоги комунального закладу «Центр національно-патріотичного виховання та позашкільної освіти» Рівненської обласної ради, сприяють:

- вихованню громадянина, який володіє певними знаннями (про права та свободи людини, демократію, державу.),
- уміннями (критично мислити, аналізувати політичну ситуацію;
- висловлювати й відстоювати свою точку зору;
- співробітничати з іншими людьми), цінностями (повага до прав інших, толерантність, компромісність та ін.);
- бажанню брати участь у суспільно-політичному житті.

Застосування різноманітних форм та методів громадянського виховання покликане формувати в особистості когнітивні, нормативні та поведінкові норми, що включають в себе вироблення умінь міркувати, аналізувати, ставити питання, шукати власні відповіді, критично розглядати проблему з усіх аспектів; робити власні висновки, брати участь у громадському житті, набувати вмінь та навичок адаптації до нових суспільних відносин адекватної орієнтації; захищати свої інтереси, поважати інтереси та права інших, само-реалізовуватися.

РОЗДІЛ 4. Методичні рекомендації основ безпеки життя вихованців закладів позашкільної освіти в умовах надзвичайних ситуацій

Нині, як і в попередні історичні періоди, проблема забезпечення існування людини зберігає свою актуальність. Більш того, в умовах війни, політичної нестабільності, природних катаклізмів, викликаних військово-терористичною агресією росії, з'явилися нові виклики, безпосередньо пов'язані з безпекою життєдіяльності громадян України. Посилився антропогенний вплив на навколишнє середовище, простежується глобальна зміна клімату. Екологічні та техногенні катастрофи, вичерпування природних ресурсів, нестабільна демографічна ситуація і соціальні конфлікти призвели до нагальної необхідності пошуку нової парадигми безпеки в інтересах виживання людей. Людина опинилася на межі остаточної руйнації довкілля і самознищення. Вирішення цієї проблеми вимагає екологічних знань від кожного члена суспільства, обов'язкового узгодження людської діяльності з фундаментальними законами розвитку навколишнього середовища. Тому неабияке значення має освітня діяльність підростаючого покоління у галузі основ безпеки життєдіяльності в екстремальних ситуаціях.

Ці питання є найактуальнішими особливо сьогодні, коли російська федерація розпочала найбільш жорстоку війну на європейському континенті з часів Другої світової війни. Не зважаючи на надзвичайну стійкість та професійний рівень ЗСУ України, які нищать окупантів і завдають їм значних втрат, громадську активність та патріотичний супротив українців, безпрецедентну підтримку країн світу, ворогу вдалося нанести значної шкоди природному середовищу нашої країни.

Через збройну агресію росії та військові злочини в Україні гинуть мирні мешканці, зокрема, діти. Частина населених пунктів України не має елементарних умов для забезпечення мінімального рівня життя, наприклад доступ до придатної до споживання води. Однією з найважливіших екологічних проблем в Україні під час війни стало забруднення повітря, води та ґрунту. Постійні бомбардування та обстріли міст і населених пунктів призвели до

викиду великої кількості токсичних хімічних речовин у навколишнє середовище.

На виконання вищевикладеного та на допомогу педагогам закладів позашкільної освіти пропонуємо, розроблену науковими співробітниками лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, наскрізну навчальну програму з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «ОСНОВИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ».

Мета наскрізної навчальної програми: навчити правилам збереженню здоров'я та життя свого та оточуючих людей в умовах екологічних катаклізмів.

Завдання наскрізної навчальної програми:

- ознайомити з правилами поведінки в умовах екологічних катаклізмів;
- навчити очищати питну воду, надавати першу медичну допомогу при травмах;
- ознайомити з правилами захисту під час хімічної аварії та радіаційної загрози.

Наскрізна навчальна програма розрахована на 18 годин і може бути реалізована на заняттях гуртків усіх напрямів позашкільної освіти. Відповідно до цього, вона може бути використана в повному обсязі або за окремими темами для посилення основної навчальної програми відповідно до напрямку.

Програма є орієнтовною. Керівник гуртка може вносити зміни і доповнення у зміст програми та розподіл годин за темами, враховуючи інтереси гуртківців, стан матеріально-технічної бази закладу позашкільної освіти.

Відповідно до вищезаявленого на допомогу педагогічним працівникам закладів позашкільної освіти було розроблено методичні рекомендації до наскрізної програми. Кожен параграф розкриває зміст теми згідно з навчально-тематичним планом. Методичні рекомендації до навчальної програми є важливим інструментом для педагогів, оскільки вони забезпечують

ефективне планування та реалізацію освітнього процесу. Їхня корисність полягає в наступному:

зменшення навантаження на педагога — завдяки готовим рекомендаціям педагоги можуть заощадити час на підготовці матеріалів і зосередитися на творчих аспектах навчання;

чітке тлумачення змісту програми — рекомендації допомагають педагогам краще зрозуміти зміст навчальної програми, акцентуючи увагу на ключових темах, поняттях і результатах навчання, які потрібно досягти;

оптимізація планування освітнього процесу — вони пропонують структуру й послідовність викладання матеріалу, допомагаючи педагогам ефективно розподілити час і ресурси для досягнення освітніх цілей.

Тема 1. Вступ (1 год.)

Зміст теоретичної частини заняття: поняття екологічної катастрофи; розуміння екологічної ситуації в Україні; залежність здоров'я людини від стану екології.

Поняття екологічної катастрофи

Екологічна катастрофа - надзвичайно швидка небезпечна деструкційна зміна умов навколишнього середовища глобального чи локального масштабу яка пов'язана з нанесенням величезної шкоди навколишньому середовищу загибелі рослин, тварин і людей. Це незворотне в природі явище, яке представляє один із станів природи, яке проявляється в природній аномалії.

Джерело: [https://naurok.com.ua/prezentaciya-ekologichni-katastrofi-91586.](https://naurok.com.ua/prezentaciya-ekologichni-katastrofi-91586.html)

html

Розуміння екологічної ситуації в Україні

(Джерело: Белоусова Катерина. Екоцид на українських землях: 5 найбільших катастроф 2023 року <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekocid-na-ukrainskih-zemlyah-5-najbilshih-katastrof-2023-roku/>)

Екозбитки від війни вже сягнули 56,7 млрд євро і з кожним днем ця сума зростає. У 2023 році українці стали свідками серії екологічних катастроф, які спричинили значні збитки для навколишнього середовища. Російський воєнний екоцид, забруднення повітря, ґрунтів та водойм, лісові пожежі тощо створили серйозну загрозу як для країни, так і для всього світу. Уряд, громадськість та міжнародні партнери вживали термінових заходів для мінімізації наслідків цих катастроф, там де це було можливо. Однак деякі катастрофи матимуть незворотні наслідки та десятиліттями впливатимуть на здоров'я людей та природи.

Підлив росіянами греблі Каховської ГЕС

Ще на початку 2023 року українські лідери попереджали про можливий масштабний теракт росіян, однак міжнародні партнери не спромоглися недопустити катастрофи. Окупанти підірвали греблю водосховища вночі 6 червня, через що водосховище площею 2155 км² обміліло.

Вода затопила значні території, зокрема заповідні, на Миколаївщині, Одещині та Херсонщині, що спричинило смерті людей та тисяч тварин, а також колосальне забруднення земель, річок та Чорного моря. Інші регіони, наприклад у Запорізькій області, перетворилися на пустелю, а міста залишилися без водопостачання.

Потоки води змивали цілі будинки, промислові підприємства, скотомогильники, міни тощо. Обміління Каховського водосховища створило і інший ризик — загрозу стабільної роботи Запорізької АЕС, адже воно було джерелом води для ставка-охолоджувача.

В екоспільноті побоювалися додаткової катастрофи — розповсюдження вітрами важких металів та радіонуклідів з донних відкладень, а також пилкових бур. Це б отруїло значні території та сприяло б опустелюванню півдня України. Однак донні відкладення виявилися безпечними. Окрім того, за

2023 рік дно обмілілого водосховища перетворилося на новий вербовий ліс та заросло дикими травами. Так науковці вже нарахували на водосховищі близько 70 видів рослин та зафіксували формування природного вербового лісу.

life.pravda.com.ua

Катастрофічне засолення Азовського моря

Ще з грудня 2022 року росіяни почали знищувати екосистему Азовського моря, а саме річку Кальчик, що його наповнює. Спочатку вони розібрали мінідамбу, яка захищала річку від заболочення. З січня окупанти почали засипати річище Кальчика у трьох місцях ніби-то для ремонту мостів. Це призвело до зменшення наповнювання моря прісною водою, а отже до збільшення солоності, що загрожує знищенням його природної екосистеми. Вже наприкінці весни місцеві мешканці почали фіксувати загибель дельфінів та водоростей, а у жовтні — аномальне нашестя медуз. Наприкінці жовтня навіть російські вчені почали бити на сполох. Адже солоність Азовського моря, (природні 10–12‰ проміле) вже майже зрівнялася з показниками Чорного (18‰). Варто зауважити, що від дій окупантів страждають не лише маріупольські річки. Так у вересні у Запорізькій області окупанти почали руйнувати береги найбільшої в північно-західному Приазов'ї річки Молочної, яка також впадає у басейн Азовського моря. Влітку річище Молочної замулилося, її води стали білого кольору, вкрилися білою піною та набули різкого неприємного запаху. Ймовірною причиною забруднення став прорив каналізації та потрапляння стоків у річку.

Острів Джарилгач

Унікальний острів Джарилгач на Херсонщині окупували ще навесні 2022 року та з'єднали його з материковою частиною піщаним насипом. Така коса поставила під загрозу екосистему затоки та острова, що входить у перелік 22 найбільш важливих та унікальних водно-болотних угідь планети. Окрім того, окупанти облаштували на острові військовий полігон. Ймовірно, саме він став причиною масштабної пожежі, яка у серпні за тиждень знищила всю заповідну зону природного парку на території понад 1500 гектарів.

Раніше екосистема острова складалася зі степової, лугової та солончакових ділянок. За словами директорки Джарилгацького національного природного парку Ірини Сабашенко на їхнє відновлення знадобиться від 4—5 до 8—12 років. Тамариксові зарослі можуть відновитися лише за 15—30 років. Проте на цьому «страждання» острова не закінчилися і потужний шторм у листопаді зруйнував всі селища по всьому морському узбережжю. Внаслідок шторму піщаний пляж Джарилгача розширився на додаткові 70—100 м. Проте негода мала і умовно позитивні наслідки, а саме розмив насипу. Тепер затоці не загрожує заболочення, а окупанти втратили доступ до острова.

Загибель 9 тонн осетрів на Ладизинському водосховищі

У жовтні на Ладизинському водосховищі, Вінниччина, за одну ніч у резервуарі для вирощування осетрових загинуло 9 тонн червонокнижних осетрів та білуг. Це знищило єдине унікальне стадо племінного азовського осетра. За словами осетровода акваферми Івана Агапова забруднення, що спричинило мор, мало бути дуже масштабним, адже осетри стійки до забруднення води. Через день після катастрофи екоінспектори відібрали проби води та не виявили перевищень санітарних норм. Наразі обставини події залишаються невідомими.

Висохле озеро Синє. У жовтні у Києві висохло унікальне озеро Синє що поблизу житлового масиву Виноградар. Це озеро, ймовірно, сформувалося ще під час льодовикового періоду і було осередком дикої природи у Подільському районі. Озеро є безстічним, тобто наповнюється за рахунок опадів та донних джерел.

За останні 40 років Синє дуже сильно обміліло, зокрема через зміну клімату та водопониження внаслідок будівництва житлового масиву та автомобільних доріг. На думку екоактивістів, озеро зникло через будівництво багатоповерхівки, яке так і не завершили. Чиновники роками обіцяли врятувати озеро, однак у травні його площа суттєво зменшилася, а з'єднувальна протока пересохла. Розчистку озера запланували на 2024 рік за близько 35 мільйонів гривень. Ймовірно, це останній шанс для озера. За словами генерального директора комунального підприємства «Плесо» В'ячеслава

Савицького, якщо порятунком озера відкласти до перемоги, це може призвести до його остаточної втрати. Ці масштабні екологічні катастрофи на завжди змінили екосистему України. Проте природа не терпить порожнечі і здатна відновитися, однак їй потрібна допомога на всіх рівнях — від законодавчого, для зменшення антропогенного навантаження та промислового забруднення, до індивідуальних дій українців. Кожен завдяки простим екозвичкам, наприклад висадки дерев, сортуванню сміття, відмови від швидкої моди, вибору безпечних для довкілля миючих засобів тощо, може допомогти довкіллю відновитися.

Залежність здоров'я людини від стану екології

(Джерело: Вбивча природа: як забруднення навколишнього середовища впливає на здоров'я https://www.unian.ua/ecology/1304769-vbivcha-priroda-yak-zabrudnennya-navkolishnogo-seredovischa-vplivae-na-zdorovya.html#goog_rewarded)

Екологія — один з найважливіших чинників, які впливають на здоров'я людини. Щороку умови навколишнього середовища в Україні та світі погіршуються, однак до рішучих дій для запобігання цьому, поки що ніхто не береться.

Нещодавно було оприлюднено великий звіт Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), згідно з яким забруднене навколишнє середовище є однією з найголовніших причин високої смертності у світі. Так, за даними організації, майже чверть населення планети помирають саме через погані екологічні умови: екологічні ризики зумовлюють виникнення понад 100 найнебезпечніших хвороб, і щороку саме вони вбивають 12,6 млн людей, а це — 23% усіх смертей, які трапляються у світі.

Сумна статистика

У ВООЗ зазначають, що два найбільші «екологічні» вбивці у світі — це інсульти та інфаркти (2,5 млн на рік). Далі йдуть хвороби серця (2,3 млн) та рак (1,7 млн), респіраторні хвороби (1,4 млн) та діарея (846 тисяч). У доповіді ВООЗ визначено цілий ряд екологічних причин і їхній зв'язок зі смертністю, а саме: забруднення навколишнього середовища, вплив хімічних речовин,

зміна клімату та ультрафіолетового випромінювання, більш ніж 100 захворювань і травм та ін.

Забруднення повітря можна звинуватити в 8,2 мільйона випадків смертей, включаючи вплив вторинного тютюнового диму, який відповідає за серцево-судинні захворювання, рак і хронічні респіраторні захворювання. На думку генерального директора ВООЗ Маргарет Чен, якщо умови навколишнього середовища не стануть кращими, то смертність буде лише зростати. «Здорове навколишнє середовище є фундаментом для здоров'я населення. Якщо країни не вживатимуть заходів, щоб створити безпечне середовище там, де працюють і живуть люди, мільйони хворітимуть і помирятимуться надто молодими», — наголосила вона.

Кількість смертей від хвороб, зазначених у звіті ВООЗ, вражає і в Україні. На офіційній сторінці Всеукраїнського перепису населення є статистика щодо основних причин смертності серед українців у 2005–2013 роках. Відтак, станом на 2013 рік найчастіше українці помирали через хвороби системи кровообігу (понад 440 тисяч осіб за 8 років) та новоутворень (більше 92 тисяч). За ці роки кількість населення скоротилася на 3,7%. Втім, чи актуальні ці дані сьогодні, сказати важко. Новий перепис давно не проводився, а за останні роки ситуація могла дуже змінитися. І не на краще.

Негативні чинники

Найбільше на здоров'я українців впливає забруднене повітря. Щорічно по всій Україні в атмосферу виділяється близько 17 млн тонн шкідливих речовин. Крім того, деякі з цих речовин мають значний вплив на зміну клімату, а, відтак, і на погіршення стану здоров'я людей. Свій внесок у забруднення повітря роблять, зокрема, підприємства чорної металургії, енергетики, вугільної промисловості, хімічної та нафтохімічної промисловості. Маємо також великі викиди з ТЕЦ та автомобілі, кількість яких щороку зростає. «Не останнє місце займає забруднення повітря різного роду металургійними підприємствами з їх морально і фізично застарілими системами очистки викидів в атмосферу. Впливають також незаконні вирубки лісів в Карпатах, які

провокують серйозні природні катаклізми», — розповідає співголова Асоціації зелених України, еколог Ярослав Задесенець.

Крім того, у багатоводній Україні все ж є проблеми з питною водою. Адже більшість джерел сьогодні забруднюють різного роду підприємства та й самі мешканці країни. Саме тому, запаси водних ресурсів на одного українця складають 1,8 кубометрів в рік, а це чи не найнижчий показник у Європі.

Втім, лікарі кажуть, що найбільшу небезпеку становить Чорнобильська катастрофа, наслідки від якої досі не вдалося повністю ліквідувати. «Вибух у Чорнобилі досі становить небезпеку для суспільства. Люди все ще звертаються до нас з проблемами, які виникли після катастрофи. Найбільше постраждали ті, хто в цей період був ще дитиною, адже хвороби проявляються вже у більш зрілому віці», — зазначила лікар львівської Чорнобильської лікарні Тетяна Пошивак.

Погоджуються з цією думкою і еколог Володимир Борецько, який каже, що багато людей після вибуху залишилися жити в зоні радіації, і за ці роки стан їхнього здоров'я значно погіршився. «1/3 людей досі живуть в неблагополучних районах і піддаються радіації. Крім того, до небезпечних регіонів країни з цієї точки зору, наразі можна віднести також Донбас, Луганськ чи, навіть, Полтаву. Загалом, тривалість життя після незалежності скоротилася на декілька років. Найбільше людей вражає рак та хвороби серця», — відзначив еколог.

Експерти стверджують, що з роками стан речей лише погіршується. Україна — на другому місці в Європі за темпами поширення раку, щороку від цієї хвороби помирають близько 90 тисяч осіб, з них 35% — люди працездатного віку. За останні 10 років кількість хворих зросла на 25%, в той час, коли загальна чисельність населення скоротилася на кілька мільйонів.

Тема 2. Джерела шуму та захист від шуму (1 год.)

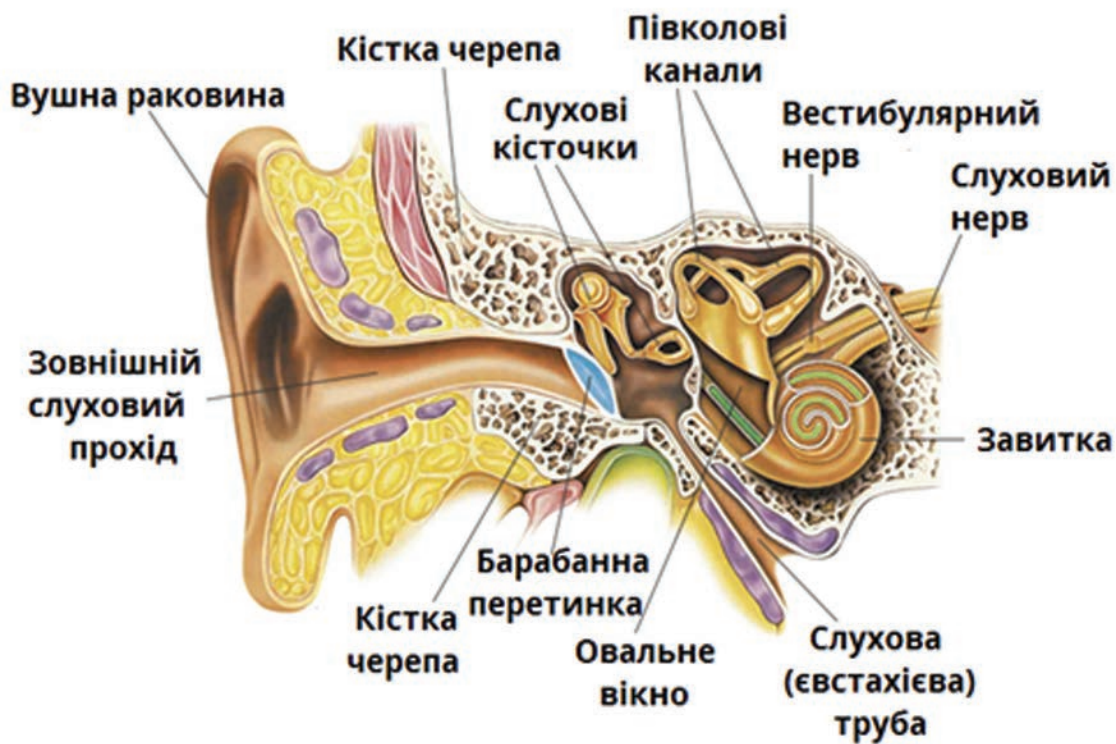
Зміст теоретичної частини заняття: вивчення джерела шуму за видами та місцем виникнення; причини зниження слуху; захворювання, спричинені дією шуму (туговухість); рівні шуму, небезпечні для здоров'я; слухова

система людини; ізоляція від впливу шуму; вплив вибухів та пострілів на слух людини; особливості поведінки людей, які мають проблеми зі слухом.

Джерела шуму за видами та місцем виникнення

Шум — безладне сполучення різних по силі і частоті звуків, здатне впливати на організм. Джерелом шуму є будь-який процес, що викликає місцеву зміну тиску або механічні коливання твердих, рідких або газоподібних середовищ.

Коли мова йде про вплив шуму, то зазвичай основну увагу приділяють стану органу слуху, так як слуховий аналізатор у першу чергу сприймає звукові коливання і подразнення його є адекватним дії шуму на організм. (джерело: <https://oppb.com.ua/news/vplyv-shumu-na-organizm-lyudyny-i-zasoby-yogo-minimizaciyi-na-robochomu-misci>)

Слуховий аналізатор людини

Джерело: <https://www.miyklas.com.ua/p/biologiya/8-klas/organi-chuttia-i-sensorni-sistemi-368750/organ-slukhu-ta-vestibuliarnii-aparat-368732/re-e06117f8-58dd-4d39-acfd-9a2cdce9938d>

Класифікація шуму згідно джерел виникнення, шум класифікують (Джерело: <https://studfile.net/preview/9053814/page:3/>) на:

Механічний шум — обумовлений коливанням деталей машин та їх взаємним переміщенням. Збудження механічного шуму має ударний характер, випромінюючи його конструкції і деталі є системами з багаточисельними резонансними частотами. Тому спектр механічного шуму займає широку область частоти. Наявність високих частот роблять шум особливо неприємним.

Аерогідродинамічні шуми — виникають при переміщенні газів і рідин, їх взаємодії з твердими тілами (шуми із-за періодичного випуску газу в атмосферу, наприклад, сирена, шуми із-за утворення вихорів, відривних течій, турбулентні шуми із-за перемішування потоків і т.п.).

Електромагнітний шум виникає в електричних машинах і устаткуванні із-за взаємодії феромагнітних мас під впливом перемінних (у часі і в просторі) магнітних полів, а також сил, що виникають при взаємодії магнітних полів, створених струмами.

При роботі електричних машин виникають всі три види шуму: механічний, аеродинамічний і електромагнітний.

Для гігієнічної оцінки шумів використовують рівні звукового тиску в децибелах в октавних смугах із середньгеометричними частотами 31,5, 63, 125, 500, 1000, 2000, 4000, 8000 Гц. Як орієнтовну характеристику постійного широкосмугового шуму допускається приймати рівень звуку (в дБ), а характеристикою непостійного шуму є інтегральний параметр — еквівалентний за енергією рівень звуку (в дБА).

Без проблем для здоров'я людина може витримати звук 120 дБ. У країнах ЄС діє закон, що регламентує рівень шуму в межах 85 децибел, протягом 8 годин щодня, але не більше.

Дія шуму на організм

Шум, як загальнобіологічний подразник, впливає на всі органи та системи. Розрізняють специфічну та неспецифічну дію шуму на організм людини.

Специфічна дія пов'язана з порушенням функції слухового аналізатору, в основі якої лежить тривалий спазм судин звукоприймаючого апарату,

що веде до порушення обмінних процесів. Результатом цього є незворотні дегенеративні зміни в закінченнях слухового нерву і клітинах спірального (кортієва) органу.

Профілактика: астосування протишумових навушників, шлемів.

Захворювання, спричинені дією шуму

Під шумовою хворобою розуміють загальне захворювання організму з переважним ураженням органа слуху, центральної нервової системи, системи кровообігу, шлунково-кишкового тракту, що розвивається внаслідок тривалої дії інтенсивного шуму.

Наслідком шкідливої дії виробничого шуму (шум на робочих місцях, на ділянках або на територіях підприємств, котрий виникає під час виробничого процесу шум на робочих місцях, на ділянках або на територіях підприємств, котрий виникає під час виробничого процесу) можуть бути професійні захворювання, підвищення загальної захворюваності, зниження працездатності, підвищення ступеня ризику травм та нещасних випадків, пов'язаних з порушенням сприйняття попереджувальних сигналів, порушення слухового контролю функціонування технологічного обладнання, зниження продуктивності праці.

За характером порушення фізіологічних функцій шум поділяється на такий, що заважає (перешкоджає мовному зв'язку), подразнювальний (викликає нервові напруження і внаслідок цього — зниження працездатності, загальну перевтому), шкідливий (порушує фізіологічні функції на тривалий період і викликає розвиток хронічних захворювань, котрі безпосередньо або опосередковано пов'язані зі слуховим сприйняттям, погіршення слуху, гіпертонію, туберкульоз, виразку шлунку), травмуючий (різко порушує фізіологічні функції організму людини).

Об'єктивні симптоми шумової хвороби включають:

- зниження слухової чутливості;
- порушення функції ШКТ (зниження кислотності);
- серцево-судинна недостатність;
- нейроендокринні розлади.

Суб'єктивними симптомами шумової хвороби являються:

- роздратованість;
- головний біль;
- біль в вухах;
- зниження пам'яті;
- підвищена втома;
- зниження апетиту.

Результати досліджень робітників, які зазнали дії інтенсивного шуму, дали змогу виділити шумову хворобу як самостійну форму професійної патології.

Професійна нейросенсорна приглухуватість (кохлеарний неврит) — поступове прогресуюче зниження гостроти слуху аж до повної його втрати, обумовлене тривалим (багаторічним) впливом виробничого шуму (переважно високочастотного). Висока ступінь приглухуватості зустрічається у кузнеців, котельщиків, рубщиків, чеканщиків, авіаційних мотористів.

До неспецифічних змін, які зумовлює дія шуму на організм людини, належить синдром неврастенії або вегетосудинної дисфункції. Хворі скаржаться на головний біль, втомлюваність, порушення сну, серцебиття, зниження пам'яті й апетиту. Шум викликає зміни функціонального стану зорового, вестибулярного, шкірного аналізаторів, зниження м'язової витривалості. Метаболічні зміни включають порушення вуглеводного, білкового, холестеринного, жирового, водно-сольового обміну. Шляхом біохімічних досліджень вмісту ліпідів і холестерину визначено передчасний розвиток коронарної патології під впливом шуму як професійної шкідливості.

Вплив вибухів та пострілів на слух людини

(Джерело: Передерій О.В. Як вибух впливає на слух <https://bettertone.com.ua/uk/yak-vybukh-vplyvaye-na-slukh/>)

Коли людина чує неподалік вибух, його вуха можуть постраждати. Такі звуки негативно впливають на роботу слухової системи і організму в цілому. Особливо це стосується тих ситуацій, коли поруч чути стрілянину, звуки важкої артилерії та піротехніки. Потрібно подумати про те, як захистити вуха і знизити вплив некомфортних звуків.

Від різких звуків стрілянини людини може призвести до контузії — це ураження організму, що виникає при впливі ударної хвилі, стрибків тиску, пара або стиснених газів. Зазвичай контузія трапляється з людиною, поряд з яким стався вибух, були чутні гучні постріли, робота артилерійського обладнання.

Контузія може вразити головний мозок, очі, вуха. Зазвичай це проявляється втратою свідомості, порушенням мови, паралічем, запамороченням, головними болями. Контузія вуха зазвичай супроводжується частковою або повною втратою слуху, кровотечею з вух.

Види погіршення слуху після вибухів

Вибух і слух — речі несумісні. У людини може пошкодитися барабанна перетинка, розвинутися запалення, а також порушитися робота внутрішнього вуха. Все залежить від того, на якій відстані і якої сили трапився вибух, і приглухуватість після нього буває кондуктивною або нейросенсорною.

Коли гучні звуки від вибухів доходять до вух, вони провокують:

Розрив барабанної перетинки — трапляється внаслідок баротравми або акустичної травми. При цьому наголошується втрата слуху на одному або обох вухах.

Гострий отит — розвивається через розтягнення тканин і попадання в вухо пилу і інших забруднень. Його структури запалюються, що викликає зниження слуху.

Коли людина чує сильний вибух, внутрішнє вухо піддається акустичної травми. Його волоскові клітини не справляються з таким навантаженням і починають відмирати. Це проявляється розвитком нейросенсорної приглухуватістю, яка є незворотною і тяжкої. В цьому випадку рекомендується підібрати слуховий апарат.

Найбільше в групі ризику по контузії знаходяться військові. У них на робочих місцях часто чути стрілянину та інший гучний шум. Тому потрібно використовувати спеціальні беруші для захисту вух. Крім берушей, які допоможуть знизити вплив вибуху, рекомендується вчасно лікувати ЛОР-хвороби, уникати переохолоджень, регулярно перевірятися у ЛОРа і підтримувати гігієну вух.

Життя військових з поганим слухом

Коли солдат погано чує, він не може розпізнати важливі команди і сигнали. Це ставить під загрозу безпеку — не тільки його, а й усього підрозділу.

Можливі ускладнення після вибуху

Найпоширеніше наслідок вибуху — необоротне зниження слуху. Також людина може зіткнутися з раптовою кондуктивної глухотою, яка проходить після лікування.

Ознаки погіршення слуху, що вказують на ступінь приглухуватості

(Джерело: <https://sluh.com.ua/persh%d1%96-oznaki-vtrati-sluhu>)

Причини погіршення слуху поділяють на вроджені (генетичні порушення, патологія вагітності/родів) або набуті (травми, менінгіт та інші захворювання). Безпосередня якість життя залежить від рівня зниження слуху.

Усього існує 5 ступенів, які відрізняються ознаками:

I ступінь (легка). Людина перестає розрізняти слова в галасливому місці, не чує тихих звуків.

II ступінь (середня). Втрачається здатність сприймати тиху і нормальну гучність, людина погано розрізняє слова, сказані і за шуму, і за тиші.

III ступінь (середньо важка). Розуміється лише гучна (на рівні крику) мова, більшість чуток людина зовсім не чує.

IV ступінь (важка). Спілкування можливе лише за допомогою слухового апарату.

V ступінь — глухота. Людина може чути на близькій відстані дуже гучні звуки (наприклад, дриль, стукіт відбійника), але не сприймає крик біля вуха.

Особливості спілкування з особами, які мають порушення слуху

(Джерело: https://bf.in.ua/combat_exp/osoblyvosti-spilkuvannia-zalezno-vid-porushennia-iake-maie-liudyna-zoru-slukhu-movlennia/)

— розмовляючи з людиною, дивіться на неї;

— щоб привернути увагу людини, назвіть її ім'я. Можна помахати їй рукою або легенько постукати по плечу, але це не має бути несподівано. Намагайтеся встановити зоровий контакт, висловлюйте свою думку чітко й лаконічно;

- говоріть рівно, не варто надмірно підкреслювати що-небудь;
- якщо вас просять кількаразово повторити щось, спробуйте перефразувати сказане;
- не затуляйте своє обличчя руками, волоссям чи будь-якими предметами (часто люди з порушеннями слуху чудово читають по губах);
- не змінюйте тему розмови без попередження. Використовуйте фрази-містки на кшталт: «Добре, тепер ми можемо обговорити...»;
- запитайте, чи не буде простіше підтримувати зв'язок у переписці;
- інформацію, яка містить число чи адресу, краще написати.

Тема 3. Забруднення атмосфери (2 год.)

Зміст теоретичної частини заняття: вивчення джерел забруднення атмосфери: природні та антропогенні, шкідливої дії забрудненого атмосферного повітря на людей; наслідки забруднення ґрунтів та води від вибухів боєприпасів, залишків снарядів, мін, ракет; поняття хімічної аварії; алгоритм дій у разі хімічної небезпеки; симптоми від впливу небезпечних речовин; захисту від впливу небезпечних речовин; першої медичної допомоги при хімічному ураженні.

Зміст практичної частини заняття: відпрацювання навичок першої медичної допомоги при ураженні хлором, аміаком.

Джерела забруднення атмосфери

(Джерело: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/ecology/21295/>)

Природне забруднення атмосфери. У нормі природні джерела забруднення не спричиняють істотних змін повітря. Інтенсивне поширення певного природного джерела забруднення на певній території (викиди попелу і газів вулканами, лісові і степові пожежі) можуть стати серйозною причиною забруднення атмосфери. Так, під час виверження вулкана Кракатау у 1883 р. маса попелу та пилу становила 150 млрд т, і вони поширилися майже по всій земній кулі.

Внаслідок виверження вулкана на Алясці в 1912 р. в атмосферу надійшло понад 20 млрд т пилу, який тривалий час утримувався в повітрі. Такі катастрофічні явища зумовлюють іноді утворення світлонепроникного екрана

навколо Землі, а також зміну її теплового балансу. Проте природні забруднення атмосфери здебільшого не завдають великої шкоди людині, бо відбуваються за певними біологічними законами і регулюються кругообігом речовин, виявляються періодично.

Штучне (антропогенне) забруднення атмосфери. Відбувається внаслідок зміни її складу та властивостей під впливом діяльності людини. За будовою та характером впливу на атмосферу штучні джерела забруднення умовно поділяють на технічні (пил цементних заводів, дим і сажа від згоряння вугілля) та хімічні (пило— або газоподібні речовини, які можуть вступати в хімічні реакції).

За агрегатним станом усі забруднювальні речовини поділяють на тверді, рідкі та газоподібні. Саме газоподібні забрудники становлять 90% загальної маси речовин, що надходять в атмосферу.

Серйозної шкоди навколишньому середовищу завдає хімічна промисловість. Особливо небезпечними є сірчисті сполуки, оксиди азоту, хлор та ін. Майже всі забруднювальні речовини можуть вступати між собою в реакції, утворюючи високотоксичні сполуки. У поєднанні з туманом це явище дістало назву фотохімічного смогу.

Значним джерелом забруднення довкілля є підприємства чорної металургії. Вони викидають в атмосферу багато пилу, кіптяви, сажі, важких металів (свинець, кадмій, ртуть, мідь, нікель, цинк, хром). Ці речовини практично стали постійними компонентами повітря промислових центрів. Особливо гостро стоїть проблема забруднення повітря свинцем.

Повітря забруднюють практично всі види сучасного транспорту, кількість якого постійно збільшується у всьому світі. Майже всі складові вихлопних газів автомобілів шкідливі для людського організму, а оксиди азоту до того ж беруть активну участь у створенні фотохімічного смогу. Одна вантажівка або один легковик викидає в повітря відповідно 6 м³, 3 м³ чадного газу СО. Забруднюється повітря і пилом гуми з покриттів автомобілів і літаків (один автомобіль утворює близько 10 кг гумового пилу).

Найбільшу загрозу для людства становить забруднення атмосфери радіоактивними речовинами. Ця проблема вперше виникла в 1945 р. після вибуху

двох атомних бомб, скинутих з американських літаків на японські міста Хіросіму й Нагасакі. Природна радіоактивність існує незалежно від діяльності людини.

Живі істоти певною мірою пристосувалися до неї, хоч шкідливість її для них є очевидною.

Наслідки забруднення атмосфери

Атмосфера має здатність до самоочищення. Концентрація забруднювальних речовин через розпорошення їх у повітрі, осідання твердих часточок під впливом сили гравітації, випадання різних домішок з опадами (дощ інтенсивністю 1 мм/год за 45 хв. вимиває з повітря 28% часточок пилу діаметром 10 мкм).

Проте від величезної кількості забруднювальних речовин, що надходять в атмосферу сьогодні, вона не встигає самоочищуватись. Так, при спалюванні за рік 2,1 млрд т кам'яного вугілля і 0,8 млрд т бурого в навколишнє середовище потрапляє 225 тис. т арсену, 225 тис. т германію, 153 тис. т кобальту і, крім того, мільйони тони пилу з металургійних заводів, майже 1/5 частина світового виробництва цементу.

Головними екологічними глобальними наслідками забруднення атмосфери є:

- парниковий ефект;
- озонова дірка;
- кислотні дощі;
- смог.

Як детонація ракет та інших боєприпасів впливає на навколишнє середовище?

(Джерело: <https://www.village.com.ua/village/city/eco/326103-yak-strazhdae-ekologiya-cherez-obstrili>)

Негативний вплив на довкілля може мати детонація боєприпасів, яка призводить до забруднення ґрунтів, води та повітря.

«Під час детонації військових ракет, артилерійських снарядів, мін утворюється низка хімічних сполук: чадний газ, вуглекислий газ, водяна пара,

бурий газ, азот тощо. Додатково утворюється велика кількість токсичної органіки, окислюються навколишні ґрунти, деревина, конструкції», — пояснює The Village Україна керівниця відділу клімату «Екодії» Євгенія Засядько. — Далі є також низка токсичних елементів, як оксид сірки й азоту, що під час окислення можуть призвести до кислотних дощів. Вони можуть змінювати рН ґрунту, викликати опіки рослин, слизових тканин дихальних органів людини, птахів, ссавців і так далі».

У результаті обстріли можуть забруднювати не тільки повітря та ґрунти, але й ґрунтові води.

«І оскільки на ґрунті можуть вирощувати сільськогосподарську продукцію, а ґрунтові води використовувати як джерело питної води, то всі ці елементи можуть потрапити в харчові ланцюги. А якщо вони потраплять до організму людини, то в майбутньому це може призвести до суттєвих проблем зі здоров'ям», — пояснює фахівчиня.

Небезпечним є і паливо, яке може залишатися в ракеті після «прильоту».

Фото: ЗСУ

«Ми знаємо, що на нафтобазу у Львові прилетіла російська ракета Х-101, яка за своїми технічними характеристиками має десь пів тонни ракетного палива. У ракетному паливі є меланж — це окислювач, який є досить забруднюючим. І треба розуміти, що ракета, яка має дальність, наприклад,

5000 км, але пролетіла тисячу, повністю заправлена паливом. Тобто під час влучання воно ще залишається [в ракеті]. Цими нафтопродуктами забруднюються земельні ресурси. І це фіксують уже перші результати аналізів, які ми маємо», — кажуть у Держекоінспекції.

Крім того, вибухи боєприпасів можуть сприяти подальшій зміні клімату, зазначають в «Екодії».

«Під час вибуху викидаються парникові гази — це вуглець, водяна пара. Вони не є токсичними, але напряму впливають на зміну клімату. Коли ми говоримо про воєнні конфлікти, то вони також мають великий вплив саме на зміну клімату. А це не тільки про територію України, це глобальний процес. Тож насправді конфлікти впливають напряму на всі країни світу», — каже Засядько.

Утім, фахівці наголошують, що більші ризики для навколишнього середовища створює не сама детонація снарядів, а влучання в промислові чи хімічні об'єкти.

«От, наприклад, нафтобаза горить два дні — у повітря потрапляє велика кількість шкідливих речовин, які потім десь осідають на ґрунті. І зараз ми із залученням міжнародних експертів та інших спеціалістів намагаємося зрозуміти, чи є від цього вплив і як виловлювати напрямок вітру, диму, де відбувається це забруднення. Зараз такої методики відбору в нас немає. Ми тестуємо: відібрали проби на великій відстані від місця пожежі — і досліджуємо, чи є там забруднений ґрунт», — зазначає Вагін.

Алгоритм дій у разі хімічної небезпеки

(Джерело: https://kyivcity.gov.ua/bezpeka_ta_pravoporiadok/pam_yatky/shcho_robty_pry_khimichnomu_zarazhenni/)

Аварії на підприємствах, транспорті та продуктопроводах можуть супроводжуватися викидом або виливом в атмосферу і на прилеглу територію небезпечних хімічних речовин (НХР), таких як хлор, аміак, синильна кислота, фосген, сірчаний ангідрид та інші. Це являє серйозну небезпеку для населення, заражене повітря уражає органи дихання, а також очі, шкіру та інші органи.

Що робити у випадку загрози виникнення хімічної небезпеки

- сирени і переривчасті гудки підприємств — це сигнал «Увага всім». негайно ввімкніть радіо або телевізор, уважно слухайте інструкції;
- зберігайте спокій, уникайте паніки;
- попередьте сусідів, надайте допомогу інвалідам, дітям та людям похилого віку;
- щільно закрийте вікна та двері, щілини заклейте;
- підготуйте запас питної води: наберіть воду у герметичні ємності, підготуйте мильний розчин для обробки рук;
- дізнайтеся у місцевих органів влади про місце збору мешканців для евакуації та уточніть час її початку;
- упакуйте у герметичні пакети та складіть у валізу документи, цінності та гроші, предмети першої необхідності, ліки, мінімум білизни та одягу, запас консервованих продуктів на 2–3 доби;
- перед виходом з будинку вимкніть джерела електро-, водо- і газопостачання, візьміть підготовлені речі, одягніть засоби захисту.

Що робити у випадку раптового виникнення хімічної небезпеки

- зберігайте спокій, уникайте паніки;
- надягніть протигаз, респіратор або ватно-марлеву пов'язку, закритий одяг;
- якщо засобів індивідуального захисту немає і вийти із району аварії неможливо, залишайтеся у приміщенні і щільно закрийте вікна та двері, димоходи, вентиляційні люки, щілини в рамах вікон та дверей заклейте;
- вимкніть джерела газо-, електропостачання та загасіть вогонь у печах;
- зберіть документи, цінності, ліки, продукти, запас питної води та інші необхідні речі у герметичну валізу та підготуйтеся до евакуації;
- попередьте сусідів про початок евакуації. Надайте допомогу дітям, інвалідам та людям похилого віку, вони підлягають евакуації в першу чергу;
- виходьте із зони хімічного зараження в бік, перпендикулярний напрямку вітру та обходьте тунелі, яри, лощини — в низинах може бути висока концентрація НХР;

- при підозрі на ураження НХР уникайте будь-яких фізичних навантажень, необхідно пити велику кількість рідини та звернутися до медичного закладу;
 - постраждалим надайте першу долікарську допомогу;
 - вийшовши із зони зараження, зніміть верхній одяг, ретельно вимийтесь.
- <https://dsns.gov.ua/uk/abetka-bezpeki-1/nebezpeki-texnogennogo-xarakteru/ximicna-nebezpeka>

Ознаки отруєння хлором: під час вдихання парів хлору виникає ураження легень, яке супроводжується набряком киснево-поглинальних альвеол, які під час кашлю можуть розірватися з виділенням мокротиння з кров'ю, внаслідок чого людина гине від нестачі кисню.

Перша допомога при отруєнні хлором: одягніть протигаз і виведіть ураженого на свіже повітря. Робити штучне дихання не можна, необхідно у важких випадках застосувати кисневу інгаляцію. Слід забезпечити повний спокій. Для зменшення подразнення — вдихання парів нашатирного спирту, промивання очей, рота, носа 2%-м розчином харчової соди.

Дії в осередку зараження:

- Заплющити очі та затамувати дихання.
 - Закутатися у верхній одяг і дихати крізь нього (можна змочити водою).
 - Не бігти.
 - Спробувати визначити напрямок вітру.
 - Виходити з зони зараження в бік, який перпендикулярний вітру.
- За неможливості вийти, спробувати залізти на високий предмет (стовп, драбину тощо), оскільки хлор стелиться знизу над землею.

При виявленні будь-якого виду зараження — негайно дзвонить за телефоном 101. При отруєнні хлором — винести потерпілого із зони зараження.

При зупинці дихання — зробити штучне дихання. Шкіру, рот, ніс промити 2%-м розчином питної соди або водою.

У випадку розливу рідкого аміаку і його концентрованих розчинів не можна доторкатися до розлитої рідини.

Ознаки отруєння аміаком:

- нежить, кашель, важке дихання, задуха;

- підвищене серцебиття, порушена частота пульсу;
- при контакті з рідким аміаком виникає обмороження, можливий опік з пухирями, виразки.

Перша допомога при отруєнні аміаком:

- одягніть протигаз і виведіть ураженого на свіже повітря;
- дайте подихати зволоженим повітрям (теплыми водяними парами 10%-ного розчину ментолу в хлороформі);
- дайте йому теплого молока з «Боржомі» або харчовою содою;
- при задусі необхідний кисень;
- при спазмі голосових щілин забезпечте тепло на ділянку шиї, теплі ванночки, інгаляцію;
- при зупинці дихання проведіть серцево-легеневу реанімацію;
- при потраплянні в очі — промийте водою або 0,5–1%-ним розчином квасців, вазеліновою або оливковою олією;
- при ураженні шкіри — обмийте чистою водою, зробіть примочки з 5%-ного розчину оцтової, лимонної або соляної кислоти.

Список корисних відео

Абетка безпеки: як розпізнати хімічну загрозу <https://www.youtube.com/watch?v=r1tPk6unaHo&t=38s>

Абетка безпеки: як розпізнати хімічну загрозу <https://www.youtube.com/watch?v=r1tPk6unaHo&t=6s>

Абетка безпеки: якщо небезпека застала вас вдома

<https://www.youtube.com/watch?v=-PiL1A1EiIQ&t=1s>

Абетка безпеки: якщо небезпека застала вас на вулиці

https://www.youtube.com/watch?v=_0Q8Mm-aksw&t=3s

Абетка безпеки: хімічна загроза (навчальне відео)

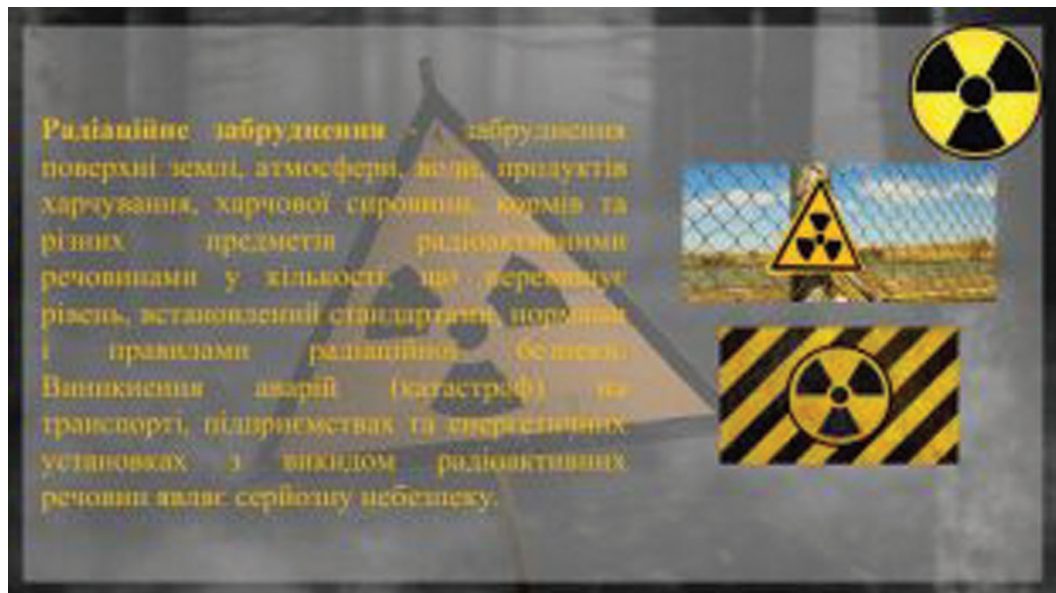
https://www.youtube.com/watch?v=es5Qko-6I_g

Тема 4. Радіаційна небезпека (2 год)

Зміст теоретичної частини заняття: поняття радіаційної небезпеки; променевої хвороби; алгоритм дій у разі радіаційної аварії; харчування при радіаційній небезпеці.

Зміст практичної частини заняття: вибір одягу для захисту від радіації (світлий одяг, який легко випрати; капюшон у поєднанні з головним убором тощо); відпрацювання навичок підготовки їжі для вживання.

Поняття радіаційної небезпеки

Джерело: <https://naurok.com.ua/radiaciyna-nebezpeka-398581.html>

ПРОМЕНЕВА ХВОРОБА

(Джерело: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>)

Променева хвороба — захворювання, спричинене впливом високих доз радіації наслідок опромінення рентгенівськими променями, гамма-променями, нейтронами, радіоактивними опадами. Подібне випромінювання іонізує атоми тіла, провокує слабкість, нудоту й інші симптоми. Клітини тіла можуть постраждати навіть при невеликих дозах, що призводить до лейкемії. Може спричинити порушення в генах, що веде до народження дітей з генними мутаціями. Розрізняють гостру і хронічну форми променевої хвороби. До заходів невідкладної медичної допомоги відносять такі: механічне усунення радіоактивних речовин з організму людини шляхом промивання шлунка теплою водою, вживання проносних і сечогінних засобів, промивання рота та очей, застосування відхаркувальних препаратів при попаданні радіоактивних речовин в дихальні шляхи.

Ступені.

Променева хвороба 1-го (легкого) ступеня виникає при загальній

експозиційній дозі опромінення 100...200 Рентген (Р). Прихований період може тривати 2—3 тижні, після чого з'являється нездужання, загальна слабкість, почуття важкості в голові, стиснення в грудях, підвищення пітливості, періодичне підвищення температури. У крові зменшується вміст лімфоцитів.

Променева хвороба 2-го (середнього) ступеня виникає при загальній експозиційній дозі опромінення 200...400 Р. Прихований період триває близько 1 тижня. Проявляється у вигляді важкого нездужання, розладу нервової системи, головного болю, запаморочень, часто буває блювання, аж до гематемезису, й пронос, виникає гарячка, кількість лейкоцитів (особливо лімфоцитів) зменшується у 2 рази. Лікування триває 1,5—2 місяці. Летальність — до 20 % випадків.

Променева хвороба 3-го (тяжкого) ступеня виникає при загальній експозиційній дозі опромінення 400...600 Р. Прихований період — до декількох годин. Відзначають ті ж ознаки, тільки у тяжчій формі. Крім того, можлива втрата свідомості, крововиливи на слизові оболонки і як наслідок — запальні процеси. Без лікування у 20...70 % випадків настає смерть від інфекційних ускладнень або кровотеч.

Променева хвороба 4-го (українського тяжкого) ступеня виникає при дозі понад 600 Р, що без лікування звичайно закінчується смертю впродовж 2-х тижнів

Алгоритм дій у разі радіаційної аварії

(Джерело: https://www.dls.gov.ua/for_subject/

Міністерством охорони здоров'я України надано алгоритм дій у разі радіаційної аварії.

Основне — потрібно залишатись в приміщенні або терміново у нього зайти, якщо ви знаходитесь на вулиці. Це найбезпечніша дія, яку обов'язково варто виконати.

1. Перебувайте в укритті

Це може бути підвал або середина будівлі. Радіоактивний матеріал осідає на зовнішній стороні будівель, тому найкраще триматися якомога далі від стін і даху будівлі. Варто також тримати поруч домашніх тварин, не дозволяйте їм гуляти на вулиці. Якщо можливо, залишайтеся в кімнаті без вікон і зовнішніх дверей, зачиняйте вікна та двері, ущільніть отвори підручними

засобами (скотч, змочена водою тканина тощо) та вимикайте системи вентиляції (кондиціонери або обігрівачі) у вашому будинку. Залишайтеся в укритті, доки офіційна влада не надала інших вказівок.

2. Слідкуйте за офіційними джерелами інформації

Користуйтеся повідомленнями від рятувальників (ДСНС), поліції, місцевої влади. Увімкніть телебачення, радіо, слідкуйте за офіційними каналами місцевої влади. До прикладу, підпишіться на такі канали в Telegram або Facebook. Якщо місцева влада та надзвичайники дають вказівки — виконуйте їх обов'язково.

3. Знезаразьте себе

Зніміть верхній шар одягу. Так ви позбудетеся до 90% радіоактивного матеріалу. Робіть це обережно, аби не розтрусити радіоактивний пил. Помістіть одяг у пластиковий пакет або герметичний контейнер, тримайте його далі від людей і домашніх тварин.

4. Помийтесь, якщо є така можливість

Прийміть душ з милом, голову помийте шампунем. Не використовуйте кондиціонери для волосся, оскільки вони можуть закріпити радіоактивний матеріал на вашому волоссі. Не тріть і не подряпайте шкіру, аби радіоактивний матеріал не потрапив у відкриті рани. Якщо можливості прийняти душ немає, вимийте з милом під проточною водою руки, обличчя та відкриті частини тіла. Якщо доступу до води немає, скористайтесь вологими серветками, вологою тканиною. Зверніть особливу увагу на руки й обличчя, протріть повіки, вії, вуха.

5. Одягніть чистий одяг

Допоможіть вашим рідним і близьким зробити всі вище перераховані пункти. За можливості робіть це в рукавичках і масці чи респіраторі.

Харчування при радіаційній небезпеці

(Джерело: https://www.dls.gov.ua/for_subject/)

Безпека води та харчових продуктів

Доки рятувальники чи влада не повідомили про безпеку водопровідної води, доти лише вода в пляшках залишатиметься не забрудненою. Пакування захищає рідину всередині від радіоактивних речовин.

Кип'ятіння водопровідної води не позбавляє від радіоактивних речовин. Тож майте запас води у пляшках чи інших герметичних контейнерах. Напої у холодильнику теж безпечні для вживання. Вода в інших ємностях у вашому домі, таких як унітаз або водонагрівач, не буде містити радіоактивних речовин. Водопровідну або колодязну воду можна використовувати для миття себе, а також пакувань з їжею і водою.

Навіть якщо водопровідна вода забруднена, ви все одно можете використовувати її для знезараження. Будь-який радіоактивний матеріал, який потрапляє в поверхневі або підземні води, буде розбавлятися водою до дуже низького рівня і буде безпечним для миття шкіри, волосся та одягу.

За аналогією із водою, харчові продукти є безпечними, якщо зберігались у герметичних контейнерах (консерви, банки, пляшки, коробки тощо). Також безпечною є їжа з холодильника та морозильної камери.

Перед відкриттям протріть харчові контейнери вологою тканиною або чистим рушником. Теж саме зробіть із кухонним приладдям перед використанням. Використану тканину чи рушник покладіть у поліетиленовий пакет або герметичний контейнер і залиште у недоступному місці, подалі від людей і тварин.

Коли варто приймати йодид калію?

Йодид калію — це сіль, схожа на кухонну. У аптеках він найчастіше продається у формі таблеток. Якщо його приймати вчасно й у визначеному дозуванні, йодид калію блокує поглинання радіоактивного йоду щитоподібною залозою. Це знижує ризик розвитку раку щитоподібної залози та інших її захворювань.

Він не захищає людей від радіації, а захищає тільки щитоподібну залозу від впливу радіоактивного йоду. Тобто захистити себе можливо лише за умови дотримання трьох основних правил — перебувати в укритті, слідкувати за офіційною інформацією та виконувати вказівки органів влади.

Йодид калію слід приймати лише, якщо ви отримали таку вказівку від органів влади чи ДСНС. Приймати йодид калій для «профілактики» без потреби — недопустимо. Це може зашкодити вашому здоров'ю. Також важливо, що йодна профілактика здійснюється одноразово. Тобто вживання йоду зараз не має жодного сенсу.

Вибір та умови використання одягу для захисту від радіоактивного забруднення

(Джерело: <https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/77712695620c49db9c84b642f2fb2241.pdf>)

Критерії для вибирання одягу.

Вибираючи одяг, варто звернути увагу на такі критерії:

- a) необхідний рівень захисту;
- b) легкість під час вдягання і знімання одягу, чищення та ремонту;
- c) комфорт під час використання (огляд, свобода руху, вага);
- d) придатність одягу до роду виконуваної роботи;
- e) деякі спеціальні вимоги (необхідність захисту атмосфери від парів води, кисню).

Умови використання одягу герметичного з примусовим вентиляваннюм , залежно від його класу.

Одяг I класу. Одяг герметичний з примусовим вентиляваннюм цього класу забезпечує найбільший рівень захисту. Його застосовують для захисту від газоподібних забруднювальних речовин, зокрема від тритію, без випускних пристроїв в агресивне середовище. Особливістю його є те, що він не змінює склад атмосфери. Значна вага колектора з трубками вбирання та випускання, приєднаними до одягу, є недоліком цього типу одягу.

Одяг II класу. Завдяки випусканню повітряного потоку знизу, цей одяг забезпечує високий ступінь захисту і придатний для захисту від аерозолів та газоподібних забруднювальних речовин, зокрема від тритію.

Одяг III класу. Цей клас охоплює звичайний тип одягу. Залежно від якості матеріалів та конструкції випускних пристроїв, цей тип одягу дає більш-менш високий рівень захисту від аерозолів.

Одяг IV класу. Цей одяг не можна використовувати за наявності високої концентрації газів або радіоактивних аерозолів.

Умови використання одягу негерметичного без примусового вентилявання

Одяг, виготовлений із непроникного матеріалу. Застосування цього типу одягу звичайно призначається для умов захисту в зонах з низькою концентрацією

забруднювальних речовин, або для захисту від потенційного ризику впливу рідких забруднювальних речовин. Цей одяг не забезпечує захист від газоподібних забруднювальних речовин і тритію. Якщо є небезпека забруднення через повітря, його треба використовувати разом із пристроям и захисту органів дихання. Необхідно, щоб користувач міг вільно рухатися в цьому одязі, під час виконання роботи в обмежених просторах; у таких умовах, одяг іноді використовують в комбінації з автономним пристроєм для дихання. У випадках, коли є імовірність виникнення надзвичайних обставин, цей одяг входить до складу спорядження для швидкого застосування. Він легший одягу герметичного з примусовим вентиляванням та забезпечує добрий захист організму від забруднення твердими або рідкими забруднювальними речовинами. Він відносно недорогий, підходить для частого очищення від забруднення в пральнях, його можна використовувати як одноразовий або його можна дезактивувати.

Цей одяг не має ніякого внутрішнього вентилявання і, оскільки його виготовляють з непроникного матеріалу, він не пропускає парів води. Ці дві властивості можуть бути причиною фізичного дискомфорту в ситуаціях, що можуть мати високе фізичне навантаження і/або високу температуру навколишнього середовища. Цей дискомфорт збільшується через застосування фільтрувального пристрою (наприклад, респіратора); але його можна зменшити, використовуючи засіб захисту органів дихання з примусовим подаванням повітря для дихання. Використовування цього одягу повинно бути обмеженим відповідно з термінами, встановленими у національних або місцевих інструкціях.

Одяг, виготовлений із проникного матеріалу. Цей одяг використовують для звичайної роботи в радіоактивних зонах відповідно до рекомендацій радіаційної служби захисту. Він зручний, його легко одягати і знімати. Зокрема одяг із бавовни забезпечує гарний захист організм у від забруднення твердими речовинами або аерозолями; а також зменшує імовірність будь-якого забруднення на одязі. Матеріали з бавовни або суміші бавовняних і синтетичних волокон підходять для частого чищення від забруднювання в пральнях, а також для стерилізування кип'ятінням.

Захист продуктів харчування в умовах радіоактивного забруднення

(Джерело:<https://buklib.net/books/32247/>)

Для створення безпеки проживання населення в умовах радіоактивного забруднення території при постійному вживанні в їжу місцевих продуктів харчування необхідно дотримуватися низки простих правил, їх дотримання і своєчасне здійснення виключає накопичення радіонуклідів вище встановлених норм у вирощених сільськогосподарських продуктах і вироблених продуктах тваринництва.

При радіоактивному забрудненні основна особливість підготовки продуктів рослинництва безпосередньо до використання або для подальшої переробки полягає у застосуванні нескладних заходів первинної дезактивації і технологічної обробки. Це такі загальноприйняті способи, як миття у проточній воді овочів і фруктів, очищення овочів, картоплі, зрізання головок коренеплодів, зривання верхніх листків капусти та інше. Ці заходи знижують радіоактивне забруднення продуктів у 2 — 10 і більше разів.

Подальша переробка овочів і фруктів (соління, маринування і т.п.) зменшує вміст радіоактивних елементів у продуктах. При цьому розсоли, маринади вживати не рекомендується.

Картопля. Перед використанням у їжу або на відгодівлю тваринам картоплю ретельно відмити від ґрунту, її миють у проточній воді або двічі-тричі міняють. Очищення картоплі від лушпиння також знижує радіоактивне забруднення. Після цих операцій вона може бути використана безпосередньо в їжу і для подальшої технологічної переробки (на крохмаль та ін.).

Коренеплоди. Перш ніж використовувати в їжу або переробляти коренеплоди (буряк, моркву, брукву, редьку), їх потрібно очистити від частинок ґрунту, зрізати головки коренеплодів. Наступна обробка продуктів (варіння, соління та ін.) ще більше зменшує їх радіоактивне забруднення.

Огірки, редиска та інші овочі. Перед використанням огірків, капусти, цибулі, петрушки, редьки, «салату та інших овочів потрібно ретельно промити їх від частинок ґрунту. Наступні операції з підготовки овочів для безпосереднього їх використання в їжу проводять традиційним способом.

Фрукти та ягоди. Всі фрукти та ягоди, що виростили на садових ділянках, перед використанням в їжу, перед переробкою ретельно миють. Технології приготування варення, соків, компотів, джемів не відрізняються від звичайних.

Олійні культури. Загальноприйняті способи переробки олійних культур для одержання олії забезпечують значне зниження вмісту в них радіоактивних речовин.

Зернові і зернобобові культури. Кукурудза та інші зернові культури після обробки можуть використовуватися в їжу і на відгодівлю худобі без обмежень на всій території України за зоною відселення від АЕС. Горох, квасоля та інші зернобобові культури використовуються без обмежень у районах радіоактивного забруднення з густиною 25 Кн/км. При більшій густоті вирощування цих культур не рекомендується.

Дотримання прийомів обробки забезпечує можливість безпечного використання овочів, фруктів, олійних, зернових та зернобобових культур, а також продуктів їх переробки практично в усіх районах проживання за зоною відселення. Відходи від переробки продуктів рослинництва, одержаних за цією зоною, йдуть на корм сільськогосподарським тваринам без обмежень.

Молоко. Для зниження концентрації радіоактивних речовин молоко можна переробляти на молочні продукти, тим самим виключаючи потрапляння в організм людини значної кількості радіоактивних речовин. У домашніх умовах це робиться двома шляхами: обезжирення сироватки та сиру; виготовлення жирного сиру і сироватки, яку в їжу використовувати не можна.

При переробці сметани і вершків на вершкове масло основна частина радіоактивних речовин йде в пахту. Якщо вершкове масло перетопити, то радіоактивних речовин можна позбутися практично повністю.

Таким чином, молоко і ряд молочних продуктів, що мають рівень радіоактивного зараження, не потрібно знищувати. Залежно від ступеня зараження можна виготовити з них продукти, які в подальшому використовуються для харчових або кормових цілей.

М'ясо. Існують досить прості для використання в домашніх умовах способи зниження концентрації радіонуклідів у м'ясі і м'ясопродуктах. Зменшити радіоактивну зараженість м'яса можна, наприклад, шляхом його засолювання.

При цьому найбільший ефект досягається за умови, якщо розрізати його на шматки і потім засолити, багаторазово змінюючи розсіл до досягнення в м'ясі допустимої концентрації радіоактивних речовин (радіоцезій переходить у розсіл і видаляється з продукту).

Можлива також обробка м'яса, що містить радіоцезій, проточною водою або 0,85%-ним розчином кухонної солі. Ефективність цього способу зростає із збільшенням часу контакту м'яса з рідиною, підвищенням ступеня його подрібнення (шматки 2,5 см) та інтенсивності перемішування. Однак слід пам'ятати, що при обробці дуже подрібненого м'яса (м'ясна стружка) втрачається велика кількість (до 36%) харчових поживних речовин, при цьому бульйон в їжу не використовують.

Хоча сало містить менше радіоактивних речовин, ніж інші продукти тваринництва, та у певних ситуаціях його потрібно переробляти. Наприклад, для приготування солоного шпика методом мокрого посолу в процесі якого радіонукліди виділяються із сала в розсіл.

Санітарні заходи в особистих підсобних господарствах

Радіонукліди потрапляють в організм людини: або у вигляді розчинних сполук; ланцюгами ґрунт — людина — рослина; через повітря, забруднюючи продукти харчування. Дотримання санітарних правил на забруднених територіях дозволяє практично усунути інший шлях надходження в організм радіонуклідів.

Джерела проникнення радіоактивних речовин у житлові приміщення: атмосферне повітря, дрова або торф, що використовують для опалення, попіл від їх спалювання; побутові предмети, що вносяться з вулиці; брудне взуття або одяг; забруднені продукти харчування та ін.

Зменшення забруднення досягають, дотримуючись чистоти в домашніх умовах: у приміщеннях роблять вологе прибирання, робочу одяг і взуття залишають поза жилими кімнатами, попіл із печей вибирають після

попереднього змочування його водою, побутові предмети перед тим, як внести в приміщення, протирають.

Істотно знижують надходження радіоактивних речовин з порохом насадження дерев і кущів біля помешкань. Особливо бажані посадки при розміщенні будинків уздовж проїзних доріг.

Важливим заходом є перекопування фунту на необроблених ділянках (один раз після забруднення місцевості), а також санітарна обробка території, що прилягає до місця проживання: прибирання сміття і захоронення харчових відходів. При цьому необхідно дотримуватися певних вимог: захоронення проводити в спеціально виритих ямах на глибину до 1 м (місце захоронення повинно бути огорожене і позначене), воду після обмивання взуття і предметів зливати в одному місці, віддаленому від джерела питної води не менше, ніж на 20 м.

Санітарна гігієна при проведенні сільськогосподарських робіт спрямована на зменшення дозових навантажень зовнішнього опромінювання, що потрапляють на одягу та шкіру людини, і внутрішнього опромінювання від радіоактивних речовин, які людина вдихає з повітрям. Звичайні способи дотримання гігієни — миття з милом відкритих ділянок тіла після виконання робіт, дотримання в чистоті одягу — практично захищають шкіру людини від опромінювання. Щоб попередити попадання радіоактивних речовин на тіло людини при догляді за тваринами і польових роботах, необхідно мати змінну одягу. В кінці роботи її очищають від порохи. Зберігається вона поза жилими приміщеннями.

Деякі види діяльності в особистому господарстві (скиртування сіна, вибирання попелу, прибирання сміття та ін.) здійснюються в умовах підвищеної запиленості. В цих випадках для попередження попадання радіоактивних речовин з попелом у легені людини досить використати засоби індивідуального протипилового захисту — марлеву пов'язку, респіратори будь-яких типів, головний убір.

Тема 5. Забруднення водойм (2 год.)

Зміст теоретичної частини заняття: вивчення джерел забруднення водойм; видів забруднення водойм (нафтою, нітратами, промисловими відходами, засолення тощо); ознак отруєння нітратами; визначення ступеня

забрудненості водойм; небезпеки забруднення водойм; флори і фауни у басейні забруднених водойм; небезпеки вживання в їжу риби та інших продуктів харчування із забруднених водойм.

Забруднення водойм: джерела, види, наслідки

(Джерело: <https://akvantis.com.ua/stati-i-obzory/tipy-zagryazneniya-vody-i-ih-posledstviya-ua>)

У країнах на зразок Швейцарії, Норвегії і Люксембурга можна пити воду з-під крану і не переживати з приводу її якості. У Україні цей трюк як мінімум небезпечний і навіть пахне екстримом. Вся річ у тому, що згідно з даними ООН наша країна знаходиться на 95 місці рейтингу по чистоті питної води.

Центральне водопостачання охоплює близько 70% українців. Потреби 20% з них забезпечуються за рахунок підземних прісних вод, інші 80% п'ють з поверхневих водойм на зразок річок Дніпро і Десна. Повірте, їх складно назвати чистими.

Вдумайтесь, 40% промислових і господарчо-побутових відходів, які підприємства зливають в річки, не очищаються або не відповідають встановленим санітарним вимогам! Побутові відходи якими забруднюються водойми, органічні речовини, яйця гельмінтів, патогенні бактерії, сульфати, хлориди, залізо — лише мала дешиця «бонусів», які ми отримуємо разом з водою.

Проблема давно придбала загальнонаціональні масштаби. 60% води в нашій країні екологи визнають непридатними для питва. Найплачевніша ситуація в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Херсонській, Одеській.

До найбільш брудних річок України відносять Сіверський Донець, Сулу, Дністер, Кальмиус і Західний Буг. У останньому концентрація азоту в 15, а важких металів в 8 разів вище за норму. У притоках Дністра рівень марганцю перевищує допустиму відмітку в 29 разів. Лякають результати досліджень Каховського, Київського, Кременчуцького і Дніпродзержинського водосховищ. Міді і марганцю тут в 80 разів більше, ніж прописано в стандартах. Навіть купання в такій воді може привести до шкірних захворювань..

Варто зазначити, що Україна не входить до числа країн з високим рівнем водозабезпечення. А за показником використання водних поновлюваних ресурсів знаходиться у кризовій ризи. При цьому основним методом очищення було і залишається хлорування, що призводить до утворення небезпечних для здоров'я хлорорганічних сполук.

Практично усі водойми наближаються до 4-го і 5-го класам якості, тобто характеризуються як забруднені і брудні. І навіть якщо на станціях воду правильно очистять, проведуть знезараження, пом'якшать і позбавлять від неприємного смаку і запаху, вона все одно знову перетвориться на брудну із-за старих труб. З наших кранів тече технічна вода і кип'ятіння, на жаль, не допоможе. Про головні джерела цього неподобства розповімо далі.

Головні причини забруднення

У багатьох регіонах якість води залишається низькою через відсутність повного комплексу очисних споруд і зон санітарної охорони через що місцеві спеціалісти ламають голову, як уникнути забруднення води. Деякі водопроводи не обладнані знезаражувальними установками (особливо характерно для Івано-Франківської, Тернопільської, Одеської, Житомирської і Закарпатської областей) через що відбувається погіршення якості водних ресурсів.

Найчастіше в пробах питної води виявляють відхилення за органолептичними показниками (до 72%). На другому місці наднормативна мінералізація (до 28%), а на третьому — перевищення граничної концентрації хімічних речовин (до 16%). Що забруднює воду? Серед джерел забруднення води можна виділити:

Стічні води

Продукти життєдіяльності, бруд, миючі засоби. Простіше кажучи, каналізація. Лівова частка цієї пишності скидається в річки і моря без достатнього очищення.

Фермерські господарства

Добрива, гербіциди, інсектициди і органічні відходи вимиваються і потрапляють в поверхневі і підземні води.

Промислові відходи

Ртуть, мідь, фтор, радіоактивні частки, залізо у воді — «подарунки» промислових підприємств. При цьому викиди бувають як навмисними, так і випадковими (аварії, витоки). До «найшкідливіших» виробництв відносять чорну металургію, нафтопереробні і целюлозно-паперові заводи.

Витоки нафти

Нафтопродукти скупчуються на водній поверхні, перекриваючи доступ світла і кисню. Окрім забруднення і неприємного запаху води, це відгукнеться мором риби і птахів.

Тверді відходи

Пластикові пляшки, пакети, гравій, щебінь, відпрацьований ґрунт. Через це водойми перетворюються на смітники.

Теплове забруднення

Злив теплої води з атомних і теплових електростанцій підвищує загальну температуру водойми. Це призводить до прискореного заростання водоростями і мору живності.

Атмосферні забруднення

Зола, попіл, сажа і всякі гази. Наше повітря складно назвати чистим. А оксиди азоту і сірки, з'єднуючись з киснем і вологою, взагалі, стають причиною кислотних дощів.

Природні чинники забруднення води

Ерозія ґрунту, виверження вулканів, розкладання органічних речовин, природні пожежі, повені, солоність природних вод, вивітрювання гірських порід, цвітіння водоростей.

Це усього лише одна з класифікацій джерел забруднення води. Але думаємо, сенс зрозумілий. Тепер давайте подивимося на результат нашої «господарської діяльності».

Наслідки забруднення води

У багатьох країнах вже зараз бракує чистої питної води. Напружена екологічна ситуація тільки посилює проблему. Наслідки забруднення можна назвати небезпечними і усеосяжними. Ось деякі з них:

- Зменшення видової різноманітності морської і річкової флори і фауни.
- Заростання і зникнення водойм.
- Погіршення смаку, кольору і запаху води.
- Руйнування емалі наших зубів із-за надлишку фтору.
- Спалахи гепатитів, спровоковані бактеріями і кишковою паличкою.
- Перевантаження організму залізом, що викликає порушення формування кісткової тканини.
- Накопичення свинцю, хрому, кадмію, бензапирену, а також хлор у воді провокують поява онкології і нервових розладів.
- Інфекційні і кишкові захворювання: від тифу і дизентерії до холери.
- Погіршення стану волосся і шкіри.
- З'єднання фенолу і фтору негативно впливають на роботу нирок і печінки.
- Зараження води паразитами.
- Радіоактивні ізотопи і пестициди накопичуються в організмах і циркулюють в харчових ланцюжках, руйнуючи тканини і призводячи до безпліддя і генетичних мутацій.

Вплив забруднення води на здоров'я людини

Чиста вода є основою здоров'я людини, проте споживання забрудненої води може мати серйозні наслідки для організму. Забруднення води хімічними речовинами, бактеріями, вірусами та паразитами призводить до розвитку низки захворювань. Найбільш небезпечними є кишкові інфекції, такі як холера, дизентерія, гепатит А. Постійне споживання води, що містить важкі метали або хлорорганічні сполуки, збільшує ризик онкологічних захворювань, порушень нервової системи та гормонального фону. Діти та люди похилого віку є найбільш вразливими до цих наслідків, оскільки їхні імунні системи є більш чутливими до дії токсичних речовин. Водночас тривале накопичення шкідливих речовин у тканинах організму може призвести до безпліддя, розвитку генетичних мутацій та інших хронічних захворювань.

Якість рідини, що надходить до нас з водопроводу

Часто якість водопровідної води залишає бажати кращо го. Навіть якщо на станціях водоочищення виконують всі необхідні етапи знезараження та фільтрації, якість води значно погіршується під час її транспортування до кінцевого споживача. Старі та зношені труби є основною проблемою: вони не тільки додають до води механічні домішки, але й створюють середовище для розвитку бактерій. Окрім цього, використання застарілих технологій chlorування для знезараження води призводить до появи небезпечних хлорорганічних сполук, що є канцерогенними. Така вода не тільки має неприємний смак та запах, але й є небезпечною для здоров'я. Тому, щоб уникнути негативних наслідків, все більше людей вдаються до встановлення додаткових систем фільтрації у своїх домівках.

Отруєння нітратами

(Джерело: <https://city-adm.lviv.ua/news/science-and-health/medicine/235294-otrueniennia-nitratamy-ta-nitrytamy-u-chomu-nebezpeka>)

Нітрати — солі азотної кислоти, що є природними сполуками, добре розчинні у воді і входять до складу мінеральних добрив, а також є натуральною часткою продуктів рослинного походження. У рослини нітрати потрапляють з ґрунту і з часом перетворюються у більш токсичні сполуки — нітрити.

Чутливість до нітратів зростає в умовах гірської місцевості, при підвищеному вмісті в повітрі, що вдихається, окислів азоту і вуглекислого газу, при вживанні спиртних напоїв, а також при інших станах, які вимагають підвищеного споживання кисню тканинами.

Серед дорослих смертельне отруєння спостерігалось внаслідок вживання 3,5 г калієвої селітри.

У більшості випадків гострі отруєння нітратами були пов'язані з використанням криничної води з високим вмістом нітратів для приготування дитячого харчування з дитячих сухих сумішей. Траплялись випадки отруєння шпинатом та морквяним соком (у цих продуктах був високий вміст нітратів, які перетворилися в нітрити).

При надходженні нітратів в організм з водою отруєння настає швидше і протікає важче, ніж при надходженні з харчовими продуктами.

Швидкість всмоктування нітратів при надходженні в організм з їжею значною мірою залежить від складу раціону. При вживанні з рослинною їжею максимальна концентрація в крові утворюється через 2–3 години. Наявність жирів гальмує всмоктування нітратів. Токсична дія нітратів полягає у гіпоксії (кисневому голодуванні), що розвивається внаслідок порушення транспорту кисню кров'ю та утворенням стійкої сполуки – метгемоглобіну.

Клінічні ознаки отруєння водою з нітратами з'являються через 1–1,5 год. Спочатку виникає ціаноз губ, слизових оболонок, нігтів, обличчя. Подразнююча дія солей азотної кислоти на слизову оболонку шлунка проявляється нудотою, болем, підвищеним слиновиділенням, блювотою. Пронеси спостерігаються рідко.

У разі надходження в організм нітратів з їжею прихований період захворювання триваліший: від 4 до 6 годин. Картина отруєння доповнюється проносом (фекалії можуть містити домішки крові), печінка збільшена, склери мають жовтий відтінок. Порушується діяльність нервової системи, що проявляється загальною слабкістю, загальмованістю (у дітей занепокоєнням), запамороченням, потемнінням в очах, порушенням координації рухів, а у важких випадках – судомним посмикуванням, втратою свідомості, комою.

Отруєння у дітей раннього віку протікають у дуже важкій формі. Найнебезпечнішою ознакою отруєння, що виникає одразу після надходження нітратів в організм дитини, є метгемоглобінемія з вираженим ціанозом. Перші ознаки отруєння спостерігаються при концентрації метгемоглобіну понад 10%.; виражений ціаноз спостерігається при концентрації метгемоглобіну 20–25%, смертельні випадки – при концентрації до 45 %.

Вміст нітратів у рослинах різний. Так, найбільше накопичують нітрати листові овочі (шпинат, петрушка, кріп, салат і т.д.). Згідно з Додатком до «Державних гігієнічних правил і норм «Регламент максимальних рівнів

окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах» допустимий вміст нітратів такий: у шпинаті — 2000 мг/кг (у тепличному 3000 мг/кг), в руколі — 6000 мг/кг та 7000 мг/кг відповідно. Коренеплоди вміщують: буряк столовий — 1400 мг/кг, капуста рання — 900 мг/кг, капуста пізня — 500 мг/кг, картопля — 250 мг/кг, морква рання — 400 мг/кг, пізня — 250 мг/кг. Найменший вміст нітратів допускається в кавунах, динях, грушах, винограді, цибулі — 60 мг/кг.

Повністю позбутися нітратів в рослинних продуктах неможливо і недоцільно, оскільки разом з нітратами гинуть водорозчинні вітаміни. А ось зменшити їх кількість можна. Існує декілька способів:

1. Замочити листові овочі у воді на 1,5 год, періодично міняти воду, а потім промити та використовувати тільки листя, оскільки стебло вбирає найбільше нітратів.

2. Ретельно мити та чистити овочі. Зрізати біля хвостика (огірки, помідори, редиска); біля хвостика і стебла (буряк, морква); викидати верхні листки капусти, не використовувати качан і ні в якому випадку не давати його їсти дітям.

3. Не зберігати довго салати та зіпсуті овочі при кімнатній температурі, оскільки нітрати в таких умовах швидко переходять в нітрити.

4. Готувати страви з овочів в емальованому посуді.

5. Пити багато зеленого чаю, вживати продукти з великою кількістю вітаміну «С» — чорну, червону, білу смородину, оскільки «висячі» ягоди, як і фрукти (яблука, сливи, вишні, черешні, виноград) не накопичують нітратів.

Як перевірити якість води?

(Джерело: <https://skvagina.com.ua/ua/blog/kak-proverit-kachestvo-vody.html>)

Від хімічного складу та чистоти рідини, яку ми п'ємо, залежить наше здоров'я. Повноцінна перевірка питної води на якість повинна включати як біологічний, так і хімічний аналіз. Якщо хоч за одним із показників є проблема, рідина придатна до вживання лише після ретельного очищення. Правильно вибрані колби для фільтру води допоможуть позбутися

виявлених забруднень, шкідливих хімічних сполук, хвороботворних бактерій.

Де перевірити якість питної води та як це зробити

Існує три основні критерії, за якими можна визначити, наскільки якісною є питна вода та наскільки вона придатна для вживання.

- Хімічний склад.
- Біологічний склад.
- Органолептичні показники.

Повноцінно перевірити та точно визначити якість води за хімічним та біологічним складом у домашніх умовах неможливо. Такий аналіз можуть надати лише спеціальні лабораторії. Відповідне обладнання та фахівці є:

- в організаціях з контролю екології;
- на станціях водоочисних систем;
- у службах з санітарно-епідеміологічного контролю;
- на хімічних та харчових заводах, підприємствах легкої промисловості;
- у компаніях, що постачають бутильовану воду.

За якими показниками можна перевірити якість води

У великих містах таку послугу надають населенню спеціалізовані комерційні лабораторії. Щоб отримати максимально точний аналіз питної води, потрібно викликати фахівця додому, щоб він зробив забір рідини з-під крана чи колодязя. Можна придбати в аптеці стерильні контейнери для забору аналізів та зібрати зразки самостійно.

Органолептичні показники води можна визначити без лабораторії — достатньо оцінити її характеристики за кольором, запахом, смаком, прозорістю.

Зверніть увагу на колір

Для пиття придатна лише прозора вода. Будь-який відтінок, який має рідину, вказує на можливі проблеми з її складом.

- Червоний і жовтуватий тон — багато заліза та торф'яних органічних речовин.

- Синуватий і зеленуватий відтінок — водорості, окис міді, хрому, кобальту та інших шкідливих сполук.
- Різнокольорова плівка на поверхні — присутні олії та нафтопродукти.
- Білувата вода містить багато глини та піску.
- Коричнева — найімовірніше забруднена чорноземом, глиною.
- Розуватий відтінок вказує на присутність у складі лужних металів у великій концентрації.

Визначення якості запаху та смаку

- Вода дуже рідко буває повністю несмачна. Але на деякі запахи та присмаки потрібно обов'язково звернути увагу — вони сигналізують про серйозні проблеми зі складом рідини.

- Вода з-під крана практично завжди має терпкі смакові нотки та стійкий хімічний «аромат». Це вказує на наявність у рідині великої кількості хлору. Хлорування застосовується для очищення системи та дезінфекції самої води. Цей нюанс найчастіше не сприймається як недолік, і така рідина офіційно вважається чистою та придатною для пиття. Насправді пити таку воду небезпечно, тому що хлор, навіть у невеликих дозах, є отрутою для людини. Якщо хімікат постійно потрапляє в організм, це може призвести до захворювань шлунково-кишкового тракту, печінки та нирок.

- Запах сірководню може свідчити про те, що вода видобута із пластів, де активно розмножуються сірчані бактерії. Така рідина є токсичною для людського організму.

- Запах іржі — зазвичай ознака поганих металевих труб. Іноді такий виражений аромат має вода із природних джерел. Пити її без очищення можна, тільки якщо це частина терапії, а графік прийому та порції визначено лікарем.

Як виміряти чистоту води самостійно

Перевірити якість води в колодязі та в крані самостійно можна, але результати таких тестів будуть недосконалими. Якщо щось викликає сумніви та побоювання, замовте повний аналіз рідини у спецлабораторії. Визначивши,

які саме забруднення містить вода, можна буде правильно вибрати картриджі для фільтрів.

Домашній аналіз, який дозволяє перевірити якість води, проводиться лакмусовим пробником.

- Наберіть у пробірку холодну воду з-під крана, джерела або колодязя.
- Візьміть лакмусовий папірець і зануріть його в рідину.
- Через кілька секунд індикатор змінює колір і можна буде оцінити результати.

• Залежно від кольору, в який пофарбувався лакмус, можна говорити і про рН досліджуваного середовища.

• Синій або фіолетовий вкаже на підвищений показник рН вище 7. Це означає, що у складі є багато лугу. Вживати таку воду небезпечно — вона може спричинити напади ядухи, алергічні реакції та навіть хвороби серця.

• Червоний колір лакмусу — ознака зниженого рівня рН — нижче 5. Це означає, що вода має високий рівень кислотності. Вона також небезпечна для здоров'я, негативно впливає на печінку, нирки та слизову оболонку шлунка.

• Зелений колір лакмусу говорить про те, що вода, що перевіряється, має показники по лугу і кислотності в межах норми. Її можна вживати постійно, вона безпечна для вашого здоров'я.

Чи можна визначити «м'яку» та «жорстку» воду на смак

Ще один критерій оцінки питної води — її «м'якість» чи «жорсткість». Цей показник також перевіряють у лабораторії. Щоб самотійно оцінити воду, можете просто спробувати ковток.

• М'яка вода найчастіше має нейтральний присмак, вона не гірка, не солодка, не солонка, в дуже рідкісних випадках може мати трохи терпкий присмак із кислуватим відтінком. Така рідина має у складі щонайменше солей лужних металів. Вона придатна до щоденного вживання та вважається безпечною для здоров'я людини.

• Жорстка вода має яскравий солодкуватий або приглушений гіркуватий присмак. Таку смакову гаму їй надає велика концентрація солей кальцію. Жорстка вода вважається водночас і корисною, і небезпечною. При дефіциті

кальцію у дітей у період статевого дозрівання або у фазі інтенсивного зростання вона дозволяє компенсувати нестачу мікроелементів. При постійному вживанні вона призводить до накопичення солей в організмі і може спричинити виникнення сечокам'яної хвороби, інших проблем з нирками. Так що якщо вода в крані або колодязі визначена як «жорстка», її обов'язково потрібно очищати. Системи багаторівневого очищення (Проточні фільтри) дозволять усунути з рідини, яку ви вживаєте в їжу, всі потенційно небезпечні включення.

Лабораторні тести допоможуть виявити всі забруднювачі у питній воді. У домашніх умовах можна оцінити лише органолептичні характеристики та рівень рН рідини.

Риба з брудних водойм небезпечна для здоров'я

(Джерело: <https://www.unian.ua/health/worldnews/1619182-riba-z-brudnih-vodoym-nebezpechna-dlya-zdorovya-vcheni.html>)

За словами вчених з Океанографічного інституту Скріппса, при вживанні риби, спійманої в забруднених водоймах, суттєво збільшується ризик отруєння. Справа в тому, що в м'язовій тканині деяких риб накопичуються стійкі органічні забруднювачі з водойм.

Ці сполуки містяться у пестицидах, продуктах нафтохімічної промисловості і вогнетривких матеріалах. Вони легко проникають в організм, обходячи імунний захист. Сполуки прикріплюються до білка Р-глікопротеїну, що забезпечує перенос речовин через мембрану клітини.

Джерело: <https://interfax.com.ua/news/general/915275.html>

Вживання риби з обмілілих водойм або місць відходу води загрожує небезпечними інфекційними захворюваннями, зокрема ботулізмом

Вживання в їжу риби, що залишилася на обмілілих водоймах, або тієї, що ще залишиться в місцях відходу води, небезпечно для здоров'я.

Мертву рибу або ту, що вмирає, не можна збирати для подальшого зберігання, готувати чи споживати.

Жоден спосіб приготування не зробить її безпечною: таку рибу не можна вживати, зокрема сушити, в'ялити, смажити чи варити. Ця риба може містити збудники інфекційних хвороб, паразитів чи небезпечні хімічні речовини.

Крім того, одна з найбільших загроз купівлі риби в місцях стихійної торгівлі може становити ботулізм — гостре інфекційне захворювання. Воно виникає в результаті вживання продуктів, отруєних токсинами, що виробляються бактеріями-збудниками хвороби. Симптоми ботулізму включають, зокрема, виражену втому, слабкість, запаморочення, нудоту, головний біль. Початкові симптоми зазвичай супроводжуються зниженням чіткості зору (неможливо читати дрібний текст), «пеленою» перед очима, сухістю в роті та горлі, а також утрудненням під час ковтання та мовлення.

Якщо у членів родини є будь-який із симптомів необхідно негайно звернутися по медичну допомогу! Медична система України готова до можливих випадків ботулізму. Протиботулінічна сироватка є у достатній кількості.

Тема 6. Очистка питної води (4 год.)

Зміст теоретичної частини заняття: розуміння кругообігу води; роботи станцій очищення стічних вод; стадії очистки води (механічне, біологічне, хімічне очищення); органолептичні показники якості води; поняття питної та технічної води; способи знезараження води; інфекційні хвороби, що поширюються через воду.

Зміст практичної частини заняття: конструювання фільтрів для очищення питної води, правила користування.

Кругообіг води

(Джерело: <https://ziko.com.ua/all-article-stantsiya-ochystky-stichnykh-vod/>)

Кругообіг води в природі — це безперервний циклічний рух вологи між землею, атмосферою та гідросферою. Цей процес складається з випаровування води, пересування пари, конденсації та опадів.

Найбільші джерела води на нашій планеті — це океани. Вони містять майже 98% усіх запасів води. Саме через це у складі більшості природних рідин є різноманітні солі. Прісні джерела складають лише 2,5% від усіх водних запасів. Найбільша складова частка у прісних запасах належить льодовикам і сніговим масам, близько 30% становлять ґрунтові і підземні води, а озера й річки — лише 0,3%.

Кругообіг води у природі: з чого складається цикл

(Джерело: https://mywatershop.com.ua/blog/znachennya-koloobigu-vodi-v-prirodi/?srsltid=AfmBOooEj9ZDceAnYsceWdHL_nSOlll1aXZRQrtGfsokyWjyaET Ei5T0)

Одна з унікальних особливостей води полягає в її здатності перебувати в трьох різних станах — рідкому, газоподібному та твердому. Майже всі фізичні та хімічні процеси на нашій планеті відбуваються за участю води. Волога потрапляє на землю у вигляді опадів, а потім випаровується, конденсується та знову випадає дощем або снігом.

Вчені поділяють колообіг води в природі на три види — великий, малий та внутрішньоконтинентальний:

1. Малий колообіг є циклом, в якому волога випаровується з океану, конденсується та випадає назад в океанічні води, не переносячись на сушу.

2. Великий колообіг води також називають світовим. Водяна пара утворюється над світовим океаном та пересувається в бік материків, де осідає у вигляді опадів, а потім повертається в океан із річковими водами. В процесі колообігу вода стає прісною, очищується та покращує свої характеристики.

3. Внутрішньоконтинентальний колообіг здійснюється біля материків. Вода випаровується з поверхні і осідає опадами, а потім рухається з річковими водами до океану або відразу випаровується.

Випаровування води

Початок гідрологічного циклу — це перетворення морської води на пару під впливом сонячного тепла. Пара складається з крихітних крапель вологи, які носяться у повітрі, а сам процес називається випаровуванням. Крім того, в глобальний процес колообігу входить вода, що випаровується з річок та інших водойм, а також із рослин та поверхні землі.

Підйом водяної пари

Вода у вигляді пари виходить також із листя рослин і підіймається в атмосферу. Вчені підраховали, що близько 10% вологи в атмосфері з'являється внаслідок «потовиділення» рослин. Але оскільки краплинки дуже малі, сам процес випаровування не видно.

Утворення хмар під час конденсації водяної пари

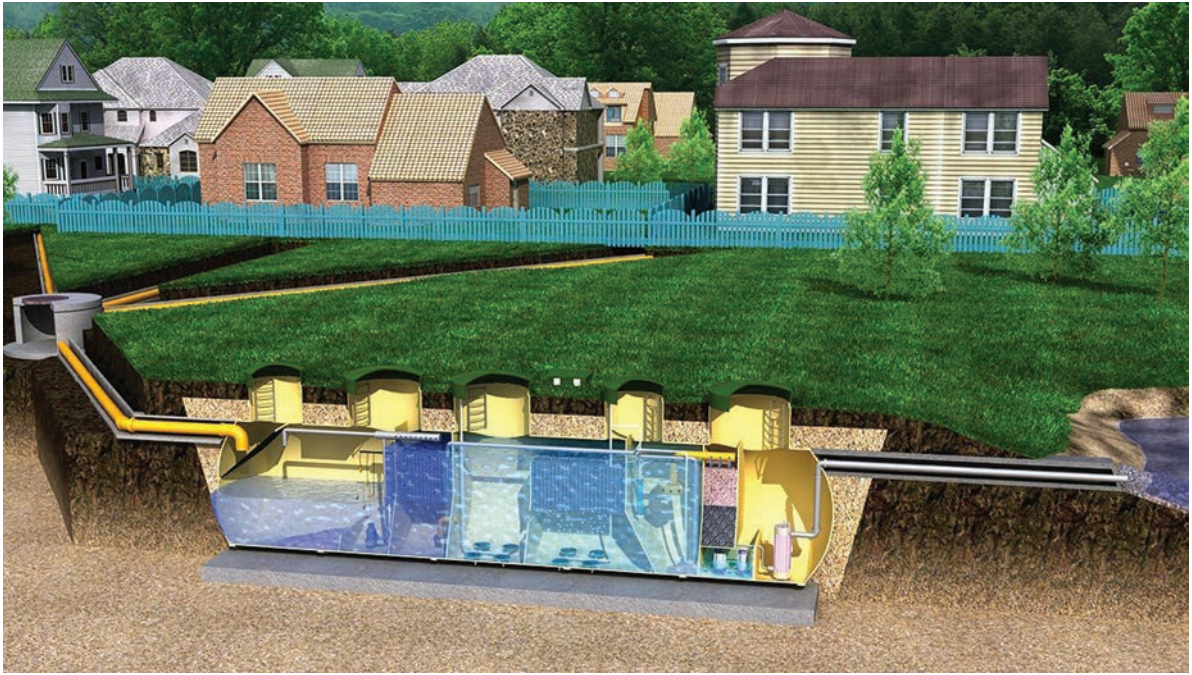
На цьому етапі водяна пара конденсується та переходить у рідкий стан. Це проявляється утворенням хмар у небі, які потім виливаються на землю опадами. Внаслідок конденсації також утворюється туман, запотівають вікна тощо. Оскільки вода — чудовий розчинник, крапельки злипаються з часточками пилу, диму та солей, а потім збираються у велику дощову хмару.

Утворення опадів та їх різновид

Опадами називають випадіння води на землю у рідкому чи твердому стані. Крихітні хмарні крапельки тримаються в атмосфері під дією висхідних повітряних потоків і не поспішають впасти на землю. Щоб почались опади, крапельки мають конденсуватися, а потім стикаючись між собою, утворити більші та важчі краплі, здатні впасти й подолати опір повітря. Щоб утворилась одна дощова краплина, треба з'єднати багато маленьких крапельок хмари.

Робота станцій очищення стічних вод

(Джерело: <https://ziko.com.ua/all-article-stantsiya-ochystky-stichnykh-vod/>)

Станція очистки господарсько-побутових стічних вод для заміських будинків

Станція очищення стічних вод працює в системі в двох 12-годинних циклах. Сучасна та надійна система управління. В результаті відбувається осадження частинок, що накопичуються на дні резервуару у вигляді осаду. Як біологічний реактор можна використовувати стічні води в першому біологічному реакторі.

Обробка та очистка стічних вод — це процес перетворення стічних вод — води, яка була використана у виробництві та не придатна для використання — у водостічну воду, яку можна скинути назад у навколишнє середовище.

Основна ціль очищення стічних вод, як правило, полягає в утилізації господарсько-побутових та промислових стоків для уникнення їх негативного впливу та шкоди здоров'ю людини або навколишньому природному середовищу.

Станція очистки промислових стічних вод

Як і зазначалось вище, для очищення промислових стічних вод застосовують фізико-хімічний метод, який включає ряд додаткових кроків для усунення поганого забарвлення води, азоту, фосфору, металів. На цій стадії також видаляються бактерії, віруси та паразити, шкідливі для здоров'я населення. Більшість процесів передбачають певний вид фізико-хімічної обробки, такий як коагуляція, фільтрація, адсорбція органіки активованим вугіллям,

зворотний осмос та додаткова дезінфекція. Цей метод очистки стічних вод практикується для додаткового захисту природи після скиду її в річки чи озера. Ще частіше використовується, коли стічні води мають бути повторно використані для зрошення (наприклад, харчових культур, полів для гольфу), для рекреаційних цілей (наприклад, озер, лиманів).

Стадії очистки води (механічне, біологічне, хімічне очищення)

Звичайна очистка стічних вод складається з поєднання механічних, хімічних та біологічних процесів та операцій з видалення твердих, органічних речовин, хімікатів та металів. Виділяють наступні ступені очищення на станціях очистки господарсько-побутових стічних вод — це механічна ступінь, біологічна аеробна та дезінфекція для видалення хвороботворних мікроорганізмів. Для очищення промислових стічних вод застосовують фізико-хімічний метод.

Завдання механічного очищення — видалення грубих твердих речовин та інших великих включень, які часто зустрічаються в стічних водах. Видалення цих забруднень необхідне для забезпечення безперебійної роботи обладнання на наступних етапах очищення. Попередні операції по обробці води зазвичай включають грубу фільтрацію, видалення твердих частин і в деяких випадках, подрібнення великих предметів.

Під час механічного очищення вода надходить у відстійник і плавучі тверді речовини (накип) видаляються з поверхні шкребками, тоді як осаджені тверді речовини (шлам) збираються на дні граблями та видаляються за допомогою системи відведення мулу. На цьому етапі використовуються лише фізичні операції, такі як фільтрація, осідання та флотація. Приблизно від 25 до 50% поступаючої БПК₅, від 50 до 70% загальної кількості твердих речовин та 65% олії та жиру видаляються під час механічної обробки. Органічний азот, органічний фосфор та важкі метали також видаляються під час осадження.

Завданням біологічної аеробної обробки є видалення залишків органіки. У більшості випадків така обробка проводиться після механічної обробки і включає видалення біорозкладаних розчинених та колоїдних органічних

речовин за допомогою аеробних біологічних процесів обробки. Аеробна біологічна обробка на станціях очистки стічних вод проводиться за наявності кисню аеробними мікроорганізмами (головним чином бактеріями), які метаболізують органічні речовини у стічних водах, тим самим утворюючи більше мікроорганізмів та неорганічних кінцевих продуктів (головним чином CO_2 , NH_3 та H_2O). Для вторинної обробки використовують кілька аеробних біологічних процесів, що відрізняються насамперед тим, як кисень подається мікроорганізмам і з якою швидкістю організми метаболізують органічну речовину.

Хімічна дезінфекція зазвичай передбачає введення розчину хлору у воду. Дозування хлору залежить від ступеня забруднення стічних вод та інших факторів, але дози від 5 до 15 мг/л є загальними. Озонове та ультрафіолетове (uv) опромінення також можна використовувати для дезінфекції, але ці методи дезінфекції не є загальноприйнятими. Хлорування при очищенні стічних вод вбиває бактерії та віруси та усуває паразитів, таких як лямблія та криптоспоридії, які можуть спричинити дуже серйозні захворювання.

Завершальна стадія процесу очищення стічних вод включає видалення хлору, який використовувався для знезараження води. Цей крок дуже важливий, оскільки хлор шкідливий як для людського життя так і для організмів, що мешкають під водою. Щоб видалити хлор, у воду додають з'єднання під назвою бісульфіт натрію. Іони хлору у воді реагують з цим хімікатом і видаляються. Після того як концентрація хлору була знижена до безпечного рівня, оброблена вода вважається достатньо чистою, щоб безпечно потрапляти в навколишнє середовище.

Органолептичні показники якості води

(Джепело: <https://akva-svit.com.ua/articles/organolepticheskie-svoistva-vodi.html>)

За аналізом органолептичних показників можна судити про якість питної води. Сюди відносяться такі показники, як запах, смак, прозорість, каламутність, кольоровість і температура.

1. Запах. Цей параметр можна оцінити по 5-ти бальною шкалою, де кожен бал відображає інтенсивність його прояви. Так 0 — запах зовсім не

відчувається, а 5 — яскраво виражений, сильний запах. Проміжні оцінки: 1 — неможливо визначити, 2 — відчувається споживачами, якщо про нього повідомити, 3 — відчувається без попереджень, 4 — відчувається дуже добре. Хороша чиста вода повинна оцінюватися балами 0–1, тобто не мати запаху. Будь-які відчуття запаху свідчать про присутність у воді сторонніх домішок.

2. Смак. Якісна питна вода з доставкою додому не може володіти сторонніми присмаками. На смак впливають такі фактори, як мінеральний склад, температура, концентрація розчинених у воді солей і газів. Кращі смакові якості має вода при температурі від 8 до 150°C.

3. Прозорість. Якщо через 30-ти сантиметровий шар води можна чітко прочитати шрифт Снеллена, то вона вважається прозорою. Поверхневі води, як правило, мають низьку прозорість в 2–5 см. Чим така ситуація обумовлена? Присутністю в ній механічних або хімічних домішок, мінерального і органічного походження.

4. Каламутність. Цей параметр визначає присутність у воді зважених речовин. Ідеальною прозорістю в 30 см відповідає каламутність в 1,5 мг/л. Каламутність води може сильно змінюватися в залежності від пори року.

5. Кольоровість. Залежить від кількості у воді природних домішок. Це можуть бути гумусові речовини жовтуватого або коричневого кольору, вививаються з ґрунту, або залізисті сполуки, які надають воді жовтуватий або зелений відтінок.

6. Температура. Для вживання найкраще підходить вода з температурою від 7 до 12°C. Така рідина ідеальна для втамування спраги, вона ефективно охолоджує слизову оболонку порожнини рота і стравоходу, посилюючи роботу слинних залоз. Вода з температурою нижче 5°C, в разі вживання, пригнічують секрецію шлунка, і порушує процес травлення.

Поняття питної та технічної води

(Джерело: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/7771/voda-pitna>)

Вода питна — вода, призначена для щоденного необмеженого і безпечного споживання людиною. На сьогодні основним документом є «Настанова ВООЗ щодо забезпечення якості питної води». Настанова та пов'язані

з нею документи використовуються як джерела інформації щодо забезпечення якості води й охорони здоров'я, а також щодо ефективних підходів до вирішення питань регулювання. Головною відмінністю води питної від столових, мінеральних та інших вод є знижений вміст солей (сухого залишку), а також наявність діючих стандартів на загальний склад і властивості. Вода питна, згідно зі стандартами багатьох країн, характеризується за такими показниками якості: епідеміологічна і токсикологічна безпека, органолептичні властивості, жорсткість тощо. Вода багатьох джерел прісної води непридатна для вживання людьми, оскільки може служити джерелом поширення хвороб або викликати довгострокові проблеми зі здоров'ям, якщо вона не відповідає певним стандартам якості. Вода, яка не завдає шкоди здоров'ю людини і відповідає вимогам чинних стандартів якості, називається вода питна. У разі необхідності, аби вода відповідала санітарно-епідеміологічним нормам, її очищують або «готують» за допомогою установок водопідготовки. Природне джерело води стає все біднішим, і його доступність є основною соціальною та економічною проблемою. Зараз близько мільярда людей у всьому світі щоденно вживають «нездорову» воду. Без води неможливе життя людей, тварин і рослин.

Вода в організм людини надходить із напоями і харчовими продуктами. Із води питної надходять солі, а також макро— і мікроелементи, такі як кальцій, магній, натрій, калій, йод, фтор та ін. Частина води утворюється в самому організмі внаслідок окиснення харчових продуктів. При повному окисненні 100 г жиру утворюється 107 г води, 100 г вуглеводів — 55,5 г, 100 г білків — 41 г ендогенної води. Крім того, у шлунок людини протягом доби надходить ще 6–7 л води, необхідних для утворення приблизно 3 л слини, 3 л шлункового і кишкового соку і близько 0,5 л жовчі. У стані спокою вода з організму людини виділяється нирками із сечею — 1,5 л/добу, легеньми у вигляді водяної пари — приблизно 0,4 л, через кишечник з калом — близько 0,2 л; 0,6 л води виводиться через пори шкіри, що пов'язано із терморегуляцією організму. Щодоби з організму людини у стані спокою виводиться приблизно 3 л води. При важкій роботі, роботі

в гарячих цехах, влітку в полі, патологічних станах тощо виведення води може збільшуватися до 8–10 л. Організм людини погано переносить зневоднення. Втрата 1–1,5 л води понад норму вже викликає відчуття спраги, що пов'язано зі збудженням певних відділів ЦНС, які беруть участь у регуляції та поповненні водних ресурсів організму. Якщо втрата води не відновлюється, погіршується самопочуття, знижується працездатність, порушується водно-сольовий обмін, терморегуляція і може настати перегрів організму. Недостатнє споживання води негативно позначається на всмоктуванні поживних речовин у кишечнику. Втрата води в кількості 15–20% маси тіла при температурі повітря $>30^{\circ}\text{C}$ смертельна, а 25% — смертельна й при нижчій температурі. Погана якість води та незадовільні санітарні умови В.п. викликають близько 5 млн смертей на рік. Найбільшим за обсягом джерелом свіжої води, придатної для вживання, є озеро Байкал у Сибіру.

Використання технічної води

(Джерело: <https://akva-svit.com.ua/articles/cho-takoe-tehnicheskaya-voda.html>)

Для роботи багатьох промислових підприємств також потрібна вода. Котельні, обігрівальні ваших будинків, заводи, легка і важка промисловість, фармацевтична галузь — жодне технічне підприємство не може обійтися у своїй роботі без води і споживає її в найбільших кількостях. Вода, яка використовується у виробничих цілях, називається технічною. Природно, пити таку воду людям не можна, так як вона не відповідає нормам якості та безпеки.

Можна виділити три основних напрямки використання технічної води.

Технічна вода як сировина для виробництва кінцевих продуктів. У цю групу споживачів можна віднести фармацевтичну галузь, виробників косметики та гігієнічних засобів, побутової хімії і т.д. В цьому випадку якість кінцевого продукту безпосередньо залежить від якості використовуваної при виробництві технічної води.

Технічна вода використовується в технологічному процесі. Так само як електронна промисловість і лінії порошкового фарбування. У цьому випадку

від якості технічної води залежить не тільки кінцевий продукт, а й терміни його експлуатації, надійність і стабільність роботи обладнання.

Технічна вода супутня технічному прогресу. У цю групу споживачів входять всі ТЕЦ, ТЕС, АЕС і всілякі котельні, які забезпечують ваші будинки теплом і гарячою водою. В цьому випадку до технічної води також є якісь вимоги щодо жорсткості і концентрації суспензій. Від них безпосередньо залежить термін експлуатації комунікацій.

Способи знезараження води

(Джерело: <https://moz.gov.ua/uk/sposobi-znezarazhennja-vodi>)

В умовах російської агресії проти України частина населення позбавлена доступу до чистої питної води.

Через активні бойові дії в низці регіонів перебиті водогони, відсутні реагенти для очищення водопровідної води, а також немає можливості завезти бутильовану питну воду.

У таких умовах люди змушені користуватися потенційно небезпечною водою з системи централізованого водопостачання, брати воду з колодязів, придомових свердловин, річок тощо. Невідомо, чи ця вода достатньо чиста та придатна для споживання й приготування їжі. Тому важливо її очистити самостійно в домашніх умовах.

Перед очищенням воду варто оцінити за кольором та запахом. Для цього потрібно набрати половину або — об'єму пляшки та інтенсивно її потрусити. Якщо на поверхні є піна, то така вода не придатна для споживання. Після цього потрібно оцінити воду за запахом. За наявності хімічного, бензинового, трупного або іншого неприємного/підозрілого запаху воду заборонено використовувати для пиття. Також вода не повинна бути забарвленою: подивіться на воду в білому посуді або в прозорому посуді на білому фоні. Далі можна приступати до її знезараження.

Кип'ятіння. Це найнадійніший спосіб знезараження води в умовах виживання. Варто кип'ятити воду протягом мінімум 10 хвилин, після чого дати їй відстоятися та обережно злити, не збовтавши осад, який зібрався на дні. Чим довше ви кип'ятите воду, тим більше патогенів буде знищено. Зберігайте

кип'ячену воду в закритій тарі. За можливості, відстояну кип'ячену воду варто додатково очистити за допомогою побутового фільтра для води.

Якщо немає можливості термічно знезаразити воду, можна це зробити хімічними речовинами.

Таблетки з активним хлором. Випускаються спеціальні препарати з вмістом активного хлору у вигляді таблеток. Кілька пігулок та 30–60 хвилин очікування, поки вони розчиняться у воді, — і можете споживати. Такі таблетки мають антибактеріальні властивості та мають великий термін придатності. Проте слід уважно вивчити інструкцію, на який об'єм води такий засіб розраховано.

Йод. Якщо спеціальних таблеток з хлором немає, то можна використати інші речовини, наприклад, спиртовий розчин йоду. Використовуйте цей метод у крайніх випадках! На літр води достатньо 3–4 крапель. Перш ніж пити, почекайте півгодини-годину. Така вода буде мати характерний смак, але так ви уникнете зневоднення. Особам з ураженою щитоподібною залозою краще утриматись від споживання надмірних доз йоду. І знов, якщо є можливість, після знезараження йодом слід профільтрувати воду через побутовий фільтр.

Марганцівка. Вона підійде для очищення води у невеликих об'ємах. Так, для знезараження 1 літру потрібно 1–2 грами розчину марганцівки або кілька кришталіків, щоб вода стала блідо-рожевого кольору. Вода яскраво-рожевого відтінку може призвести до подальших проблем із кишківником. Потрібно відстояти розчин пів години, а потім акуратно процідити (або пропустити через побутовий фільтр), залишивши осад на дні тари.

Активоване вугілля. Цей метод дозволяє прибрати неприємний запах води та незначні домішки і шкідливі речовини. На літр води потрібно 5 таблеток, які краще подрібнити (для збільшення активної площі). Подрібнене вугілля потрібно загорнути в марлю або іншу тканину, щоб пил від нього не потрапив у чисту воду. Знезараження води у такий спосіб триває щонайменше 8 годин.

Інфекційні хвороби, що поширюються через воду

(Джерело: <https://ohoronapraci.kiev.ua/article/news/infekcijn-hvorobi-so-peredautsa-cerez-vodu>)

Факторами передачі збудників служать забруднена вода, інфіковані харчові продукти, брудні руки і предмети побуту; механічними переносниками, що забруднюють харчові продукти, є мухи.

Інфекції, які передаються водним шляхом, викликають різні види збудників: віруси, бактерії, найпростіші, гельмінти. Збудники проникають через рот і розмножуються в шлунково-кишковому тракті. Виділяючись з кишківника хворого, збудники потрапляють у зовнішнє середовище: ґрунт, воду, їжу, інші предмети.

У теплу пору створюються сприятливі умови і для збереження збудників кишкових інфекцій у зовнішньому середовищі, і для їх розмноження на харчових продуктах.

Джерело інфекції гострих кишкових захворювань — хвора людина. Особливо небезпечні для оточення ті, що хворіють у легкій формі, бактеріо- та вірусоносії (людина, яка виділяє збудники, але сама не хворіє).

Чим можна заразитись під час вживання неякісної води?

Ротавірус. Хвороба, що сьогодні часто зустрічається, особливо серед дітей. Її симптоми — блювання, діарея, лихоманка, слабкість. Специфічної

терапії ротавірусу немає, тому потрібне симптоматичне лікування та відновлення водно-електролітного балансу.

Лямбліоз. Лямблії — це найпростіші мікроорганізми, яких навколо нас досить багато. У місцях, де у воду потрапляють фекалії та стічні води, їх іще більше. Чіпляються вони до нас, якщо ковтнути зараженої води під час купання. Перші ознаки з'являються через 1–2 тижні.

Симптоми типові для всіх кишкових інфекцій: діарея, нудота, біль у животі. Небезпека — сильне зневоднення організму. Цю хворобу лікують антибіотиками й дієтою.

Криптоспориidioз. Паразитарне захворювання, що передається від тварин, зі схожими симптомами: діареєю, болем у животі, лихоманкою. Проявляється через 2–10 днів після інфікування. У людини з нормальним імунітетом швидко минає.

Холера. Її збудником є холерний вібріон, що розповсюджується через забруднену фекаліями воду.

Тиф. Ця хвороба є бактеріальною інфекцією та спричинена двома штамми сальмонели. Серед симптомів — підвищена тривалий час температура, діарея, наявність на грудях рожевих плям, збільшені розміри селезінки та печінки. Завдяки тому, що в Україні вода проходить очищення перед централізованою подачею, випадки захворювання на тиф доволі рідкісні.

Лептоспіроз. Ця інфекція викликана бактеріями *Leptospira*. В організм вона потрапляє через забруднену сечею інфікованих тварин воду та рослини, зокрема під час купання у водоймах. Серед симптомів — озноб, головний біль та біль у м'язах, діарея, блювання, крововиливи на слизових оболонках та шкірі, жовтяниця тощо.

Гепатит А та Е. Це хвороба, що вражає печінку. Виникає через вживання неякісної води, купання в забруднених водоймах, вживання інфікованих продуктів та через прямий контакт із хворим. Найбільш небезпечний з них — перший тип. Є декілька варіантів перебігу з дещо відмінними симптомами. Характерним є пожовтіння склер очей та слизової оболонки ротоглотки,

потемніння сечі та знебарвлення калу. У гепатиту Е симптоми подібні, проте він рідко переходить у хронічну форму.

Дизентерія, сальмонельоз, ешерихіоз. Це різні захворювання з різними збудниками, але зі схожими симптомами: діареєю, болем у животі, нудотою і підвищенням температури. Усі ці хвороби небезпечні через зневоднення та його тяжкі наслідки. Лікують їх теж по одній схемі: відновлення водного балансу, антибіотики й кишкові сорбенти.

Дерматомікоз. Це загальна назва грибкових інфекцій, що вражають шкіру. Симптоми — почервоніння, лущення та свербіння шкіри.

Отже, споживання неочищеної або недостатньо очищеної води, купання в неперевічених водоймах може призвести до серйозних проблем зі здоров'ям.

Щоб уникнути зараження, потрібно дотримуватися елементарних правил:

- для пиття використовувати тільки чисту воду;
- не пити воду з випадкових джерел;
- на заміських прогулянках мати з собою достатній індивідуальний запас питної води;
- проводити регулярне очищення та знезараження питної води в колодязях;
- воду для приготування їжі та господарчих потреб брати тільки з перевірених джерел;
- не пити воду з водопроводу, призначеного для технічних цілей;
- кип'ятити воду, взятую з відкритої водойми для пиття, миття фруктів, ягід чи посуду (хвороботворні мікроорганізми здатні протягом місяця і навіть більш жити і розмножуватися у воді);
- купатися тільки в спеціально відведених місцях.

Конструювання фільтрів для очищення питної води, правила користування

(Джерело: <https://formulavody.com.ua/uk/kak-sdelat-filtr-dlja-vody-svoimi-rukami>)

Забруднена вода шкодить здоров'ю, згубно впливає на рослини, скорочує термін служби побутових приладів. Для її очищення потрібно використовувати спеціальні насосні установки.

Можна купити фільтр для води в онлайн або офлайн-магазині. Широкий асортимент пристроїв дозволяє вибрати моделі для очищення рідини від механічних домішок, органічних сполук, пестицидів, навіть бактерій і вірусів.

Інше питання, якщо немає можливості або бажання купувати вже готові насосні установки. Тоді можна спробувати зробити саморобний фільтр для води, наприклад, для використання на дачі, в приватному будинку або під час походу.

Перед тим, як приступати до виготовлення фільтруючого обладнання, ознайомтеся з видами фільтрів:

- з тонкою металевою сіткою — здійснює грубу очистку води від іржі, піску, дрібних частинок металів;

- сорбційний — з засипанням з активованого вугілля, видаляє органічні домішки, хлор і хлоровмісні сполуки, неприємний присмак і аромат;

- з мембраною — ефективний для комплексного очищення рідини як від піску та іржі, так і від найдрібніших бактерій;

- з іонообмінними смолами — очищає рідину від солей важких металів, пом'якшує воду;

- з мінеральними засипками, наприклад, з цеолітом, — видаляє з рідини механічні та інші домішки, іони амонію, затримує будь-які забруднювачі, які можуть перебувати у воді.

Щоб зробити фільтр для води своїми руками, можна використовувати як готові фільтруючі засипки, так і підручні матеріали: наприклад, звичайний активоване вугілля або річковий пісок. Від обраного матеріалу залежить, як ретельно і від яких саме домішок буде очищатися вода, і якими будуть її смак і запах після очищення.

Врахуйте, що жоден саморобний фільтр питної води не може повністю очистити рідину, особливо від вірусів і бактерій. З таким завданням справляється насосні установки, чинне комплексно, наприклад фільтри зворотного осмосу.

Самостійно можна виготовити тільки найпростіші конструкції, які зроблять воду більш придатною для використання. Повністю убезпечити її зможе тільки заводські насосні установки.

ЯК ЗАБРУДНЕНУ ВОДУ ПЕРЕТВОРИТИ НА ПИТНУ?

Джерело: https://ecoaction.org.ua/distaty-pytnu-vodu.html?gad_source=1&gclid=Cj0KCQiAr7C6BhDRARIsAOUKifiMg1bv44vDOBUULUBeOXRKTmfTCCV5szTLL1GupixC5po57MXxymYaAnuwEALw_wcB

Тема 7. Перша допомога при травмах (3 год.)

Зміст теоретичної частини заняття: вивчення першої допомоги при переломах та травмах; поняття пов'язки; перев'язувальних матеріалів; правил накладання пов'язок на різні частини тіла.

Зміст практичної частини заняття: вправлення з накладання пов'язок на різні частини тіла.

Перша допомога при переломах та травмах

(Джерело: <https://apteka.net.ua/articles/persha-dopomoha-pry-otrymanni-travmy-zabiy-vyvykh-roztyahnennya>)

Перелом — ушкодження кістки з порушенням її цілісності. Травматичні переломи розділяють на відкриті (є ушкодження шкіри в зоні перелому) і закриті (шкірний покрив не порушений). При відкритому переломі травма не викликає сумнівів. Закритий перелом не так очевидний, особливо, якщо він неповний, коли порушується частина поперечника кістки, частіше у вигляді тріщини.

Для усіх переломів характерні:

- різкий біль при будь-яких рухах і навантаженнях;
- зміні положення і форми кінцівки, її укорочення;
- порушення функцій кінцівки (неможливість звичних дій або ненормальна рухливість);
- набряклість і синець в зоні перелому.

Надання першої допомоги при переломах кінцівок багато в чому визначає результат травми: швидкість загоєння, попередження ряду ускладнень (кровотеча, зміщення відламків, шок) і переслідуює три мети:

- 1) створення нерухомості кісток в області перелому (що попереджає зміщення відламків і ушкодження їх краями посудин, нервів і м'язів);
- 2) профілактику шоку;
- 3) швидку доставку потерпілого до медичної установи.

Перша допомога при закритому переломі

Якщо є можливість викликати швидку допомогу, то зробіть це. Після чого забезпечте нерухомість пошкодженої кінцівки, наприклад, покладіть її

на подушку і забезпечте спокій. На передбачувану зону перелому покладіть що-небудь холодне. Самому постраждалому можна дати випити гарячий чай або знеболювальний засіб.

Якщо транспортувати потерпілого вам припаде самотійно, то заздалегідь необхідно накласти шину з будь-яких підручних матеріалів (дошки, лижі, палиці, лозини, парасольки). Будь-які два тверді предмети прикладають до кінцівки з протилежних сторін поверх одягу і надійно, але не туго (щоб не порушувати кровообіг) фіксуються бинтом або іншими відповідними підручними матеріалами (пояс, ремінь, стрічка, мотузок). Фіксувати потрібно два суглоби — вище і нижче місця перелому. Наприклад, при переломі гомілки фіксуються гомілковостопний і колінний суглоби, а при переломі стегна — усі суглоби ноги. Якщо під рукою зовсім нічого не виявилось, пошкоджену кінцівку слід прибинтовувати до здорової (руку — до тулуба, ногу — до другої ноги). Транспортування потерпілого з переломом ноги здійснюється в положенні лежачи.

Перша допомога при відкритому переломі

(Джерело: <https://uoz.mkrada.gov.ua/people/blog/244-persha-dopomoga-pri-perelomakh>)

Відкритий перелом небезпечніший за закритий, оскільки є можливість інфікування відламків. Якщо є кровотеча, її потрібно зупинити. Якщо кровотеча незначна, то досить накласти пов'язку, що давить. При сильній кровотечі накладаємо джгут, не забуваючи відмітити час його накладення. Якщо час транспортування займає більше 1,5–2 годин, то кожні 30 хвилин джгут необхідно послабляти на 3–5 хвилин. Шкіру навколо рани необхідно обробити антисептичним засобом (йод, зеленка). У разі його відсутності рану потрібно закрити бавовняною тканиною. Тепер слід накласти шину, так само як і у разі закритого перелому, але уникаючи місця, де виступають назовні кісткові уламки і доставити потерпілого до медичної установи.

Травми, такі як забої, вивихи та розтягнення, є поширеними в медичній практиці та часто зустрічаються в результаті фізичної активності, спортивних занять або побутових нещасних випадків. Вони впливають на різні структури

опорно-рухового апарату, включаючи м'язи, зв'язки, суглоби та кістки, і характеризуються ступенем пошкодження м'яких тканин або зміною анатомічного положення елементів суглоба.

Причини виникнення

Механізми травмування та фактори ризику в повсякденному житті та під час спортивних занять можуть відрізнятися в залежності від обставин.

Забій: у повсякденному житті часто виникає внаслідок падіння або ударів об тверді предмети. У спортсменів забої можуть бути результатом прямого контакту з іншим гравцем, спортивним обладнанням або під час падіння на тверду поверхню.

Вивих: у повсякденному житті зазвичай виникає через несподівані травми, такі як падіння на витягнуту руку або невдале приземлення на ногу. У спортсменів вивихи частіше трапляються у контактних видах спорту або видів спорту з великою мобільністю суглобів, де відбувається різке зміщення кісток суглоба під впливом сили.

Розтягнення: у повсякденному житті розтягнення м'язів може статися при піднятті важких предметів, раптових рухах або ковзанні на слизькій поверхні. В спорті розтягнення часто виникають через інтенсивні тренування, стрибки або різкі рухи, що вимагають великої гнучкості та напруги м'язів, наприклад, в легкій атлетиці, гімнастиці або футболі.

Недотримання правильної техніки під час виконання фізичних вправ або повсякденних активностей також може збільшити ризик травм.

Симптоми

Розуміння основних причин та механізмів травмування є важливим для вжиття профілактичних заходів та уникнення подібних випадків у майбутньому. Кожна травма має свої характерні ознаки:

Симптоми забою включають:

- Біль у місці удару, який може погіршуватися при дотику або русі.
- Поява синця або зміна кольору шкіри в результаті крововиливу під шкіру.
- набряк та збільшення об'єму ураженої ділянки.

- Симптоми вивиху включають:
- Різкий біль у суглобі, особливо при спробі здійснити рух.
- Деформація суглоба або нетипова його форма.
- Обмежена рухливість у суглобі.
- набряк та підвищена чутливість ураженої ділянки.

Симптоми розтягнення включають:

- Біль у м'язі або навколо зв'язок, яка посилюється при русі.
- набряк, підвищена чутливість або гематоми в місці ушкодження.
- Слабкість ураженого м'яза або зв'язки, труднощі при виконанні звичайних рухів.

Ознаки запалення. При будь-якому типі травми можуть спостерігатися класичні ознаки запалення, такі як почервоніння, місцеве підвищення температури, біль та функціональна недостатність ураженої ділянки.

Важливо пам'ятати, що при появі будь-яких з цих симптомів, особливо при виражених болях, деформації суглоба або значному обмеженні рухливості, слід негайно звернутися за медичною допомогою. Своєчасне звернення до фахівців допоможе уникнути можливих ускладнень та сприятиме швидкому відновленню.

Діагностика

Точна діагностика травм є фундаментальною для призначення адекватного лікування та мінімізації ризику ускладнень. Основні методи діагностики передбачають:

Анамнез. На цьому етапі пацієнту задають детальні запитання про обставини травми, момент виникнення болю, його інтенсивність та характер (гострий, тупий, пульсуючий). Також враховуються попередні травми або захворювання ураженої ділянки, що можуть вплинути на точний стан.

Фізичний огляд. Включає в себе візуальний огляд та пальпацію пошкодженої області з метою виявлення набряків, гематом, змін у кольорі шкіри (синців) та обмежень у рухливості. Це допомагає визначити обсяг ушкодження та його природу.

Рентгенівське дослідження. Цей метод є стандартним для виявлення переломів кісток та вивихів суглобів. Рентген дозволяє оцінити структуру кісток, наявність тріщин та ступінь зміщення кісткових фрагментів у випадку вивихів.

Магнітно-резонансна томографія (МРТ). МРТ є високоефективним методом для детального зображення м'яких тканин, включаючи м'язи, зв'язки, сухожилля та хрящі. Це дозволяє виявити розтягнення, розриви та інші ушкодження, невидимі на рентгенівських знімках.

Комп'ютерна томографія (КТ). КТ застосовується для отримання детальних зображень кісткових структур, особливо при складних переломах або коли необхідно оцінити стан прилеглих м'яких тканин.

Ультразвукове дослідження. УЗД є ефективним способом оцінки стану м'яких тканин. Цей метод дозволяє виявити наявність рідини в суглобах, визначити наявність запалення або розривів зв'язок. Важливо відзначити, що УЗД є неінвазивним методом і може використовуватися для динамічної оцінки стану тканини.

Діагностична артроскопія. Хоча використовується рідше, цей мінімально інвазивний метод може застосовуватися для внутрішнього огляду суглоба за допомогою спеціального інструменту — артроскопа, якщо інші методи не дали достатньо інформації.

Після проведення цих діагностичних процедур лікар може встановити точний діагноз та розробити план лікування, орієнтований на швидке відновлення функції ураженої ділянки та зниження ризику подальших ускладнень.

Перша допомога

Надання першої допомоги при отриманні травм є критично важливим для зменшення болю, запобігання подальшим ушкодженням та прискорення процесу одужання. Ось основні кроки першої допомоги для найпоширеніших типів травм:

Забій

Спокій. Припиніть будь-яку діяльність, що викликає у вас больові відчуття або змушує вас кульгати.

Охолодження ураженої ділянки. Негайно прикладіть холод (лід або холодний компрес) через тканину на уражену ділянку на 15–20 хвилин. Повторюйте прикладання льоду кожну годину протягом перших 24–48 годин. Це допоможе зменшити набряк і зупинити підшкірні крововиливи.

Фіксація. Застосуйте еластичний бинт або накладіть тугу пов'язку на уражену ділянку. Намагайтеся утримувати травмовану кінцівку вище рівня серця.

Вивих

Імобілізація. Не намагайтеся вправити вивих самостійно. Фіксуйте уражену кінцівку за допомогою шини або імпровізованої фіксації, в тому положенні, якого вона набула після травми, щоб уникнути подальших пошкоджень.

Застосування холоду. Прикладіть холодний компрес до місця травми для зменшення болю та набряку.

Звернення за медичною допомогою. Негайно зверніться до лікаря або викличте швидку допомогу для професійного лікування.

Розтягнення

Охолодження. Негайно застосуйте холодний компрес до ураженої ділянки, щоб зменшити набряк і внутрішній крововилив.

Компресійна пов'язка. Накладіть еластичну бинтову пов'язку для зменшення набряку та надання додаткової підтримки ураженій ділянці.

Відпочинок і підняття кінцівки. Забезпечте ураженій кінцівці підвищене положення та відпочинок, щоб сприяти відтоку рідини та зниженню набряку.

Загальні рекомендації

Підняття ураженої ділянки. Якщо можливо, тримайте ушкоджену частину тіла піднятою вище рівня серця, щоб зменшити набряк.

Знеболювальні. За потреби використовуйте безрецептурні знеболювальні засоби, такі як ібупрофен, для полегшення болю.

Після надання першої допомоги важливо звернутися до лікаря для оцінки стану та необхідності подальшого лікування. Не ігноруйте тривалий біль

або обмеження рухливості, оскільки це може бути ознакою серйознішого ушкодження.

Лікування

При отриманні травм, комплексний підхід до лікування, який включає як медикаментозні, так і немедикаментозні методи, є ключовим для ефективного відновлення. Основні методи включають:

Холодний компрес. Негайне застосування холоду допомагає зменшити набряк і запалення на місці травми.

Фіксація ураженої ділянки. Використання еластичних бинтів або спеціалізованих ортезів допоможе забезпечити необхідну підтримку та обмежити рухливість в місці травми, сприяючи швидкому загоєнню.

Легка мобілізація. Після первинної стадії відновлення рекомендується поступово вводити легкі вправи для підтримки гнучкості та міцності м'язів, але лише після консультації з лікарем.

Фізіотерапевтичні процедури. УВЧ, електрофорез, магнітотерапія та інші фізіотерапевтичні методи можуть бути призначені фахівцем для прискорення процесу загоєння та зменшення болю.

Реабілітація. Спеціалізовані програми реабілітації, включаючи фізичні вправи та масаж, спрямовані на відновлення функцій та мінімізацію наслідків травми.

Медикаментозне втручання:

Пантенол спрей піна 130 мл, Фідем Фарм, Флорі Спрей. Підтримує швидке загоєння шкіри та знімає запалення.

Ібупрофен з бодягою гель 50 мл, Фідем Фарм, Євро плюс. Забезпечує протизапальний ефект, зменшує біль і сприяє розсмоктуванню гематом.

Гепарин з бодягою гель 50 мл, Профі Фарм, Євро плюс. Попереджає утворення тромбів, зменшує набряки та запалення.

Застосування цих методів лікування в комплексі дозволить досягти оптимальних результатів у лікуванні та відновленні після травми. Важливо пам'ятати, що вибір лікування має здійснюватися індивідуально, виходячи з характеру травми та рекомендацій лікаря.

Самолікування може нести значні ризики, включаючи неправильну діагностику, вибір неефективних або небезпечних методів лікування, а також можливість пропустити серйозне захворювання, що потребує професійного медичного втручання.

Профілактика

Дотримання заходів безпеки та використання правильної техніки під час фізичних навантажень можуть значно знизити ризик виникнення цих поширених травм. Ось деякі ключові аспекти, на які слід звернути увагу:

Підготовка до фізичних навантажень. Розминка перед заняттями спортом допомагає підготувати м'язи та зв'язки до навантаження, зменшуючи ризик розтягнень та інших травм.

Використання захисного спорядження. Належне спорядження, таке як шоломи, захисні налокітники та наколінники, може запобігти серйозним травмам під час занять спортом або активного дозвілля.

Правильна техніка та постава. Освоєння та дотримання правильної техніки виконання вправ та підтримання правильної постави під час руху знижують навантаження на суглоби та зв'язки, зменшуючи ризик вивихів та розтягнень.

Зміцнення м'язів та гнучкості. Регулярні вправи на зміцнення м'язів та розтяжка сприяють підвищенню гнучкості та стабільності суглобів, що також є важливим фактором профілактики травм.

Дотримання режиму відпочинку та відновлення. Важливо давати організму достатньо часу для відпочинку та відновлення після інтенсивних тренувань, щоб запобігти перевантаженню та травмам.

Адаптація навантаження. Поступове збільшення інтенсивності та тривалості тренувань допомагає організму адаптуватися до зростаючих навантажень, мінімізуючи ризик травм.

Застосування цих профілактичних заходів допоможе не тільки уникнути травм, але й підвищити загальну ефективність тренувань, сприяючи кращому фізичному розвитку. Важливо пам'ятати, що увага до власного тіла та його сигналів є ключем до здорового способу життя та запобігання травмам.

Поняття пов'язки

(Джерело: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/777/perev-yazuvlnij-material>)

Пов'язка — це асептичний засіб у вигляді перев'язувального матеріалу, яким закривають рану. Вона складається з двох частин: внутрішньої, яка торкається рани (завжди має бути стерильною) і зовнішньої, яка закріплює і утримує пов'язку на рані. Внутрішньою частиною пов'язки є, як правило, серветка з марлі, що має прошарок гігроскопічної вати для вбирання крові та гною. Як підручний засіб краще використати чистий м'який рушник. Зовнішня частина — бинт, за допомогою якого серветка закріплюється на рані. Замість бинта можна використати відрізки будь-якої тканини (краще не кольорової). В окремих випадках можна скористатися поясом чи ременем.

Перев'язувальні матеріали

(Джерело: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/777/perev-yazuvlnij-material>)

Перев'язувальний матеріал — матеріал, який використовується при операціях і перев'язках для осушення операційного поля і рани, тампонади рани з метою зупинки кровотечі й дренування, для накладення пов'язок, а також для захисту рани й обпеченої поверхні від вторинного інфікування й ушкоджень. П.м. виготовляють із природного й синтетичного матеріалів: з деревини, бавовни, паперової й віскозної пряжі та ін. Основними вимогами до П.м. є: достатня міцність, еластичність, нешкідливість для організму, висока

гігроскопічність або поглинальна здатність, капілярність, певна вологість, нейтральність, а також здатність витримувати стерилізацію, бути дешевим і простим у виробництві.

Основним П.м. є вата і марля. З марлі виготовляють бинти, серветки, кульки, тампони та ін. Бинти і серветки випускають стерильні й нестерильні, різних розмірів. Бинти, виготовлені з марлевої стрічки завд. 5, 7, 10 м і завш. 3–16 см, використовують для фіксації й накладення медичних пов'язок, а також для виготовлення операційно-перев'язувальних засобів. Серветки — куски марлі прямокутної форми з загорненими краями, складені вдвічі. Використовують серветки як готові операційно-перев'язувальні засоби для осушення ран і для захисту операційного поля від зовнішньої інфекції. Тампони використовують для зупинки кровотечі й дренування гнійних порожнин. Виготовляються згортанням смужок марлі довжиною до 50 см і шириною до 10 см. Кульки застосовують також для осушення ран, а також для обробки шкіри. Виготовляють зі шматочків марлі, згорнутих у три шари. Для виготовлення ватно-марлевих кульок використовують марлю й вату. Ними закривають рани, використовують у складі пов'язок для захисних і зігрівальних цілей. Вату і марлю застосовують для виготовлення ватно-марлевих подушечок, стрічок, пов'язок медичних та ін. Ватно-марлеві подушечки і стрічки складаються з одного шару вати і двох шарів марлі, які прошиті білими нитками. Ватно-марлева стрічка випускається нестерильною, завш. 29 см і завд. 2 м. З неї виготовляють стерильні ватно-марлеві подушечки різних розмірів, які призначені для перев'язування ран і опіків. Для надання першої медичної допомоги застосовують перев'язувальні пакети. Марля, оброблена окисами азоту або кальцієвою сіллю акрилової кислоти, застосовується як кровоспинний матеріал. Поряд з ватою як П.м. використовують алігнін, який являє собою аркуші тонкого, пухкого паперу зі зморшкуватою поверхнею. Виготовляється з деревних волокон. Недоліком алігніну є втрата міцності при намоканні та ламкість у сухому стані.

Синтетичний П.м. має лікувальні властивості. Широко використовують П.м. із гладеньких полімерних ниток. Він покритий усмоктувальним шаром,

який не прилипає до рани (напр. липкі операційні плівки). Антисептичний П.м. одержують шляхом обробки марлі розчинами антисептиків (нітрофуралом, біоміцином, дерматолом, синтоміцином та ін.). До трикотажного еластичного П.м. належать трикотажні трубчасті бинти, призначені для фіксації медичних пов'язок. Для фіксації використовують також косинки, бинти, креол, бинти з нетканої клеєної полотна, лейкопластирі.

У лікувальних установах П.м. стерилізують паром при тиску $0,2 \pm 0,02$ МПа і температурі 132 ± 2 °С з експозицією 20 хв. На підприємствах медичної промисловості стерилізацію П.м. здійснюють за допомогою проникаючої радіації.

Правила накладання пов'язок на різні частини тіла

(Джерело: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2022/04/01/Metod.rekom.do.prohramy.pozashk.Osnovy.bezp.zhyttyediyal.v.umovakh.boyovykh.diy.01.04.22.pdf>)

Процес накладання пов'язки називається перев'язкою. Під час накладання первинної пов'язки важливо не викликати зайвого болю у потерпілого. Бинт слід тримати правою рукою, а лівою підтримувати та розгладжувати його ходи. Бинт розмотують, не відриваючи від пов'язки, зліва направо. Кожний наступний тур повинен перекривати попередній наполовину. Накладати пов'язку потрібно не сильно стягуючи, щоб не порушити кровотік, але так, щоб вона не сповзла. Винятком є спеціальна стискальна пов'язка.

Перед накладанням пов'язки рану слід оголити, але ні в якому разі не торкатися її руками чи будь-якими предметами. Верхній одяг обережно зняти або розрізати, починаючи зі здорової частини тіла і переходячи на травмовану. Не можна відривати від рани тканину, що прилипла. В цьому випадку слід обережно обрізати її ножицями навколо рани і потім накласти пов'язку. Одяг надівають у зворотній послідовності: спочатку на травмовану частину тіла, потім — на здорову.

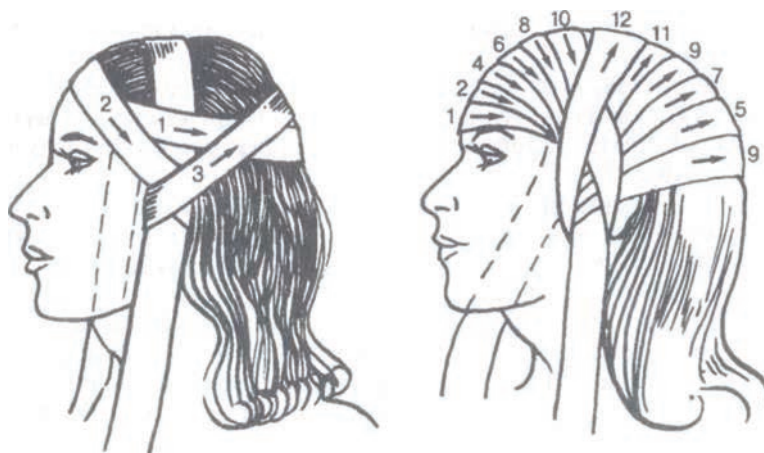
Вибір типу пов'язки і перев'язувального матеріалу залежить від місця та характеру рани.

Первинна пов'язка часто прилипає до рани внаслідок висихання крові, що її просочує, і зняти її без пошкодження рани можна, лише застосувавши пероксид гідрогену, яким слід добре змочити місце навколо рани і саму рану. Інакше рана може відкритися, що створює загрозу її інфікування чи кровотечі.

Стерильні пов'язки на голову

У випадку травмування голови на рану накладають різні типи пов'язок з використанням бинтів, серветок, лейкопластиру, косинок тощо. Основними типами пов'язок на голову є пов'язки «чепець» (її ще інколи називають «шапка Гіпократата»), «вуздечка», а також хрестоподібна і пращоподібна пов'язки.

Як правило, на рани волосистої частини голови накладають пов'язку у вигляді «чіпця», яку закріплюють стрічкою бинта за нижню щелепу. Від бинта відривають відрізок довжиною близько 1 м і кладуть його на тім'я. Кінці спускають вертикально вниз попереду вушних раковин і підтримують у натягнутому стані. Навколо голови роблять

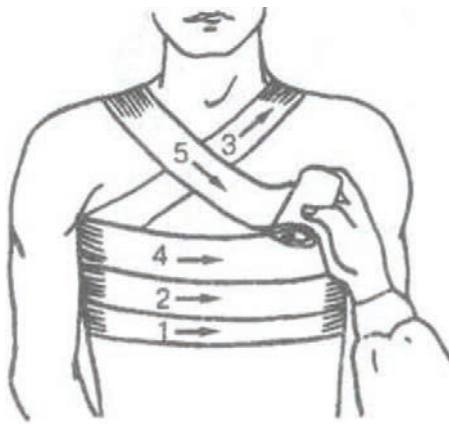

Накладання пов'язки у вигляді «чіпця»

круговий закріплювальний хід, а потім, дійшовши до вертикальної смуги, бинт обгортають навколо неї і ведуть під кутом на потилицю. Чергуючи ходи бинта через потилицю і лоб та кожний раз спрямовуючи його більш вертикально, закривають усю поверхню волосистої частини голови і лоб. Після цього двома-трьома круговими турами бинта навколо голови закріплюють пов'язку. Кінці бинта зав'язують під підборіддям.

Якщо поранено шию, гортань, потилицю, доцільно накладати хрестоподібну пов'язку. Це здійснюється таким чином. Бинт закріплюють круговими ходами навколо голови, а потім вище та позаду лівої вушної раковини його спускають косо вниз на шию. Далі бинт проходить уздовж правої бокової поверхні шиї, закриває її передню частину і повертається на потилицю. Потім бинт проходить вище правого та лівого вух і повторює ходи. Закріплення пов'язки відбувається туром бинта навколо голови.

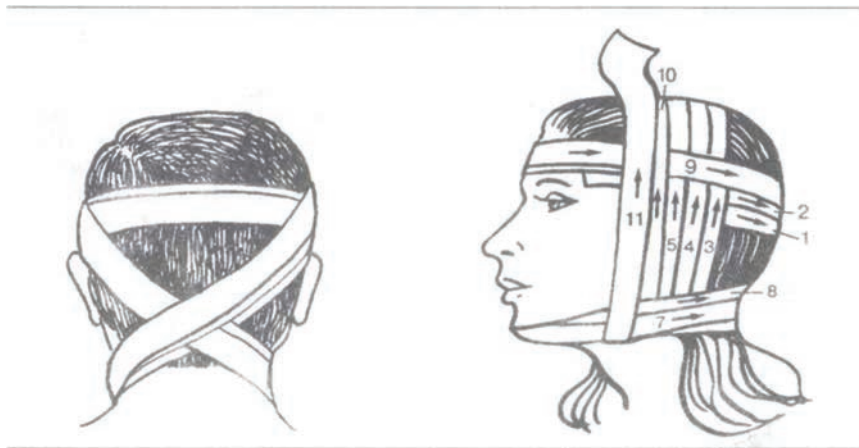
Якщо уражено більшу частину голови, зокрема обличчя, як правило, використовують пов'язку типу «вуздечка». Після двох-трьох кругових турів бинта через лоб і потилицю, його ведуть на шию і підборіддя, роблять кілька вертикальних ходів через підборіддя і тім'я. Потім з-під підборіддя бинт ведуть по потилиці і спускають на передню частину підборіддя. За кілька кругових ходів він поступово переміщується на шию і гортань. Коли вкрита вся травмована частина, бинт закріплюють за допомогою липкого пластиру чи шпильки.

Накладання хрестоподібної пов'язки на груди

Хрестоподібна пов'язка

Пов'язка на голову у вигляді «вуздечки»

Коли є незначні травми носа, лоба, підборіддя, користуються пращоподібними пов'язками, які складаються з вирізаного Х-подібного шматка тканини чи марлі. Під таку пов'язку обов'язково підкладають стерильну серветку.

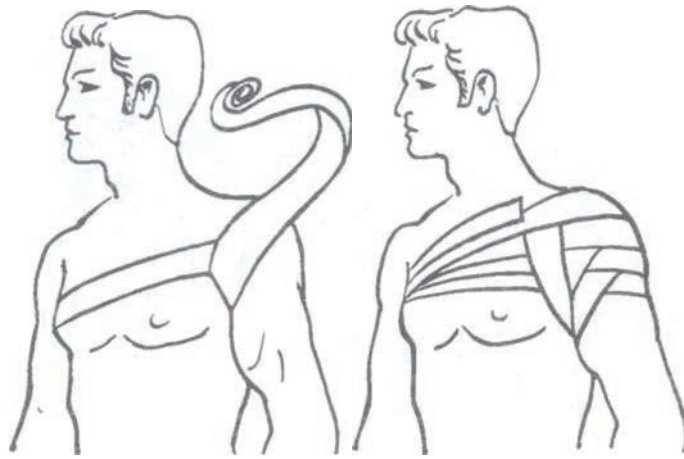
Специфічну хрестоподібну пов'язку використовують у випадках ураження очей. Бинтування починають із закріплюючого ходу бинта навколо голови. Далі бинт ведуть з потилиці під праве вухо і на праве око чи під ліве вухо і на ліве око. Потім ходи бинта чергують — один хід на око, другий — навколо голови. Пов'язка на обидва ока складається з однакових симетричних пов'язок, що накладаються на праве і ліве око окремо.

Стерильні пов'язки на груди

На груди накладають в основному хрестоподібні пов'язки. Хрестоподібну пов'язку починають накладати знизу, спіралью піднімаючись угору.

Далі роблять фіксуючий хід знизу через праве надпліччя і повертаються знову на грудну клітку. Зробивши кілька кругових спіральних турів, піднімають бинт на ліве надпліччя. Кінець бинта закріплюють шпилькою.

У випадку проникних поранень грудної клітки потрібна герметична пов'язка, яка може бути зроблена за допомогою липкого пластиру. Під пластр підкладається стерильна серветка чи відрізок бинта. Стрічки лейкопластиру починають накладати на 1–2 см вище рани черепицеподібно.

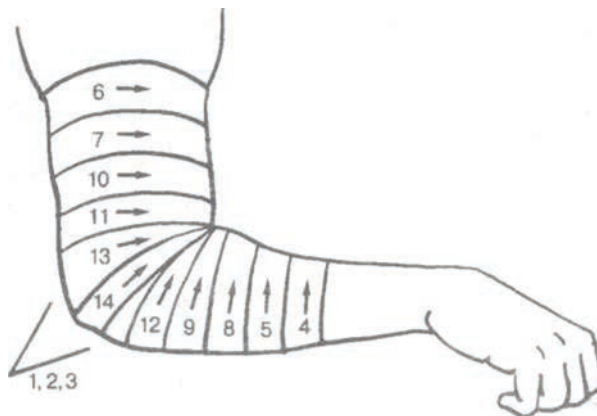
Накладання пов'язок на плечовий суглоб

Стерильні пов'язки на верхні кінцівки

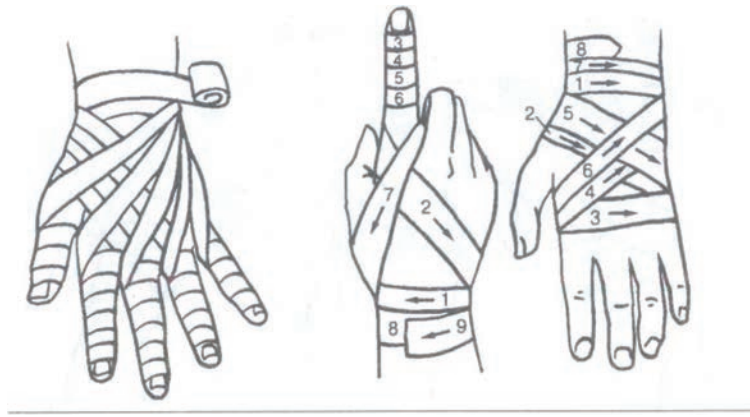
Для накладання стерильних пов'язок на верхні кінцівки використовують їх різноманітні типи.

Накладання пов'язки на плечовий суглоб починають з-під пахви від здорового боку по грудях і зовнішній поверхні травмованого суглоба, потім позаду через пахвинну ямку на плече. Далі по спині через здорову пахву на груди, таким чином повторюють ходи бинта, доки не закрийється весь суглоб.

На плече та передпліччя накладаються спіралеподібні пов'язки, які бинтуються знизу вгору. Перев'язку ліктьового суглоба починають двома-трьома ходами бинта через ліктьову ямку. Далі бинт спіралеподібними турами укладають по черзі на передпліччі та плечі з перехрещенням на ліктьовій ямці. Така пов'язка зветься «черепашачою».

Пов'язка на ліктьовий суглоб

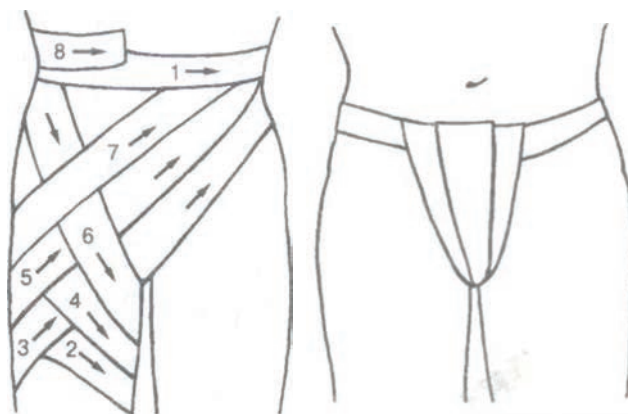

Пов'язка на пальці та кисть

Під час пошкодження долоні і кисті бинтування починають із зап'ястка, роблять 2–3 ходи і косо ведуть до початків пальців. Там роблять кілька обертів і знову хрестоподібно повертають на зап'ясток. Перехрещування ходів бинта відбувається на внутрішній, зовнішній чи обох поверхнях долоні залежно від розміщення рани. Така пов'язка називається вісімкоподібною.

Спіралеподібну пов'язку на один палець починають виконувати так само — із зап'ястка. Після закріплювальних ходів бинт переносять на першу (нігтьову) фалангу пальця тильною стороною долоні і звідти починають спіральню прибинтовувати палець до основи. Після цього бинт знову переносять на зап'ясток, де і закріплюють. Якщо потрібно забинтувати кожен палець окремо, то, забинтувавши спіралеподібно один палець, бинт переносять тильною стороною долоні на зап'ясток, де роблять закріплювальний хід і ведуть до другого пальця і так далі, доки не будуть забинтовані усі пальці. На правій руці бинтувати починають з великого пальця, на лівій — з мізинця.

Якщо необхідно забинтувати всю руку, типи пов'язок комбінують.

Стерильні пов'язки на живіт, пахову ділянку та промежину

Спіралеподібна, колосоподібна пов'язка, пов'язка на живіт на пахову ділянку і верхню частину стегна

Пов'язки на нижні кінцівки

На верхню частину стегна доцільно накладати колосоподібну пов'язку так само, як і в разі поранень пахової ділянки.

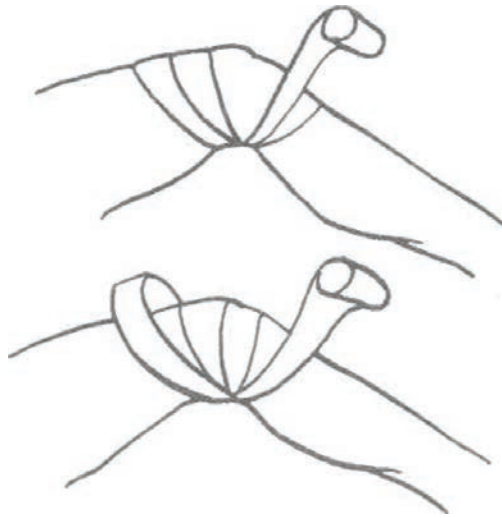
Середня та нижня частини стегна закриваються за допомогою спіралеподібної пов'язки, як і під час пошкоджень плеча та передпліччя.

Перев'язку коліна здійснюють за допомогою «черепашачої» пов'язки. Розпочинають її накладати круговими турами бинта через надколінну чашечку, наступні тури здійснюють вище і нижче колінного суглоба, перехресшуючи їх у ділянці підколінної ямки. Потім витки бинта зводять до центру, поступово повністю вкриваючи колінний суглоб.

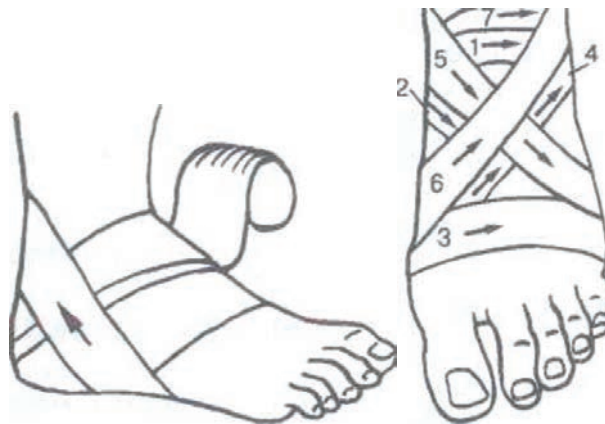
Пов'язка на гомілку може бути виконана як проста спіралеподібна, що проходить від кісточки до коліна.

Пов'язку на п'ятку виконують, як правило, за типом «черепашачої». Бинтування починають з виступаючої частини п'ятки, а наступні ходи ведуть вище і нижче перших, частково їх перекриваючи. Закріпити всі тури бинта можна вісімкоподібними чи косими ходами через підшву.

Перев'язка гомілкового суглоба виконується за допомогою вісімкоподібної пов'язки. Її починають круговими турами вище кісточки, потім навкоси пересікають бинтом тил стопи. Далі бинт ведуть по підшві перпендикулярно стопі і повертають угору на зовнішню її частину, перехресшуючи попередній тур. Потім знову обгортають кісточку і повторюють все спочатку. Закріплюють кінець бинта над кісточкою. Така пов'язка використовується не тільки під час поранень суглоба і стопи, а і як спеціальна стискальна у разі розтягнень і ударів.

Накладання «черепащачої» пов'язки на коліно

Накладання пов'язки на п'ятку. Вісімкоподібна пов'язка на гомілковий суглоб

Особливим видом травмування кінцівок є їх травматична ампутація, під час якої частина кінцівки повністю відокремлюється від тіла. При цьому звичайно виникає артеріальна кровотеча і клітини відокремленої частини тіла швидко гинуть. Насамперед слід зупинити кровотечу накладанням джгута або закрутки, ввести протибольовий препарат і перев'язати куксу. Для цього на рану кладуть ватно-марлеву подушечку, яку фіксують чергуванням позовжніх та кругових ходів. Після обробки рани ампутовану частину кінцівки слід загорнути в поліетиленовий пакет. Пакет з кінцівкою покласти в другий пакет, куди помістити також деяку кількість льоду або снігу. Хворого і ампутовану частину тіла потрібно якомога швидше доставити у лікарню. Бажано завчасно знати, в якому медичному закладі здійснюють мікрохірургічні операції.

Тема 8. Повінь як стихійне лихо (2 год.)

Зміст теоретичної частини заняття: розуміння поняття повені; причини високої води; наслідків повені; правил поведінки під час повені.

Поняття повені

(Джерело: <https://osvita.ua/vnz/reports/bjd/23200/>)

Повінь — це значне затоплення місцевості внаслідок підйому рівня води в річці, озері, водосховищі, спричинене зливами, весняним таненням снігу, вітровим нагоном води, руйнуванням дамб, гребель тощо. Повені завдають великої матеріальної шкоди та призводять до людських жертв.

Джерело фото: Getty Images <https://sud.ua/uk/news/abroad/310768-klimatologi-nazvali-prichinu-masshtabnykh-navodneniy-v-evrope>

Причини повеней

Повінь може бути викликана зливами, весняним таненням снігу, вітровим нагоном води, руйнуванням дамб, гребель тощо. Повені завдають не тільки великої матеріальної шкоди, але й призводять до людських жертв. За даними ЮНЕСКО, від повеней у XX ст. загинуло 9 млн осіб.

У нашій країні повені спостерігаються в басейнах Дніпра, Дністра, Прип'яті, Західного Бугу і Тиси. Повені на Закарпатті у 1988 і 1999, 2001 рр. за своїми наслідками, збитками і жертвами стали найбільшою надзвичайною ситуацією в Україні після чорнобильського лиха. Тоді за 12 годин вода зруйнувала понад 2,5 тисяч будинків у майже 300 населених пунктах області. Понад 10 тисяч чоловік опинилося просто неба.

Програма ліквідації наслідків повеней на Закарпатті триває й досі. Це лихо торкнулося не тільки нашої країни, тому в 2002 році була підписана угода між країнами Карпатського регіону про спільні заходи запобігання повеням. Допомогу в цьому надають країни НАТО. Крім природних причин, фахівці визначили негативний техногенний вплив на навколишнє середовище. Йдеться передусім про вирубку карпатських лісів. Неконтрольовані рубки призвели до зниження інфільтраційних властивостей ґрунту (тобто можливості втримати вологу) в 3,5 разу. Інтенсивність змиву ґрунту збільшилась у 15 разів, а це призводить до ще одного стихійного лиха — селевих потоків.

Але повені характерні не тільки для гірської місцевості. Майже щороку затоплюються низинні поліські території між річками Західний Буг, Стохід і Прип'ять. Це стримує сільськогосподарський і промисловий розвиток цього регіону.

Повені, викликані нагоном води, спостерігаються при сильному вітрі на узбережжі Азовського і Чорного морів. Вони небезпечні своєю раптовістю, висотою хвилі та високим підйомом води.

<https://sud.ua/uk/news/abroad/310768-klimatologi-nazvali-prichinu-masshtabnykh-navodneniy-v-evrope>

Руйнівні повені в Африці та Центральній Європі, що забрали життя понад 15 осіб і зруйнували численні будівлі, стали результатом глобального потепління. Про це повідомляє The Guardian.

За інформацією кліматологів, такі катастрофічні зливи були передбачені як наслідок змін клімату. Джойс Кімутай з Інституту Грентема при Імперському коледжі Лондона підтвердила, що інтенсивність злив, які обрушилися на Центральну Європу, є частиною очікуваних наслідків глобального потепління.

Кліматологи підкреслюють, що гаряче повітря здатне утримувати більше водяної пари, що збільшує інтенсивність злив. Соня Сеневиранте з ЕТН Zürich зазначила, що теплі води Чорного і Середземного морів сприяли підвищенню випаровування, що, в свою чергу, збільшило кількість водяної пари в атмосфері. Вона додала, що інтенсивність сильних опадів зростає на 7%

з кожним градусом глобального потепління, що пояснює збільшення дощів на 8% при потеплінні на 1,2 градуса.

Згідно з даними метеостанцій, сплески вересневих опадів у Німеччині, Польщі, Австрії, Чехії, Угорщині та Словаччині посилювалися з 1950 року. В Польщі по-внені зруйнували міст і змили будинки, в Чехії рятувальники евакуювали людей за допомогою гелікоптерів, а в Австрії один пожежник загинув під час рятувальних операцій. У Відні, де відбувається одна з найбільших європейських конференцій з погоди і клімату, дощ затопив автомагістраль та заблокував лінії метро.

Вчені закликають уряди інвестувати в системи раннього оповіщення та більш стійку інфраструктуру, а також зменшити залежність від викопного пального. Фрідеріке Отто з Інституту Грентема попередила, що без змін у глобальній енергетичній політиці екстремальні погодні явища продовжать посилюватися, роблячи планету небезпечнішим і дорожчим місцем для життя.

Наслідки високої води

Наслідки повеней:

- затоплення шаром води значної площі землі;
- ушкодження та руйнування будівель та споруд;
- ушкодження автомобільних шляхів та залізниць;
- руйнування обладнання та комунікацій, меліоративних систем;
- загибель свійських тварин та знищення врожаю сільськогосподарських культур;
- вимивання родючого шару ґрунту;
- псування та нищення сировини, паливо, продуктів харчування, добрив тощо;
- загроза інфекційних захворювань (епідемії);
- погіршення якості питної води;
- загибель людей.

Повені відрізняються від інших стихійних лих тим, що деякою мірою прогнозуються. Але прогнозувати ймовірність повені набагато легше, ніж передбачити момент її початку. Точність прогнозу зростає при отриманні надійної інформації про кількість та інтенсивність опадів, рівні води в річці,

запаси води в сніговому покриві, зміни температури повітря. довгострокові прогнози погоди тощо.

Основний напрям боротьби з повенями в зменшенні максимальних витрат води в річці завдяки перерозподілу стоку в часі (насадження лісо-захисних смуг, оранка ґрунту поперек схилу, збереження узбережних смуг рослинності, терасування схилів тощо). Для середніх та великих річок досить дієвим засобом є регулювання паводкового стоку за допомогою водосховищ. Окрім того, для захисту від повеней широко застосовується давно відомий спосіб — влаштування дамб. Для ліквідації небезпеки утворення заторів проводиться розчищення та заглиблення окремих ділянок русла ріки, а також руйнування криги вибухами за 10–15 днів до початку льодоходу.

Ще один досить важливий шлях регулювання стоку й запобігання повеней — ландшафтно-меліоративні заходи.

Правила поведінки під час повені

(Джерело: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/1106010/mod_resource/content/1/)

Деякі рекомендації щодо правил поведінки при повені:

- отримавши попередження про затоплення, необхідно терміново вийти в небезпечне місце — на височину (попередньо відключивши воду, газ, електроприлади);

- якщо повінь розвивається повільно, необхідно перенести майно в небезпечне місце, а самому зайняти верхні поверхи (горища), дахи будівель;

- для того, щоб залишити місця затоплення, можна скористатися човнами, катерами та всім тим, що здатне утримати людину на воді (колоди, бочки, автомобільні камери тощо);

- коли людина опинилася у воді, їй необхідно скинути важкий одяг та взуття, скористатись плаваючими поблизу засобами й чекати на допомогу. Необхідно пам'ятати, що не можна намагатися плисти проти течії. Течію перебороти неможливо, а необхідно її використати, щоби наблизитись до берега.

Частота формування повеней в багаторічному розрізі підпорядковується певним закономірностям, які проявляються у чергуванні періодів підвищеної та низької водності. Саме в періоди підвищеної водності паводки набувають загрозливого, нерідко катастрофічного характеру.

Зважаючи на це, слід якомога швидше вживати невідкладних заходів щодо попередження і уникнення повеней, головними серед яких є:

- створення в руслах великих рік запасних водоприймачів;
- зміцнення стійкості прируслових лісів як важливого водорегулюючого чинника;
- поліпшення травостою та підвищення його захисної ролі шляхом впровадження нових видів рослин;
- проведення моніторингу екологічного стану рік;
- зміцнення землі в прируслових ділянках рік шляхом посадки дерев, кущів і трав'янистих рослин з потужною кореневою системою;
- підвищення відповідальності керівників усіх ланок природоохоронних відомств, природоохоронних структур та органів місцевої влади за порушення екологічної стабільності на місцях;
- збільшення бюджетного фінансування.

Дії в зоні раптового затоплення під час повені, паводка:

Зберігайте спокій, уникайте паніки.

Швидко зберіть необхідні документи, цінності, ліки, продукти та інші необхідні речі.

Надайте допомогу дітям, інвалідам та літнім людям. Вони підлягають евакуації в першу чергу.

По можливості негайно залиште зону затоплення.

Перед виходом з будинку вимкніть електро- та газопостачання, загасіть вогонь у грубах. Зачиніть вікна та двері, якщо є час — зачиніть вікна та двері першого поверху дошками (щитами).

Відчиніть хлів — дайте худобі можливість урятуватися.

Підніміться на верхні поверхи. Якщо будинок одноповерховий — займіть горішні приміщення.

До прибуття допомоги залишайтеся на верхніх поверхах, дахах, деревах чи інших підвищеннях, сигналізуйте рятувникам, щоб вони мали змогу швидко вас знайти.

Перевірте, чи немає поблизу постраждалих, надайте їм, по можливості, допомогу.

Потрапивши у воду, зніміть із себе важкий одяг і взуття, відшукайте поблизу предмети, якими можна скористатися до одержання допомоги.

Не переповнюйте рятувальні засоби (катери, човни, плоти та інше).

Дії після повені, паводка:

Переконайтесь, що ваше житло не отримало внаслідок повені ніяких ушкоджень та не загрожує заваленням, відсутні провалини в будинку і навколо нього, не розбите скло і немає небезпечних уламків та сміття.

Не користуйтеся електромережею до повного осушення будинку.

Обов'язково кип'ятіть питну воду, особливо з джерел водопостачання, які були підтоплені.

Просушіть будинок, проведіть ретельне очищення та дезінфекцію забрудненого посуду, домашніх речей і прилеглої до будинку території.

Здійснюйте осушення затоплених підвальних приміщень поетапно, з розрахунку 1/3 об'єму води на добу.

Електроприладами можна користуватися тільки після їх ретельного просушування.

Підри́в каховської гес

Джерело: https://ecoaction.org.ua/pidryv-kakhovskoi-hes-poperedni-vysnovky.html?gad_source=1&gclid=Cj0KCQiAuou6BhDhARIsAlfgrn47OnKbNfrktdKP7eGeM6fr_4C8uHWbSIoszHDkxIKQAynWOjY8A1saAln3EALw_wcB

6 червня 2023 року близько третьої години російські військові підірвали греблю Каховської гідроелектростанції на Херсонщині. Це була п'ята за розміром ГЕС в Україні та найбільша за площею мілководдя. Підри́в спричинив затоплення. Під водою опинились будинки, поля та населені пункти, особливо на лівому низькому березі Дніпра на Херсонщині.

Наслідками злочинного руйнування є:

— знищення та значне порушення екосистем Каховського водосховища та водних об'єктів які в нього впадають й де відбувався підпір води, пониззя Дніпра, Дніпровського лиману і порушення екосистем пригирлової ділянки Чорного моря;

— можлива масова загибель водних організмів (риби, молюсків, ракоподібних, мікроорганізмів, водної рослинності) у Каховському водосховищі з подальшим погіршенням якості вод внаслідок розкладання загиблих організмів;

— порушення середовища існування риби, молюсків, ракоподібних, птахів, земноводних та інших тварин, які заселяють акваторію та прибережні комплекси від греблі Каховського водосховища і нижче за течією до Кінбурнського півострова;

— порушення середовища існування та можлива загибель тварин, які населяють сухопутні ділянки які будуть затоплені. Значні ризики для популяцій гризунів, зокрема ендемічних видів та занесених до Червоної книги України;

— порушення середовищ існування рослинних комплексів: прибережна водна рослинність вище за течією від дамби Каховської ГЕС через осушення загине, території, розташовані нижче зазнають затоплення, зокрема степові та лісові комплекси, які не пристосовані до перебування під водою, що спричинить їх вимокання та загибель. В пониззі Дніпра зростають ендемічні види, занесені до Світового червоного списку й які більше ніде в світі не зустрічаються;

— непрогнозоване відкладання річкових наносів та змитих матеріалів з поверхні суходолу;

— негативний вплив на акваторії, прибережні території та сухопутну частину трьох українських національних природних парків — «Нижньодніпровський», «Кам'янська Січ», «Білобережжя Святослава», Чорноморського біосферного заповідника (ця територія також має статус біосферного резервату ЮНЕСКО), Регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська Коса» та численних об'єктів природно-заповідного фонду

з меншими площами, вплив на проєктовані природоохоронні території. Ці території також мають статус Водно-болотних угідь міжнародного значення що охороняються відповідно до Рамсарської конвенції, а також є територіями Смарагдової мережі, що охороняються відповідно до Бернської конвенції;

- порушення водопостачання об'єктів у Херсонській і, частково, Запорізькій областях та Дніпропетровській областях;

- забруднення вод Дніпра і Чорного моря — первинне забруднення внаслідок потрапляння до вод паливно-мастильних матеріалів, змиву сміття, агрохімікатів, інших небезпечних матеріалів, затоплення і виведення з ладу систем очистки стічних вод, каналізації, і так зване «вторинне забруднення», що виникає внаслідок порушення шарів намулу, в яких десятиліттями відбувалось накопичення забруднюючих речовин;

- затоплення будинків, споруд, підприємств, втрати майна, руйнування;

- знищення свійських тварин, худоби, домашніх тварин, тварин у зоопарках, трупи яких в спекотну погоду будуть отруювати воду, ґрунти, забруднювати повітря та становити небезпеку поширення інфекційних хвороб;

- ускладнення або повне унеможливлення водопостачання для сільськогосподарських потреб півдня Херсонської області;

- вимивання, перенесення мін та інших вибухонебезпечних речовин, збільшення мінної небезпеки;

- утруднення або унеможливлення забору води, необхідної для охолодження Запорізької АЕС, загроза ядерній безпеці світу.

- зміна мезоклімату території через зміну площі поверхні водного дзеркала, зміну водного балансу території та збільшення відкритих ділянок суші;

- неможливість регулювання водного режиму під час водопілля та паводків. Внаслідок підриву Каховської ГЕС відповідну греблю знищено, а, отже, нівельовано захист об'єктів, що знаходяться нижче за течією. Тому є ризики повторного підтоплення територій, які є залежними від регуляції з боку Каховської ГЕС.

Злочинними діями окупантів порушено положення п. 3 ст. 35 Розділу І частини ІІІ Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів щодо заборони методів або засобів ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгострокової і серйозної шкоди природному середовищу.

Порушуються такими варварськими діями РФ і основні принципи, ідеї, які цивілізований світ розробляв десятиліттями і закріплював у низці міжнародних угод, наприклад, у таких як Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів та Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі. Такі дії ворога вкотре демонструють світовому співтовариству абсолютне нівелювання РФ міжнародних норм, стандартів та правил.

Такі злочинні дії російських військових безумовно підпадають під кримінально-правову кваліфікацію воєнного злочину відповідно до ст. 8 (2) (b) (iv) Римського Статуту Міжнародного кримінального суду. Даним положенням передбачається відповідальність за вчинення воєнних злочинів, що полягають у умисному вчиненні нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою. Абсолютно кожна із ознак вчинення даного міжнародного злочину наявна у вчиненому РФ варварстві.

Такі дії окупантів також підпадають під ознаки злочину «Екоцид», який передбачено статтею 441 Кримінального кодексу України. Відповідно до чинної редакції Кримінального кодексу України, екоцид — це масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Отже, у діях окупантів наявні всі обов'язкові елементи (об'єкт, об'єктивна

сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона) складу злочину екоцид, тому національні правоохоронні органи повинні відреагувати на такі дії окупанта в межах кримінально-процесуального законодавства.

Тема 9. Підсумок (1 год.)

Зміст практичної частини заняття: повторити зміст вивченого матеріалу щодо поводження під час екологічної катастрофи в умовах бойових дій.

Пропонуються такі варіанти проведення підсумкового заняття:

1. Інтерактивний квест «Місія: врятуйтеся»

Принцип організації: створити декілька станцій із різними завданнями:

- скласти план евакуації під час пожежі;
- правильно зібрати «тривожний рюкзак»;
- надати першу допомогу (імітація травми);
- вибрати безпечний маршрут у разі стихійного лиха (карта).

2. Рольова гра «Важливість у дотриманні інструкцій»

Принцип організації: розподіл учнів на ролі (наприклад: постраждалі, рятувальники, координатори) та повідомлення ситуації (наприклад: землетрус, аварія на заводі, пожежа в приміщенні).

3. Конкурс знавців «Що робити, якщо.....»

Принцип організації: розробити вікторину з кількома турами:

- відповіді на питання (з чотирма варіантами відповідей);
- показати, як правильно користуватися засобами захисту;
- розпізнати знаки безпеки та пояснити їх значення.

Рекомендована література

1. Вплив компонентів природи на стан здоров'я людини. URL: http://cgz.vn.ua/nformatsya-dlya-naselennya/nformatsya-dlya-naselennya_485.html#:~:text=

2. Коденко Я.В. Основи медичних знань : навчальний посібник / [Я.В. Коденко] — Київ : Арт-Освіта, 2004. — 159 с.).

3. Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій: методичні рекомендації для позашкілля. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/osnovi-bezpeki-zhittyedyialnosti-v-umovah-bojovih-dij-metodichni-rekomendaciyi-dlya-pozashkillya>

4. Природа та війна: як російська агресія вплинула на довкілля. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/08/infografika/suspilstvo/pryroda-ta-vijna-yak-rosijska-ahresiya-vplynula-dovkillya>

5. Що робити у разі радіаційної аварії: практичні поради. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/scho-robiti-u-razi-radiaciynoyi-avariyi-praktichni-poradi-1996642.html>

6. Що робити у разі хімічної небезпеки: список порад. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/scho-robiti-u-razi-himichnoyi-nebezpeki-spisok-porad-1996651.html>

Висловлюємо подяку за підготовку посібника Корнієнко А.В. (канд. пед. наук), Мачуському В.В. (канд. пед. наук), Литовченко О.В. (д-р пед. наук), Бордюг Н.С. (д-р пед. наук), Бойко А.Е. (канд. пед. наук), Середюк Т.В. (канд. іст. наук), Дужук С., Казимиру М.М., Дендюк Н.І., Данильченко А., Березовський Л., Шепіхін І., Боєнко Л., Юринець І.А., Клепанчук Т.В., Міхно С.Г., Кремінь О.І., Бабенко М.М.

Міністерство освіти і науки України
Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді

Володимир ВЕРБИЦЬКИЙ

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Методичний посібник

Художній редактор

Евген Щепкін

Коректор

Вікторія Петлицька

Комп'ютерна верстка

Олександр Головай

Підписано до друку 04.07.2025 р.

Формат 60x84/16. Друк офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Ум-друк.арк: 23,5

Наклад прим.: 100. Зам. №10.07/25

Виготовлювач: СПД Андрієвська Л.В.

м, Київ, вул. Бориспільська,9

Свідоцтво: серія ВОЗ № 919546 від 19.09.2004 р.